

Har barnet mitt vært utsatt for seksuelle overgrep?

En narrativ analyse
av mødres fortellinger

*Avhandling til dr.psychol.-graden
Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo*

SVEIN MOSSIGE

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 21/1998

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 1998

ISBN 82-7894-060-6
ISSN 0808-5013

Forsideillustrasjon: *Otmar Thormann/MIRA/SAMFOTO*
Desktop: *Vigdis Hegna Myrvang*
Trykk: *GCS*

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29, 0260 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
E-post: nova@isaf.no

Forord

Med denne avhandlingen settes et foreløpig punktum for en lang prosess. Den startet med flere års kliniske erfaringer med familier, barn og voksne, som skapte et ønske om fordypning i og utforskning av problemstillinger rundt disse erfaringene. Jeg erfarte blant annet at temaet seksuelle overgrep mot barn omfattet en rekke vanskelige problemer og interessante utfordringer, både teoretisk og praktisk klinisk. Det kliniske arbeidet vekket en interesse for det *narrative* perspektivet. Det fremsto som nyttig både for å forstå klienters erfaringer og for å utvikle terapeutiske intervensjoner. Mine erfaringer og interesser ble utgangspunkt for et ønske om å videreutvikle dette perspektivet og anvende det i utforskningen av temaet, seksuelle overgrep mot barn med fokus på mødrenes situasjon.

Forskningsmidler fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråd, senere Norges forskningsråd, gjorde det mulig å påbegynne prosjektet. Prosjektet har også mottatt støtte fra Rådet for psykisk helse. I den første perioden var jeg knyttet til Senter for klinisk psykologisk forskning, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo. Da jeg tiltrådte forskerstilling ved NOVA høsten 1996 fikk jeg anledning til å fullføre prosjektet der.

Mange forskere og kolleger har vært viktige samtalepartnere. Det gjelder kolleger ved Senter for klinisk psykologisk forskning, i nettverksgruppe for forskning om seksualisert vold, i sosialklinisk forskningsgruppe og på NOVA hvor forholdene for mitt arbeid med prosjektet ble meget godt tilrettelagt. En takk til Vigdis Hegna Myrvang som har lagt ned et stort arbeid med å redigere manuskriptet. Takk også til Tine Jensen og Elisabeth Backe-Hansen for verdifull hjelp i sluttspurten. I det siste året har det hatt stor betydning for fremdriften i prosjektet at jeg har deltatt i en gruppe med forskerkolleger ved Psykologisk institutt. Samtalene og diskusjonene i gruppen, med Agnes Andenæs, Liv Mette Gulbrandsen, Hanne Haavind og Oddbjørg Skjær Ulvik var meget nyttige.

I hele prosjektperioden er jeg blitt veiledet av Hanne Haavind og Sissel Reichelt ved Psykologisk institutt. Samtalene med dem har gitt mange og verdifulle ideer, korrigeringer av kursen underveis, og ikke minst inspirasjon og støtte. De har betydd veldig mye for prosjektet.

Prosjektet hadde aldri blitt til uten mødrenes deltakelse. Deres engasjement og refleksjoner i intervjuene bidro til at dette ble et spennende prosjekt. Takk skal dere ha!

Takk også til Aker sykehus og Seksjon for seksuelt misbrukte barn ved klinikkoverlege Erik Kreyberg Normann som støttet undersøkelsen, avdelingssykepleier Norunn Vetlesand og spesialsykepleier Kari Torp Hansen som var bindeledd mellom meg og mødrene og ikke minst legesekretær Elin Kvamme som på en utmerket måte tok ansvaret for utskrivningen av intervjuene.

Og endelig en takk til min familie, Rita, Gina og Håkon, som på forskjellige måter har bidratt til å skape en trivelig og støttende tilværelse på hjemmebanen i denne arbeidskrevende perioden.

Oslo, februar 1998
Svein Mossige

Innhold

1 Teoretisk forståelsesramme	13
Problemet som skal undersøkes	13
Hvordan forstå tvetydige hendelser?	13
Hensikten med undersøkelsen	14
Mødre som tilrettelegger for overgrep	15
Det narrative perspektivet.....	17
Kulturen som ramme for hvilke historier vi konstruerer	18
Kulturen er koden	18
Hva betyr et tabu mot incest?	19
Når mistanke om overgrep oppstår	21
En tvetydig situasjon.....	21
Brudd på forutsetninger for samhandling.....	22
Rasjonalitetstenkningens begrensninger.....	24
Den mistenkte overgriperens perspektiv.....	24
Det tvetydige og uforutsigbare i mødrenes situasjon	25
Kjennetegn ved hverdagslivets problemer	27
Forholdet mellom narrativ og logisk tenkning	30
Noen sentrale begreper i en narrativ forståelsesmåte.....	31
Hva er en narrativ?	33
Hva er en hendelse?	38
Forholdet mellom en hendelse og en narrativ.....	40
Betydningen av et plot.....	41
Konstruksjon og rekonstruksjon av narrativer.....	43
Dissonante hendelser	43
Bevegelsen fra gammel til ny historie	45
Narrativ, refleksjon og subjektivitet.....	47
Narrativ tenkning som problemløsning	48
Narrativbegrepet – overlappinger og differensieringer	50
Narrativ i forhold til schema og script.....	50
Narrativ og paradigmatisk tenkning	54
Narrativer og det postmoderne	56
Konklusjon.....	58
2 Hvordan undersøkelsen vil bli gjennomført	59
Design, utvalg og den praktiske gjennomføringen av undersøkelsen	59
Utvalgskriteriene.....	59
Informering om undersøkelsen	61
Rekrutteringen av informanter	61

Karakteristika ved det endelige utvalget	62
Kontakt med hjelpeapparat.....	62
Rettsvesenet	63
Barnas antall, alder og kjønn.....	64
Mødrenes utdanning og yrkesaktivitet	64
Gjennomføringen av intervjuene.....	64
Narrative analyser og analyser av narrativer	65
Narrative analyser	66
Analyser av narrativer.....	67
Utvikling av analysemåter.....	68
Forholdet mellom fenomen og analysemåte	68
Forsøkene på å gi materialet en håndterlig form	69
Intervjuet: Fra samtale til tekst.....	73
Forskjellige analysenivå.....	74
Temanivå	74
Hendelsesnivå.....	75
Fortellingsnivået	75
Et overordnet analysenivå	76
Analysene ble til i møtet med intervjumaterialet.....	77
Hva innebærer plot-begrepet for analysene av materialet?.....	80
Hvordan vurdere gyldigheten av en narrativ?	83
Forenlighet	83
Narrativen – en kreativ imitasjon	83
Sannhet eller mening?.....	84
Er én narrativ bedre enn andre?.....	87
Gyldighet og argumentasjon.....	88
Perspektiv og punktering	89
Konklusjon.....	89
3 Intervjuet	91
Innledning.....	91
Intervjuform og narrativ forståelse	91
Formen på intervjuet og kunnskapen det gir.....	91
Det kvalitative intervjuet.....	92
Samtaleformer og fremgangsmåter under intervjuet	94
Fokus på de intervjuedes egne livserfaringer	94
Fokus på forståelse av den andre	96
Intervjuet som en invitasjon til utforskning	97
Gjensidighet i intervjuet	99
Samskaping av mening	101
Balansen mellom å utfordre og å stille til rette	102
Åpenhet i forhold til introduksjon av tema.....	104
En motsetning	104
Det andre intervjuet	107
Problemer underveis	108
Konklusjon.....	109

4 En drøfting av etiske problemstillinger som undersøkelsen reiser.....	111
Innledning.....	111
Hva er det etisk gode?.....	112
Ulike etiske perspektiver.....	113
Fra nytte til dyd.....	114
Informert samtykke.....	116
Formidling av informasjon.....	116
Forhåndsinformasjonens begrensninger.....	117
Et vilkårsløst moralsk ansvar.....	118
Løsningen kan også være problemet.....	119
To mulige veier å gå.....	120
Kan intervjuet påføre mødrene noe negativt?.....	121
Intervjuene berører mødrene sterkt.....	121
Aktivering av tidligere og vonde erfaringer.....	122
En vanskelig balansegang.....	123
Er meningsskapning god etikk?.....	126
Anonymisering.....	127
Det fortalte lever sitt eget liv.....	127
Stereotyper i kulturen.....	128
Etiske forpliktelser overfor andre familiemedlemmer.....	129
Annenhånds informasjon om andre familiemedlemmer.....	129
Et etisk dilemma.....	130
Å unndra seg det etiske dilemmaet.....	131
Etiske spørsmål som vedrører informantenes utbytte av samtalen.....	131
Det å forespeile et utbytte.....	132
Det å ha krav på et utbytte.....	133
Konklusjon.....	136
5 Forsøkene på å forstå tvetydige hendelser.....	137
Innledning.....	137
Involvering i å tolke tvetydige og bekymringsfulle hendelser.....	138
Er det noen historie?.....	138
En historie er en ramme.....	140
Hvilken fortelling er dette?.....	141
Finnes det et plot?.....	143
Det uavklarte gir ubehag.....	144
Hvordan forstår mødrene meningen i en hendelse?.....	144
Sammenstille med det vanlige.....	144
Sammenstille med grunnleggende antakelser.....	145
Skape sammenhenger.....	146
Velge ut og punktuere bestemte hendelser.....	148
Uroes av hendelsene.....	148
Utkast til ny fortelling.....	150
Mødrenes omsorgsperspektiv.....	151

Omsorgsperspektiv og forståelse	151
Fraværet av kontekst.....	152
Det vanskelige å artikulere det utenkelige	153
Tilbakeholdenheten	153
Det utenkelige er tenkt	154
Tilbakeholdenhets mot å bringe temaet inn på den offentlige arena	156
Kanskje noen andre vil oppdage det?.....	156
En dans som ingen fører	157
Gjensidighet må etterstrebes.....	158
Implikasjoner for de profesjonelle hjelperne	159
Konklusjon.....	159
6 Utvikling av nye fortellinger.....	161
Innledning.....	161
Den erkjennelsesmessige bevegelsen mot en historie.....	161
Bevegelsen mellom vanlige og uvanlige forklaringer	161
«Bottom-up»: Fra hendelser til ny fortelling	163
Når mening bestemmes top-down.....	164
Retroaktiv konstruksjon av fortellinger.....	165
Det dynamiske og statiske i opplevelsen av hendelser.....	166
To mulige fortellinger.....	168
Hvordan velge fortelling?.....	169
Fra den ene til den andre fortellingen	170
Etablering av en historie om overgrep.....	172
En kort vei frem til en historie om overgrep	172
Fra tvetydig utsagn til entydig fortelling.....	173
Fra (nesten) entydige hendelser til en historie	175
En entydig historie fra barnet.....	176
Betydningen av kontekst	177
Finnes andre fremstillingsformer enn fortellingen?.....	177
Å forklare og å slå fast.....	177
Fortelling og rapport	179
Endringer i fremstillingsform underveis.....	180
Konklusjon.....	181
7 Mødrenes fortellinger om samtaler med egne barn	183
Innledning.....	183
En samtale som får en mor til å utelukke overgrep	186
Hvordan samtale uten å introdusere overgrepstemaet?	186
At hun kan spørre så dumt!	187
Variasjonene i problemer og fremgangsmåter i samtaler	189
De vanlige historieskapende samtaler	189
Mødrenes forsøk på å konstruere en historie	190
Elaborerende eller ledende?.....	192
Emosjonelle reaksjoners betydning	193

Hjelper det å fortelle?	195
Det smertefulle ved å konstruere, fortelle og bli fortalt fortellinger om overgrep ...	196
Når samtalen går i lås.....	196
Uvanlige handlinger barnet ikke vil forklare	196
Hypotetiske kausale sammenhenger gir økt bekymring	198
Hvor mye skal en mor presse på?	199
Hvordan snakke med barnet om faren ?	200
Det blir galt uansett	200
Dialogen kan skape uforutsigbare problemer	201
Moren må gå tilbake på det hun sa	203
Samtaler som kan overbevise om en overgrepshistorie.....	203
En historie som nesten er overbevisende	203
Kan barnet gjenta fortellingen?.....	204
Barnets fortellinger og metaforer som overbeviser	205
Entydige kategoriseringer	207
Konklusjon.....	208
8 Morens fortellinger om sitt forhold til barnets far	211
Innledning.....	211
Utviklingen av parforholdet	214
«Hvis jeg holder ut og jobber med forholdet»	214
«Bare jeg strekker meg»	215
«Han mener det ikke vondt».....	215
«Man kan ikke tro så vondt om folk»	217
«Ta alle ting i betraktning»	218
Bevegelsen ut av forholdet	219
Et plutselig brudd.....	219
Bruddet som en bevegelse fra en fortelling og til en annen	220
Et brudd uten en utvikling av en ny fortelling	222
Hvem sin virkelighetskonstruksjon gjelder?	222
Usikkerhet på egne vurderinger.....	222
Usikkerhet på egen selvoppfatning.....	224
Fra å abdisere til å innta forfatterskapet om sitt liv	225
Er fortellingene om mannen forenlige med fortellinger om overgrep?.....	227
De ulike fortellingene om mannen	227
De ulike fortellingene om mannens forhold til barnet	229
Hjelper den narrative tenkemåten mødrene til å akseptere inkonsistens?	231
Inkonsistens som en egenskap ved mannen	233
Når fortellingen om mannen i liten grad stemmer overens med overgrep.....	236
Morens historie om mannen farges av et motsetningsforhold til hjelperne.....	236
Det kan være lite som skiller	237
Moren må velge hvilken historie om mannen hun skal tro på	238
Vikarierende motiver?.....	239
Bekymring for ubegrunnet mistanke mot mannen	239
Vurdering av egne motiver	240

Fremtidige historier om forholdet mellom barn og far	241
Hvem sin vurdering av forholdet skal gjelde?	241
Verdimeslige overveielser.....	241
Er en nøytral og lojal holdning mulig?.....	242
Konklusjon.....	244
9 Mødrenes fortellinger om ansvar og skyld	247
Innledning.....	247
Mødrenes oppfatninger av eget ansvar og skyld.....	249
Mødrene blir ansvarlige for å gjøre noe	249
Handlingsimperativet	250
Skyld uansett.....	251
Skyld fordi hun skulle ha sett.....	252
Skyldfordeling – mødres forsøk på å nyansere skyld.....	255
Hvordan mødre forstår skyld når deres handlinger kan ha	
direkte forbindelse med overgrep	257
Mor oppfordret barna til å ha kontakt med faren.....	257
En mor har sett overgrep finne sted	259
Hvordan mødre forstår ansvar og skyld	
ut fra fortellinger om forholdet til mannen	265
Moren har skyld fordi hun involverte seg med ham.....	265
Skyld knyttet til hvordan parforholdet forløper	266
Betydningen av andres fortellinger om mannen for morens opplevelse av skyld ..	268
Skyld fordi hun trodde på mannen.....	271
Konklusjon.....	274
10 Forutsetninger og rammebetingelser	
for møtet mellom mødre og hjelpeapparatet	277
Innledning.....	277
Noen beskrivelser av møtene med hjelpeapparatet	278
10 saker hvor andre tar opp bekymringen	279
24 mødre som selv tar opp bekymringen for overgrep	280
Tilbudet til mødrenes barn.....	281
Det narrative perspektivet som forståelsesramme for møtet.....	283
Utkast til en historie bringes inn på den offentlige arena	283
Møtet som forhandling om mening	283
Hjelperne og deres kontekst.....	285
De sentrale hjelperne	285
Opplysningsplikt, frivillighet og tillit	286
En regelstyrt definisjon av hjelp	287
En dialogisk hjelperelasjon.....	288
Fra hjelpsøker til medspiller.....	288
Den hjelpsøkende har definisjonsretten.....	289
Kunnskap som gir sammenheng, mening og handlingsmuligheter	290

Hendelsers mening.....	291
Hvordan handle i forhold til barnet?	294
Hører hendelsene hjemme i en overgrepssammenheng?	295
Konklusjon.....	296
11 Mødrenes fortellinger om dialogen med hjelpeapparatet.....	299
Innledning.....	299
Hvordan historien lukkes til.....	301
Indirekte ansvarsfraskrivning.....	303
Velvilje, men ingen dialog.....	303
Hjelpeapparatet bekrefter morens bekymringer og overlater arenaen til moren ..	304
Fortellingene om de usikre hjelperne.....	305
Et negativt samspill mellom mødre og hjelpere	307
Fortellingene om de uinteresserte hjelperne.....	308
Fortellingene om hjelperne som fraskriver seg ansvar og stiller krav til mødrene	309
Mor eller etterforsker?	310
Sanksjoner mot mødrene hvis de ikke innfrir barnevernets krav	312
Barnevernets som truer hvis det hindres i sin ansvarsfraskrivning	315
Avgrensninger begrunnet ut fra de rettslige aspekter ved problemet.....	316
Ikke mitt, ikke ditt og ikke vårt bord	319
Når samarbeidet mellom hjelpeinstanser virker ansvarsfraskrivende	320
Dilemmaer i spenningsfeltet mellom hjelp og kontroll	322
Når andre enn mødrene selv kommer med historien	323
Barnevernets bekymringshistorie presses på mødrene	323
Barnevernets historie krever bestemte handlinger fra moren	324
Viktige nyanser i mødrenes historier utraderes.....	325
Barnevernet er lite utforskende.....	326
Kontroll heller enn å dele bekymringene.....	327
Konklusjon.....	329
12 Ulike forløp i mødrenes fortellinger om møtet med hjelperne.....	331
Innledning.....	331
Fordelingen av de ulike kategorier av narrativer.....	332
De ulike typer av fortellinger	335
Regressive narrativer – et forløp fra vondt til verre	335
Fra en regressiv til en progressiv narrativ.....	338
Progressive narrativer – fortellinger hvor det skjer en bevegelse mot en bedret posisjon	339
Fortellinger hvor morens forhold til problemet forblir uendret.....	341
To motsatte historier. Om forløp og forståelsesmåter	342
Krav og kontroll versus tilgjengelighet og støtte	343
Barnevernet som kritisk versus hjelpende instans	344
Forbeholdenhet versus uforbeholdenhet	345
Noen hypotetiske rekonstruksjoner av de to historiene.....	347

Diskusjon	349
Gyldigheten av mødrenes fremstilling.....	349
Konsekvenser av en kontroll- og rettsbasert modell	350
13 Avslutning	357
Får vi vite noe nytt om mødrene?	357
Kan kunnskapspåstander fra ulike undersøkelser sammenliknes?.....	357
Denne undersøkelsens svar	358
Fremstillinger av mødrene i faglitteraturen	359
Betydningen av forløp og kontekst	361
Hva bidrar det narrative perspektivet med?	363
Individet skaper mening gjennom historier	363
Betingelser for når vi konstruerer historier	364
Motsetninger og inkonsistens i livet	365
Usikkerhet og tvetydighet	366
Dialog mellom fortidige, nåtidige og fremtidige erfaringer.....	368
Handlinger og historiekonstruksjoner	368
Undersøkelsens spesifikke og generelle kunnskap	370
Ideografisk og nomotetisk kunnskap	370
Bevegelsen fra det ideografiske til det nomotetiske.....	372
Validiteten ved undersøkelsens nomotetiske kunnskap.....	374
Summary	377
Referanser	385
Vedlegg	399
Vedlegg 1	401
Vedlegg 2	403

1 Teoretisk forståelsesramme

Problemet som skal undersøkes

Spørsmålet som jeg vil utforske i undersøkelsen er dette: Hvordan forholder *mødre* seg i en situasjon hvor det er blitt reist spørsmål om et barn i familien kan være utsatt for seksuelle overgrep fra den andre forelderen eller fra et annet nært medlem av familien? Hvordan tenker og handler de i forhold til dette spørsmålet og hva er forutsetningene for deres måter å tenke og handle på? Spørsmålene vil bli belyst gjennom analyser av intervjuer med 37 mødre som har opplevd en slik situasjon.

Hvordan går vi frem for å forstå hendelser som fremstår som tvetydige og som samtidig er viktige å forstå? Dette er det generelle spørsmålet undersøkelsen vil forsøke å besvare. Problemet med å forstå tvetydige hendelser oppstår i mange av hverdagslivets sammenhenger. Den sammenhengen som jeg har valgt her hører ikke med blant hverdagslivets vanligste.

I dette kapitlet skal jeg utdype hva som ligger i det problemet som skal gjøres til gjenstand for undersøkelser og analyser i studien. Den forståelsesrammen jeg beveger meg innenfor når jeg gjennomfører mine analyser vil bli lagt frem. På et generelt plan vil jeg beskrive hva slags analyser som vil bli gjennomført.

Hvordan forstå tvetydige hendelser?

Det problemet mødrene i undersøkelsen står overfor kan betraktes både som et epistemologisk og som et ontologisk problem. Mødrene må komme frem til hvordan de skal forstå eller erkjenne problemet og de må danne seg en oppfatning av hva de står overfor: Er ulike hendelser og erfaringer som de opplever uttrykk for seksuelle overgrep eller for noe annet? I dette kapitlet vil jeg drøfte om det er noen sammenheng mellom fenomenets art – de tvetydige hendelser og erfaringer som skaper bekymring hos mødrene – og hvordan dette fenomenet kan erkjennes. Drøftelsen vil være med å danne grunnlag for en begrunnelse av hvorfor min analysemåte – narrative

analyser – er en godt tilpasset måte å analysere teksten fra intervjuene med mødrene på.

Fortellingen eller narrativen er enheten for analysene i undersøkelsen. Valg av en analyseenhet vil ekskludere andre. Wertsch (1991:7) har påpekt at forskjellen mellom forskjellige skoleretninger i psykologien til dels er knyttet til at disse retningene har studert ulike enheter. Begrunnelsen for å velge en bestemt analyseenhet og ikke en annen blir derfor viktig. I dette kapitlet vil jeg begrunne valget av narrativen som analyseenheten.

Seksuelle overgrep er rimelig nok et sentralt begrep i undersøkelsen. Når begrepet brukes i undersøkelsen innebærer ikke det en påstand om at det faktisk har foregått seksuelle overgrep. Utgangspunkt for å rekruttere mødre til undersøkelsen er deres bekymring og en medisinsk undersøkelse som konkluderer med at overgrep ikke kan utelukkes. Overgrepsbegrepet brukes her i tre mulige betydninger: som en mulighet, som noe som mødrene kan tenke har skjedd; som en hendelse; og som det temaet som det snakkes om uten at det refereres til en bestemt hendelse.

Hensikten med undersøkelsen

Hensikten med undersøkelsen er tosidig: På den ene siden er den et bidrag til å forstå mødrene; deres opplevelse av situasjonen, hvordan de tenker og handler, hvordan de går frem og tolker hendelser, og hvordan tolkningene av disse hendelsene **for mødrene** sannsynliggjør eller usannsynliggjør muligheten for at seksuelle overgrep kan ha funnet sted. Undersøkelsen er også et bidrag til å utvikle analysemåter for å beskrive og forstå tenke- og handlemåter hos mødrene i den tvetydige og kompliserte situasjonen de befinner seg i.

Samtidig har undersøkelsen også et mer generelt siktemål. Jeg ønsker å få frem hvordan «The narrative is a way of organizing episodes, actions, and accounts of actions» (Sarbin 1986:9), det vil si hvordan det narrative har betydning for hvordan vi forsøker å forstå våre egne erfaringer og opplevelser. Det er et håp at undersøkelsen kan bidra til utvikling av analytiske redskaper for å kunne gjennomføre narrative analyser, på en slik måte at anvendelsen av disse analytiske redskaper ikke bryter med prinsippet om at de analytiske metodene må utvikles i møte med det materialet som skal analyseres.

Mødre som tilrettelegger for overgrep

Noe av bakgrunnen for at jeg er opptatt av å øke vår forståelse av disse mødrene har å gjøre med hvordan hjelpeapparatet i liten grad synes å tilby disse den hjelpen de ønsker. I egen klinisk praksis har jeg hatt kontakt med flere mødre som har hatt problemer med å finne frem til noen i hjelpeapparatet som har vært villige til å snakke med dem om bekymringen deres for at barnet kan være utsatt for seksuelle overgrep fra et nært familiemedlem. I to forskjellige intervjuundersøkelser av mødre til mulig overgrepsutsatte barn viser Gjermo & Neraal (1992) og Dahn & Kobberdal (1994) at mødrene på forskjellige måter opplever at hjelpeapparatet svikter i å hjelpe dem. I flere tilfelle synes disse møtene med hjelperne å påføre mødrene en tilleggsbelastning.

Hvis det gjennomgående er slik at hjelpeapparatet ofte svikter i å hjelpe mødrene kan dette avspeile kompleksiteten i disse sakene. Seksuelle overgrep omfatter rettslige, moralske, familiemessige, kulturelle og psykologiske problemstillinger. Problemets sammensatte karakter gjør det utvilsomt vanskelig å håndtere for de involverte aktører i hjelpeapparatet. Men svikten kan også sees i sammenheng med at de teoretiske forsøk på å fremstille og forstå mødrene er lite tilfredsstillende. I flere av de teoretiske forsøkene på å fremstille mødre inngår disse som en del av forklaringen på at seksuelle overgrep mot barnet finner sted (Mrazek 1981, Herman 1981, Furniss 1984, Hildebrand & Christensen 1987). En fremstilling av mødre som har det til felles at mødrene på en eller annen måte har en regifunksjon i forhold til overgrepene som finner sted, kan tenkes å bidra til en skeptisk holdning blant medarbeiderne i hjelpeapparatet til mødre som kommer med sin mistanke. De kan jo ha vært med på det selv.

I litteraturen over gis det ingen overbevisende dokumentasjon av at mødre generelt inngår som en forutsetning når overgrep finner sted innenfor familien. Materialet som ligger til grunn for fremstillingen av mødrene er til dels anekdotisk og til dels hentet fra et klinisk materiale. Som bidrag til en generell forklaring av hvordan seksuelle overgrep mot barn innen familien kan finne sted representerer de presenterte konklusjoner en betydelig overgeneralisering. Med til dette bildet hører også at fremstillingen i flere av de nevnte referanser er basert på en systemisk forståelse (Maddock & Larson 1995) hvor en tar for gitt at det som skjer i en familie ikke finner sted uten at alle familiemedlemmer er involvert ut fra

prinsippet om at ingen del av systemet har en unilateral kontroll over hele systemet. På tross av manglende dokumentasjon fortsetter mange innenfor hva de selv betegner som en systemisk tilnærming å presenterer seksuelle overgrep som resultater av bestemte samhandlingsmønstre hvor begge foreldrenes måter å forholde seg til hverandre på inngår som forutsetninger for at det skjer overgrep mot barnet. Denne praksis har avstedkommet flere forsøk på familietyologiseringer hvor tanken er at det skjer overgrep i visse typer av familier hvor : «Sexually abusive families are typically closed, undifferentiated, and inflexible, characterized by sexualized dependency» (Maddock & Larson 1995:70).

Mødre kan begå seksuelle overgrep mot egne barn selv, og de kan være involvert i slike overgrep sammen med den andre foreldereren. Men grunnlaget for å hevde at seksuelle overgrep mot barn i en familie er knyttet til bestemte familietyper med bestemte samhandlingsmønstre er det grunn til å stille spørsmål ved. Påstander om at slike sammenhenger har en generell forklaringsverdi peker på et stort behov for å utvikle kunnskap om hvordan mødre selv opplever situasjonen hvor deres barn kan være utsatt for overgrep.

Mødrene vil som regel ha en svært viktig posisjon i slike saker: «In the context of child sexual abuse, mothers can be said to be the primary adult actors in child protection. They are more likely than professionals to be told of abuse» (Hooper 1992:4). Derfor blir det viktig at personer fra hjelpeapparatet i utgangspunktet ikke møter mødrene med skepsis eller med forutinntatte forestillinger om «delaktighet» fra mødrenes side, men på måter som er basert på en kunnskap som gjør dem i stand til å være åpne for de mulige variasjoner i hvordan mødre kan forholde seg til et slikt overgrepssproblem.

Når mistanke oppstår eller når fenomenet avdekkes kan det fremkomme store problemer hos barnet, i barnets familie og blant de profesjonelle hjelperne. En utforsking av mødres situasjon kan tilføre de profesjonelle hjelperne en bedre forståelse av mødrene. I neste omgang kan man håpe på at dette kan bidra til bedringer i hjelpernes praksis overfor mødrene, og også overfor barnet og familien som er involvert. Denne undersøkelsen kan derfor også få praktiske implikasjoner ved at den kan danne grunnlag for anbefalinger om hvordan hjelpere bør forholde seg i slike saker.

Det narrative perspektivet

Det å utforske mødrenes situasjon har også en mer generell psykologisk interesse knyttet til det som allerede er antydnet: Mødrenes situasjon kan betraktes som et spesialtilfelle av hverdagslivets situasjoner hvor grunnleggende antakelser blir brutt. Implisitte forutsetninger som ligger til grunn for vår samhandling med betydningsfulle andre blir rokket ved eller blir umulige å opprettholde hvis overgrep finner sted. Hvordan forholder vi oss under slike betingelser? Spørsmålet har opptatt sosialpsykologen Bruner (1990). Han hevder at fortellingen får en særlig betydning for hvordan vi går frem når grunnleggende antakelser brytes: «... it is only when constituent beliefs in folk psychology are violated that narratives are constructed ...» (Bruner 1990:39). Når hendelser bryter med antakelser eller når folks vanlige erfaringer ikke strekker til for å begripe mulige hendelser vil folk ha en tilbøyelighet til å konstruere narrativer. Bruner hevder at tradisjonell kognitiv psykologi ikke har kunnet gi oss fyllestgjørende svar på hvordan folk forholder seg når de opplever hendelser som bryter med grunnleggende antakelser for deres virkelighetsforståelse. For å forstå de fenomener som kan gjøre seg gjeldende i en slik sammenheng må vi ifølge Bruner utvikle det han selv betegner som en narrativ psykologi. Det er innenfor rammen av en slik psykologi at det blir mulig å beskrive og forstå hvordan folk forholder seg når grunnleggende antakelser blir brutt, slik det kan skje innenfor mange av hverdagslivets situasjoner.

Bruners eget bidrag har preg av å være et forslag til et teoretisk perspektiv. Hans bidrag er ikke først og fremst empirisk baserte analyser som belyser hvordan den narrative tilnærmingen kan gi en bedre og utvidet forståelse av hvordan folk handler og tenker i situasjoner hvor grunnleggende antakelser blir brutt. Vi kan kanskje heller si at han oppfordrer forskeren (og klinikerens) til å ta i bruk et narrativt perspektiv. Dette innebærer en interesse for å undersøke om, og hvordan, folk organiserer hendelser og opplevelser i en narrativ form i sine forsøk på å forstå hendelser de stilles overfor.

De forskningsmessige forsøk på å følge Bruners teoretiske perspektiv har hittil vært få: «Ännu saknas i stor utsträckning en empirisk forskning både inom utvecklingspsykologi, socialpsykologi och klinisk psykologi som tar sin utgångspunkt i berättelsen» (Hydén 1995:119). Men vi kan registrere en økende interesse for det narrative paradigmet i de siste årene innen sosialpsykologi (Mishler 1986, Sarbin 1986, Hermans & Bonarius

1991, Josselson & Lieblich 1995 og 1996); innen klinisk psykologi (White & Epston 1990, Hermans 1995, Neimeyer 1995), og innen utviklingspsykologi (Miller 1994). Denne undersøkelsen representerer et stykke empirisk forskning som med Hydéns formulering tar utgangspunkt i fortellingen og er en utprøving av Bruners perspektiv.

I dette kapitlet kommer jeg til å presentere og drøfte den forståelsen av temaet for undersøkelsen som jeg starter ut med. Analysen av den situasjonen som mødrene befinner seg i danner et viktig grunnlag for argumentasjonen for de metodiske fremgangsmåter som blir valgt. Denne forståelsen gir visse rammer for den metodiske tilnærmingen.

Kulturen som ramme for hvilke historier vi konstruerer

Kulturen er koden

Hva som gjelder som gjengse eller som overbevisende narrativer defineres av kulturen. Mulige fortellinger om overgrep vil derfor også kunne bli vurdert og sannsynliggjort ut fra hvilke forestillinger om temaet som gjør seg gjeldende i kulturen. Mødrenes forsøk på å forstå hendelser må til dels forstås i en kulturell kontekst. «Kulturen er ... koden, der ligger bag handlingerne» (Søndergaard 1995:27). Finnes det noen kode i vår kultur for hvordan vi forstår og handler i forhold spørsmålet om seksuelle overgrep mot barn? Spørsmålet vil drøftes i dette avsnittet.

Kulturen gir oss visse rammer med betydning for hvilke historier vi konstruerer og for hvilke historier vi helst avstår fra å konstruere: «We assume that all stories are told and that all self-understanding is realized within the narrative frames each culture provides its members» (Rosenwald & Ochberg 1992:2). Innenfor en kultur vil det foreligge visse narrativer eller fortellinger å forstå ulike fenomener innenfor. Disse narrative utgjør rammen for det enkelte individs forståelse av fenomenene.

Det er imidlertid vanskelig å peke på formidlingen mellom det kulturelle og det som skjer i hvert tilfelle, hvordan forestillinger i kulturen kommer til uttrykk gjennom det enkelte individ når dette forstår og ytrer seg om et tema. I forhold til et kontroversielt tema som seksuelle overgrep mot barn kan det være vanskelig å oppnå en allmenn enighet om hvilke

forestillinger som gjør seg gjeldende og hva som er den eller de fremtredende fortellinger i kulturen om temaet.

Hva betyr et tabu mot incest?

Både i psykologisk og i antropologisk faglitteratur har det vært vanlig å hevde at det foreligger et universelt tabu mot incest (DeMause 1991:123). Hva innebærer en slik påstand? Noen forskere og klinikere mener at dette tabuet viser seg gjennom benektelse eller unngåelse av incesttemaet. De hevder at en slik unngåelse har vært gjennomgående i hvordan temaet incest eller seksuelle overgrep mot barn er blitt tatt opp på den offentlige arena i vår vestlige kultur: «Contemporary response to sexual abuse follows an historic tradition of avoidant prejudice» (Summit 1989:414). Den moderne historien om hvordan temaet viser seg kan beskrives som en bevegelse mellom oppdagelse og undertrykkelse (Olafson et al 1993).

Det finnes noen sammenhenger hvor unngåelsen av temaet incest er åpenbar: Hvis seksuelle overgrep mot et barn har funnet sted innenfor familien blir det absolutt ikke snakket om av overgriperen og som regel heller ikke av barnet. Det blir ikke gjort til gjenstand for vanlige samtaler i familien, mellom far og barn eller mellom foreldrene, slik andre tema som gjelder forholdet mellom voksne og barn kan bli. Og det vil heller ikke bli gjenstand for samtaler med andre utenom kjernefamilien. Overgrepssfenomenet er som Furniss (1991) betegner det «a syndrome of secrecy». Den voksne overgriperen risikerer moralsk fordømmelse hvis han forteller andre om overgrepene.

Et tabu markerer hva som er tillatt og ikke tillatt å gjøre i spesifikke, kulturelt betingede situasjoner. Det tabuiserte ved seksuelle overgrep mot barn trer frem for oss når vi står overfor konkrete tilfelle av overgrep. I tilfellet med den voksne overgriperen vil både denne selv og andre som får vite om overgrepshandlingene forholde seg på måter som markerer at en tabugrense er overskredet – enten gjennom fordømmelse eller ved fortielse. Fordømmelsen kan uttrykke at de som fordømmer befinner seg på den riktige siden av den grensen som markerer tabuet. Fortielsen kan være et forsøk på å benekte tabuoverskridelsen.

Det er vanskeligere å vise hvordan dette tabuet viser seg i den offentlige samtalen om temaet. Er «en bevegelse mellom oppdagelse og undertrykkelse» et dekkende bilde av hvordan man oppfatter og befatter

seg med temaet incest i vår kultur? Det kan ikke være tvil om at det snakkes mye om seksuelle overgrep mot barn i dag. En del av dette snakket går ut på å sette frem påstander om hvorvidt fenomenet finnes og i hvilket omfang det finnes. Noen tviler på at fenomenet finnes i den grad som andre, som snakker om fenomenet, vil ha det til. En slik tvil kan ikke uten videre oppfattes som et uttrykk for et tabu mot incest. En del av den offentlige samtalen om seksuelle overgrep mot barn kan kanskje beskrives slik: Det innrømmes at seksuelle overgrep mot barn kan forekomme, men samtidig stiller mange seg meget skeptiske til forekomsten av det i hvert konkret påstått tilfelle. Det vil alltid finnes andre fortellinger som ansees som bedre forklaringer på snakket om overgrep. Når noen plasserer hendelser inn i en overgrepsfortelling, vil det alltid finnes andre tilgjengelige typer av fortellinger å plassere disse innenfor, for eksempel fortellinger om barn som forfører den voksne (fortellingen om Lot i Det Gamle Testamentet, eller Sofokles' drama om kong Ødipus); fortellinger om barns seksuelle fantasier (Freud 1952); fortellinger om en mors påvirkning av sitt barn (Eissler 1993); fortellinger om hvordan hysteriet har bredt seg i et lokalsamfunn (Pedersen 1993); fortellinger om en profesjonsgruppes markering av et nytt og viktig område som krever deres kompetanse (Hallberg & Rigné 1994), og så videre. Det finnes mange slike fortellinger som foreligger som forståelsestilbud innenfor kulturen til å forstå visse hendelser annerledes enn knyttet til en overgrepsfortelling.

Den offentlige samtalen om incest har i de senere år bølget frem og tilbake mellom tvil og tro på fenomenets eksistens og på omfanget av det. Det kan virke som det føres mange forskjellige og til dels uforenlige samtaler om temaet på den offentlige arena akkurat nå. Fenomenet er blitt offentliggjort og det er skapt en større åpenhet om det. Samtidig finnes det sterke tendenser til å bagatellisere eller undertrykke det. Ved at fenomenet er blitt offentliggjort er det åpnet opp for diskusjoner om en rekke spørsmål knyttet til overgrep; for eksempel om når et individ er gammelt nok til å ha sex med voksne (NOU 1997) og hvilke handlinger vi kan betrakte som overgrep (Sætre 1997). I disse diskusjonene kan det forekomme standpunkter som kan oppfattes som bagatelliseringer av overgrepsfenomenet. Men det er vanskelig å vise om og hvordan slike standpunkter er forbundet med et tabu mot incest.

Hvordan vi berøres av temaet vil kunne ha betydning for hvilken kulturell kode som blir tilgjengelig for oss og som vi ser temaet gjennom. Jo mer vi direkte berøres desto mer sårbare vil vi kunne være for at en

tabugrense er blitt overskredet. En mor vil befinne seg i en slik sårbar situasjon i det øyeblikk hun blir redd for at barnet kan være utsatt for seksuelle overgrep fra faren. Da kan kanskje den mest nærliggende og tilgjengelige koden i kulturen for henne være at «Dette er noe som det ikke snakkes om». Det kan ha betydning for hvor forsiktige mødrene er med hensyn til å forstå tvetydige og bekymringsfulle hendelser innenfor en fortelling om seksuelle overgrep. Analysene, særlig i kapittel 5, vil belyse i hvilken grad det finnes en slik forsiktighet.

Når mistanke om overgrep oppstår

En tvetydig situasjon

Den situasjonen som barnets omsorgsperson befinner seg i når spørsmålet om seksuelle overgrep kommer opp er komplisert og tvetydig. Entydige uttrykk for at overgrep har funnet sted vil som regel ikke foreligge. Mødrene forteller om hendelser som de opplever både som tvetydige og bekymringsfulle, som denne moren:

Jeg syntes at barnet mitt reagerte veldig sånn ... hun var veldig opptatt av voksnes kjønnsorganer ... og ville ta på dem. Og da vi kom tilbake fra ferien så begynte hun å oppføre seg litt rart. Hun lekte den derre leken, det kommer en liten mus og kiler deg i halsen. Og den kilte alltid inne i skrittet. Og hun ville hun la hånden inn til kjønnsorganene sine og ventet at jeg skulle gjøre noe med henne.

Moren over er usikker på hvordan hun skal forstå de hendelsene hun forteller om. For mange av mødrene i undersøkelsen er denne usikkerheten et viktig tema. De legger merke til små endringer som skjer hos deres barn og som skaper en uro eller diffus bekymring hos dem. Men utenom slike endringer opplever de kanskje i en periode ingen andre og mer håndfaste forandringer med barnet.

Ut fra slike kjennetegn kan mødrene føle en vag mistanke om at det foregår noe med eller rundt barnet. Men det er oftest vanskelig å finne noe konkret å ta tak i som barnets atferd eller utsagn kan settes i forbindelse med. Mødrene vil gjerne begynne å søke etter mer vanlige eller kjente forklaringer på atferdsavvik, og ofte vil de kunne finne slike.

Mange av dem synes ikke de kan snakke med noen om sin bekymring, for eksempel av frykt for hvordan andre vil reagere på at de i det hele tatt

kan ta muligheten for overgrep i betraktning. De kan for eksempel være svært usikre på om andre vil reagere og oppfatte deres bekymring som oppspinn eller som en uhyrlig anklage mot mannen. Det kan også være vanskelig å vite hva som blir konsekvensene av å ta opp sin bekymring med hjelpeinstanser. Mødrene kan ha en forståelse av at det kan være svært vanskelig å finne ut av om det har skjedd noe med barnet. Kanskje deres kontakt med hjelpeapparatet bare vil avstedkomme undersøkelser som ikke fører til noen ting – bortsett fra at de kanskje vil oppleve å bli oppfattet som vidløftige eller til og med som lite troverdige personer?

Mødrene kan også oppleve at det er svært vanskelig å snakke om temaet overgrep med barnet. Særlig så lenge de er usikre på om og hva som er skjedd kan de være redde for at det å ta opp temaet kan ødelegge noe i forholdet til barnet. Involverer de barnet i noe som barnet er helt fremmed for, og hvilke konsekvenser kan dette i så fall få for barnet? Noen av mødrene er også bekymret for om deres barn vil oppleve morens eventuelle introduksjon av spørsmålet om overgrep som en kritikk eller bebreidelse. I vår kultur er det ikke vanlig at voksne snakker med små barn om sex. Enda mindre vanlig er det at de snakker med barn om seksuelle overgrep. Små barn skal ikke vite at seksuelle overgrep er noe som finnes. Hvis en mor snakker med et barn om dette kan hun komme til å gi barnet forestillinger om noe som det i utgangspunktet ikke visste om.

Hvordan skal en mor forholde seg til noe som det er vanskelig å ta initiativ til å snakke med andre voksne og med barnet om? Hun synes å være stengt inne i et problem hvor veien ut kan være vanskelig å få øye på. En mor som står overfor en bekymring om seksuelle overgrep kan lett komme i en ensom posisjon.

Utfordringen blir å finne en mening i en situasjon hvor hun ikke sikkert kan vite om noen hendelser holdes skjult eller om hennes bekymring er overdreven eller ubegrunnet. Denne utfordringen blir spesielt stor fordi situasjonen hun befinner seg i avviker fra en vanlig samhandlings-situasjon på en rekke forskjellige måter.

Brudd på forutsetninger for samhandling

I den vanlige samhandlingen i en familie er det flere forhold som medlemmene tar for gitt. Til disse forhold hører en rimelig grad av åpenhet, respekt, gjensidig forpliktelse og tillit (Boszormenyi-Nagy & Spark 1973:37).

Seksuelle overgrep mot barn vil av de aller fleste oppfattes som et grovt brudd i forhold til forutsetninger om åpenhet, respekt, forpliktelse og ikke minst tillit mellom barn og voksne. Fordi denne handlingen avviker så sterkt fra det vi tar for gitt kan det være vanskelig å tenke seg at handlingen faktisk finner sted. Det vil nesten alltid være mulig å refortolke hendelser som tilsynelatende representerer et brudd på gitte forutsetninger og antakelser som hendelser som ligger innenfor rammen av slike antakelser. En slik implisitt antakelse i et parforhold er at partneren ikke vil begå seksuelle overgrep mot felles barn. Det er ikke noe man spør om, bare noe man tar for gitt i de fleste parforhold. Det er flere av kvinnene i undersøkelsen som formidler en slik implisitt antakelse. Selv om mange av dem opplever ulike problemer i forholdet har de vanskelig for å tenke seg at deres mann kan ha begått overgrep mot felles barn.

Å kunne etablere meningsfulle relasjoner til andre mennesker basert på gjensidig tillit og forpliktelse kan betraktes som et grunnleggende forhold ved det å være menneske (Buber 1965, Sartre 1966). Å delta i et kulturelt fellesskap forutsetter en åpenhet både når det gjelder egne anskuelser og i forhold til hva andre formidler: «Our culturally adapted way of life depends upon shared meanings and shared concepts and depends as well upon shared modes of discourse for negotiating differences in meaning and interpretation» (Bruner 1990:13). Det er fraværet av disse former for åpenhet som blant annet preger forholdet mellom medlemmer i en familie hvis det oppstår mistanke om seksuelle overgrep i familien.

Flere forskere (Finkelhor 1986, Furniss 1991) viser hvordan seksuelle overgrep mot barn skjer på måter som bryter med slike forutsetninger om åpenhet. Overgrepet holdes hemmelig. Brudd på hemmeligholdelsen er forbundet med forestillinger om straff eller andre aversive konsekvenser hos offeret. Å gjøre overgrepet til et felles anliggende, noe barn vanligvis kan gjøre i forhold til de fleste andre typer erfaringer, oppleves gjerne som en umulighet av barnet. Alle i familien, men særlig barnet opplever seksuelle overgrep som et «syndrome of secrecy» (Furniss 1991). Det blir en belastning for barnet at det opplever seg som avskåret fra å dele sine opplevelser av overgrepene med andre.

Kommunikasjon kommer av *communicare* (latin) som betyr «å gjøre felles». Innenfor språkpsykologi har for eksempel Rommetveit (1972 1992) og Luckmann (1992) vist at kommunikasjon mellom mennesker

bygger på en forutsetning om en villighet til å dele visse forutsetninger, som for eksempel et felles perspektiv. Når spørsmålet om overgrep dukker opp i en familie, og det er uavklart hvilke forutsetninger som er delte mellom familiemedlemmene, rokket det derfor ved noe grunnleggende for den gjensidige kommunikasjon og åpenhet ved mellommenneskelige relasjoner generelt og mellom familiemedlemmer spesielt. Uansett om det har skjedd overgrep eller ikke stilles familiemedlemmene, og særlig den av barnets omsorgspersoner som ikke er mulig overgriper, overfor problemet med å avklare om grunnleggende forutsetninger for kommunikasjon er brutt eller om de fremdeles foreligger. Hvis overgrep har skjedd, og disse benektes av forøveren, bryter dette med de forutsetninger for et kulturelt og språklig fellesskap som jeg har skissert. Grunnleggende forutsetninger for kommunikasjon vil plutselig være undergravd. Overgriperen vil i de fleste tilfelle begå et dobbelt brudd på disse forutsetninger for familiesamhandling, først gjennom selve overgrepet og deretter ved å benekte overgrepet.

Rasjonalitetstenkningens begrensninger

Den mistenkte overgriperens perspektiv

Situasjonen for den mulige overgriperen og for den andre forelder vil kunne fortone seg svært forskjellig. I en situasjon hvor det foreligger en mistanke om overgrep kan det ha betydning for at de tenker og handler på ulike måter. I de fleste tilfelle vil mødre stå overfor valg med hensyn til hva de skal tro, hvilke avgjørelser de skal ta og hvilke mål de vil sette for seg selv og sin virksomhet. For den mistenkte overgriper vil flere av disse valgene fortone seg annerledes. For det første fordi denne naturligvis vet om overgrep har skjedd eller ikke. Men også i forhold til andre antakelser, avgjørelser og mål vil situasjonen fortone seg som mer avklart. Ut fra en type rasjonalitetstenkning, «rational choice» (Elster 1989), kan en person som har begått seksuelle overgrep mot et barn, ha flere grunner til å velge å benekte at overgrep har skjedd. Stilt overfor flere mulige valg kan vi tenke oss at den mulige overgriper velger det som han tror gir det beste utfallet for ham selv. Den kunnskap en person har om den kulturen han befinner seg i, vil danne grunnlag for visse overveielser og valg.

De forestillinger om seksuelle overgrep mot barn som foreligger i vår kultur synes i dag å være noe annerledes enn de var for bare få år siden.

Mens temaet meget sjelden ble snakket om, og voksnes overgrep mot barn ble betraktet som noe svært usannsynlig for ett par tiår siden, er det mer vanlig i dag å anta på et generelt plan at seksuelle overgrep mot barn finner sted. Men samtidig er det en tendens til å betvile hvert enkelt konkret tilfelle. Vi tar for gitt at de fleste voksne ikke utfører den slags handlinger. Vi vil være tilbøyelige til å stille spørsmål ved utsagn eller handlinger fra et barn som indikerer at det har vært utsatt for seksuelle overgrep. På den annen side vil vi være tilbøyelige til umiddelbart å akseptere det dersom det samme barnet trekker tilbake sine utsagn.

Sett i forhold til et forebyggingsperspektiv kan folks skepsis til påstander at det i et konkret tilfelle skjer overgrep mot et barn vurderes som noe positivt: Når så mange tviler på at dette foregår kan det avspeile at folk flest stiller seg avvisende og fremmede overfor tanken på selv å skulle begå seksuelle overgrep mot barn. På den annen side blir denne skepsisen et problem hvis overgrep faktisk har skjedd. Da kan den komme i veien for at vi tror på barnet i den konkrete saken. For den som har begått overgrepene vil denne skepsisen til at seksuelle overgrep mot et barn har forekommet være en fordel. Den gir ham et slags alibi: Hvordan kan noen tro at han kunne begå slike usannsynlige handlinger?

I sine overlegninger av hvordan det vil være rasjonelt for ham å forholde seg vil han også kunne ta i betraktning at det vil ha mange negative konsekvenser for ham selv om han skulle innrømme overgrep, fra juridisk straff til moralsk fordømming. Han vil også kunne regne med at en bekreftelse av overgrepene vil få mange negative konsekvenser for den andre omsorgspersonen og at hun ut fra dette kan være tilbøyelig til å tro på en benekting. Det er med andre ord en del forutsetninger i situasjonen som gir ham grunn til å anta at benekting vil være det som tjener ham best og som i den forstand vil være mest rasjonelt. Det er en viss sjanse for at flere vil tro ham. En innrømmelse vil sannsynligvis føre til at han straffes på flere måter.

Det tvetydige og uforutsigbare i mødrenes situasjon

For den andre av barnets omsorgspersoner vil situasjonen som regel fortone seg mer tvetydig og uavklart. I det at situasjonen er tvetydig ligger at flere mulige forståelser eller konstruksjoner av virkeligheten er mulige (Gergen 1985). Det avgjørende blir hvilken mening hun tillegger ulike

hendelser, handlinger og erfaringer hun opplever. Avhengig av hvilke meningsattribueringer (Fiske & Taylor 1991:96) hun gjør kan hun komme frem til en avklaring hvor hun tror at overgrep ikke har skjedd, at overgrep har skjedd, eller at hun fremdeles ikke kan vite hva som har skjedd. Hvilken av de tre mulighetene hun velger å forholde seg til vil føre til ulike konsekvenser for henne selv, for hennes forhold til sitt barn, for hennes forhold til den mulige overgriper, barnets far og hennes partner i forholdet, og for hennes forhold til en rekke personer og instanser utenom kjernefamilien.

Noen av disse konsekvensene er det mulig for henne til en viss grad å forutsi. Men først og fremst vil hennes valg kunne ha en rekke konsekvenser som det er umulig for henne å predikere og som til dels henger sammen med det tvetydige og uavklarte i situasjonen for henne. For eksempel vil hun kunne være i sterk tvil om hvordan andre vil reagere på hennes engstelse for mulige overgrep: Vil hun bli oppfattet som nøktern og ansvarlig eller vil noen betrakte henne som hysterisk og som en som fremsetter uhørte anklager mot barnets far? Det, som for den mistenkte overgriper ut fra en rasjonalitets-tankegang blir et argument for å benekte, blir for den andre omsorgspersonen mer tvetydig. Hun må vurdere det opp mot at hun kan bli kritisert for å være uansvarlig hvis hun ikke tror at overgrep kan ha skjedd. Hvis hun unnlater å ta opp sin bekymring står hun da i fare for å bli kritisert for å svikte sitt barn? På den annen side, vil hun selv kunne bli mistenkt ved å ta opp spørsmålet om overgrep?

Det vil alltid være en mulighet for at hun vurderer feil og kommer med påstander om at overgrep har funnet sted der hvor dette ikke er tilfelle. Det ligger et moralsk dilemma i ubegrunnet å antyde muligheten for overgrep. Hva vil det i så fall få av konsekvenser for forholdet mellom henne og barnet og mellom henne og mannen og for forholdet mellom far og barn? Blir hun ansvarlig for å gjøre noe som kan ødelegge noe i disse forholdene?

Situasjonen er en ekstrem variant av mange hverdagslige situasjoner: «In situations that are unique, novel and urgent both costs and benefits are highly uncertain. There is a risk of acting too soon, on too little information – and a risk of delaying until it is too late. If we knew more, we could tell which risk was the larger – but we have no grounds for rationally deciding whether to risk acquiring that knowledge. Thus we just have to act, more or less arbitrarily» (Elster 1989:35). Konsekvensene av hennes

valg er så mange og så uforutsigbare at det ikke foreligger forutsetninger for å gjøre et rasjonelt valg i den forstand at hun vil ha en rimelig god grunn til å anta at et bestemt valg vil kunne føre til et spesifikt mål med bestemte og positive konsekvenser for henne.

Et normativt syn på rasjonell tenkning er at dette dreier seg om tenkning som hjelper folk til å nå sine mål (Baron 1988:28). For å kunne sette seg bestemte mål vil det oftest være nødvendig å vite noe om den situasjonen en befinner seg i. Usikkerheten om hvilke premisser som gjelder gjør det vanskelig for mødre å sette seg konkrete mål. Rasjonalitet som det å nå bestemte mål forutsetter en oversiktlig situasjon hvor en vet at bestemte handlinger vil føre til bestemte mål.

På et hvert tidspunkt kan en mor naturligvis trekke en konklusjon om hva hun tror har skjedd og om hvordan hun vil handle og holde fast ved dette. Men som jeg har vist vil det problemet hun forholder seg til og den situasjonen hun er i utfordre hennes tenkning på flere måter: Hun må velge hvilke hendelser hun vil forholde seg til; hun må sette enkelthendelser sammen og se dem i ulike sammenhenger som kan gi ulik mening til hendelsene og til spørsmålet om seksuelle overgrep og til andre viktige tema som berøres av dette. Det kan være hennes forhold til sitt eget barn, sitt forhold til mannen og hennes egen opplevelse av ansvar og skyld i forhold til de eventuelle overgrepene. De «samme» hendelsene vil kunne sees i ulike sammenhenger og kunne fortolkes slik at de sannsynliggjør eller skaper tvil om muligheten for overgrep. Hvordan skal hun forstå det hvis barnet plutselig endrer atferd ved for eksempel å kysse voldsomt og slikke mor hver gang hun gir barnet en klem? Får dette en annerledes betydning for mor hvis barnet forteller at hun gjør sånn med pappa? Og vil meningen igjen kunne bli annerledes hvis hun får vite at et annet barn i barnehagen er veldig opptatt av å kysse på denne måten i sin kontakt med andre barn og voksne?

Kjennetegn ved hverdagslivets problemer

Spørsmålet som vi vil søke etter svar på er hvordan hun forholder seg til de ulike hendelser og opplevelser, og hvordan disse får mening for henne. Forholder hun seg til noen få enkeltstående hendelser og ser bort fra andre for at bildet skal bli enklere og mer håndterlig for henne? Fortsetter hun å bevege seg frem og tilbake mellom forskjellige meningskonstruksjoner,

eller setter hun dem sammen slik at de danner en mer helhetlig mening eller et mønster? I den situasjonen som oppstår for mødre ved en mistanke om seksuelle overgrep mot barnet fra faren er hennes mulighet for å forutsi konsekvenser av egne valg, som nevnt, sterkt begrenset. Mødrenes problemer trer frem som varianter av hverdagslivets problemer som vi står overfor i vår sosiale samhandling med hverandre. Shafir (1993:272) og Galotti (1989:335) har pekt på flere forskjeller som foreligger mellom problemer som krever formal logisk tenkning og hverdagslivets problemer. Deres analyser kan anvendes til å belyse hva slags problemer mødrene i denne undersøkelsen står overfor.

Ved hverdagslivets problemer vil noen premisser være implisitte og andre vil ikke være gitt i det hele tatt. Dette vil klart være tilfelle når mødre ikke kan vite sikkert om overgrep har skjedd. Ved formale problemer vil alle premisser være gitt.

Hverdagens problemer forekommer svært sjelden som et avklart, fullstendig (self-contained) problem. Tvert imot er problemene ofte uspesifikke og den som står overfor problemet vil ha et tilleggsproblem med å avgjøre hvilken tilleggsinformasjon som er relevant. For mødre kan det for eksempel være et problem om et bestemt utsagn eller atferd hos barnet er tilfeldig eller uttrykk for en bestemt erfaring barnet har. Hun kan ikke vite sikkert om en bestemt atferd som hun observerer hos sitt barn har noe med det aktuelle problemet å gjøre eller ikke.

Ved formale oppgaver er problemet «self-contained». Et typisk eksempel på et slikt «self-contained» problem er det såkalte ni-punkts-problemet som går ut på å skulle trekke fire rette linjer gjennom alle ni punktene som befinner seg like langt fra hverandre langs tre parallelle linjer innenfor et kvadrat uten å løfte blyanten fra arket (se f.eks. Mayer 1995:5). Problemet er gitt gjennom oppstillingen av de ni punktene og oppgaven å trekke fire rette linjene. For å løse et slikt problem blir det helt irrelevant å gå ut i verden og lete etter tilleggsinformasjon av noe slag. Dette ville bare kunne virke forvirrende. Ved slike logiske og «self-contained» problemer er det en klar fordel å holde seg til den gitte oppgaven og avgrense seg fra andre irrelevante utenforliggende forhold.

Det finnes bare én korrekt løsning på dette logiske problemet, og det er ingen tvil om når problemet er løst. I hverdagen vil problemene ofte kunne ha forskjellige mulige løsninger eller svar som kan variere i kvalitet.

For mødrene i denne undersøkelsen kan det foreligge en rekke mulige løsninger, men det er svært vanskelig for dem å kunne vite hvilken som er den beste. Hvis en mor visste at det hadde skjedd seksuelle overgrep kunne hun heller ikke da være sikker på hva som ville være den beste løsningen. Hun ville fremdeles være usikker på hva som ville bli konsekvensene for eksempel av å anmelde saken til politiet eller av ikke å gjøre det, av å trekke inn barnevernet eller å la være. Selv om vi tenker oss at hun visste at mannen hadde begått seksuelle overgrep mot felles barn kan hun ikke vite om han ville innrømme eller benekte overgrepene, Hun vil ikke kunne vite om rettsvesenet ville frikjenne eller dømme ham, eller om barnevernet ville støtte henne eller møte henne med skepsis, om det ville være bra for barnet om saken ble anmeldt, om mistanken om overgrep ville få noen betydning i en eventuell samværssak, og så videre.

Ved dagliglivets problemer foreligger oftest ikke en etablert fremgangsmåte for å løse problemet. Foreldre vil for eksempel ofte streve med å finne fremgangsmåter for å forsøke å løse problemet med å sette grenser for sin tenåringssønn eller datter. Mangel på etablerte fremgangsmåter gjelder ikke minst ved mulige seksuelle overgrep i familier. For alle de involverte aktørene her er det fraværet av klare løsningsgivende fremgangsmåter som er det iøynefallende (Mossige, Tjersland & Jensen 1995, Mossige & Jensen 1996). Det foreligger ingen muligheter for klare slutningsrekkefølger. Hun kan ikke slutte noe med hensyn til hva som kommer til å skje hvis hun tenker seg at hun selv, barnevern, politi, BUP eller andre handler på bestemte måter. Ved formale problemer derimot foreligger klare regler eller metoder for slutninger.

Ved dagliglivets problemer er det ofte uklart om den gjeldende løsning er god nok. Har for eksempel en samtale mellom ektefeller som løsningsforsøk på et problem i parforholdet ført til noen løsning, eller har «løsningen» avdekket andre problemer? Kan mødrene i undersøkelsen betrakte problemet som løst ved valg av en bestemt løsning, eller vil løsningen være forbundet med nye problemer? Hvis for eksempel en mor handler umiddelbart på grunnlag av en mistanke, kan hun ta alvorlig feil. Venter hun og ser det hele an, kan det bli for seint. Tar hun kontakt med barnevernet, kan hun risikere at overilte handlinger blir iverksatt eller at hun blir gjenstand for kritikk. Lar hun være, kan hun også bli kritisert for at hun ikke søkte hjelp. Ved formale problemer vil det vanligvis være helt klart om og når et problem er løst, som i ni-punktsproblemet.

De fleste av hverdagens problemer har et innhold som er personlig relevant for den som stilles overfor problemet. For foreldre som er sterkt bekymret for om datteren er på vei inn i et anorektisk mønster, vil det være viktig for dem personlig å finne svar på de problemer denne bekymringen reiser. Og for en mor som lurert på om hennes mann kan ha begått seksuelle overgrep mot deres felles barn, blir konsekvensene av de svar hun kommer frem til alvorlige for henne som mor, ektefelle, kvinne og så videre. Ved formale problemer har innholdet ofte en begrenset og akademisk interesse selv om en kan mobilisere et visst emosjonelt engasjement både under løsningsforsøk og ved presentasjon av den korrekte løsning hvis en ikke selv fant frem til den.

Ved dagligdagse problemer vil interessen være knyttet til noe mer enn løsningen av problemet i seg selv. Løsningen vil som regel ha betydning for oppnåelsen av andre mål. Dette er åpenbart tilfelle ved mulige seksuelle overgrep i familier. Løsninger på problemet «hva har skjedd?» vil for eksempel kunne ha betydning for valg kvinnen foretar i forholdet til mannen.

Mødrene stilles med andre ord overfor problemer som på flere måter er forskjellige fra formale logiske problemer og hvor det derfor blir vanskelig å finne løsninger innenfor en slik formal logisk ramme som «rational choice»-modellen er en variant av. Det er vanskelig for mødrene å vite sikkert hva som er sant, og det er likeledes problematisk for dem å kategorisere enkelthendelser på bestemte og entydige måter. Det som det blir mulig for dem å søke etter vil først og fremst dreie seg om hvilke mulige forbindelser som kan trekkes mellom hendelser og hvilken ramme de skal settes inn i.

Forholdet mellom narrativ og logisk tenkning

Det er ikke tale om en dikotomi mellom en formal logisk modell for tenkning og en narrativ modell; det er snarere tale om hvordan forsøk på å forstå ulike sammenhenger best kan fremstilles innenfor en narrativ eller en formal logisk ramme avhengig av hvilke erfaringsområder det gjelder.

Den logiske tenkningen setter også rammer for en narrativ: «The story must confirm to the canons of logical consistency to achieve verisimilitude, but violations of expected consistency also provide the basis for the drama» (Hermans, Kempen & van Loon 1992:26). Måten historier fortelles

på vil vanligvis følge regler for hva som er logisk. Hvis det for eksempel i en fortelling flere ganger refereres til en bestemt person eller hendelse, vil vi gå ut fra at det dreier seg om den samme personen eller den samme hendelsen.

De foregående avsnitt har vist hvordan mødrene i denne undersøkelsen må forholde seg til en rekke hendelser, erfaringer og problemer som er uventede, tvetydige og uspesifikke. Jeg har vist hvordan de fenomener dette dreier seg om overskrider de som lar seg fremstille innenfor rammene av en logisk modell. Vanligvis vil det ikke være noen logisk sammenheng mellom to eller flere hendelser som følger hverandre i en tidsmessig sekvens i en historie. Vi kan ikke logisk slutte hvilken hendelse som vil følge etter en bestemt annen hendelse eller hvilken hendelse som har gått forut for en bestemt annen hendelse. Et barn kan fortelle en mor at: «Pappa sa jeg skulle legge meg i sengen hans, men jeg ville ikke». Det er ingen logisk sammenheng mellom de to hendelsene i barnets fortelling. De to hendelsene har en tvetydig mening. Moren kan ikke logisk slutte seg til den mening de måtte ha. For å forsøke å forstå dem må hun bringe dem inn i en sammenheng, som hendelser i en narrativ eller fortelling.

Gjennom slik fortellervirksomhet kan det tvetydige og det uventede bringes inn i en sammenheng hvor det kan bli forstått, det vil si betraktet som noe forventet innenfor den nye sammenhengen som fortellingen utgjør. I det neste hovedavsnittet vil jeg utdype hva som ligger i det narrative begrepet og hvordan narrativer kan skape sammenhenger mellom tvetydige og uventede hendelser.

Noen sentrale begreper i en narrativ forståelsesmåte

Det uventede vil være knyttet til forskjellige hendelser. Den sammenhengen som vi eventuelt kommer frem til at hendelsene passer inn i vil være narrativen eller fortellingen. Plottet vil være den røde tråd i fortellingen. Narrativ, hendelse og plot er tre sentrale begreper i den forståelsesmåte som vil komme til anvendelse i denne studien. I det følgende vil jeg utdype og avklare disse tre begrepene.

Hvordan er det mulig å finne noen form for mening som gjør en uforståelig situasjon forståelig? Hvordan skal for eksempel en mor forstå

en situasjon hvor datteren spør om ikke mor kan kile henne på tissen? Dette er et spørsmål de færreste foreldre forventer fra sitt barn. Den markerer et brudd i forhold til grunnleggende antakelser om situasjonen. Det problemet som moren stilles overfor i eksemplet vil ut fra et informasjonsteknologisk synspunkt dreie seg om «... a coherent set of information with a gap, and problem solving involves figuring out how to fill the gap in a way that completes the structure» (Mayer 1995:9). Ut fra et slikt perspektiv finnes det en bestemt og riktig løsning, og det gjelder bare å finne den. Finner man løsningen viser dette seg ved at den manglende biten faller på plass innenfor en gitt struktur som brikker i et puslespill. Som jeg har forsøkt å vise i det foregående avsnittet arter ikke mange av hverdagslivets problemer seg på denne måten. Vi kommer ikke frem til løsninger på slike problemer ved at vi kommer over den lille informasjonsbiten som mangler slik at brikkene faller på plass og vi har en klar løsning.

Å konstruere narrativer dreier seg ikke om å finne en informasjonsbit som mangler i en gitt struktur. Men puslespill-metaforen kan likevel hjelpe oss ved at den kan kaste lys over hva denne narrative aktiviteten går ut på. Hvis vi er i stand til å bringe de uvanlige hendelsene som bryter med våre grunnleggende antakelser inn i en historie eller narrativ, faller bitene eller hendelsene på plass for oss: «To understand is indeed to place events within a context of preceding and subsequent events» (Gergen & Gergen 1988:19). Men i motsetning til puslespillet kan vi ikke vite sikkert at riktig hendelse er kommet på riktig plass. For mens puslespillet danner et ferdig gitt bilde som brikkene skal passe inn i, er det nettopp denne helheten som mangler når folk strever med å forstå hendelser. De antar at hendelsene kan inngå i en sammenheng eller fortelling, men vil være usikre på hvilken. Det kan også hende at nye hendelser gjør det nødvendig underveis å revurdere hvilken fortelling som ulike hendelser best kan forstås innenfor. Med andre ord kan hele bildet endres flere ganger underveis. Å forstå handler derfor om noe mer enn, slik Gergen formulerer seg, å plassere hendelser inn i en kontekst av forutgående og etterfølgende hendelser. Det vil også ofte handle om gjøre vurderinger av hva som er de forutgående og etterfølgende hendelsene. Underveis i en erkjennelsesprosess må kanskje slike vurderinger gjøres flere ganger.

Forståelse dreier seg altså ikke bare om å se hvordan hendelser kan plasseres inn i en gitt sammenheng. Folk konstruerer narrativer for å forstå hendelser (Bruner 1990:39). Men det er ikke uten videre gitt ut fra Bruners perspektiv at man faktisk lykkes i å konstruere en narrativ som omfatter

hendelser som ikke er forenlige med folks grunnleggende antakelser. Det vil heller ikke nødvendigvis være slik at det er en bestemt narrativ som er den riktige. Som vi vil komme tilbake til vil utvikling av en narrativ i forhold til noen hendelser i mellommenneskelige relasjoner kunne være et forhandlings spørsmål om mening. Det som er Bruners viktige bidrag i denne sammenhengen er å beskrive en vesentlig betingelse for at slik narrativ virksomhet finner sted.

Hva er en narrativ?

Fortellingsbegrepet brukes i svært mange og ulike sammenhenger fra for eksempel å dreie seg om et lite barns korte fremstilling av et hendelsesforløp til å gjelde en roman på flere hundre sider. Hvordan kan et begrep som anvendes i så forskjellige sammenhenger fungere som en enhet for analyser? Manglende definisjoner av fortellingsbegrepet og anvendelser av det slik at det omfatter ulike menneskelige virksomhetsformer har også vært en del av kritikken mot den narrative tilnæringsmåten (Russel & Lucariello 1992). En avklaring av hva som ligger i begrepet er nødvendig.

Det er mulig å betrakte narrativbegrepet fra to helt forskjellige posisjoner. Vi kan se på det som en enhet for lingvistiske analyser, eller som en funksjonell enhet i den sosiale interaksjonen mellom mennesker. Narrativbegrepet har tradisjonelt vært undersøkt som et lingvistisk fenomen hvor en har vært opptatt av å identifisere de deler som denne enheten består av og reglene for hvordan disse delene kan settes sammen (Linde 1993:62). Undersøkelser av narrativen som et lingvistisk fenomen kan knyttes til blant andre Labov & Fanshel (1977). Bruner (1986, 1990) hører med blant dem som har vært opptatt av narrativen som en funksjonell enhet i sosiale sammenhenger. Det behøver ikke være noen motsetning mellom disse to posisjoner; de er forskjellige med hensyn til hvilke spørsmål de stiller til narrativen. I undersøkelsen er jeg først og fremst opptatt av narrativen som en funksjonell enhet for hvordan de intervjuede mødrene forsøker å forstå en del av deres virkelighet. Men jeg trekker også noen veksler på den lingvistiske tilnærmingen når det gjelder å definere hva en narrativ er.

Bruner legger vekt på det meningsskapende ved narrativene. Labov & Fanshel (1977) peker i likhet med Bruner på at utgangspunktet for en narrativ er at det foreligger hendelser som avviker fra det vanlige eller forventede: «The justification for such narratives is that the event being reported

at some length is different from ordinary experience, and in itself justifies the listener's attention» (s 105). Enhver narrativ vil implisitt formidle en mening om at «disse hendelsene» avviker fra det vanlige. Men det er ikke dette avviket fra det vanlige som Labov & Fanshel er opptatt av. De er opptatt av de strukturelle egenskaper ved den fortellingen som blir resultatet av at et slikt avvik fra det vanlige foreligger. De fokuserer på de minste enheter for lingvistiske uttrykk som de forskjellige narrative funksjoner kommer til uttrykk gjennom, og hvordan lingvistiske uttrykk blir knyttet til hverandre, først og fremst gjennom en tidsmessig rekkefølge.

Bruner er mer opptatt av kontekst: Hendelsene får mening og trer frem for oss som deler i den narrativen som gir dem en bestemt mening. Når hendelser og opplevelser er som de «skal være» betyr dette at de allerede begripes innenfor det som er etablerte narrativer. Vanligvis vil en historie som: «I dag stod jeg opp til vanlig tid, spiste frokost og tok bussen til jobben» ikke gjøre krav på oppmerksomhet. Men hvis jeg er en anorektiker som aldri spiser frokost og som vanligvis løper til jobben, kan historien ha et poeng, det vil si at den skaper en bestemt mening for den som kjenner en del av konteksten som at «jeg er anorektisk». Bruners perspektiv blir det sentrale i denne undersøkelsen. Jeg vil ikke først og fremst være opptatt av strukturen i den enkelte fortellingen som mødrene kommer frem til. Det er selve konstruksjonsarbeidet, hvordan mødrene går frem i sine forsøk på å utvikle fortellinger å forstå hendelser innenfor, som blir det sentrale fokus i denne undersøkelsen.

Barn og foreldre vil vanligvis dele noen historier som omfatter vanlige hverdagslige hendelser i familien. Hendelser som passer inn i disse narrative krever ikke nye meningsfulle sammenhenger som de kan plasseres innenfor. Men hvis for eksempel en hverdagslig foreteelse som henting av barn i barnehagen en dag forløper på en annerledes måte enn den vanligvis gjør, vil dette kunne gi grunnlag for en narrativ fra barnets side: «Vet du hva pappa gjorde da han skulle hente meg i barnehagen i går? Han løp etter meg og Anne og prøvde å fange oss. Det var litt skummelt, men vi ble ikke redde.» Hvis det var slik at denne pappaen alltid pleide å løpe etter sitt barn når han kom for å hente det, ville dette antakelig ikke avstedkomme en tilsvarende historie. Men i så fall kunne vi tenke oss at en «forglemmelse» av dette henteritualet kunne bli utgangspunkt for en annen narrativ fra datterens side: «Vet du hva? I dag glemte pappa å løpe etter meg da han kom i barnehagen. Kanskje han var litt sliten?»

Historieformen er de fleste umiddelbart fortrolige med. Fordi fremstillingsformen er så selvsagt for oss er det flere, blant annet lingvister, som antar at det på samme måte som for språk, finnes en universell narrativ grammatikk (Labov 1972, Kintsch 1977, Propp 1984, Brooks 1992). Det er blitt gjort flere forsøk på å sette opp kriterier for hva som skal gjelde som en narrativ. Labov (1972) mener at historien må omfatte en rekke hendelser som er sekvensielt ordnet med en klar begynnelse og slutt og hvor måten som hendelsene er organisert på danner et plot. Eksemplet ovenfor er i overensstemmelse med disse kriteriene. Det illustrerer også hvordan selv ganske små barn behersker kognitive strategier som er nødvendige for å forstå tid og sted for en narrativ og for å kunne omforme hendelsene til en historie (Miller 1994). I tillegg viser barnet gjennom den første setningen «Vet du hva pappa gjorde ...» at det også behersker å bruke språket for å skape en orientering (Labov & Fanshel 1977:106) hos mottakeren mot den kommende narrativen. En rekke språklige uttrykksformer er slik at de omfatter en mer eller mindre eksplisitt referanse til en fortelling som følger. Dette kan være spørsmål som: «Vet du hva?» eller utsagn som: «I går skjedde det noe rart». Svaret på hva som ligger i «hva» eller «noe» vil bli formidlet gjennom en fortelling.

Kintsch (1977) deler langt på vei Labovs fremstilling av hva som skal gjelde som en narrativ, men synes å være noe mindre streng i sine kriterier: «... simple stories are formed as a sequence of episodes, each episode consisting of an exposition, a complication, and a resolution ...» (s 38). Andre stiller seg derimot kritiske til det å sette opp generelle kriterier for hva som skal gjelde som en narrativ. Stein og Policastro (1984) hevder for eksempel at det ikke er mulig å sette opp en enkelt strukturell definisjon som omfatter det mangfoldet av ulike beretninger som folk aksepterer som en historie. Ricoeur (1981) kritiserer forsøk på å gi detaljerte fremstillinger av hva en narrativ er fordi svar på spørsmålet stort sett er blitt gitt i form av a-kronologiske strukturer.

Ricoeur mener at en narrativ har to grunnleggende dimensjoner: en kronologisk dimensjon og en ikke-kronologisk konfigurerende dimensjon. Forsøkene på å gi strukturelle beskrivelser og å lete frem en form for dybdestruktur i narrativer har skjedd på bekostning både av den kronologiske dimensjonen, sekvensen, og av den konfigurerende dimensjonen. Sekvens og figur er to nødvendige dimensjoner i narrativen. Uten den kronologiske sekvensdimensjonen; så skjedde ... og så skjedde, blir det ingen historie. Men historien blir heller ingen historie uten den rettethet,

«point of view» eller perspektiv som fortelleren eller mottakeren av historien gjennom den konfigurierende dimensjonen tilfører. En kronologisk ordnet sekvens av hendelser fremtrer ikke uten videre som en historie. Først når disse hendelsene inngår i en konfigurierende sammenheng vil de danne en historie. En slik historie eller narrativ utgjør en helhet, det vil si noe som har en begynnelse, en mellomdel og en avslutning. Men det er hverken begynnelsen eller avslutningen i seg selv som definerer hendelser som begynnelse eller slutt. Det er ut fra mening eller sammensetning at noe inngår i en rekkefølge som en begynnelse, en mellomdel eller en avslutning: «If succession can be subordinated in this way to some logical connections, it is because the ideas of beginning, middle, and end are not taken from experience. They are not features of some real actions but the effects of the ordering of the poem» (Ricoeur 1984:39). Narrativens begynnelse eller slutt ligger altså ikke i hendelsene, men i at vi ordner disse hendelsene slik at de synes å danne en begynnelse, en mellomdel og en avslutning. En narrativ er i den forstand et resultat av vår virksomhet, noe vi konstruerer, og hvor vi skaper en sammenheng eller mening mellom sekvensielle hendelser.

Det er mulig at Labovs (1972) definisjon av det som han kaller en «minimal narrative» både er vid nok til å dekke de fleste tilfelle av hva vi vil betrakte som en narrativ og samtidig presis nok til at den kan hjelpe oss i hvert enkelt tilfelle til å bestemme om det vi har å gjøre med er en narrativ eller ikke. Labov definerer en minimal narrativ som «... a sequence of two clauses which are temporarily ordered: that is, a change in their order will result in a change in the temporal sequence of the original semantic interpretation» (Labov 1972:360). Som i Ricoeurs fremstilling blir både sekvens og figur eller mening to nødvendige dimensjoner i narrativen.

Svaret på spørsmålet om det er mulig å sette opp regler for hva som skal gjelde som en narrativ kan begrenses til de tilfeller der forteller formidler noe som både har en kronologisk og en konfigurierende dimensjon. I noen tilfeller kan tilstedeværelsen av begge dimensjoner i det som fortelles være åpenbar for de fleste som behersker språket. I andre tilfeller kan dette være mindre åpenbart. Uenighet mellom mennesker kan ofte betraktes som uenighet om hvorvidt hendelser inngår som deler i en bestemt konfigurierende sammenheng eller historie. I et parforhold kan hun betrakte en bestemt hendelse, hvor han trekker seg fra å snakke om noe,

som en bit i hennes historie om at han ikke er interessert i å utvikle forholdet. Han vil kanskje protestere mot å sette hendelsen inn i en slik sammenheng, men heller hente frem en annen konfigurierende sammenheng som kan være hans historie om at når de forsøker å snakke mer om ting så blir det bare mer konflikt og mindre utvikling av forholdet. Hendelsen får ulik mening i de to historiene. I vitenskapelige sammenhenger, innenfor samfunnsvitenskapelige og humanistiske fag, ser vi ofte hvordan faglige kontroverser til dels dreier seg om hvordan enkelthendelser skal konfigureres. Er de arkeologiske funn på Påskeøya uttrykk for hendelser som inngår i en historie om utvandring østfra? Var kristningen av Norge for 1000 år siden en hendelse innenfor en historie om økt frihet for enkeltindividet eller tvert imot en hendelse i en historie om økt undertrykkning av enkeltindividet fra øvrighetens side? Betydningen av enkelthendelser og den historien de inngår i gir seg ikke selv. Eksemplene på ulike narrative fremstillingsmåter av hendelser viser hvordan fremstillingen er en konstruksjon ut fra bestemte perspektiv. Narrativen utgjør en mulig representasjon av virkeligheten ut fra et perspektiv og ingen kopi av denne.

Hvilke konfigureringer som gjøres og hvilke hendelser som inkluderes i disse konfigureringer er også relevante spørsmål når en terapeut og en klient er opptatt av klientens problemer. Disse problemene kan betraktes både som bestemte og fastlåste måter å konfigurere hendelser på og som en inkludering av noen og en ekskludering av andre hendelser som passer eller ikke passer i den bestemte konfigurasjonen som klienten holder fast ved: «... persons experience problems, for which they seek therapy, when the narratives in which they are "storying" their experience, and/or in which they are having their experience "storied" by others, do not sufficiently represent their lived experience» (White & Epston 1990:14). Hva som kan betraktes som fastlåsende konfigurasjoner og hva som kan være alternative konfigurasjoner blir gjenstand for de samtalene som finner sted mellom klient og terapeut. White og Epston (1990) betegner slike samtaler som «... re-authoring of lives and relationships» (s 17). Slike samtaler kan betraktes som forhandlinger om hvilke hendelser det er rimelig å ta i betraktning og hvilke nye historier som disse hendelsene kan konfigureres til. Spence (1982) har forsøkt å vise at også den psykoanalytiske behandlingsformen handler om en slik form for forhandling hvor analytiker og analysand arbeider sammen for å utvikle en «narrativ sannhet».

I undersøkelsen vil jeg vise hvordan mødre som intervjues forsøker å fortolke ulike hendelser innenfor rammen av forskjellige mulige fortellinger. Å betrakte det som informantene formidler gjennom intervjuene som historier krever en redegjørelse. I en slik redegjørelse må det vises til hvilke analytiske grep som forskeren tar på intervjumaterialet og til de argumenter som kan presenteres for at dette materialet kan betraktes som en eller flere historier eller narrativer. De analytiske grep og argumentasjonen må på en overbevisende måte vise at det som blir fremstilt som en narrativ omfatter den kronologiske og den konfigurerende dimensjonen og at begge disse dimensjonene er sentrale i det som de intervjuede informantene formidler.

Hva er en hendelse?

Begrepet hendelse kommer også til å bli viktig i de analyser som undersøkelsen vil omfatte. I en gjennomgang av begrepet narrativ tar Ricoeur (1984) for seg begrepet hendelse, det vil si han er opptatt av begrepet den historiske hendelse. Selv om Ricoeur drøfter begrepet i en sammenheng som handler om historie som vitenskap kan hans betraktninger også være relevante for å avklare meningen med hendelsesbegrepet for denne undersøkelsen. De hendelser som jeg er opptatt av i undersøkelsen er hendelser som bekymrer de intervjuede mødre, hendelser som har skjedd eller som kan ha skjedd, og som i den forstand er historiske hendelser.

Ricoeur (1984) peker på at det i ontologisk forstand er flere aspekter som kjennetegner en historisk hendelse. En absolutt egenskap er at hendelsen er fortidig og at dette gjelder uavhengig av våre konstruksjoner eller rekonstruksjoner. Videre er hendelser knyttet til menneskets handlinger. De hendelsene vi snakker om er ikke naturkatastrofer, men hendelser knyttet til menneskelig handling. For det tredje peker Ricoeur på at hendelser er kjennetegnet ved sin annerledeshet (absolute otherness), det vil si at hendelser er eller oppfattes som hendelser ved at de skiller seg ut. Til disse tre fremstillinger av hendelsen i ontologisk forstand svarer hver sin epistemologiske eller erkjennelsesmessige måte å fremstille hendelsen på. Det ikke-gjentakende og enkeltvise (singularity) ved hendelsen står i motsetning til det universelle ved en lov. «An event is what happens only once» (Ricoeur 1984:97). Videre vil den form for hendelse vi snakker om stå i motsetning til enhver form for nødvendighet, den inntreffer ikke ut fra en logisk eller fysisk form for nødvendighet, noe som også ble påpekt ved

gjennomgangen av den formallogiske tenkningen. En hendelse er noe som kunne ha vært annerledes.

I undersøkelsen er fokus på hvordan mødrene forsøker å forstå forskjellige hendelser. Det at hendelsen ikke inntreer ut fra noen form for nødvendighet innebærer også at mødrene i undersøkelsen stilles overfor et erkjennelsesmessig problem som de ikke kan vite svaret på ut fra noen universell lov. De stilles overfor den muligheten at en hendelse kan være annerledes enn det de tror den er. Videre har den ontologisk betraktede annerledesheten sin motsvarende epistemologiske fremstilling i spranget mellom en hendelse og enhver konstruert modell. Det er ikke gitt hvilken sammenheng, for eksempel i form av en historie, hendelsen kan settes inn i.

De intervjuede mødrene befinner seg i en situasjon hvor spørsmål om hvilken sammenheng en hendelse kan settes inn i oppstår. Svaret er ikke gitt ut fra hendelsen selv eller ut fra en gitt modell. Nettopp fordi det ikke er gitt ut fra den eller de enkelte hendelser i seg selv hvordan man skal forstå hendelsene, eller fordi det alltid er et sprang mellom en hendelse og enhver konstruert modell, så vil vår forståelse av hendelser alltid dreie seg om en rekonstruksjon. Det finnes derfor ikke noe slikt som en historisk hendelse i seg selv, hverken for forskeren eller for mødrene i denne undersøkelsen. Det vil alltid finnes en mulighet både for at forskeren og den enkelte mor vil forholde seg ut fra en forestilling om at hendelsene taler for seg selv, men i begge tilfelle er det deres rekonstruksjon av hendelser som taler. En mor kan synes at hun ser at barnets far fjerner hånden fra barnets skritt. Barnet er nakent, og mor gjør sin observasjon idet hun litt bardus kommer inn i rommet hvor far og barn oppholder seg. Hendelsen har i seg selv ikke en klar og entydig mening for moren, men hun tenker at den kan ha en mening som gjør henne bekymret.

Den franske lingvisten Todorov (1977) er blant dem som har forsøkt å utvikle det han selv kaller for en narrativ grammatikk. Hans fremstilling av begrepet hendelse eller episode kan betraktes som et supplement til den som vi fant hos Ricoeur. Todorov mener at vi finner to slags hendelser eller episoder i en narrative: «... those which describe a state (of equilibrium or of disequilibrium) and those which describe the passage from one state to the other. The first type will be relatively static and, one might say, iterative; the same kind of actions can be repeated indefinitely. The second on the other hand, will be dynamic and in principle occurs only

once» (Todorov 1977:111). En hendelse vil noen ganger representere en forstyrrende tilstand. Et barn kan fortelle en mor om noe som får henne til å spørre seg om faren begår overgrep mot barnet. I forhold til en hendelse som den foregående vil noen andre hendelser kunne innebære en bevegelse mot en mer avklart tilstand. Moren kan for eksempel si til seg selv: «Men så tenkte jeg at det er altfor usannsynlig. Barnet mitt har sikkert misforstått et eller annet». Hvis det inntreffer nye hendelser som innebærer et avvik eller en forstyrrelse i forhold til den foregående så vil fortellingen kreve en ny hendelse som markerer en bevegelse mot en ny avklart tilstand. Hvis ikke vil fortellingen avsluttes.

Forholdet mellom en hendelse og en narrativ

Nettopp fordi en hendelses mening er kontekstuell gitt kan vi ikke snakke om at en hendelse i seg selv har en bestemt effekt på en historie. Ved et vanlig årsak-virkning-forhold er årsaken en avgrenset forutgående betingelse som vanligvis under bestemte betingelser gir en bestemt og samme effekt. Det er et utvendig og tilfeldig forhold mellom årsak og virkning i den forstand at årsaken forblir den samme uavhengig av om den fører til en effekt (Østerberg 1966). En kule A som setter en kule B i bevegelse og som derved er årsak til denne bevegelsen, forblir den samme kule.

Når vi sier at en hendelse påvirker meningen i en narrativ er det ikke bare narrativens mening som endres. Også hendelsen får en ny mening. Formuleringen «... en hendelse påvirker mening ...» kan imidlertid forvirre oss om hva det handler om. Hendelser virker naturligvis ikke på narrativa, men de oppfattes på bestemte måter av fortelleren av eller lytteren til narrativen: «... in grasping together events in configurational acts, the narrative operation has the character of a judgement and more precisely of a reflective judgement in the Kantian sense of the term. To narrate and to follow a story is already to "reflect upon" events with the aim of encompassing them in successive totalities» (Ricoeur 1981:279). Hendelser som skurrer for fortelleren eller lytteren i forhold til eksisterende narrativa kan ut fra det foregående ha som effekt at de bidrar til at en «reflective judgement» kommer i gang. Men det blir vanskelig å påstå at de skulle være årsak til den eller de nye konfigureringer som refleksjonen eventuelt leder frem til. En mor har for eksempel en vanlig narrativ om far og barn som handler om at de leker ofte sammen. Innenfor rammen av denne narrativen har denne moren mange historier av typen: «Han er så flink til å

leke med henne ... en dag så fant han for eksempel på at de ...», og så videre. Hvis barnet forteller om en spesifikk hendelse som: «... og så sa han at vi skulle leke far og mor ...», så er dette en hendelse som ut fra hennes vurderinger kan passe inn i denne vanlige narrativen.

Men hvis barnet forteller om en ny hendelse som «... og da skulle jeg være mor og kose med tissen hans» så er dette en hendelse som ikke så lett passer inn i den vanlige narrativen om at far og barn leker fint sammen. Hendelsen kan føre til nye overveielser hos mor. Hendelsen kan bli utgangspunkt for en ny historie: «Therefore, new events, or any change in the situation, typically give rise to a retelling of the story as a whole (e.g., an event in the present may alter one's story of the present, but it may also alter one's story about the future and even the past)» (Hermans 1995:265). Overveielsene kan gi nye konfigurasjoner av tidligere hendelser slik at narrativen om leken i eksemplet over må endres. Disse overveielsene er morens forsøk på å finne mening i hendelsene som virker overbevisende for henne. Det er med andre ord fortellerens overveielser og valg som danner grunnlaget for de sammenhenger det blir mellom hendelser og narrativer. Narrativen er en handling, en anstrengelse: «... an achievement that brings together mundane facts and fantastic creations; time and place are incorporated. The narrative allows for the inclusion of the actors' reasons for their acts, as well as the causes of happening» (Sarbin 1986:9).

Betydningen av et plot

Innenfor den narrative tradisjonen blir begrepet plot brukt om det som skaper sammenheng eller konfigurerer hendelser til en historie, det som skaper en helhetlig historie ut av en mengde hendelser (Ricoeur 1985:8), eller selve skjelettet til narrativen (Scholes & Kellogg 1966:207). *Plottet er i enhver betydning av ordet artikuleringen av skjelettet til narrativen, og plottet kan defineres som det dynamiske sekvensielle element i narrativ litteratur.* Vi kan oversette det med plan, kart, «en rød tråd». Plot kan også bety tall som lokaliserer posisjonen til et punkt ved hjelp av koordinater. Dette kan også betraktes som et metaforisk uttrykk for hvilken funksjon et litterært plot har, nemlig at det lokaliserer posisjonen til hendelser i et forløp i en historie. Samtidig må den enkelte hendelsen defineres ut fra dens bidrag til å definere et plot (Ricoeur 1981:277). Når plottet er meget uklart eller mangler blir det vanskelig å lokalisere de enkelte hendelser slik at de fremstår i en bestemt meningssammenheng.

Når det oppstår en vag bekymring hos en mor for seksuelle overgrep mot barnet vil fraværet av et plot eller en sammenheng mellom hendelser kunne være en del av omsorgspersonens opplevelse av sin situasjon. Hun kan ikke se noen klar sammenheng mellom ulike hendelser. Hvis hun lurer på om det er mannen eller barnets far som kan være en overgriper vil hun, i forhold til hvordan hun har opplevd ham som en mann, ha vanskelig for å forstå at han kan ha begått seksuelle overgrep. Likeledes kan det tenkes at hun har vanskelig for å tenke seg dette i forhold til hvordan hun har opplevd ham som far. I forhold til disse to sentrale dimensjoner ved ham for henne blir det vanskelig å plassere enkelthendelser. Hun leter kanskje etter et plot: hvis han hadde vært spesiell på noen måte i deres seksualliv eller hvis han hadde vært brutal mot barna så kunne hun kanskje forstå at han kunne gjøre noe slikt. I denne sammenhengen er plot-begrepet sammenfallende med morens opplevde mening.

Betydningen av plot som et *komplott* har en særlig relevans til temaet seksuelle overgrep mot barn. Både de mulige overgrep og beskyldninger om overgrep er blitt fremstilt, for eksempel i rettslige sammenhenger, som komplott, det vil si som en intendert og fiendtlig handling fra den ene parten overfor den andre. En slik fremstilling har kanskje særlig omfattet den som setter frem bekymringer eller påstander om at en annen kan ha begått overgrep. Innenfor vår kultur er dette en ganske vanlig sammenheng å sette påstander om seksuelle overgrep inn i. Her vil plottet, at noen gjør intenderte fiendtlige handlinger, knytte en bestemt mening til *anklagerens* handlinger. Hvis den anklagede ikke har begått overgrep er plottet en forklaring fra den anklagede både for *seg selv* og for *andre* på hvordan noen kan fremsette slike påstander. Hvis derimot overgrep har skjedd vil plottet kunne inngå i den anklagedes sannsynliggjøring overfor *de andre* av at dette ikke er tilfelle.

For barnets omsorgsperson blir problemet å komme frem til et eller kanskje flere plot som konfigurerer hendelsene på en måte som virker overbevisende for henne selv og for eventuelle andre som hun samtaler med om disse hendelsene. Hvordan hun forholder seg blir en del av det som vil være vesentlig å få tak på i undersøkelsen. I de narrativer hun formidler i intervjuet kan vi tenke oss at selve plottet vil være mer eller mindre implisitt i det som fortelles. Noe av utfordringen i arbeidet med å analysere materialet fra intervjuene med mødrene vil være å identifisere, tydeliggjøre og argumentere på en overbevisende måte for hva som kan betraktes som plot i det som formidles og hva disse plottene betyr for

meningen til de hendelsene som det berettes om. I denne sammenhengen fungerer plot-begrepet som et analytisk redskap. Det er et begrep som anvendes i analysene av intervjumaterialet for om mulig å få frem bestemte fenomener.

Konstruksjon og rekonstruksjon av narrativer

I dette hovedavsnittet ser jeg på når og hvordan vi konstruerer og rekonstruerer narrativer. Det at vi anvender narrativer ser ut til å være et utbredt allmennmenneskelig trekk. Ricoeur (1981) stiller spørsmål om det at den narrative formen er et slikt utbredt fenomen gjør det vanskelig å gripe tak i hvordan vi bruker narrativer: «... the narrative schematism is an art hidden in the depths of the human soul, and it will always be difficult to extract the true mechanism from the nature in order to lay it open before our eyes» (s 287). De fleste av oss behersker de narrative mekanismer; vi kan fortelle og forstå en narrativ. Men nettopp fordi disse mekanismene er en så selvsagt del av menneskelig praksis har vi vanskelig for å se hva det er vi faktisk gjør når vi utøver denne praksisen.

Dissonante hendelser

Et tilbakevendende spørsmål for mødrene i undersøkelsen er dette: Skal ulike hendelser tolkes innenfor rammen av de vanlige historiene om hvordan noe forløper i familien, eller må de forstås innenfor rammen av andre narrativer som hun i så fall må konstruere?

Å la være å forholde seg til tvetydige eller til inkonsistente hendelser vil som regel være et dårlig alternativ. Det er et nokså allmennmenneskelig trekk å ville eliminere det tvetydige og det inkonsistente og finne frem til meningsskapende sammenhenger. Å leve med en forestilling om at ens partner begår seksuelle overgrep mot felles barn og samtidig være glad i denne partneren vil være vanskelig for de fleste. En generell tendens blant folk til å ville redusere tvetydighet eller motstridende meningsinnhold er innen sosialpsykologien beskrevet med forskjellige begreper som kognitiv dissonans (Festinger, 1957), balanseteori (Heider, 1958) og attribusjonsteori (Snyder 1976). Fisher (1985) mener at disse teoretiske begrepene uttrykker forskjellige måter som folk finner frem til ulike *historier* som styrer deres liv. Historiene bidrar til å skape mening i tvetydige hendelser eller større

grad av overensstemmelse mellom tilsynelatende inkonsistente meningsinnhold.

Mange mødre forteller under intervjuene hvordan de på et tidspunkt valgte å tro at overgrep ikke kunne ha funnet sted fordi en slik tolkning var mest forenlig med andre valg de hadde foretatt, som for eksempel valg av mann. På et senere tidspunkt kunne mange av de intervjuede mødre oppleve at det ikke lenger var mulig å forene barnets handlinger og utsagn om overgrep med det gamle bildet eller historien om deres mann. De stod da overfor et valg mellom å beholde den gamle historien eller forkaste denne og å lage en ny historie hvor også de nye hendelsene kunne få en plass. For mødre ble de nye hendelsene og den gamle historien dissonant i forhold til hverandre. Når mødre har kommet frem til en ny historie vil dette også kunne være med på å endre betydningen av tidligere hendelser: I lys av den nye historien fremtrer disse med en annen mening.

	Tidligere hendelser	Nye hendelser
Gammel historie	konsonant	dissonant
Ny historie	dissonant	konsonant

Oversikten i tabellen kan gi et statisk bilde av hva en hendelse er. Det er både et statisk og et dynamisk element i måten mødre opplever hendelser på: Som et statisk element kan en hendelse oppleves som dissonant i forhold til den gjeldende historien på et bestemt tidspunkt og i en bestemt situasjon; som et dynamisk element er hendelsen med på å gi mening til og samtidig bli konstituert av den nye historien den blir en del av. Mors historie om far som omsorgsperson kan for eksempel være at han er en omsorgsfull far. Hendelser som at han gjerne tar ansvar for å bade barnet er konsonant med denne historien. Men nye hendelser som at far låser baderomsdøren og barnet viser vegring mot å være på badet sammen med far kan etter hvert oppleves som dissonante i forhold til den gamle historien om far. I første omgang vil de fleste mødre finne forklaringer på hendelsene slik at konsonansen mellom hendelser og historie kan opprettholdes. Men hvis dissonansen vedvarer og er tydelig for mødre vil de dissonante hendelsene kreve en ny historie.

Bevegelsen fra gammel til ny historie

Å utvikle en ny historie vil gjerne forutsette at den som utvikler historien gir slipp på den historien som har vært den gjeldende inntil da. Det kan være historien om mannen som en omsorgsfull og engasjert far for sine barn. Hvis moren holder fast ved denne historien kan barnets atferd som var utgangspunkt for en bekymring tolkes som noe tilfeldig, som noe hun velger å betrakte som uttrykk for at hun overdriver sin bekymring, som noe barnet kan ha fått med seg fra barnehagen, og så videre.

Den narrative analysen gir muligheter for å få tak i hvordan hun eventuelt beveger seg fra den ene historien og til den andre (eller om hun holder fast ved den gamle). Hvordan kommer en slik bevegelse i stand? Sosialantropologen E. Bruner (1986) legger vekt på to forutsetninger for å kunne forlate den gamle og akseptere den nye historien: opplevd diskrepans mellom gammel historie og ny situasjon og opplevd relevans ved den nye historien i forhold til den nye situasjonen.

Er dette en for enkel beskrivelse? Hva som ligger i en «ny situasjon» vil alltid være gjenstand for fortolkning. Hvis en fortolkning gjøres innenfor rammen av den gamle historien vil det være en viss sjanse for at den ikke vil fortolkes slik at den gir opphav til en opplevd diskrepans mellom historie og situasjon. Er det slik at vi nødvendigvis gir slipp på den gamle historien når vi opplever at den ikke strekker til som en måte å forstå visse hendelser på? Barnets omsorgsperson må forholde seg til fortolkninger av nye hendelser og vurdere disse og den gamle historien mot hverandre. Noen ganger vil disse overveielsene føre til en utvikling av nye historier. Andre ganger vil hendelsene forstås innenfor rammen av den etablerte historien.

Når barnets omsorgsperson stilles overfor hendelser hvor hun opplever en diskrepans mellom disse og den etablerte historien er det ikke gitt at hun vil bevege seg fra én historie til en ny historie som hun forblir ved. Det er åpenbart at det er et samspill mellom vår kunnskap, for eksempel i form av fortellinger, og de erfaringer vi gjør. Det er blitt foreslått at det er en form for gjensidighet mellom de erfaringer vi gjør i verden og den modell i form av fortellinger eller av et schema som vi kommer frem til av denne verden: «... as one interacts in situations – the world of experience – the set of applicable schemes or dynamic synthesis (i.e. possibilities) narrows: Certain schemes apply and others do not, and this selection, by cues, of a subset of schemes is what establishes the semantic-

pragmatic uniqueness of the situation, incorporating its "true" nature or lawfulness» (Greenberg & Pascual-Leone 1995:179). Men det er ingen automatikk i en slik prosess. Det er ikke uten videre gitt at våre erfaringer er så entydige at de bidrar til at anvendbare schema eller aktuelle fortellinger snevres inn og at vi gradvis kommer frem til en avklaring av hvordan vi skal forholde oss til og forstå noe. Vi kan si at det er det vanlige. Men i mange sammenhenger, når vi opplever fastlåste problemer, skjer det ikke en slik avklaring (Mossige 1996).

Spørsmålet om *hvordan* endringen foregår fra en måte å forstå en del av verden på til en annen har så langt ikke fått noen tilfredsstillende forklaring. Hvilke bevegelser eller endringer kan vi i undersøkelsen se hos mødrene i deres måte å forstå hendelser på? Vi kan tenke oss muligheten for at en mor stilt overfor ulike hendelser, vil bevege seg mellom to eller flere mulige historier hvor opplevde diskrepanser blir utgangspunkt for å se etter nye mulige sammenhenger eller historier. De ulike nye hendelsene sammen med hennes egne overveielser behøver imidlertid ikke fremtre slik at de lar seg konfigurere til en historie som virker overbevisende eller plausibel for henne. Det er med andre ord ikke gitt at diskrepansen mellom hendelser og gammel historie vil føre frem til en ny historie.

Når vi konfigurerer hendelser og opplevelser til en historie blir historien vår måte å erkjenne en del av virkeligheten på. I den forstand er det en viss parallellitet mellom narrativen som en form for erkjennelse og paradigmebegrepet i vitenskapsteori. Kuhn (1962) har hevdet at det ikke er diskrepansen mellom data og et paradigme som fører til et paradigmeskifte i vitenskapen. Selv om Kuhns synspunkter er omdiskuterte kan det være et nyttig perspektiv når vi vil forstå hva som avstedkommer endringer i folks måter å erkjenne virkeligheten på. For noen mødre vil kanskje opplevelsen av en viss grad av kontinuitet mellom den gamle og den mulig nye historien være avgjørende for hvorvidt den nye virker akseptabel nok til at den kan erstatte den gamle historien. Selv om de opplever en diskrepans mellom historie og nye hendelser er det altså ikke nødvendigvis diskrepansen, men kontinuiteten de ser som muliggjør bevegelsen fra en gammel og til en ny historie. Hvis hun allerede er i ferd med å bevege seg ut av forholdet vil det mulige overgrepet kunne være en hendelse i den historien som handler om at hun forlater forholdet. For andre vil kanskje den nye historiens diskontinuitet i forhold til den gamle være det som gjør den til en god historie for henne. Den nye historien kan markere et opp-

brudd med noe hun ønsker å distansere seg fra, for eksempel selve overgrepshandlingen eller det svik hun opplever at overgrepet representerer.

Den narrative formen rommer muligheten for både kontinuerlige og diskontinuerlige historier. I forhold til fenomenet seksuelle overgrep, er dette vesentlig fordi fenomenet er en hendelse som introduserer diskontinuitet i historien(e) om familien. Hendelsen representerer et brudd med det forventede, og den kan bli utgangspunkt for samlivsbrudd i familien. Hvis hendelsene fremtrer som motstridende og fragmenterte er det ikke gitt at barnets omsorgsperson vil se noen form for meningsfull sammenheng å sette dem inn i. Den narrative analysen kan omfatte også denne mulige variasjonen i det fenomenet som utforskes etter som den ikke nødvendigvis må føre frem til en helhetlig historie hvor ulike hendelser faller på plass. Drøftelsen så langt peker på at en ny historie kan velges – noen ganger fordi den representerer en kontinuitet og noen ganger fordi den representerer en diskontinuitet.

Narrativ, refleksjon og subjektivitet

Det er ulike syn på hva som skjer når folk organiserer sine erfaringer i en narrativ form. Én fremstilling går ut på at folk i utgangspunktet ikke skaper fullstendige historier som deres erfaringer og opplevelser settes inn i. Det er mer tale om at folks hverdagslige erfaringer har det som Ricoeur (1991) kaller en «prenarrativ kvalitet». Det betyr at folk opplever sine erfaringer som sekvensielle hendelser med en form for innbyrdes sammenheng, men uten at opplevelsen har en klar fortellingsform. En slik form kan erfaringene få når folk for eksempel i intervjuer, blir presset til å gjøre rede for dem.

Andre betoner i større grad at når vi formidler våre erfaringer gjennom narrativer så er disse narrative en form for erkjennelse. Våre erfaringer antar ikke automatisk en narrativ form: «... it is in reflecting on experience that we construct stories. The stories we make are accounts, attempts to explain and understand experience» (Robinson & Hawpe 1986:111). I denne sammenhengen blir historier ikke bare noe vi forteller til andre; historier blir også noe vi konstruerer og holder opp for oss selv som en hjelp til å forstå hendelser i våre liv. Historien gjør det mulig for oss å ta et skritt tilbake og betrakte hendelser i en sammenheng og påstå: slik er det, eller spørre seg selv og andre: er det slik? Historien gir på den

måten anledning til, i en historieforn, å komme med alt fra bombastiske og ikke-reflekterte påstander til undrende spørning. Å utvikle en narrativ kan ut fra dette både dreie seg om en reflektert og en ikke-reflektert handling.

I en kulturell og samfunnsmessig sammenheng er ikke en god historie nødvendigvis en reflektert og nyansert historie, noe vi blir minnet daglig om gjennom medias oppfatning av hva som gjelder som gode historier. Forholdet mellom et fortellende subjekt og narrativen det forteller kan i denne sammenheng beskrives slik Bjerrum Nielsen (1994) fremstiller forholdet mellom subjekt og kultur: «Kultur er på den ene siden en refleksiv prosess; vi definerer gjennom våre kulturprodukter hvem vi er eller gjerne ville være, på den annen side er kultur også det vi bevisstløst er, uten å gjøre det til gjenstand for refleksjon» (s 40). En narrativ kan på en tilsvarende måte omfatte subjektets subjektivitet og dets refleksjon. Historiefornen er i seg selv ingen garanti for at det som formidles vil bli en reflektert og nyansert fremstilling. Det er ikke noe ved historiefornen som vil være til hinder for at en mor på grunnlag av et enkelt tvetydig utsagn fra barnet kunne komme til å konstruere en historie som denne: «En dag sa barnet mitt x. Da skjønnte jeg at det hadde vært utsatt for seksuelle overgrep». Hvis vi med refleksjon mener at vi forholder oss til noe på en spørrende og nyansert måte så er det ikke gitt at en fortelling vil omfatte denne typen refleksjon, selv om sitatet ovenfor fra Robinson & Hawpe (1986) kan oppfattes dithen.

Narrativ tenkning som problemløsning

Folks ulike historier kan representere forsøk på å beskrive og løse grunnleggende menneskelige problemer (Bruner 1990). Dette kan for eksempel dreie seg om kulturelle kriser (Modell 1992), brudd på sosiale relasjoner (Mishler 1986), alvorlig sykdom (Hawkins 1990) og psykiske problemer (Spence 1982). Seksuelle overgrep mot barn er utvilsomt et problem som hører hjemme i en slik sammenheng.

Problembeskrivelse og problemløsning er et grunnleggende motiv i historier generelt. H. C. Andersens historie om den stygge andungen kan leses som en prototyp (Cox & Theilgaard 1988) på en slik historie. Det foreligger flere bidrag til analyser av strukturen i disse historiene (Mancuso 1986:91). Grovt sett har historien gjerne følgende struktur : Først skjer noe med en hovedperson, protagonisten, i historien, en krise

eller et problem. For eksempel at en mor på grunn av visse hendelser lurer på om hennes barn kan være utsatt for seksuelle overgrep. Dernest vil protagonisten sette opp et mål for sin virksomhet, for eksempel å løse problemet med å finne ut om overgrep har skjedd og/eller avklare sitt forhold til mannen. Hendelsene stiller hovedpersonen overfor et problem og gir henne noe som kan betraktes som et prosjekt. Prosjektet kan gå ut på å finne ut hva som har skjedd og hva hovedpersonen skal gjøre videre. Fortsettelsen på historien kan dreie seg om hvordan protagonistens prosjekt forløper gjennom hvordan hun forholder seg til ulike hendelser og situasjoner for å løse problemet.

Historien kan betraktes som fortellerens *prosjekt*. Dette prosjektet handler om å avklare hvilke problemer eller vansker protagonisten stilles overfor. I undersøkelsen vil protagonisten og fortelleren være samme person. Protagonisten vil både være objekt (den historien handler om) og subjekt (den som handler i historien). Protagonisten er også det fortellende subjektet. Historien vil kunne handle om de prosjekter som protagonisten setter i verk for å komme frem til avklaringer eller svar på de vanskene denne stilles overfor. Fortellingen blir en form for problemløsning. Den fremstiller det problemet som skal løses, hvilke løsningsforsøk som er blitt prøvd og resultatene av disse. Slike prosjekt kan for eksempel være hvordan protagonisten forsøkte å beskytte barnet, hvordan protagonisten forsøkte å forklare hvordan overgrep kunne skje, hvordan protagonisten forsøkte å avklare sitt forhold til barnets far, hvordan protagonisten forholdt seg for å få hjelp, hvordan protagonisten kan forholde seg i en situasjon som virker uløselig, og så videre.

Historiene får en avslutning i den grad protagonisten (og fortelleren) får gjennomført sitt eller sine prosjekter. Enhver historie representerer på denne måten et utkast eller et prosjekt til en problembeskrivelse, til måter å relatere seg til disse problembeskrivelsene på og til mulige løsninger. Denne rettetheten viser til at historiene handler om mennesker som stilles overfor problemer som de har en interesse i å gjøre noe målrettet i forhold til. Men den viser også til selve historieformen: «... to follow a story is to understand the successive actions, thoughts and feelings as displaying a particular *directedness*» (Ricoeur 1981:277). Rettetheten er således knyttet både til menneskelige handlinger, i undersøkelsen først og fremst mødrenes handlinger, og til historiens eller narrativens form.

Narrativbegrepet – overlappinger og differensieringer

I dette avsnittet vil jeg se på forskjeller og likheter mellom narrativbegrepet og begrepene schema og script, og begrepene paradigmatisk og postmodernistisk. Narrativbegrepet kan relateres til disse til dels svært forskjellige begrepene. Schema og script refereres til innen ulike felter av psykologien, særlig sosial og kognitiv psykologi. Paradigmatisk og postmodernistisk er ikke spesifikke psykologiske begreper, men blir gjerne referert til i forbindelse med drøftinger av erkjennelsesteoretiske spørsmål.

Narrativ i forhold til schema og script

Narrativ, schema og script blir noen ganger brukt på måter som om de skulle være synonyme uttrykk for det samme fenomenet (Howard 1991:194). Hvis et begrep viser til fenomener som også dekkes av et annet begrep er det grunn til å stille spørsmål ved om det er fruktbart i en vitenskapelig sammenheng å operere med begge. Det finnes noen forskjellige definisjoner av begrepet schema. Noen vektlegger at schema er uttrykk for en kunnskap man har og definerer det som: «... en kognitiv struktur som representerer kunnskap om et begrep eller en type av stimuli, inkludert deres egenskaper og relasjonene mellom deres egenskaper» (Fiske & Taylor 1991:98). Andre mener at schema dreier seg om forventninger: «Schemas, as I suggested, can be thought of as structures of expectations» (Chafe 1990:82). I begge tilfelle dreier schema seg om en kognitiv struktur.

Kan en narrativ betraktes som en kognitiv struktur? Hvis vi med struktur mener en måte å forstå hendelser på må svaret bli bekreftende. De fleste av oss har fra vi er ganske små en forståelse av hva som gjelder som en fortelling og for når det er på sin plass å komme med en fortelling. Bruners (1990) påstand om at vi kommer med fortellinger når vi opplever noe som uvanlig impliserer at vi må ha en felles eller delt kunnskap om hva som er vanlig og uvanlig for å fortelle historier på riktig tid og sted. Kunnskapen om hva som gjelder som en fortelling og om hva som gjelder som riktig tid og sted for å fortelle en fortelling kan forstås som en form for kognitiv struktur. De kan også fremstilles som en delt kulturell

forståelse, men som på en eller annen måte må være nedfelt i hver enkelt av oss som forstår og behersker fortellingsformen.

En narrativ representerer kunnskap om et tema i en historieform. Hvis vi blir spurt om hva som ligger i begrepene far og mor kan vi tenke oss ulike paradigmatisk svar som omfatter *typer* av aktiviteter, egenskaper, og relasjoner som kjennetegner en mor/far. Slike paradigmatisk fremstillinger representerer generelle karakteristikker. Hva som ligger i slike karakteristikker kan utdypes gjennom spesifikke fortellinger som tar for seg hendelsesforløp som gjelder en bestemt far eller mor. Slike fortellinger kan utdype og nyansere hvilken mening det har at mødre eller fedre for eksempel tillegges en bestemt egenskap. I dette tilfelle viser den spesifikke fortellingen til et generelt og overordnet tema, til en egenskap ved mødre eller fedre. Det generelle ligger i den spesifikke fortellingen. Dette vil alltid være en side ved fortellingen. Hvis et barn forteller noe om sin far, så vil det fortalte vise til en mer overordnet forestilling hos barnet om hvordan en far er. Hvis barnet for eksempel forteller at: «I dag var pappa sint», så viser dette til en forestilling hos barnet om hvordan pappa vanligvis er og som hendelsen det fortelles om er et avvik fra.

Ved fortellinger som har karakter av sagn eller myter er det særlig tydelig hvordan hendelsesforløpet viser til overordnede forestillinger som går langt ut over selve forløpet. Sofokles kjente drama om Ødipus hvor Ødipus dreper sin far, kong Laios, og gifter seg med sin mor, Iokaste, er et godt eksempel. Når vi forstår dramaet som et skjebndrama med alvorlige konsekvenser av å bryte incesttabuet, så er dette overordnede forestillinger som hendelsesforløpet i dramaet viser til. Men selve forløpet er ikke disse overordnede forestillingene.

Narrativen uttrykker med andre ord en dobbelhet. Enhver narrativ er en spesifikk historie. Men samtidig viser enhver narrativ til noen overordnede forestillinger. Disse overordnede forestillingene representerer en slags allmenn kunnskap i kulturen om det temaet narrativen handler om. Noen ganger kan det tenkes at det vi kaller for schema kan stå for en slik allmenn kunnskap. Men schema vil ikke kunne være den spesifikke fortellingen. Schema og narrativ vil med andre ord ha forskjellig betydningsinnhold.

Innenfor kognitiv psykologi og sosialpsykologi har bruken av narrativbegrepet frem til nå vært sjelden, mens schema er et begrep som brukes langt oftere. Innenfor to relativt nye verker innen sosialpsykologi

(Eagly & Chaiken 1993) og sosial kognitiv psykologi (Fiske & Taylor 1991) finnes ingen henvisninger i temaindeksen til narrativ, men flere til schema. I noen sammenhenger brukes schema slik at det gjerne kunne være erstattet av narrativ som for eksempel i Fiske & Taylor (1991:98): «... as a reader one can come in on the middle of a story, figure out that it concerns jealousy, and understand the event as they unfold, all because of one's schemas».

Hvorfor vil jeg så bruke narrativ og ikke schema?

Når vi anvender narrativbegrepet understrékes at hendelsers mening blir til i møtet mellom en person og hendelsene. Personen legger ikke en ferdig og bestemt schema-struktur over hendelsene og forstår dem ut fra denne, selv om vi antar at personen bringer med seg et utkast til en form for struktur. En narrativ er uforutsigbar i den forstand at vi ikke kan vite hvordan den vil bli før den er avsluttet fra fortellerens side – selv om vi kan ha forestillinger om hvordan det kommer til å gå. Schema er derimot som et strukturbegrep noe fastlagt – det blir ikke til gjennom konkrete menneskelige handlinger selv om vi kan avlede det fra slike handlinger.

Narrativen er mer hendelsesnær enn schema vanligvis vil være. En narrativ er en abstraksjon i forhold til hendelsene den konfigurerer. Schema vil enten være på samme eller på et høyere abstraksjonsnivå enn en narrativ. Alle narrativer er medlem av klassen schema, mens alle schema er ikke medlem av klassen narrativ.

En narrativ kommer til uttrykk som en *handling* i mellommenneskelige relasjoner (Gergen & Gergen 1988). Narrativen er en konstruksjon hvor fortelleren forsøker å forklare både overfor seg selv og overfor andre hvordan eller hvorfor noe skjedde. Et schema vil vanligvis ikke komme til uttrykk som et slikt svar, men vil ligge implisitt i svaret. Som en handling er en narrativ en språklig ytring. Schema er ingen språklig ytring selv om det kan være implisitt i en slik ytring. Wertsch (1991:61) mener med støtte i Bakhtin at når vi bruker språket ytrer vi oss gjennom forskjellige genre hvorav fortellingen er én genre. Genre kan ifølge Wertsh betraktes som språklige redskaper som den talende kan anvende for å oppnå ulike mål. Schema har ikke denne karakteren av å være en genre eller språklig redskap.

Innenfor sosialpsykologi og kognitiv sosialpsykologi er det vanlig å gi script-begrepet en betydning nær opp til schema-begrepet, men med en mer spesifikk betydning. Hos Fiske og Taylor (1991) er begrepet script

identisk med hendelsesschema. Script har i denne sammenhengen betydning som noe som «... serve to organize people's expectations regarding a likely sequence of events» (Fiske og Taylor 1991:120). Script gir oss visse forestillinger om hvilke hendelser og forløp mellom hendelser som vi kan vente oss i bestemte situasjoner. Et script forutsetter at vi har en tilnærmet klar forståelse av hva slags situasjon vi befinner oss i. Som jeg har vist tidligere er mødrene's situasjon i denne undersøkelsen preget av stor usikkerhet. For mødrene kan derfor ikke problemer de står overfor formuleres som et script-problem: Det dreier seg ikke om å velge et bestemt script i en bestemt og gitt situasjon. Det dreier seg heller om hvordan de skal forstå den uklare situasjonen de befinner seg i. I denne betydningen er script-begrepet, som schema-begrepet, uttrykk for en relativt fastlagt struktur. Det er ikke uttrykk for noe som i likhet med narrativen konstrueres av en forteller om tvetydige hendelser i møte med andre.

Script-begrepet kan likevel ha betydning for hvordan hendelser settes sammen til og blir forstått som en bestemt narrativ. Vi kan for eksempel tenke oss et script for hvordan kveldsstellet av et barn foregår. I et slikt script kan det inngå en forventning hos barnet om bestemte hendelser som følger i et bestemt forløp: Først vasker det ansiktet, og så pusser det tennene, og så videre. Brudd på denne forventede sekvens av bestemte hendelser kan bli utgangspunktet for at barnet kommer med en fortelling. Script og forventning blir i denne sammenhengen ganske identiske, mens fortellingen eller narrativen blir barnets forsøk på å skape en ny mening eller sammenheng der hvor det ble et brudd med det forventede.

Gjennomgangen viser at begrepene narrativ og schema/script ikke er identiske selv om de noen ganger anvendes som om de skulle være det. Schema og script er strukturbegrep slik de anvendes for eksempel i kognitiv psykologi. Innen psykologien har vi en tendens til å konstruere strukturer som svarer til bestemte funksjoner. At vi behersker ulike måter å fungere på forklares ved at det foreligger en tilsvarende struktur. At vi er i stand til å forstå og fortelle historier har for eksempel gitt opphav til en forestilling om en kunnskapsstruktur som har fått betegnelsen «narrative schemata» (Cortazzi 1993:62). Narrativbegrepet er ikke nødvendigvis et strukturbegrep, selv om det også kan gis en slik betydning. Både schema og script kan betraktes som kognitive strukturer som har betydning for at vi er i stand til å forstå og fortelle narrativer. Men de er ikke narrativer og de er heller ikke de handlinger som finner sted når narrativer konstrueres. I denne undersøkelsen er narrativbegrepets hendelsesnærhet og dets karakter

av å være en genre og et språklig konstruert redskap av stor betydning. Det å fokusere på forholdet mellom hendelser og narrativer fører oss nærmere de konstruksjoner som personer gjør når de skal organisere hendelser og erfaringer inn i meningsgivende sammenhenger når utgangspunktet er stor usikkerhet på hva som er en meningsgivende sammenheng.

Narrativ og paradigmatisk tenkning

Jeg har tidligere i kapitlet vist hvordan «rational choice» modellen som en form for rasjonalitetstenkning ikke er tilstrekkelig for å begripe vesentlige fenomener som barnets omsorgsperson står overfor. Informasjonsteknologiske fremstillinger av hvordan mennesket gjør sine antakelser om verden hører også med innenfor rammen av en slik rasjonalitetstenkning. Også her står forestillingen om mennesket som en rasjonell agent sentralt: «Thus man may be viewed as a fairly rational processor of information available to him» (Fishbein & Ajzen 1975:215).

Metaforen om mennesket som en informasjonsprosessor øvde en betydelig innflytelse på psykologien knyttet til den såkalte kognitive revolusjon på 1950-tallet (Bruner 1990, Kirkebøen 1993). Ved en rasjonell informasjonsbearbeiding tenker man seg at individet forholder seg til enkelthendelser som det plasserer i diskontinuerlige kategorier tilsvarende måten en datamaskin opererer på. Et fenomen er enten A eller ikke-A, sant eller usant, pluss eller minus.

Dette er en form for paradigmatisk tenkning (Bruner 1986) hvor en er opptatt av å forbinde det partikulære med det formelle, eller av om et fenomen tilhører en kategori eller ikke. En rasjonell informasjonsbearbeiding vil gå ut på å slå fast om et fenomen er medlem av en kategori eller ikke. Ting hører inn under den samme kategorien hvis de har bestemte og nødvendige egenskaper felles. Ting bestemmes altså ikke i forhold til hverandre, men i forhold til bestemte kriterier som gjelder for hver adskilt kategori. Tingene og kategoriene betraktes som uavhengige av hverandre. Forestillingen om deres uavhengige eksistens innebærer at man ikke tenker seg at kategoriene har noe konstituerende forhold til den ytre virkeligheten.

Dette er forskjellig fra en narrativ tenkning hvor hendelsene får mening ut fra hvordan vi konfigurerer dem eller setter dem inn i en bestemt meningsskapende sammenheng. Meningen ved en hendelse oppstår ved fortolkning av hendelser i relasjon til andre hendelser. Det å samle inn

harde fakta blir umulig når man studerer mening innenfor historier eller narrativer (Hermans 1995:265). Men forskjellen mellom narrativ og paradigmatisk tenkning innebærer ikke at de utelukker hverandre. Forskjellen ligger i at de kommer til anvendelse i forskjellige sammenhenger og ut fra den interesse eller det perspektiv (Habermas 1984) som forskeren har: «Each mode of thought has its own operating principles and criteria for well-formedness. A good story and a well-formulated argument are different natural kinds. Arguments are intended to convince someone of their truth; stories are intended to convince someone of their lifelikeness» (Hermans, Kempen & van Loon 1992:26). Om anvendelsen av den ene eller andre form for tenkning er legitim eller ikke, kan bare avgjøres av de argumenter som vi er i stand til å stille opp med i forhold til det som er formålet ved vår virksomhet.

I svært mange sammenhenger vil det være viktig for oss å kunne avgjøre om noe er et tilfelle av en kategori: «Without the ability to categorize, we could not function at all, either in the physical world, or in our social and intellectual lives» (Lakoff 1987:6). Men også der hvor målet er å kategorisere kan narrativ tenkning være nyttig, for eksempel kan en narrativ konstruksjon av sykdomshistorien være et hjelpemiddel for å komme frem til en bestemt diagnose (Hunter 1991). Symptomet får en bestemt mening ved at det inngår i en bestemt sykdomshistorie. Selv om medisinsk forskning og praksis har vært preget av en paradigmatisk tenkemåte synes en narrativ tenkning å komme til anvendelse når det gjelder hvordan vanlige folk og til dels fagfolk forstår sykdom (Mishler 1984, Kleinman 1988, Hawkins 1990). For fagfolks vurderinger av om et barn har vært utsatt for seksuelle overgrep vil et narrativt perspektiv være nyttig (Heiman 1992). En ren paradigmatisk tilnærming med en kriteriebasert symptom-sjekk-liste har ikke vist seg å være like nyttig ved vurderinger av om seksuelle overgrep har funnet sted (Browne & Finkelhor 1986).

I undersøkelsen ser jeg blant annet på om barnets omsorgsperson er opptatt av en mer definitiv kategorisering, av om barnet er utsatt for overgrep eller ikke. Veien frem til en slik kategorisering kan foregå i form av en sammenstilling og konfigurering av ulike hendelser som blir forståelige i lys av den ene eller den andre mulige konklusjonen. Ved siden av at omsorgspersonen stilles overfor tvetydige og motsetningsfylte fenomener og hendelser som ofte vil være vanskelig å plassere i en kategori vil de samme hendelsene fremtre for henne i en tidsrekkefølge. Dette har betydning for meningsdannelse. Tidligere hendelser vil proaktivt kunne gi

mening til nye hendelser og nye hendelser vil retroaktivt kunne gi mening til tidligere hendelser. Hvis barnet på ett tidspunkt er svært irritert og rød i skrittet og barnet på et seinere tidspunkt sier at «pappa tar fingeren i tissen min», kan det hende at dette utsagnet gir en mening til den første hendelsen som ikke forelå som en mulighet for mor før dette ble sagt. Hvis hendelsene over konfigureres til en fortelling om overgrep kan dette få betydning for hvordan man kategoriserer enkelthendelser i fortellingen.

Narrativer og det postmoderne

Flere av de forskerne som det refereres til i undersøkelsen plasserer sin tenkning innenfor en postmoderne tradisjon. Dette gjelder for eksempel Gergen (1992), Shotter (1993) og Polkinghorne (1993a). Siden det trekkes vekslers på postmoderne tenkning i undersøkelsen er det grunn til å se på hva som ligger i begrepet. En annen grunn er at det er mulig å argumentere for at det finnes forbindelseslinjer mellom det postmoderne og den narrative forståelsesmåten. Hva slags forbindelseslinjer dette kan dreie seg om vil bli belyst her.

Begrepet postmoderne er et uklart begrep. Kvale (1992a) peker på at det har minst tre forskjellige meninger: Postmodernitet refererer til den postmoderne tidsepoke; postmodernisme viser til de kulturelle uttrykksformer vi finner i den postmoderne tidsepoken; og postmoderne tenkning refererer til en bestemt form for filosofisk refleksjon. Det er postmoderne tenkning, altså den siste av de tre, som jeg vil se nærmere på her. Med denne tenkningen innføres en ny forståelse av forholdet mellom virkelighet og språk. Den moderne tenkningens forståelse av virkeligheten som uavhengig av observatøren og dennes språk erstattes av den postmoderne forståelse av at vår bruk av språket konstituerer den sosiale virkeligheten: «Language and knowledge do not copy reality. Rather, language constitutes reality, each language constructing specific aspects of reality in its own way» (Kvale 1992a:35). Hvis vi antar at språket konstituerer vår sosiale virkelighet, vil ulike måter å bruke språket på kunne føre til forskjellige virkelighetskonstruksjoner. Forståelsen av den sosiale virkeligheten som språkskapt fører med seg en skepsis til grunnlaget for å kunne fremstille en objektiv virkelighet. I stedet for å være på leting etter én objektiv virkelighet må vi, ut fra et postmoderne perspektiv, være åpne for at det finnes flere perspektiver som vil gi forskjellige fremstillinger av våre omgivelser. Innenfor et slikt perspektiv vil forskningen «... alltid være

positioneret, forskeren vil alltid være situert indenfor sin kultur og dermed også være et blandt mange mulige uttrykk for sin og kulturens historie» (Søndergaard 1997). Dette synet kan munne ut i både en epistemologisk og en ontologisk relativisme. Det siste er etter mitt syn en svært problematisk posisjon. Hvis vi går ut fra at det ikke er mulig å snakke om at det foreligger en form for objektiv virkelighet hvor det for eksempel er mulig å hevde at visse hendelser har eller ikke har inntruffet, kan vi lett havne i en form for solipsisme hvor den ene virkelighetsfremstilling er like bra som den andre.

En ontologisk relativisme synes ikke å samsvare med hvordan vi vanligvis forholder oss: Vi tar for gitt at hendelser vi snakker om faktisk har skjedd eller at de ikke har skjedd – selv om vi, som jeg har vist i dette kapitlet, kan være usikre på hva som er tilfelle. Vi er usikre på vår erkjennelse av ulike hendelser, men vi regner med at bestemte hendelser og ikke andre har funnet sted. Ved mistanke om seksuelle overgrep mot et barn vil det alltid være noe bestemt som har skjedd; barnet har vært utsatt for noen handlinger som vi i vår kultur vil betegne som overgrep – eller så har det ikke vært utsatt for slike handlinger. En tredje mulighet er at de bestemte handlingene barnet har vært utsatt for er av en slik karakter at vi er usikre på om de kan betraktes som overgrep eller ikke. Samtidig vil vi være usikre på vår erkjennelse av disse hendelsene.

En epistemologisk relativisme vil være i tråd med måten som denne undersøkelsen gjennomføres på: En åpenhet for flere perspektiv er forenlig med en opptatthet av det narrative. Vi forstår oss selv, våre handlinger og våre omgivelser gjennom de narrativer som til dels foreligger i kulturen og som vi til dels konstruerer selv. Og det vil alltid foreligge flere mulige narrativer og dermed flere mulige selvforståelser. Det narrative innenfor et postmoderne perspektiv får betydning for hvordan vi forstår ulike psykologiske fenomener (Shotter 1993). Fremfor å være opptatt av personlighetskarakteristikk som pretenderer å si noe om hvordan personer «er» over tid rettes oppmerksomheten mot handlinger, hvordan disse handlingene får mening for oss, og mot hvordan disse handlingene konstituerer personen. Overflate, for eksempel i form av fortalte narrativer, kommer i fokus fremfor dybde. I stedet for å snakke om motiver blir vi opptatt av hvilke begrunnelser en person gir for sine handlinger, slik disse kan bli uttrykt gjennom fortellinger eller narrativer. I denne undersøkelsen vil fokus rettes mot hvordan mødrene begrunner sin måte å forholde seg til spørsmålet om overgrep gjennom narrativer som de konstruerer. Tenkning

dreier seg ikke bare om logisk informasjonsbearbeiding. Tenkning omfatter også hvordan vi tolker og refortolker hendelser og erfaringer i lys av tilgjengelige narrativer. Dette er i tråd med hva jeg kom frem til i avsnittet «Kjennetegn ved hverdagslivets problemer».

Konklusjon

I kapitlet har jeg vist hvordan det narrative perspektivet både kan komme til anvendelse i folks måter å forstå hendelser i sine liv, og som forskerens måte å finne mening eller sammenheng i folks narrative forklaringer. Når vi ønsker å få frem hvordan de intervjuede mødrene forholder seg til ulike tvetydige hendelser blir en logisk informasjons-bearbeidingsmodell for snever. En narrativ forståelse blir viktig for å få frem vesentlige sider ved mødrenes måter å forholde seg på.

Som en vitenskapelig kvalitativ metode er narrativ analyse en forlengelse av vanlige kognitive prosesser hos folk, og den blir anvendt for å gjøre erfaringer meningsfulle og kunne forklare dagliglivets handlinger. Historien som en spesifikk språklig form vil både i en folkelig og vitenskapelig sammenheng kunne være en velegnet måte å formidle menneskelig opplevelse og erfaring på (Ricoeur 1991). I begge tilfelle må fortelleren, den intervjuede eller forskeren, forholde seg til ulike hendelser og sette dem sammen i sekvenser og i meningsfulle sammenhenger. Ved en slik sammenstilling av hendelser til en helhet vil det være et gjensidig konstituerende forhold mellom helheten og hendelsene eller delene. Hvilke hendelser vi velger ut og som inngår i en sekvens vil være knyttet til hvilken forståelse vi har av helheten eller hele historien. Hendelser settes sammen og historier konstrueres ut fra den forståelse av plottet som fortelleren har. Men denne forståelsen av plottet behøver ikke å være statisk. Bestemte hendelser kan få den som konstruerer eller forteller historien til å endre sin oppfatning av plottet eller denne helheten underveis slik at historiens forløp endres. Flere hverdagslige hendelser vil være så tvetydige at de kan forstås innenfor mer enn en bestemt historie. Den narrative tilnærmingen innenfor rammen av en postmoderne tenkning gjør det mulig å ivareta dette flerperspektivet.

2 Hvordan undersøkelsen vil bli gjennomført

Dette kapitlet favner vidt fra en fremstilling av utvalget og den praktiske gjennomføringen av prosjektet til en fremstilling av de analyser som er blitt gjennomført. Analysene rettet seg både mot mødrenes virksomhet: hvordan de forsøker å utvikle fortellinger; og de rettet seg mot det som blir resultatene av denne virksomheten: de fortellinger som mødrene kom frem til. Det var flere begrepsmessige, metodiske og teoretiske spørsmål som reiste seg i tilknytning til gjennomføringen av disse analysene. Kapitlet består av fem deler: I den første delen beskrives design og de praktiske sider ved gjennomføringen. I den andre delen presenteres to typer av analyser; narrative analyser og analyser av narrativer. Jeg gir en begrunnelse for valg av analysemetoder med utgangspunkt i forståelsen av det aktuelle temaet, og jeg gir en mer overordnet fremstilling av de gjennomførte analyser. I den tredje delen beskriver jeg de spesifikke analysemåter som ble utviklet og anvendt i denne undersøkelsen. I den fjerde delen følger en drøfting av hva plot-begrepet innebærer for analysene av intervjuet materialet. I den femte delen drøftes spørsmål knyttet til analysenes gyldighet.

Design, utvalg og den praktiske gjennomføringen av undersøkelsen

Det ble lagt opp til åpne, kvalitative intervjuer med et strategisk utvalg av mødre. Intervjuingen foregikk to ganger med ett års mellomrom. Intervjuene ble tatt opp på bånd og nedskrevet. Intervjutekstene supplert med lydbåndopptakene ble gjenstand for kvalitative analyser. De kvalitative analysene var ikke forhåndsbestemt, men ble utviklet nært opp til det materialet som ble utforsket.

Utvalgskriteriene

Undersøkelsens utvalg var strategisk. Det ble satt sammen for å ivareta bestemte krav til utvalget. Jeg ønsket å intervju mødre som var i et tidlig

forløp i sin bekymring for seksuelle overgrep. Ved å rekruttere mødre fra Mottaket for seksuelt misbrukte barn ved Aker sykehus var det grunn til å regne med at dette ønsket kunne bli oppfylt. Dette er en enhet ved sykehusets barneavdeling som har utviklet særlig kompetanse på å gjennomføre fysiske undersøkelser av barn hvor det er mistanke om seksuelle overgrep. Enheten tar imot barn først og fremst fra Oslo. Foreldre og andre kan henvende seg dit direkte uten henvisning.

Et annet krav til utvalget var at spørsmålet om overgrep skulle være uavklart. Dette fordi jeg ønsket å intervju mødre som var usikre på hva de skulle tro om overgrepsspørsmålet. Mistenkt overgriper skulle være et nært familiemedlem. Dette fordi det sannsynligvis gjorde det viktig for mødre å komme frem til en avklaring. Det ble satt opp tre inklusjonskriterier for mødre, hvorav to for å få til et slikt strategisk utvalg. For det første måtte konklusjonen etter den medisinske undersøkelsen ved Aker være at det enten var sannsynlig eller usikkert at overgrep hadde forekommet. De saker hvor man etter undersøkelsen konkluderte med den tredje kategorien som det ble operert med på Aker, at overgrep var usannsynlig, ble ikke tatt med. Kategorien usannsynlig kunne innebære at det fenomenet jeg ønsket å undersøke, nemlig hvordan mødre forholdt seg til en mulig mistanke, kanskje ble borte ved en slik konklusjon. Uansett hvilken kategori som følger av undersøkelsen ved Aker så representerer dette naturligvis ikke noen sikker konklusjon. Den er uttrykk for en foreløpig vurdering.

Det andre inklusjonskriteriet var at den mistenkte overgriper skulle være et nært familiemedlem slik at det ble særlig viktig for mødre å få avklart om og hva som kunne ha skjedd. Alle saker med en mulig overgriper utenfra familien ble utelukket. Det tredje kriteriet for å kunne inkluderes i studien var at mødre snakket norsk og hadde norsk kulturbakgrunn. En stor språklig og kulturell variasjon blant mødre ville komplisere fortolkningen av materialet. Utover at utvalget tilfredsstilte disse kriteriene ble det ikke gjort noen annen seleksjon eller randomisering av utvalget.

Det var på forhånd ikke satt noe bestemt krav til størrelsen på utvalget. Kravet var at det var stort nok til å kunne omfatte de ulike varianter av mødre og deres opplevelser av det aktuelle problemet som vi kan vente å møte i denne sammenheng. Etter å ha rekruttert 37 mødre og etter å ha gjennomgått intervjuene med disse var det min vurdering at den nevnte variasjonen var oppnådd.

Informering om undersøkelsen

Via Mottaket på Aker ble det sendt en skriftlig orientering (vedlegg 1) om prosjektet til mødre som hadde fått sitt barn undersøkt og hvor de nevnte kriteriene var til stede. I denne orienteringen ble de bedt om å snakke med navngitte personer ved Mottaket hvis de hadde spørsmål vedrørende undersøkelsen. De som kunne tenke seg å bli intervjuet ble bedt om å bekrefte dette skriftlig i et vedlagt svarbrev og returnere det i en frankert og adressert konvolutt. Først når det forelå et positivt skriftlig svar tok jeg som prosjektleder og intervjuer kontakt med de aktuelle mødrene for videre informasjon og for å avtale tid og sted for intervjuing.

Rekrutteringen av informanter

Rekrutteringen av informanter gikk tyngre enn forventet, rett og slett fordi det var færre å spørre enn jeg hadde regnet med. Undersøkelsen startet sommer/høst 1993. Rekrutteringen av informanter pågikk helt frem til 1995. I denne perioden registrerte Mottaket ved Aker sykehus en kraftig nedgang i antall henvendelser. I 1992 var det 315 registrerte saker. Tallet for hele 1993 var 200 og for 1994 134. Nedgangen kom samtidig med at oppmerksomheten rundt Bjugnsaken – rettssaken mot en barnehage-assistent mistenkt for overgrep på over 30 barnehagebarn – var på sitt mest intense. Måten saken ble omtalt på i media bidro kanskje både til å skape en slags allmenn skepsis til at seksuelle overgrep foregikk, og den gjorde kanskje en del omsorgspersoner mer tilbakeholdne med å ta kontakt med hjelpeapparatet, deriblant Aker sykehus. Antakelser om slike sammenhenger må forbli spekulasjoner. Nedgangen i antallet saker kan også ha andre grunner.

For at ikke en noe langsom rekruttering av informanter skulle forsinke prosjektet tok jeg også kontakt med fem sosialkontor i Oslo og informerte om prosjektet. De fikk dessuten tilsendt den samme skriftlige informasjonen som ble gitt til aktuelle mødre ved Aker sykehus. Responsen fra disse var svært variabel. Henvendelsen resulterte etter hvert i fire informanter som oppfylte de tidligere omtalte kriteriene. Etter hvert som jeg arbeidet med intervjuene ble undersøkelsen kjent blant mødre som hadde kontakt med Støttesenteret mot incest, SMI, i Oslo. Noen av disse tok kontakt med meg. De lurte på om de kunne få delta i undersøkelsen fordi de ønsket å fortelle sin historie. De som tok kontakt hadde fått sitt barn

fysisk undersøkt andre steder enn på Aker. Ettersom de oppfylte kriteriene ble de inkludert i undersøkelsen. Dette dreide seg om fire mødre. Fra Aker ble det rekruttert i alt 32 mødre. Til sammen møtte 40 mødre frem til intervjuet. Under selve intervjuingen kom det frem at den mistenkte overgriper var en fremmed i to av sakene. I en av de andre sakene var mor selv mistenkt overgriper. Ettersom disse avvek fra de oppsatte kriteriene ble de ikke tatt med i det endelige utvalget som bestod av 37 saker.

Av dem som ble spurt via Aker sykehus om å delta svarte alle ja. Blant dem som ble spurt av barnevernet var det en som sa nei takk.

Karakteristika ved det endelige utvalget

I 34 av sakene var mistanken rettet mot far, i en mot stefar/samboer. I en av sakene var et søsken mistenkt overgriper, i en annen var den mistenkte mors bror. 27 av mødrene var separert før mistanken om overgrep ble nevnt. Seks av de åtte øvrige mødrene (hvor mannen var mistenkt) ble separert etter at bekymringen for overgrep oppstod. To mødre bodde fortsatt sammen med mannen da intervjuene fant sted. I en av disse to sakene mente mor at overgrep ikke hadde funnet sted. Barnevernet, som hadde reist spørsmålet, henla etter hvert saken. I den andre hadde mannen innrømmet overgrepene og gikk i terapi. Moren var i sterk tvil om hva hun skulle gjøre med forholdet.

27 av mødrene tok selv opp mistanken om overgrep. Blant disse 27 var syv ganske usikre på om overgrep hadde funnet sted. De forble usikre – selv om altså bekymringen kom fra dem. Også blant de andre 20 var det en god del usikkerhet, men de kom etter hvert frem til at overgrep måtte ha funnet sted. I de 10 andre sakene ble muligheten for overgrep først nevnt av en hjelpeinstans. Blant disse 10 var det tre mødre som mente at overgrep ikke hadde funnet sted. To forble usikre. De øvrige fem kom etter hvert frem til at overgrep måtte ha funnet sted.

Kontakt med hjelpeapparat

Tre mødre hadde ingen kontakt med hjelpeapparatet utover møtet med Aker sykehus og undersøkelsen der. Åtte mødre hadde bare kontakt med Barne- og ungdomspsykiatrien, heretter kalt BUP, eller med Pedagogisk-

psykologisk tjeneste, heretter kalt PPT. Fem mødre hadde bare kontakt med barnevernet. 21 mødre hadde kontakt med både barnevernet og med BUP eller PPT. Barnevern og BUP og til dels PPT var ikke bare de hjelpeinstansene som var oftest inne i bildet. De spilte også på ulike måter en vesentlig rolle for hvordan sakene forløp, noe som vil bli belyst i kapitlene om mødrenes møter med hjelpeapparatet. Andre instanser, som for eksempel familievernkontor, kunne også være inne i bildet i noen av sakene, men uten at deres engasjement fikk en tilsvarende betydning.

I syv av de 27 sakene hvor mødre selv tok opp bekymringen for overgrep opprettet barnevernet en såkalt undersøkelsessak som innebar en vurdering av morens omsorg. Det samme skjedde i seks av de 10 sakene hvor det var andre som først tok opp bekymringen for seksuelle overgrep. I ett tilfelle – en av de syv sakene – ble det gjort vedtak om at en mor ikke skulle ha omsorgen for barnet.

Rettsvesenet

I 27 av sakene ble det levert inn anmeldelse til politiet om mistanke om overgrep. Dette ble med andre ord ikke gjort i 10 av sakene. 23 ble henlagt av politiet på grunn av manglende bevis. I de fire sakene som ble rettslig behandlet ble en av de mistenkte frifunnet og tre ble funnet skyldige i overgrep. Rettsvesenet involveres også i sivilsaker om samværsordninger. Fordi det til dels tar lang tid før slike saker kommer opp til rettslig behandling, og fordi den rettslige behandlingen kan trekke i langdrag, foreligger det ikke en fullstendig oversikt over om og hva slags samværsordninger som praktiseres mellom barnet og den mistenkte, der hvor denne er barnets biologiske far. På et tidspunkt i forløpet av prosjektet hadde ni av barna vanlig samvær, ni hadde samvær med tilsyn og 10 hadde ikke samvær. De ulike samværsordninger var til dels resultat av en rettslig samværs sak (sivilsak) og til dels uttrykk for mer uformelle ordninger som mødre selv hadde tatt initiativet til. Slike uformelle ordninger ble også praktisert av mødre i noen av de tilfellene hvor det forelå et rettslig vedtak om at far og barn skulle ha en samvær. Det manglet opplysninger om samværsordninger i syv av sakene. I to av sakene, hvor mistenkt overgriper ikke var far/stefar, var ikke spørsmålet om samvær aktuelt.

Barnas antall, alder og kjønn

45 barn var omfattet av bekymringen for overgrep. Seks av mødrene var bekymret for at to av deres barn kunne være utsatt for overgrep, i ett tilfelle gjaldt bekymringen tre barn og i de øvrige ett barn. Barnas alder på det tidspunktet hvor mødrene var redd for at overgrep kunne ha funnet sted varierte fra drøyt to år til over 10 år. 36 av barna var fem år eller yngre. De 45 barna omfattet 32 piker og 13 gutter.

Mødrenes utdanning og yrkesaktivitet

Under intervjuet spurte jeg også om mødrenes utdanning. Ni av mødrene hadde 9-årig grunnskole, åtte videregående skole 15 hadde gjennomført en høyskoleutdanning som lærer/førskolelærer, sykepleier, sosionom, og fem hadde universitetsutdanning. På det tidspunktet hvor intervjuene fant sted var 23 av mødrene enten i jobb eller de tok en utdanning (tre). De øvrige 14 var hjemmeværende. For mange av de hjemmeværende opplevdes situasjonen med mistanken om overgrep så belastende at de av grunn utelukket å gå ut på arbeidsmarkedet. Flere av dem som var i arbeid opplevde situasjonen som en så stor påkjenning at de trappet ned på jobben eller vurderte permisjon for en periode.

Utvalget viste ut fra de gjennomgatte ytre kjennetegnene noe av den ønskede variasjonen. Dette var tilfellet i forhold til slike ting som hvem som tok opp bekymringen for overgrep, usikkerhet på om overgrep hadde funnet sted, hvilke instanser i hjelpeapparatet mødrene hadde kontakt med, om det ble iverksatt kontrolltiltak fra barnevernets side, og hva slags samværsordning det var mellom far og barn. At åtte av mødrene levde sammen med mannen på tidspunktet hvor mistanken mot ham oppstod bidrar også til en variasjon i hele utvalget selv om 27 av mødrene var separert før overgrep ble et tema.

Gjennomføringen av intervjuene

Intervjuingen foregikk enten i lokaler på Aker sykehus hvor mødrene var kjent fra før, eller på mitt kontor ved Senter for klinisk psykologisk forskning, UiO, hvis ikke lokaler var tilgjengelige på Aker. Alle intervjuene ble tatt opp på lydbånd etter tillatelse fra mødrene. Intervjuene varte fra mellom to til seks timer. Der hvor intervjuene ble langvarige ble de fordelt

på to eller tre møter. Intervjuene ble senere transkribert av sekretær ved Mottaket på Aker sykehus. Denne sekretæren hadde arbeidet i flere år ved Mottaket og kjente således godt til temaet, hvilket var en absolutt fordel for å kunne forstå hva det ble snakket om og for å kunne ha en viss distanse til disse personlige og vanskelige temaene.

Under det første intervjuet ble mødrene spurt om de kunne kontaktes for å delta i ett oppfølgingsintervju etter ca ett år, noe alle ga sitt samtykke til. 30 av mødrene ble intervjuet to ganger. En ønsket ikke å bli intervjuet fordi hun nettopp hadde vært gjennom en svært slitsom rettssak om overgrepene. To hadde fått en ny og ukjent adresse og fire ble intervjuet så sent i forløpet av prosjektet at det ikke ble tid til enda et intervju.

Det andre intervjuet tok utgangspunkt i det mødrene hadde fortalt i det første intervjuet. Formålet med det andre intervjuet var først og fremst å få frem om det hadde skjedd endringer i mødrenes opplevelser av tidligere bekymringsfulle hendelser. Ved å la det gå en periode på omlag et år fra det første til det andre intervjuet var det en viss mulighet for at mødrenes situasjon kunne være annerledes ved det andre intervjuet.

Intervjuene fungerte bra. Det første intervjuet ble gjennomført på et tidlig tidspunkt i forløpet av aller fleste saken. Mødrene aksepterte at samtalen ble tatt opp på lydbånd. Mødrene var ivrige etter å fortelle om egne erfaringer. Ingen av dem syntes å ha noen problemer med å skjønne hensikten med hvorfor de skulle intervjues. Mødrene hadde stort sett den samme holdningen til det å bli intervjuet ved det andre intervjuet. Flere av dem uttrykte en form for resignerthet knyttet til at ting de hadde ønsket skulle skje, som at de fikk hjelp eller at overgrepsspørsmålet ble avklart, ikke skjedde. Gjennomføringen av begge intervjuene er utførlig beskrevet i kapittel 3.

Narrative analyser og analyser av narrativer

Analysene i denne undersøkelsen kan plasseres i to kategorier: Narrative analyser og analyser av narrativer. Begge kategorier hører med til forskningsdesign hvor historier blir brukt i beskrivelsen av menneskelig handling.

Narrative analyser

Ved narrative analyser av en intervjuetekst vil det være to sentrale spørsmål som søkes belyst. Det ene vil være hvordan beskrivelser av hendelser og handlinger i et forskningsmateriale kan betraktes som deler av mer eller mindre helhetlige historier. Det andre vil være hvordan den som intervjues forsøker å skape eller konstruere meningsfulle historier som hendelser og handlinger det fortelles om kan inngå i. Resultatene av den narrative analysen kan være hvilken eller hvilke historier som den intervjuede forteller. Disse resultatene er naturligvis bare interessante dersom de forteller noe mer og noe annet enn det som er åpenbart ut fra intervjuetekstene. Funksjonen ved den historien som den narrative analysen kan føre frem til, ligger i at den tydeliggjør *sammenhenger* mellom hendelser.

De narrative analysene vil også belyse hvordan den fortellingen mødrene kommer frem til, passer med andre tilgjengelige fortellinger i kulturen som er relevante i forhold til det aktuelle temaet. Hvis fortellingen de kommer frem til er en bestemt fremstilling om hva en far har gjort (eller kan tenkes å ha gjort) i forhold til et barn, vil andre relevante fortellinger være andre historier om forholdet mellom far og barn. I en historie som virker overbevisende på oss skal det foreligge en sammenheng mellom hendelsene i historien. Denne historien må dessuten passe med våre forestillinger om hvordan andre historier om det aktuelle temaet kan forløpe (Linde 1993:12). Slike forestillinger er som regel ikke eksplisitte. De fleste mennesker i vår kultur vet hvordan en historie innenfor en genre skal være og hvordan den ikke skal være. Vi vil kunne skille mellom en thrillerroman, en populær kjærlighetsroman, en kriminalroman, en episk roman, og så videre. Hvordan det er slik vet vi faktisk lite om (Bruner 1986:6). På tilsvarende måter kan det være noen typer av fortellinger som i vår kultur vil gjelde som «riktige» typer av fortellinger om fedre og mødre.

De riktige typer av fortellinger vil kunne virke mer overbevisende på oss enn andre typer av fortellinger. Dette kan ha betydning både for hvordan vi forholder oss når noen forteller oss en historie og det kan ha betydning for hva slags historier vi selv konstruerer og forteller til oss selv og andre. En mor forteller at hennes datter hadde fortalt henne at faren hadde kledd seg ut i en kjole i en situasjon hvor det kunne ha skjedd overgrep. Morens umiddelbare reaksjon på datterens fortelling var spontant å utbryte: «Nei, nå tuller du». Like etter angret moren på sin reaksjon. Morens handling blir forståelig som et uttrykk for at datterens

fortelling umiddelbart ikke passet med morens forestillinger om hvordan fortellinger om faren kunne være.

Den narrative analysen av intervjuetekstene vil først og fremst kunne si noe om den indre sammenheng mellom hendelser i den enkelte fortellingen. Analysen kan gi oss svar på hvilke historier vi finner i hvert enkelt intervju. Den narrative analysen må gå forut for analysen av narrativer som vil ta for seg typer av fortellinger.

Analyser av narrativer

Analyser av narrativer dreier seg om forsøk på å klassifisere historier som foreligger i et materiale som uttrykk for ulike *typer* av historier (Polkinghorne 1993b). Generelt kan historier kategoriseres på grunnlag av innhold eller tema, historienes statiske element, eller på grunnlag av hvordan de forløper, historienes dynamiske element. Analysen av narrativer vil både kunne gjennomføres på materialet fra ett intervju, mellom materiale fra flere intervjuer, og mellom materiale fra flere intervjuer og typer av fortellinger som foreligger i kulturen. Innenfor ett intervju kan vi spørre om en mor utvikler samme eller ulike typer av fortellinger i forhold til forskjellige tema i intervjuet. Ved å se på flere intervjuer kan vi spørre om mødrene utvikler samme eller forskjellige typer av fortellinger i forhold til de samme tema.

Analysen av narrativer beveger seg fra historier til felles elementer, mens den narrative analysen beveger seg fra elementer til historier. Analyser av narrativer dreier seg om paradigmatiske analyser. To typer paradigmatiske analyse er mulig: A) en hvor begrepene hentes fra forutgående teori eller logiske muligheter og blir brakt til data for å se om tilfeller av disse begrepene er å finne i materialet. B) en hvor begrepene induktivt er avledet fra data. Psykoanalytisk teori slik den kan komme til anvendelse i dag kan være et eksempel på det første. Freuds analyser av enkelt kasus som grunnlag for hans senere psykoanalytiske teori kan derimot betraktes som et eksempel på hvordan begreper induktivt kan avledes fra data. Ved en induktiv fremgangsmåte utvikler forskeren begreper fra data fremfor å påtvinge materialet tidligere utviklede begreper. Glaser og Strauss' (1967) «grounded theory» begrep er et eksempel på denne type paradigmatiske analyse. Induktiv analyse omfatter en frem-og-tilbake-bevegelse mellom registrerte liknende tilfeller i data og forskerutviklede kategorier og

begrepsmessige definisjoner. Gjennom disse fremgangsmåtene blir de foreslåtte definisjoner endret til man kommer frem til en «best fit»-måte å ordne data på som en samling av særskilte tilfeller av de utledede kategoriene.

Paradigmatisk analyse er ikke bare blitt anvendt for å utvikle kategorier, men også for å finne relasjoner mellom kategoriene. En paradigmatisk analyse er særlig egnet til å få frem det som er felles på tvers av historiene. Dette kan gi oss en generell kunnskap fra en samling av historier. Men denne kunnskapen er abstrakt og formell og vil nødvendigvis underkjenne de unike og særegne aspekter ved hver historie.

De analytiske grep som jeg vil gjennomføre gjør det mulig å utvikle en kunnskap som får frem det som måtte være av særegne aspekter ved den enkelte historien. Dette kan ivaretas gjennom de narrative analysene. Gjennom analysene av narrativer kan det utvikles en mer generell kunnskap. I analysene av narrativer vil jeg fokusere på det som er felles mellom historiene. Jeg vil særlig ta for meg hvilke typer av historier vi finner om ett tema på tvers av intervjuene; hvilke typer av historier forteller for eksempel mødrene om sine møter med hjelpeapparatet?

Utvikling av analysemåter

Forholdet mellom fenomen og analysemåte

Analysemetodene ved kvalitative analyser må være slik at de ikke gjør vold på, men ivaretar vesentlige kvaliteter ved de fenomener som skal undersøkes (Radnitzky 1970, Kvale 1983, Mishler 1986). Det er et innvendig og ikke et tilfeldig forhold mellom de fremgangsmåter og de begreper som anvendes i undersøkelser av et fenomen (Østerberg 1966). Forståelsen som jeg har av det fenomenet jeg skal undersøke danner et utgangspunkt for valg av analysemetoder.

Det er naturligvis ingen automatikk i at det er et innvendig forhold mellom forståelse og de valgte analysemetoder; ei heller at disse nødvendigvis ivaretar de særegne kvaliteter ved det som skal undersøkes. Bare ved å gjøre rede for den teoretiske forståelsen og ved å presentere de aktuelle analysemetoder er det mulig å vurdere om forståelse og analysemetoder står i et slikt innvendig forhold til hverandre. Prosessen med å utvikle analysemetoder omfatter også et tredje ledd: Analysemåten som jeg

skal presentere er et resultat av mitt møte med det materialet som jeg studerer. Forståelse, analysemåte og intervjumateriale henger sammen på en sirkulær måte: Utstyrt med en forståelse av fenomenet jeg skal undersøke møter jeg materialet på en bestemt måte som kan gi meg noen nye forestillinger om hvordan fenomenet kan arte seg og som blir en plattform for å utvikle mer systematiske måter å møte det på. Analysemetodene som jeg anvender er blitt utviklet i mitt møte med materiale fra det øyeblikket jeg begynte å se nærmere på det.

Forsøkene på å gi materialet en håndterlig form

I utgangspunktet sto jeg overfor et svært komplisert problem: Hvordan få oversikt over og bringe systematikk inn i et meget omfattende intervjumateriale? Ganske tidlig i intervjuarbeidet med mødrene så jeg at det i de enkelte intervjuene var en rekke fenomener som, i forhold til det spørsmålet jeg ønsket å belyse, var av stor relevans og derfor viktige å få frem og gjøre til gjenstand for videre analyser. Parallelt med intervjuingen strevde jeg derfor med å gi materialet i de nedskrevne intervjuene en form som gjorde dem egnet for analyser av de fenomenene jeg ønsket å se på.

Ut fra det narrative perspektivet som jeg ønsket å prøve ut, var jeg i en periode opptatt av om veien å gå var å omforme hver intervjuetekst til en eller flere historier. Idéen bak dette var at de konstruerte historiene som jeg kom frem til skulle fange opp de utkast til historier som jeg mente å se at mødrene forsøkte å forstå ulike tvetydige hendelser innenfor. De forsøk som jeg gjorde på å gjennomføre en slik organisering av intervjuetekstene var interessante. Historiene som jeg konstruerte fungerte til dels som kondenserte uttrykk for noe av det som kunne oppfattes som viktige hendelsesforløp og sentrale meningsinnhold i intervjuene. Fremgangsmåten skapte imidlertid like store problemer som den løste: Hvordan skulle jeg redegjøre for transformasjonen fra intervjuetekst til historie(r)? Hvordan kunne jeg vise hvilke skritt som var tatt og på en overbevisende måte forklare omformingen av en intervjuetekst til en bestemt historie? Det meldte seg også et annet problem: Historiene sa en del i seg selv, men de representerte ikke en avsluttet analyse av intervjuene. Skulle disse forskerkonstruerte historiene gjøres til gjenstand for videre analyser eller skulle jeg gå tilbake til selve intervjuetekstene? Jeg valgte å legge denne måten å organisere intervjuetekstene på til side. Jeg mener allikevel at den forskerkonstruerte historien var et nyttig blindspor: Det viste hvordan historie-

formen kunne ivareta noe av det viktige meningsinnholdet i et materiale som omhandler fenomener som har en forløpsform. For å gi leseren et inntrykk av hva som kan være typiske hendelser og forløp i en mors fortelling er en slik konstruert historie presentert i vedlegg 2.

Som et første skritt i organiseringen av materialet ga jeg det en statisk form ved å dele intervjumaterialet i temaer. Under intervjuene og ved gjennomlesningen av de nedskrevne intervjuene var det bestemte tema som fortonte seg som viktige og gjennomgående i noen eller i flere av intervjuene. Mødrene syntes å være særlig opptatt av disse. Noen av temaene gav seg selv ut fra hva jeg som intervjuer stilte spørsmål om. Men jeg la stor vekt på at intervjuformen skulle være åpen slik at de intervjuede mødrene fikk komme frem med det som var viktig for dem (se kapittel 3 om intervjuet som samtale- og utforskningsform). Dette ble en møysommelig vei å gå: Først registrerte jeg et tema som syntes å være sentralt i en intervjutekst. Deretter så jeg om og hvor dette temaet forekom i de andre intervjutekstene. «Jakten» på ett bestemt tema førte ofte til «oppdagelsen» av et annet sentralt tema i ett av intervjuene.

Når et nytt tema var oppdaget, og den eller de deler av intervjuteksten som omhandlet dette temaet var identifisert i en intervjutekst, gikk jeg til de andre intervjuene for å finne det samme tema i disse intervjuene. Hvert tema ble definert slik at jeg hadde med meg en beskrivelse av hva som skulle gjelde som tilfeller av temaet når jeg gikk rundt i de andre intervjutekstene på jakt etter dette temaet. Vandringer mine innenfor ett intervju og mellom intervjuene førte etter hvert til at jeg hadde identifisert 12 tema. For at jeg registrerte et tema i ett intervju lå det til grunn en vurdering fra min side om at temaet var vesentlig i teksten. Det var ikke tilstrekkelig at det bare var nevnt i en kort setning. For at det skulle registreres som et tema var det nødvendig at det var et tema mødrene var engasjert i å forstå eller definere. Dette engasjementet måtte komme frem i intervjutekstene. Enhver form for forståelse av det aktuelle temaet, fra bombastiske konklusjoner til nyanserte utforskninger, gjaldt som tilfeller av slikt engasjement.

Den tekniske siden av dette arbeidet foregikk på denne måten: Alle intervjuene ble tatt opp på lydbånd og skrevet av. Arbeidet ble utført av en sekretær ved mottaket for seksuelt misbrukte barn, Aker sykehus, med lang erfaring fra dette arbeidsområdet. Deretter gikk jeg selv gjennom alle de nedskrevne intervjuene samtidig som jeg hørte på lydbåndene for å

kontrollere om opptakene var korrekt skrevet av. Alle tekster ble lagt inn på PC hvor jeg benyttet et vanlig tekstbehandlingssystem.

Teksten fra hvert intervju ble registrert som et eget dokument. Det kunne være flere steder i en intervjuetekst som handlet om samme tema. Alle deler av en intervjuetekst som dreide seg om samme tema ble markert og overført til ett dokument som fikk samme navn som temaet og dessuten et nummer som viste hvilket intervju teksten om dette temaet kom fra. Alle dokumenter som handlet om samme tema ble lagt inn på samme fil. Ettersom det var 12 tema ble det 12 filer. Med til sammen 37 intervjuer kunne det være inntil 37 dokumenter på en fil som altså handlet om samme tema.

De temaer som jeg på dette punktet i prosessen med å utvikle analysene, kom frem til var: *Begynnelsen* til mistanken om overgrep; er det bestemte hendelser og opplevelser mødrene refererer til som markerer en slags begynnelse på at de blir opptatt av spørsmålet om overgrep? *Forhold til mannen*; hvordan forstår kvinnene sitt forhold til mannen i lys av tidligere hendelser og i lys av de hendelser som hun knytter sin bekymring til? *Morens kommunikasjon med sitt eget barn*; hvordan forholder mødrene seg til barnet i sine forsøk på å forstå om det har vært utsatt for overgrep? *Morens opplevelser av skyld og ansvar*; hvilke overveielser og handlinger forteller mødrene om at de foretar seg i forhold til spørsmålet om ansvar og skyld for det som kan ha hendt? *Morens møter med hjelpeapparatet*; hvilke fortellinger kommer mødrene med om sine møter med de profesjonelle hjelperne? *Tvil*; mødrenes bevegelser mellom å tro og tvile på ulike virkelighetsforståelser. *Møtene med rettsvesenet*; mødrenes fortellinger om hvordan møtene med rettsvesenet artet seg fra deres perspektiv. *Familien*; hva mødrene forteller om hvorvidt familien blir delaktig i hennes bekymring. *Forklaringer*; mødrenes forsøk på å finne forklaringer på hvordan eventuelle overgrep kunne finne sted.

Fremtid; mødrenes forestillinger om hvordan det kom til å gå med dem selv, deres barn og med familien. *Dele bekymring*; mødrenes fortellinger om hvordan og hvem de eventuelt deler sin bekymring for overgrep med. *Bakgrunnsforhold ved mødrene*; forhold ved mødrenes egen bakgrunn som de forteller om.

Alle temaene fantes ikke i alle intervjuene. Noen forekom i de fleste mens andre forekom i noen av intervjuene. Inkludering av temaer som ikke var med i alle intervjuene var en måte å sikre variasjonsbredden i det

fenomenet som jeg skulle undersøke. Hvor lenge tematiseringsarbeidet skulle pågå var et vurderingsspørsmål. De retningslinjene som jeg har fulgt var å stoppe tematiseringen når det ikke lengre var tema som opptok en sentral plass i flere av intervjuene. Hvor mange intervjuer som et tema måtte forekomme i for å bli inkludert i undersøkelsen var et avveinings-spørsmål. I denne avveiningen forsøkte jeg å trekke inn undersøkelsens narrative perspektiv: Dersom temaene kunne bidra til å belyse hvordan fortellinger kan komme til anvendelse i forståelsen av virkeligheten kunne de være aktuelle å ta med i analysene, selv om de kanskje ikke var godt representert i flere av intervjuene. Men jeg satt også opp en annen betingelse for å inkludere et slik tema i undersøkelsen; nemlig at det var grunn til å tro at det var relevant i forhold til temaet seksuelle overgrep. Ansvar og skyld var for eksempel et sentralt tema i 16 av intervjuene. Dette er et sårbart tema. Jeg var forsiktig med å introdusere det i samtalene hvis ikke noe av det som mødrene selv fortalte gjorde det naturlig å gå inn på temaet. Hvor langt jeg som intervjuer valgte å forfølge og utdype et tema var et etisk vanskelig spørsmål. Det blir drøftet i kapittel 4. Det kan hende at en viss tilbakeholdenhet fra min side kan forklare at temaet er registrert i bare 16 av intervjuene. I samtalene i disse intervjuene finnes det imidlertid rikholdige fremstillinger av temaet, slik at det tilgjengelige intervjumaterialet om temaet uansett skulle kunne gi et grunnlag for flere beskrivelser og analyser av varianter av hvordan mødrene opplever og forstår skyld og ansvar. Og fordi temaet utvilsomt er relevant i relasjon til spørsmålet om overgrep, anså jeg det som et viktig tema å ha med i analysene. Begynnelsen ble kanskje det mest sentrale temaet i undersøkelsen. Det forekommer i alle intervjuene.

Den tematiske inndelingen slik den rent teknisk var gjennomført, gjorde det mulig relativt enkelt å få en oversikt over hvilke tema som opptok vesentlig plass i hvert enkelt intervju og i hele intervjumaterialet. Samtidig forelå naturligvis alle intervjuene i sin hele form. Denne statiske formen på intervjumaterialet tilrettela for analyser hvor materialets dynamiske sider, de ulike hendelsesforløp eller mer eller mindre utviklede fortellinger, lettere kunne komme frem gjennom ulike analytiske grep, først og fremst i form av analytiske spørsmål til materialet, både i dets temainndelte form og som helhetlige intervjuer. Det ble nå mulig å stille spørsmål om og hvordan mødrene utviklet historier for å forstå hendelser med tilknytning til ulike tema. Hvilke historier hun utviklet for å forstå spørsmålet om overgrep ble brutt ned i spørsmål om hvilke historier hun

utviklet på ulike temaområder. I forhold til disse tematilknyttede historiene ble et analytisk spørsmål om og hvordan de kastet lys over hvordan mødrene skulle forstå spørsmålet om overgrep. Hadde for eksempel det som skjedde i mødrenes fortellinger om samtaler med barnet betydning for hvordan de tenkte om overgrepsspørsmålet?

Intervjuet: Fra samtale til tekst

Organiseringen av intervjutekstene i tema markerer et analysenivå i bearbeidingen av materialet. Fra selve intervjuet i sin muntlige form og frem til dette temanivået er det minst to trinn: For det første fra intervjuet som samtale til intervjuet på lydbånd; og deretter fra intervjuet på lydbånd til intervjuet som tekst.

Straks et intervju omformes til en tekst får denne teksten en eksistens uavhengig av det som er blitt fortalt og den som har fortalt det. Teksten kan gjøres til gjenstand for ulike vurderinger hvor fortelleren av teksten kan, men ikke behøver tas i betraktning. Ricoeur (1971) viser hvordan samtalen er forskjellig fra en tekst blant annet ved at samtalen er knyttet til tid ved at den er nåtidig. Samtalen har også et subjekt, en taler hvor «The subjective intention of the speaking subject and the meaning of the discourse overlap each other in such a way that it is the same thing to understand what the speaker means and what his discourse means ... With written discourse, the author's intention and the meaning of the text cease to coincide» (s 534). Når jeg i dette prosjektet undersøker hvordan mødrene forstår ulike hendelser er det ikke selve teksten i seg selv jeg er opptatt av.

En tekst kan analyseres ut fra seg selv, ut fra dens struktur, men da blir perspektivet et annet enn å forstå den fortellende. En måte å holde fast på dette perspektivet og hindre at forbindelsen mellom teksten og fortellerens intensjon går tapt er å bringe inn konteksten. I denne sammenhengen betyr det å forsøke å forstå de hendelser som beskrives i teksten ut fra hvordan mødrene opplever den situasjonen de er i. Denne konteksten har jeg forsøkt å fremstille i avsnittet «Når mistanke om overgrep oppstår» i kapittel 1. Selve intervjuteksten vil jeg betrakte som et byggestillas, som et hjelpemiddel, for å få tilgang til noen av mødrenes subjektive måter å forstå tvetydige hendelser som de opplever.

Å bringe intervjuene over i en skriftlig form gjør, som jeg har vist, noe med dem. Men mine analytiske overveielser i forhold til intervjuene startet først med transformeringen fra intervjutekst til tema. Denne transformeringen representerer i likhet med tekstliggjøringen av intervjuene deler av det byggestillaset som jeg trengte for de videre analysene. Men samtidig var temaautvelgelsene også en del av analysene. De var resultat av gjentatte gjennomganger med vurderinger og revurderinger av intervjutekstene.

Forskjellige analysenivå

Ved kvalitative analyser av et intervjumateriale vil man nesten alltid operere med flere nivåer i analysearbeidet, se for eksempel Søndergaard (1995). Nivåbegrepet refererer i denne sammenhengen til hvor nær eller abstrahert kunnskapen som frembringes er i forhold til det som er undersøkelsens empiriske materiale. Hvilke nivåer det opereres med er både et logisk og et pragmatisk spørsmål, det vil si avhengig av hvilke nivå-inndelinger som er nyttige for å kaste lys over materialet og hvilke som tar vare på meningsstrukturer i materialet.

Omformingen av intervjutekster til tema var et første trinn eller nivå i utviklingen av mine analyser. I det følgende vil jeg begrunne og beskrive hvilke andre analysenivå som kom til anvendelse i analysene i dette prosjektet.

Analysene foregikk på fire nivåer: Ett temanivå hvor analyser rettes mot tema i intervjuene. Ett hendelsesnivå hvor fokus rettes mot hvordan mødrene forholder seg til ulike hendelser. Ett fortellingsnivå hvor jeg ser på hvilke fortellinger mødrene eventuelt konstruerer. Ett overordnet analysenivå hvor jeg ser på hva slags typer av fortellinger som kan foreligge i intervjumaterialet.

Temanivå

Temanivået dreide seg om hvilke tema de intervjuede fortalte om i form av hendelser, handlinger og relasjoner. Intervjutekstene ble systematisert på en måte som lå nær opp til selve materialet. Systematiseringen av materialet skjedde ikke med henblikk på å formidle resultater, men først og fremst som et ledd i å bearbeide materialet for de senere analysene. Dette utelukket ikke at denne analysen også kunne frembringe interessante funn.

Hendelsesnivå

På hendelsesnivået i analysene ble fokus rettet mot det dynamiske, mot hendelsesforløp. Spørsmålet om hvordan den intervjuede forholdt seg til hendelser innenfor hvert tema førte det narrative perspektivet inn i analysene. På dette nivået ville jeg beskrive hvordan de intervjuede syntes å forholde seg til og forstå ulike hendelser som de ble stilt overfor. På grunnlag av det mødrene fortalte ville jeg forsøke å si noe om deres erkjennelsesmessige handlinger: Trakk de raske konklusjoner, beveget de seg frem og tilbake mellom ulike mulige konklusjoner, forsøkte de å sette hendelser inn i meningsskapende sammenhenger? Gav mødrene seg i kast med utforskende samtaler med sitt barn, sin mann, med aktører i hjelpeapparatet eller med andre? På dette analysenivået ble det også undersøkt hvilken betydning aktører i instanser som hjelpeapparat, rettsvesen, familie, vennenettverk og andre hadde for hvordan mødrene forholdt seg til ulike hendelser som de prøvde å forstå.

Spørsmålene som er nevnt ovenfor ble stilt det materialet som var transformert fra intervjuteksten til de tematiske kategoriene. Deler av dette tematiske materialet ble kommentert på og brukt for å belyse fenomener som var av betydning for hvordan mødrene forholdt seg til spørsmålet om overgrep. Dette representerte et noe mer abstrakt nivå enn det foregående ved at forskeren tok på seg et bestemt perspektiv: Informantene ble betraktet som narrative aktører i møtet med intervjueren og i forhold til de fortidige hendelser som de trakk frem og eventuelt kom til å sette sammen. Denne analysen kunne gi svar på spørsmålet om hvorvidt mødrene forholdt seg som narrative aktører ved at de var opptatt av å forstå og sette sammen ulike hendelser på meningsskapende måter.

Fortellingsnivået

Det tredje nivået dreide seg om hvilke fortellinger eller narrativer mødrene kom frem til. Analysene av tematekstene fra intervjuene kunne føre frem til påstander om at mødrene konstruerte og anvendte bestemte fortellinger som de forstod hendelser innenfor. Noen ganger kan det være åpenbart ut fra teksten hvilke fortellinger mødrene kommer med. Andre ganger vil det være langt mer utydelig. Ved å bruke eksempler eller utdrag fra tematekstene sammen med egne argumenter og overveielser, ville jeg sannsynliggjøre at den fortellingen som jeg trakk frem er forenlig med det som moren fortalte.

Spørsmålet som jeg på dette analysenivået søkte etter svar på var hvilke historier de enkelte informanter konstruerte for å forstå hendelser. Det ble undersøkt hvilke historier den enkelte konstruerte innenfor hvert enkelt tema. Det ble også undersøkt om en historie innenfor et tema dannet et grunnlag for eller hadde en sammenheng med den eller de historiene som mødrene utviklet innenfor et annet tema. Spørsmålet om hva slags sammenheng enkelthistorier står i forhold til hverandre reises gjerne i tilknytning til livshistorier (Danielsen 1993, Polkinghorne 1993a, Thorsen 1996). Linde (1993) har for eksempel pekt på hvordan de forskjellige historier som sammen utgjør en persons livshistorie må være knyttet til hverandre på bestemte måter: «... when any new story is added to the repertoire of the life story, it must be related in some way to the themes of the other stories included in the life story, or at least it must not contradict them» (s 25). Betydningen av at historier ikke motsier hverandre kan også gjøre seg gjeldende for de historier som vi ser på i denne sammenheng. For eksempel kan historier om hvordan en mor kommer frem til en avklaring om at overgrep har skjedd ha betydning for den historie hun utvikler om forholdet til mannen, eller omvendt at de historier hun har etablert seg om forholdet til mannen kan ha betydning for hvilke historier hun kan utvikle om spørsmålet om overgrep.

Et overordnet analysenivå

Det fjerde analysenivået innebærer analyser mellom de forskjellige intervjuene. Så langt har analysene beskjeftiget seg med materialet i hvert enkelt intervju. Kunnskapene som fremkommer gjennom analyser på de tre nivåene muliggjør analyser på tvers av intervjumaterialet. Slike analyser vil kunne belyse variasjonsbredden i de perspektiv som kommer til anvendelse i narrativene som konfigureres i de enkelte intervju. Analysene på dette nivået vil kunne gi oss noen svar om det er mulig å se noen mønstre på tvers i materialet. Analysene vil trekke vekslers på de foregående analysene. Det er mest aktuelt å se etter mønstre som går igjen i intervjuene innenfor samme tema. Denne analysen forutsetter at jeg på analysenivå tre har kommet frem til hva slags fortellinger som eventuelt foreligger innenfor hver enkelt intervjutekst og tema. Når dette betegnes som ett overordnet analysenivå er det fordi det er en analyse av resultatet av flere analyser som allerede er gjennomført og fordi analysen forsøker å gripe fatt i det som måtte være overordnede mønstre i de intervjuedes

narrativer eller måter å forstå hendelser på. Analysen på dette nivået er både narrativ og paradigmatisk. Den er narrativ fordi den baserer seg på de narrative analysene som allerede er gjort. Den er paradigmatisk fordi den forsøker å finne frem til mønstre i materialet. Det er vanskelig å få frem et mønster uten at man har en eller noen kategorier å holde opp for seg for å se om bestemte utgaver (kategorier) av meningsstrukturer viser seg i flere av intervjuetekstene.

Analysene ble til i møtet med intervjumaterialet

Det analytiske arbeidet som er beskrevet som nivå to og tre startet ikke før tematiseringen av intervjuetekstene var gjennomført. Det vil imidlertid være galt å beskrive det analytiske arbeidet som en fremadskridende prosess hvor det ene trinnet eller nivået i prosessen fulgte når det foregående var gjennomført og tilbakelagt. Mens jeg arbeidet med å dele intervjuetekstene opp i temaer (nivå ett) hadde jeg naturligvis også andre spørsmål med meg, som for eksempel hvordan mødrene forholdt seg til ulike hendelser (nivå to) og hvilke historier de eventuelt konstruerte (nivå tre). Også på dette tidlige trinnet i analysene merket jeg meg deler i intervjuetekstene som kunne være interessante å se nærmere på i forhold til disse to spørsmålene.

Møtet med materialet gjennom analysene på nivå to og tre fikk også betydning for hvilke av de 12 temaene som ble gjenstand for videre analyser. Det viste seg at når jeg beveget meg inn på analysenivå to og begynte å se på hva slags hendelser mødrene forholdt seg til, hvordan de forholdt seg til disse hendelsene og hvilke fortellinger de kom frem til, så ga ikke analysene av enkelte av temaene noe mer enn det som analyser av andre tema allerede hadde gitt. Mange av de hendelsene mødrene var opptatt av og de fortellingene de forsøkte å konstruere under temaet «begynnelsen» dekket i stor grad de tilsvarende fenomener i tilknytning til temaet «tvil». Også analysene av mødrenes forsøk på forklaringer ble ivaretatt av analyser av andre tema, til dels analysene av temaet begynnelsen og til dels analysene av skyld og ansvar. Analyser av mødrenes ønsker om å dele sine bekymringer med andre ble dekket av analyser under temaet møtet med hjelpeapparatet. I flere av intervjuene fortalte mødrene noe om sine familier. Men som regel inngikk ikke familien i mødrenes anstrengelser for å forstå ulike hendelser. Når mødrene snakket om familien var det som regel deres egne foreldre de nevnte. Mødrene ønsket en form for støtte fra disse som de i de fleste tilfelle opplevde at de fikk.

Men samtidig var de fleste av dem opptatt av at deres egne foreldre ikke skulle bli for mye involvert i spørsmålet om barnebarnet var utsatt for overgrep. De ønsket på et vis at deres egne foreldre og barnets beste-foreldre skulle bli et område i tilværelsen som var en fri sone i forhold til overgrepsspørsmålet. Det mødrene forteller om sine foreldre er som regel at de avlaster henne ved å være sammen med barnebarnet i ulike sammenhenger. Med andre ord handler mødrenes fortellinger om familien om at hennes foreldre ivaretar funksjoner som er ganske vanlige for besteforeldre å ha. Derfor ble heller ikke temaet «familien» gjenstand for videre analyser.

Mens jeg intervjuet fikk jeg inntrykk av at noen av mødrene trakk inn forhold ved egen bakgrunn i sine overveielser av om, og særlig hvorfor, barnet kunne være utsatt for overgrep. Derfor tenkte jeg at dette kunne være et gjennomgående tema i intervjutekstene. Mødres bakgrunn som en forutsetning for at overgrep finner sted innenfor familien er en forestilling vi finner i deler av faglitteraturen (se kapittel 9). Disse forklaringene representerer en kausal tankegang.

Da jeg startet med analysene av de narrative handlingene (nivå to) viste det seg at denne tankegangen i liten grad var til stede i mødrenes måter å forstå de mulige overgrepene på. Det betyr ikke at de ikke var opptatt av eventuelle forbindelseslinjer mellom seg selv og de mulige overgrepene. Noen var opptatt av denne forbindelsen i form av skyld og ansvar. To av mødrene fortalte om egne overgrepsopplevelser som barn/ungdom. Begge to opplevde på forskjellige måter en fortvilelse over at det samme kunne skje med deres barn. Men kausale forklaringer hvor egne overgrepserfaringer ble forstått som en årsak syntes ikke å inngå i mødrenes fortellinger. Analysene på nivå to viste ganske tidlig at temaet «Mødrenes bakgrunn» dekket svært forskjellige erfaringer og undertema. Det at mødrene var i en vanskelig situasjon og ble intervjuet av en psykolog med lang klinisk erfaring var for enkelte av dem antakelig en anledning til å snakke om andre vanskelige erfaringer hvor flere lå et godt stykke tilbake i tid. Disse erfaringene som de ønsket å forstå mer av hadde forskjellige og til dels uklare forbindelseslinjer til det aktuelle problemet. Én fortalte for eksempel om et forhold til egne foreldre som gjorde henne svært usikker på seg selv og sine egne vurderinger, noe som fikk betydning for hvordan hun tenkte om spørsmålet om overgrep. En av mødrene fortalte sin egen mann at hun selv var blitt utsatt for overgrep. Hun tenkte at dette senere fikk betydning for at han begikk overgrep mot deres barn.

Analysene av temaet viste: En stor variasjon med hensyn til hva som ble plassert under temaet; at temaet ble dekket av relativt få av intervjuene; og at analysene av andre tema som forhold til mannen og skyld og ansvar også ivaretok noe av det som falt inn under temaet. Av disse grunner ble temaet «Mødrenes bakgrunn» ikke gjenstand for videre analyser.

Temaet «rettsvesenet» omfattet hendelser som anmeldelse, henleggelse, straffesak (der anmeldelsen ikke ble henlagt) og sivil samværssak. Når saken ble henlagt (23 saker) opptok ikke dette noen stor plass i intervjuene. Mødrene var skuffet og opplevde henleggelsen som at deres bekymring ikke ble tatt på alvor av påtalemyndighetene. I det tilfellet hvor straffesaken endte med frifinnelse av mistenkt overgriper kom dette helt uventet og som et sjokk på moren. Utfallet ble en meget stor belastning på henne. I de tre tilfellene hvor den mistenkte ble funnet skyldig opplevde mødrene dette som en viktig bekreftelse, men uten at temaet opptok noen stor plass i intervjuene. Den sivil samværssaken fikk en sentral plass i bare noen få av intervjuene. I forløpet i de andre sakene var temaet enten ikke viktig for mødrene på de tidspunkt som jeg møtte dem, eller det hadde ennå ikke kommet på dagsordenen. Av disse grunner valgte jeg ikke å inkludere temaet rettsvesenet i de videre analysene.

Innsnevring og utvelgelse av temaområder førte til at de tre analysenivåene, mødrenes måter å forholde seg til hendelser, fortellingsnivå og overordnede analysenivå, ble videreført og gjennomført i forhold til disse temaene: Begynnelsen, forhold til mannen, morens kommunikasjon med eget barn, morens opplevelse av skyld og ansvar og morens møter med hjelpeapparatet. Begynnelsen er det temaet som introduserer det narrative i undersøkelsen. Det er under dette temaet at mødrene utforsker ulike hendelser og forsøker å sette disse inn i en narrativ sammenheng. Analysene av dette presenteres i kapittel 5 og 6. Hendelser mødrene opplever i betydningsfulle relasjoner som forholdet til barnet og forholdet til mannen får til dels mange og forskjellige betydninger for hva mødrene tenker om spørsmålet om overgrep. Variasjonene i betydningene av disse relasjonene analyseres i kapittel 7 og 8. Mødrenes opplevelser av skyld og ansvar er dynamiske elementer i mødrenes fortellinger. De har betydning for at mødrene ikke kan la være å forholde seg til temaet overgrep når muligheten for overgrep først er blitt nevnt. Hvordan mødrene forsøker å forstå sitt ansvar og sin skyld gjennom konstruksjon av ulike fortellinger blir gjenstand for analyser i kapittel 9. Mødrene oppsøker hjelpeapparatet med forventninger om å få hjelp til å forstå og avklare de

utkast til fortellinger som de bringer med seg til disse møtene. I analysene i kapitlene 10 11 og 12 ser jeg på om og hvordan de profesjonelle hjelperne forholder seg til mødrenes ønsker om hjelp.

Hva innebærer plot-begrepet for analysene av materialet?

I dette avsnittet vil jeg drøfte forholdet mellom hendelser og historie: Hva gjør det rimelig å konfigurere bestemte hendelser til en bestemt historie? For å begrunne at bestemte hendelser inngår i en bestemt fortelling må jeg konstruere et plot som tydeliggjør forbindelsen mellom hendelsene. Et plot er som beskrevet i kapittel 1 en mulig konfigurering av hendelser. Denne konfigureringen ligger som en mulighet i hendelsene og i forholdet mellom dem. I denne sammenhengen er det jeg som forsker som konstruerer plottet ut fra de muligheter som er gitt og som jeg er i stand til å se og argumentere for ut fra den historien som en mor kommer frem til. I forhold til de analysenivåene jeg har beskrevet vil bestemmelsen av plot høre inn under det analysenivået som jeg betegnet som fortellingsnivå (nivå tre).

Plottet utvikles for å ta et konfigurativt grep på data. Plottet er en gjennomgående idé om hva historien handler om. Det kan utøve en konfigurierende funksjon på flere måter: A) *Det skaper oppfatninger av en tidsrekkefølge å ordne hendelser inn i.* Under intervjuet kan den intervjuede assosiere ulike hendelser med hverandre uten at disse nødvendigvis kommer i en kronologisk rekkefølge. En mor kan, mens hun snakker om sitt første møte med barnevernet, nevne en tidligere episode i forhold til sin forhenværende mann hvor hun opplevde at han gjorde henne usikker. Dette gjør hun fordi hendelsen bidrar til å få frem hvor sårbar hun kan være i forhold til barnevernets handlemåter overfor henne. For å få frem den kronologiske dimensjonen i materialet går noe av analysearbeidet gå ut på å organisere hendelser i en kronologisk rekkefølge. Den kronologiske ordningen av hendelser skjer blant annet ut fra en foreløpig forestilling eller idé om plottet.

Denne ordningen av hendelser kan også føre til reformuleringer av idéer om hva plottet er. Dette fører frem til den andre konfigurierende funksjonen som plottet kan ha: B) *Plottet gir forestillinger om en tidsmessig begrensning ved å markere begynnelsen og slutten på historien.*

På bakgrunn av det som kommer frem i intervjuet og ut fra en foreløpig idé om hva som er et mulig plot i den aktuelle saken må det tas en beslutning om hvor historien om den intervjuedes prenarrative historie skal punktu-eres, hvor den begynner og hvor den slutter. Begynner den ved at spørsmålet om overgrep dukker opp når barnet uttrykker noe overfor mor? Begynner den lengre tilbake i tid med hendelser som for eksempel har å gjøre med relasjonen mellom foreldrene, eller begynner den ved at en instans utenfor familien, som barnehage eller barnevern, introduserer temaet?

Det er ikke gitt at en definitiv begynnelse og/eller avslutning lar seg identifisere. Noen historier kan for eksempel tenkes å arte seg som historier uten ende og hvor dette kan være noe av plottet ved selve historien sett med mødrenes perspektiv. For noen av mødrene blir dette den noe absurde meningen som de opplever at sakens uendelige forløp har via ulike hjelpe- og rettsinstanser. De opplever at dette er «en historie uten ende». Det er i denne sammenheng viktig å ha for øye at «mødrenes perspektiv» hele tiden refererer til det perspektiv som forskeren mener at mødrene ser.

Både den tidsmessige avgrensningen og den kronologiske ordningen av hendelser innebærer en dekonstruksjon i forhold til det den intervjuede forteller. Denne dekonstruksjonen som kan gi ideer til plottet er et grep fra forskerens side som rent logisk kommer før det neste skritt; nemlig rekonstruksjonen av data. Dette er knyttet til den tredje funksjonen ved plottet: C) *Forskeren velger ut de hendelser som skal inkluderes i den endelige historien som på en best mulig måte konfigurerer hendelsene ut fra en forestilling om hva plottet er.*

De intervjuede kan berette om en rekke hendelser hvor på langt nær alle behøver å ha tilknytning til det som for forskeren synes å være plottet i det som formidles. Analysene av materialet vil blant annet gå ut på å gjøre et utvalg av hendelser på grunnlag av en forestilling om hva plottet er. Utvelgelsen av bestemte hendelser innenfor et bestemt plot fører frem til en bestemt historie. Den konfigurasjonen som forskeren kommer frem til klargjør den mening som de hendelsene kan ha som bidrar til at historien fremtrer som en helhet. Konfigurasjonen kan retroaktivt definere meningsinnholdet til enkelthendelser. Den kronologiske ordning av hendelser, den tidsmessige avgrensning og utvelgelsen av bestemte hendelser hører med til det analysenivået jeg har kalt for fortellingsnivå eller nivå tre.

Utviklingen av et plot følger de samme prinsipper for forståelse som er beskrevet i tilknytning til begrepet hermeneutiske sirkler (Radnitzky 1970, Kvale 1983). Det å skape en narrativ omfatter en frem-og-tilbakebevegelse hvor forskeren prøver ut en idé eller et plot på noen hendelser og ser om disse lar seg konfigurere innen rammen av dette plottet. I analysen av en intervjuetekst kan det for eksempel på et tidspunkt se ut som om plottet handler om at omsorgspersonen vurderer de ulike hendelser i lys av at det må ha skjedd overgrep. Dette må imidlertid revurderes hvis andre hendelser i intervjueteksten motsier dette plottet. En hendelse, et utsagn fra barnet, kan for eksempel få moren til å bli svært usikker på noe hun var adskillig mer sikker på tidligere. I intervjuet kan denne moren fortelle at det etter denne hendelsen var helt umulig for henne å være sikker på noen ting.

Idéen om et plot og forskerens utprøvingen av dette på intervjueteksten kan etter hvert føre til at idéen om hva plottet dreier seg om blir tydeligere. Samtidig vil det bli klarere hvilke hendelser som passer inn i og hvilke hendelser som ikke kan inkluderes i plottet. Et kritisk spørsmål vil hele tiden være om sentrale hendelser lar seg inkludere. Så lenge dette ikke er tilfellet må plottet revurderes. Det vil også være mulig at forskjellige plot vil være sentrale i konfigureringen av hendelser på ulike tidspunkt. Omsorgspersonen kan for eksempel i en periode se ulike hendelser i lys av en slags overordnet forestilling om at hun ikke kan vite om noe har skjedd. En hendelse på et senere tidspunkt, for eksempel at hun begynner å snakke med noen om sine bekymringer og erfaringer, får henne til å se hendelsene i lys av at overgrep har (eller ikke har) skjedd.

Forskjellige plot kan ha vært gjeldende på ulike tidspunkt. Dette vil fremkomme ved at det foreligger forskjellige utkast til historier som mødrene kan ha gått bort fra fordi de etter hvert ikke passet med den mening som ulike hendelser fikk.

Under forutsetning av at et plot synes å konfigurere sentrale hendelser på en overbevisende måte vil den endelige narrativen innebære en form for rendyrking av de elementer eller hendelser som bidrar til å få frem den sentrale mening i narrativen. Elementer som ikke står i motsetning til plottet, men som ikke er nødvendige for utviklingen av narrativen, blir ikke en del av forskningsresultatet, det vil si av den narrativen som er mest dekkende for den måten som mødrene forstår de ulike hendelser på.

Hvordan vurdere gyldigheten av en narrativ?

Er det mulig å vurdere om en narrativ er gyldig og i så fall i hvilken forstand er det mulig å hevde at den er gyldig? Jeg vil gå gjennom ulike måter å vurdere dette spørsmålet på.

Forenlighet

For at de forskerkonstruerte narrativene skal være gyldige kan ett krav være at de hendelser som blir gitt en sentral betydning i den konstruerte narrativen må vise til noe som foreligger i datamaterialet. Det må være et bestemt forhold mellom de beskrevne hendelser i narrativen og den intervjuedes erfaring med og formidling av disse. Men beskrivelsene skal ikke være en imitasjon av det fortalte. Det dreier seg ikke om et rent sammenfall eller noen overensstemmelse. Jeg vil bruke begrepet forenlighet på forholdet mellom beskrivelsen og det som mødrene forteller. Begrepet forenlighet har en annen mening enn begrepet overensstemmelse. Det siste kan oppfattes slik at det dreier seg om en slags mekanisk kopiering av noe. Forenlighet betyr at noe passer i forhold til noe annet både med hensyn til mening, intensjon og hendelser. Det må være forenlighet mellom narrativen som er konstruert av forskeren og de hendelser den viser til. Narrativen i denne sammenhengen er ikke en fiksjon. Den bygger på en rekke hendelser, som for eksempel at et barn har formidlet noe til sin mor som har ført til at denne er blitt bekymret for seksuelle overgrep, slik disse er opplevd og formidlet av denne moren. Omsorgspersonen kan fortelle at hun i en lang periode har beveget seg mellom å tvile og tro på at overgrep kan ha skjedd knyttet til ulike hendelser hun har opplevd. Hvis forskeren blant annet baserer seg på disse hendelsene i utviklingen av en narrativ må den konstruerte narrativen være forenlig med hendelsene fortalt av moren. Denne må få frem hvordan bevegelsene hos moren er knyttet til de hendelser hun opplever og til hennes overveielser og refleksjoner i møtene med disse hendelsene.

Narrativen – en kreativ imitasjon

Betyr kravet om forenlighet at den konstruerte narrativen skal være sann? Det finnes ulike syn på spørsmålet om en narrativ er sann. Ettersom den ikke er en fiksjon vil det ikke da bli spørsmål om den er sann? Dette er et

spørsmål som blant andre Ricoeur (1983 og 1984) er opptatt av. Svaret som Ricoeur gir er et både og. En tekst som omhandler en historie er både en litterær fiksjon og en representasjon av virkeligheten. Teksten står for seg selv i den forstand at den er et system av selvtilstrekkelige symboler. Den er samtidig en representasjon av virkeligheten ved at den verden den beskriver blir antatt å stå for en faktisk tilstedeværelse i den «virkelige» verden. Men det er ikke uten videre gitt hva som ligger i at noe er en representasjon av noe annet.

Ricoeur trekker inn Aristoteles gjennomgåelse av tragedien for å utdype forholdet mellom tekst og virkelighet. Tragedien dreier seg om mythos og om mimesis. Mythos står for at tragedien dreier seg om en narrativ fiksjon med en plot-struktur. Men hverken mythos- eller mimesis-begrepet må oppfattes som strukturbegreper. De viser begge til operasjoner (Ricoeur 1984:33). Den operasjonen mythos-begrepet viser til er organiseringen eller sammensettingen av hendelser til et system. Mimesis knytter tragedien til menneskelig handling. Mimesis er ifølge Ricoeur ikke en enkel imitasjon av menneskelig handling, men en kreativ imitasjon. Den er en aktiv handling eller prosess som går ut på at den handlende imiterer eller representerer noe. Men denne aktiviteten dreier seg ikke om noen kopiering: Mimesis er ikke en imitasjon av faktiske hendelser, men av deres logiske struktur, av deres mening. Mimesis handler om å skape en metafor på virkeligheten som overfører mening til ting eller hendelser i virkeligheten. Selve begrepet metafor har også en gresk opprinnelse: metaferin som betyr å føre over, tilsvarende det latinske transferens.

Mythos og mimesis vil være til stede både i fiktive narrativer og i forskerens konstruerte narrativer. Gyldigheten av disse konstruerte narrative kan vurderes i forhold til om de opplyser materialet både med hensyn til hvordan hendelser settes sammen (mythos) og hvordan mening kommer frem eller representeres (mimesis).

Sannhet eller mening?

Innenfor samfunnsvitenskapene finnes det svært motstridende syn på hva som ligger i et krav om at en fremstilling skal være sann. Innenfor en empirisk tradisjon stilles et absolutt krav til sannhet: «The question now is whether the premises of the story are true, not whether it is possible or impossible to explain one range of phenomena in terms of other, less

complex phenomena» (Elster 1989:8). Dette er et synspunkt som ikke lett lar seg forene med hvordan mange innenfor den kvalitative forsknings-tradisjonen selv forstår sin virksomhet. Tvert imot kan vi finne en forståelse som nærmest er motsatt av den i sitatet over. Resultatet av kvalitative analyser av for eksempel en intervjuetekst vil være en annen tekst, en narrativ, som handler om den første: «... we convert what we have been told from one kind of account into another» (Ochberg 1996:110). Innenfor denne tradisjonen vurderes den teksten som er resultatet av analysene ut fra hva den tilfører av mening og forståelse i forhold til intervjueteksten.

Innenfor kvalitative forskningstradisjoner vil noen hevde at denne vurderingen kan skje uavhengig av om historiens premisser er sanne (Gergen 1985). I flere sammenhenger vil det imidlertid være problematisk å se helt bort fra om historiens premisser er forenlige med noen faktiske hendelser. Å vurdere gyldigheten ved en ikke-fiktiv historie uavhengig av om historiens premisser er sanne svarer ikke til hvordan folk rent intuitivt forholder seg til hva de blir fortalt (Sarbin & Kitsuse 1994:12). Dette gjelder ikke minst for hvordan folk tenker og handler i forhold til temaet seksuelle overgrep mot barn. I en situasjon hvor spørsmålet om seksuelle overgrep foreligger vil barnets omsorgsperson som regel måtte forholde til at en bestemt mulighet faktisk vil være tilfelle. Enten er omsorgspersonens barn utsatt for en type handling som vi i vår kultur definerer som et overgrep eller så er barnet ikke utsatt for en slik handling. Omsorgspersonen kan treffe personer som hevder at hennes historie er en konstruksjon som ikke er i overensstemmelse med virkeligheten. Uansett hvilken virkelighet som omsorgspersonen velger å forholde seg til kan hun få kritikk for å ha handlet galt og for å ha tatt feil av virkeligheten.

Til grunn for en slik kritikk vil det alltid ligge en forestilling om at noe skal overensstemme med noe annet. Ved undersøkelser av omsorgspersonens erkjennelsesprosess vil det være vesentlig å få frem hvordan omsorgspersonen forholder seg til de ulike mulighetene. I et intervju kan det for eksempel tenkes at omsorgspersonen systematisk utelukker hendelser som kaster tvil over at overgrep har funnet sted eller at hun utelukker hendelser som bekrefter muligheten for overgrep. Det ligger naturligvis en tolkning allerede her: Dette dreier seg om hvordan forskeren ser det. Men når dette først er forskerens fremstilling/forståelse av visse hendelser så må det være en forenlighet mellom den narrative analysen og det materialet den sier noe om: Den narrative analysen ville være lite

forenlig med hvordan denne omsorgspersonen konstruerer sine historier hvis den for eksempel fremstilte omsorgspersonens erkjennelsesmessige bevegelser i eksemplet over som åpne for hendelser som både kunne innebære overgrep og ikke overgrep.

Min undersøkelse av mødrenes erkjennelsesmessige bevegelser er uttrykk for analyser på nivå to – analyser av hvordan mødrene forholder seg til hendelser. Mine analyser av hvordan mødrene går frem når de konstruerer mening kan derfor ikke bare vurderes ut fra hva de tilfører av mening. Resultatet av analysene må være forenlige med hvordan mødrene forteller at de forholder seg, og de må være forenlige med de hendelsene som mødrene forteller at de forholder seg til.

Som jeg har vist i kapittel 1 synes Labov & Fanshel (1977) i sin lingvistiske tilnærming å anvende en definisjon av narrativ hvor de tar for gitt at det foreligger en overensstemmelse. Narrativen er en måte å representere «... past experience by a sequence of ordered sentences that present the temporal sequence of those events by that order» (s 105). Her forutsettes det at både hendelsene og rekkefølgen av dem i narrativen direkte viser til hva som skjer i den virkeligheten narrativen refererer til. Dette en posisjon som erkjennelsesteoretisk er problematisk ved at den reduserer narrativens mimesis til imitasjon, til en kopi av virkeligheten. Psykologen Polkinghorne forutsetter derimot ikke en slik overensstemmelse, men mener at narrativen *bygger* på visse hendelser som faktisk har funnet sted: «Narrative explanation are based on past facts» (Polkinghorne 1988:174). Polkinghorne ser ut til å forstå narrativ-begrepet i overensstemmelse med Aristoteles begrep mimesis, altså en imitasjon, ikke av faktiske hendelser, men av deres logiske struktur, av deres mening.

En mor forteller om at hun blir møtt med gjentatt skepsis og kritikk av hjelpeapparatet i forbindelse med mistanke om seksuelle overgrep. En mulig logisk struktur i en narrativ fremstilling av dette kunne være: mor opplever at hjelpeapparatet møter henne med skepsis og kritikk; mor blir forbeholden og usikker; hjelpeapparatet tror mor har noe å skjule og blir opptatt av å få dette frem; mor opplever mer skepsis og kritikk, og så videre. Noen konfigurasjoner vil få denne meningen ved hendelsene tydeligere frem enn andre. Kravet til en god narrativ er at den får frem den meningen som hendelser synes å ha for de intervjuede mødrene. Konfigureringen av hendelser til en bestemt narrativ foregår på det jeg har kalt fortellingsnivå eller analysenivå tre. På dette analysenivået vil resultatene

av mine analyser derfor ikke være sanne eller usanne. Men de kan vurderes i forhold til om de er forenlige med hensyn til meningen i det materialet de sier noe om.

Er én narrativ bedre enn andre?

Er det rimelig ut fra en foreliggende intervjuetekst å velge en bestemt narrativ eller kan vi tenke oss andre narrativer som vil ivareta de «samme» hendelser i teksten på en bedre måte? Hendelser i en tekst kan for eksempel konfigureres ut fra et plot vi her velger å betegne som «fra tvil til tro på at overgrep har skjedd». Ut fra dette plottet vil hendelser som markerer at omsorgspersonen over tid blir mer overbevist om at overgrep har skjedd bli valgt ut. Hendelsene i den sammen teksten kan tenkes konfigurert ut fra et annet plot. Vi kan for eksempel betegne dette for «veien hennes mot en ny historie om mannen». Her vil hendelser velges ut fra deres betydning for endringer i omsorgspersonens historie om sin mann. I disse historiene vil spørsmålet om overgrep være med, men som et underordnet tema i forhold til temaet «historien om mannen». Selv om en narrativ kan virke overbevisende som et konfigurativt grep på en tekst, må den også vurderes i forhold til andre mulige konfigurative grep på den samme teksten. Ved denne vurderingen må forskeren ta på seg perspektivet til den «generaliserte kritiske andre». Dette perspektivet blir viktig fordi en hver tilsynelatende god historie ikke nødvendigvis er det. Er det rimelig å anta at andre ville gjøre det samme konfigurative grepet og se den samme gestalten, den samme narrativen? Finnes andre rivaliserende plausible narrativer?

Historien er en retrospektiv forklaring av de hendelser som er gjenstand for undersøkelsen. Hvor overbevisende en skapt narrativ synes å være er knyttet til hvor overbevisende den avklarer hvorfor og hvordan visse hendelser viste seg. Hvis informantene i dette prosjektet har beveget seg fra en tilstand preget av krise og uklarhet til en tilstand preget av avklaring i forhold til sentrale problemstillinger, må den narrative analysen vurderes i forhold til hvor overbevisende den fremstiller hvordan denne bevegelsen hos informanten fra krise til avklaring fant sted.

Hva er avgjørende for om en narrativ er overbevisende? Mishler (1986:150) mener at dette er knyttet til i hvilken grad narrativen skaper kontinuitet og tillukking (closure) og i hvilken grad delene i historien antar

en estetisk enhet når de konfigureres i en historie. Men i en del tilfelle vil en kontinuerlig historie kanskje ikke være i overensstemmelse med hendelser som for den intervjuede fremtrer som meget diskontinuerlige. Dette kan tenkes å være tilfelle med noen av de intervjuede omsorgspersonene. I så tilfelle kan det være fare for at forskeren presser en kontinuitet og estetisk enhet på datamaterialet som det ikke er grunnlag for i de hendelsene som narrativen bygger på. Kriteriet om at historien antar en estetisk enhet er både uklart og problematisk. Det uklare er knyttet til hva som skal være kriterier for at noe er en estetisk enhet. Det problematiske er knyttet til at en god historie i estetisk forstand ikke nødvendigvis er en god historie med hensyn til å formidle meningen eller den logiske strukturen i de hendelser historien viser til.

Her er kanskje Mishler (1986) mer preget av det forrige århundrets ideal for den klassiske romanen enn av å finne frem til et analyseredskap som kan gripe virkeligheten i sine mangfoldige og ofte diskontinuerlige fremtredelsesformer: «Today it is said that only a novel without a plot or characters or any discernible temporal organization is more genuinely faithful to experience, which is itself fragmented and inconsistent, than was the traditional novel of the nineteenth century» (Ricoeur 1985:13).

Kontinuitet og estetisk enhet er antakelig ikke noe godt kriterium på at en narrativ er god eller overbevisende. Vi kan ikke argumentere for at en narrativ er god ut fra dens form. Vi kan heller ikke argumentere for at en narrativ er overbevisende utelukkende ut fra at den passer med en bestemt virkelighetsoppfatning. I så fall blir vi stående ved at det som teller er en form for overensstemmelse.

Gyldighet og argumentasjon

Gyldigheten eller narrativens validitet må knyttes til hvor overbevisende det kan argumenteres for denne. Argumentasjonen for narrativens validitet fører ikke til en sikker konklusjon. Den gir ikke grunnlag for å slå fast hvordan noe egentlig eller faktisk er. Argumentasjonen skaper grunnlag for at vi med en viss rimelighet kan si hvordan noe kan forstås ut fra et bestemt perspektiv. De konklusjoner som man kommer frem til ved narrative analyser er derfor åpne. Ny informasjon eller argumenter kan føre til at tidligere konklusjoner må revurderes og kanskje endres. Det legges større vekt på falsifisering fremfor på verifikasjon. Dette er i overens-

stemmelse med at det innenfor deler av samfunnsvitenskapene har foregått en endring fra å skulle få frem sikker kunnskap til å legge vekt på rimelig holdbare kunnskapspåstander (Kvale 1989:77).

Perspektiv og punktering

En narrativ fremstilling av hendelser vil alltid gjøres ut fra ett perspektiv. En narrativ vil bli forskjellig avhengig av fortellerens perspektiv. Dette perspektivet uttrykkes gjennom fortellerens reflekterende vurdering Ricoeur (1981:279). Når en mor forteller at hun opplever hjelpeapparatet som kritisk og skeptisk og seg selv som gjenstand for andres vurderinger, er dette uttrykk for at hun ser og vurderer visse hendelser ut fra et bestemt perspektiv.

Foruten perspektiv er også punktuering av betydning her: «... punctuation *organizes* behavioral events and is therefore vital to ongoing interactions» (Watzlawick et al 1967:54). Punktuering dreier seg om hvilke hendelser som trekkes frem og inkluderes i en historie. Punktueringen vil i denne undersøkelsen komme til uttrykk gjennom hvor de intervjuede mødrene velger å begynne en historie og hvor de avslutter den.

Perspektiv og punktuering har derfor stor betydning for hvordan hendelser konfigureres til en narrativ og dermed for hvilken mening disse hendelsene får innenfor denne narrativen. Når informanten forteller om ulike hendelser forteller hun om disse ut fra et perspektiv som kan være mer eller mindre klart eller eksplisitt for henne selv. Også her må det tilstrebes en forenlighet mellom de forskerkonstruerte narrativer og det eller de perspektiv som formidles gjennom det som informantene forteller.

Konklusjon

Jeg har gjennomgått fire forskjellige analysenivå som er blitt anvendt i undersøkelsens analyser. Å forstå teksten ved å bringe hendelsene inn i språket og inn i narrativen løfter dem opp på et annet nivå enn der hvor de fremsto som umiddelbare formidlede erfaringer (Polkinghorne 1988), slik som de for eksempel kan være opplevd av de intervjuede i undersøkelsen. På temanivået får materialet en festnet form og kan bli gjort til gjenstand for utprøving av forskerens idé om et plot. Forskerens idé om plottet vil være en form for tentativ hypotese som kan utsettes for kritiske vurde-

ringer. Den narrative analysen vil innenfor denne rammen kunne føre frem til de enkelte mødres historier om begynnelsen til mistanken om overgrep, om samtalene med barnet, om forholdet til mannen, om utviklingen av ansvar og skyld, om møtene med hjelpeapparatet, og så videre. Ved undersøkelsene av intervjutekstene vil spørsmålet være hvilke historier mødre forteller om disse og andre tema som er sentrale for dem å forstå når spørsmålet om seksuelle overgrep har dukket opp.

På grunnlag av den narrative analysen av hvert enkelt intervju blir det mulig å gjennomføre en analyse av narrativene. Dette handler om hvilke typer av historier som mødre forteller og dreier seg derfor også om en paradigmatisk analyse. Disse undersøkelsene på tvers av historiene kan føre frem til bestemte typer eller kategorier av historier.

3 *Intervjuet*

Innledning

Hvordan intervjuer mødre som befinner seg i en situasjon hvor deres barn kan ha vært utsatt for seksuelle overgrep fra et nært familiemedlem? Dette er ikke bare et rent intervjueteknisk spørsmål. Intervjuformen styres av forskerens teoretiske forståelse og etiske holdninger. Hensikten med dette kapitlet er først og fremst å vise hva den teoretiske tilnæringsmåten innebærer for formen på intervjuene.

Intervjuet skal både gi rom og rammer for samtaler. Det innebærer at intervjueren må bevege seg mellom to posisjoner: En åpen ikke-vitende posisjon og en posisjon der gitte tema introduseres. Disse gitte temaene vil bli fremstilt under avsnittet om intervjuguiden.

Den åpne samtaleformen som det legges opp til i intervjuene kan være vanskelig og utfordrende for intervjueren. Jeg vil ta for meg noen av de vanskelighetene som oppstod under gjennomføringen av intervjuene.

Den intervjuede i undersøkelsen vil alltid være en kvinne og vil bli omtalt som hun mens intervjueren som altså er en mann, omtales som han i den videre fremstillingen.

Intervjuform og narrativ forståelse

Formen på intervjuet og kunnskapen det gir

Mishlers (1986) bok «Research Interviewing. Context and narrative» er kanskje det mest grundige forsøk hittil på å si noe om sammenhengen mellom en narrativ forståelse og intervjuform. Mishler (1986) argumenterer for at det er en sammenheng mellom intervjuets form og hva slags informasjon eller kunnskap intervjuet kan gi oss. En slik sammenheng kan virke umiddelbart innlysende. Mishler (1986) viser imidlertid at mye av litteraturen om intervjuet som metode bare i liten grad har beskjeftiget seg med denne sammenhengen. Man har vært tilbøyelig til å betrakte den

intervjuedes svar som «en ting i seg selv», løsrevet fra den måten som intervjueren går frem på. Intervjuet hvor forskeren stiller med ferdig formulerte spørsmål og oppfølgingsspørsmål, basert på at den intervjuede svarer på bestemte og forventede måter, har lenge vært et ideal for hvordan et intervju bør gjennomføres. Men dette forutsetter at intervjueren inntar en vitende posisjon: Intervjueren eller forskeren vet hva som er de viktige spørsmålene å stille, og han vet dessuten hva slags typer av svar han kan vente seg. Denne formen for intervjuing gir gjerne en type svar som er korte, avgrensede og som lar seg plassere innenfor kvantifiserbare kategoriseringer. Eksempler på slike strukturerte intervjuer er opinionsundersøkelser, markedsundersøkelser og helseundersøkelser hvor det er forskerens interesse at svarene er entydige og avgrensede.

I utgangspunktet bør en som forsker stille seg dette spørsmålet: Hvilken fremstillingsform vil best kunne ivareta det fenomenet som skal utforskes? I kapittel 1 forsøkte jeg å vise hvorfor og hvordan den narrative formen er egnet til å ivareta det fenomenet at mødre forsøker å forstå og forholde seg til ulike hendelser som det er viktig for dem å forstå:

«... there is a wide recognition of the special importance of narrative as a mode through which individuals express their understanding of events and experiences» (Mishler 1986:68). Hvis det er slik at fortellingen spiller en betydelig rolle for hvordan vi forstår hendelser og erfaringer, må intervjuet ha en form som gjør det mulig for mødre å komme frem med eller utvikle det som for dem kan være relevante fortellinger å forstå ulike hendelser innenfor med tilknytning til det problemet de må forholde seg til.

Det kvalitative intervjuet

Mishler (1986) hevder at «We are more likely to find stories reported in studies using relatively unstructured interviews where respondents are invited to speak in their own voices, allowed to control the introduction and flow of topics, and encouraged to extend their responses» (s 69).

Mishler mener neppe at åpne, ustrukturerte intervjuer automatisk vil få den intervjuede til å formidle vesentlige erfaringer i en historieform. Den intervjuede vil ikke *nødvendigvis* formidle seg i form av historier. Hun kan like gjerne presentere et svar i form av en kategori, i form av et bekreftende utsagn som ikke tilfører noe i forhold til det som intervjueren har spurt om, i form av en metafor, eller en rapport. (Forskjellen mellom

historie og rapport utdypes i kapittel 6). Spørsmålet blir om det er mulig å si noe mer om hvordan intervjueren kan forholde seg til den intervjuede for at en slik formidling kan finne sted.

Chase (1995) drøfter spørsmålet over og hevder at intervjueren har ansvar for å tilrettelegge intervjuet slik at den intervjuede forteller historier: «If we want to hear stories rather than reports then our task as interviewers is to invite others to tell their stories, to encourage them to take responsibility for the meaning of their talk» (s 3). Nå kan det virke som særlig Chase (1995), men også Mishler (1986), glemmer at det ikke er et poeng for den intervjuede å fortelle historier i enhver sammenheng. Poenget med å fortelle historier vil alltid være knyttet til fortellerens eller den intervjuedes posisjon, nemlig at fortellingen kan bli et redskap til å forstå utydelige hendelser. Som jeg kommer til å vise i kapittel 6 faller noe av poenget med å fortelle en historie bort når situasjonen det samtales om er blitt avklart. Da vil det heller være nærliggende å slå fast hvordan noe er ved å gi fremstillingen form som en rapport.

Intervjuformen her har en bestemt hensikt: Den tilrettelegger for at den intervjuede kan fortelle historier og den tilrettelegger for at den intervjuede og intervjuer sammen kan reflektere over hvordan hendelser kan forstås. Intervjuet vil derfor ha en rettethet som gjør det misvisende å betegne denne intervjuformen som ustrukturert. Tvert imot tilstrebes at intervjuet skal ha en bestemt struktur som gir rom for en type samtale og som svarer til formålet med intervjuet; det legger til rette for at den intervjuede kan organisere det som fortelles på en bestemt måte, det gir muligheter for å fokusere på det som både for den intervjuede og for intervjueren fremtrer som betydningsfullt, og det gir muligheter for at begge to kan delta i en utforskning og utdyping av noe av det som det fokuseres på.

Chase (1995) presenterer noen erfaringer fra en av hennes egne intervjuundersøkelser som er egnet til å belyse når og hvordan den intervjuede kan inviteres til å fortelle egne historier. I en intervjuundersøkelse som blant annet var ment å skulle belyse visse yrkeskvinnens erfaringer bringer hun et utdrag fra et intervju med en av disse kvinnene. Intervjueren kommer med en lengre redegjørelse for hva hun gjerne ønsker å få vite fra den intervjuede. Mot slutten av redegjørelsen nevner intervjueren hva andre kvinner kan ha erfart fra sitt yrkesliv og avslutter det hele med et spørsmål om den intervjuede har hatt liknende erfaringer. Svaret den intervjuede gir er ganske kort: «No I really haven't».

Fraværet av engasjement fra den intervjuede kan forstås ut fra hvordan intervjuerens redegjørelse og spørsmål orienterer den intervjuede – mot noen teoretiske (i denne sammenheng sosiologiske) problemstillinger og bort fra den intervjuedes egne livserfaringer. Intervjueren leder den andre bort fra det som intervjueren ønsker å få vite noe om og bort fra den intervjuedes egne livserfaringer som hun ellers kunne ha fortalt om.

Samtaleformer og fremgangsmåter under intervjuet

Fokus på de intervjuedes egne livserfaringer

Når dette skrives er intervjuene med de 37 mødre gjennomført og analysert. For å belyse hvordan intervjuene ble gjennomført vil jeg trekke frem sekvenser fra noen av dem. Jeg finner ikke tilsvarende misforhold mellom intervjuerens redegjørelser og spørsmål på den ene siden og den intervjuedes uengasjerte og korte svar på den andre siden i denne undersøkelsen. I store deler av de aller fleste intervjuene inntar den intervjuede posisjonen som fortelleren, slik som i denne sekvensen hvor en av mødre forteller om sitt forhold til sin tidligere mann og barnets far. (M. står for mor og I. for intervjuer):

M.: Og bakgrunnen for at jeg reiste fra han var jo den, som han sa senere, etter at jeg hadde reist, så sa han det at han hadde to barn sammen [med meg] og han trodde aldri at jeg ville gå. Så det hadde vært mye før, men han slapp seg helt løs og behandlet meg så hensynsløst.

I.: Var han voldelig?

M.: Ja, i første av forholdet.

I.: Ja.

M.: Så var det noen sånne episoder, så han hadde aldri vært voldelig i mere sånn enkeltstående episoder, ikke sånn grovt heller.

I.: Nei.

M.: Men på slutten, så ... så, så var han det altså.

I.: Ja.

M.: Han bokset meg blant annet sånn at jeg fikk en brist i (utydelig)

I.: Ja.

M.: Og det var sånne episoder da.

I.: Ja.

M.: Hvor han ville ikke gi seg ... han ville at vi skulle sitte oppe hele natten og prate og prate og løse problemer.

I.: Ja.

M.: Han kom inn til meg og sa at nå er det 4 timer til barna våkner nå, ... jeg ville legge meg. Nei, jeg skulle ikke det, og vi skulle bare sitte der og snakke og snakke, så når jeg da begynte å sovne ...

I.: Hmm.

M.: Så hoppet han oppå meg og satt å slo meg i ansiktet, sånne ting, veldig sånn ja, og når jeg reiste når han var på en forretningsreise, da reiste jeg hjem til foreldrene mine, tok alle mine barns personlige ting og reiste til dem.

I.: Hmm.

M.: Så... kommer han hjem til et brev [om at] jeg og barna har reist. Og da ringer han meg først på jobben og da er han veldig rolig også sier han at vi må snakke sammen snarest, gav uttrykk for at han nærmest forstod at jeg hadde reist. Også ... begynte han å ringe om kvelden, og da ville han at jeg skulle komme opp til leiligheten der vi hadde bodd sammen da.

I.: Hmm.

I morens historie om utviklingen av forholdet til mannen forteller hun om det som er viktig for henne å formidle. Intervjuerens intervensjoner begrenser seg stort sett til å bekrefte det som fortelles (og dermed også måten det fortelles på). Til forskjell fra det problemet Chase (1995) fremstiller i sin intervjuundersøkelse strever moren i sekvensen over med å fremstille og forstå problematiske livserfaringer som er hennes egne og ikke forskerens, selv om det er forskeren eller intervjueren som i denne sammenhengen inviterer henne til å gi en slik fremstilling. I intervjuet konfigurerer hun hendelser til en historie som gjør en bestemt hendelse, bruddet i parforholdet, forståelig for henne – både med hensyn til at det skjedde og hvordan det skjedde.

Dette at mødre strever med å finne ut av et problem som er deres eget er utgangspunkt for alle intervjuene. Som intervjuer kommer jeg ikke til mødre med et problem eller spørsmål som de på forhånd overhodet ikke har tenkt på. For de aller fleste mødre i denne undersøkelsen er det uomgjengelig å finne svar på disse vanskelige livserfaringene.

Fokus på forståelse av den andre

Fortellingen i eksemplet over sier noe om hvorfor det var viktig for denne moren å forlate forholdet. For intervjueren blir oppgaven å forstå og bekrefte morens fortelling. Bekreftelse forutsetter forståelse av det som bekreftes. På et hvert tidspunkt i forløpet av den mer eller mindre fullstendige fortellingen som en mor kommer med i intervjuet blir det intervjuerens oppgave å stille seg selv spørsmålet om han har forstått det som fortelles slik som den fortellende forstår eller strever med å forstå dette. Som intervjuer vet jeg i utgangspunktet ingenting om hva som er viktig for den intervjuede å fortelle i tilknytning til mistanken om seksuelle overgrep. Som intervjuer er hovedoppgaven min å invitere til og å ta imot de fortellinger som mødrene kommer med som belyser temaet for denne undersøkelsen, hele tiden med spørsmålet om jeg har forstått det som fortelles.

Spørsmålet om å forstå dreier seg om to forhold: For det første dreier det seg for intervjueren om å forstå det som fortelles på bestemte punkter i forløpet av fremstillingen; har jeg for eksempel forstått hva moren mener med at «han ... behandlet meg hensynsløst»? For det andre om jeg som intervjuer har forstått hva det som fortelles betyr i en bestemt sammenheng. Hendelser får en mening ved at de betraktes gjennom et forløp. I intervjuundersøkelsen vil sammenhengen ofte dreie seg om hva ulike hendelser betyr i forhold til forutgående og påfølgende hendelser for spørsmålet om overgrep.

Å forstå er i denne sammenhengen ikke utelukkende et kognitivt fenomen. Som i sekvensen over forteller mødrene om svært vanskelige og vonde erfaringer. Som intervjuer kan jeg ikke samtale om disse temaene uten å bli beveget selv. Først når eller hvis jeg blir beveget har jeg forstått noe av den mening disse hendelsene kan ha for den moren som forteller om dem. Jeg kan heller ikke gi en bekreftelse til den intervjuede om at jeg har forstått uten at dette omfatter at jeg også blir beveget. En fullstendig nøytral, i betydningen ikke-beveget, måte å forholde seg til det mødrene forteller ville antakelig kunne oppfattes som at jeg ikke har skjönt hva det snakkes om.

En rolle som en fjern og uengasjert forsker kan hindre meg i å få til den samtalen og få frem den kunnskapen som jeg ønsker. Jo mer forskeren bestreber seg på å forholde seg nøytralt og upersonlig «... des mere kommer han til at forholde seg instrumentelt til de folk, han utforsker. Dette betyr, at han får mindre at vite, samtidig med at det han får at vite

bliver mere usikkert. Alt i alt vil det sige, at hans forskning bliver dårligere» (Fog 1994:144). Dette har en særlig gyldighet ved samtaler som dreier seg om private og vanskelige erfaringer. Min måte å forholde meg til den andre på må forene et ønske om å forstå i kognitiv forstand med et engasjement i retning av å bli beveget. Det siste forutsetter at jeg er opptatt av, at jeg bryr meg om den andre. Forskerens forståelse virker først troverdig når forskeren beveges av samtalen.

Intervjuet som en invitasjon til utforskning

På ulike tidspunkt i intervjuet må jeg stille spørsmål om jeg har fått frem og forstått de hendelser og konfigureringer av hendelser som mødrene legger vekt på når de selv prøver å komme frem til en avklaring av om deres barn har vært utsatt for overgrep fra barnets far og hvordan de skal forholde seg til dette. Deler av sekvensene i noen av intervjuene er preget av at intervjuer er usikker på om han har forstått det som moren forteller. Intervjusamtalen må ikke være preget av at intervjueren tar for gitt at han skjønner det som fortelles. Tvert imot bør intervjueren stille seg skeptisk til om han forstår dette godt nok. I tråd med det som er blitt sagt om å bli beveget må han tillate seg å bli overrasket, usikker, forvirret, ikke-vitende, der hvor det kan foreligge et grunnlag for slike reaksjoner.

Derved kan han også bidra til å involvere den intervjuede i en videre utforskning av et tema slik som i den følgende sekvensen. Moren i dette eksemplet har, når hun kommer til intervjuet, kommet frem til en klar historie om overgrep, delvis fordi andre har hjulpet til å bekrefte dette. Mannen ble i dette tilfellet også dømt for overgrep i straffesaken. Med et slikt utgangspunkt foreligger det i mindre grad enn i en del av de andre sakene et problem for denne moren som hun trenger å avklare gjennom konfigurering av ulike hendelser til en historie. Moren vil være tilbøyelig til å ta en del for gitt, og fremstillingen kan få preg av en form for konklusiv rapport. Men i denne saken er det flere ting som intervjueren ikke helt har forstått. Gjennom dennes spørsmål engasjeres moren i å formidle seg i en fortellingsform som skaper mening for intervjueren:

M.: Også begge to de ble utsatt for utuktig omgang.

I.: Hvem ble utsatt?

M.: Både datteren min og datteren til samboeren.

I.: Av?

M.: Av hennes far, far til datteren min, min eksmann.

I.: Ja, så din tidligere mann, han gjorde overgrep både mot sin datter og mot ...?

M.: Datteren til hans samboer?

I.: Hans samboer?

M.: Ja

Sekvensen over bidrar antakelig ikke til å få frem en ny sammenheng for den intervjuede moren. Men den bidrar til at intervjueren gjennom sine hyppige spørsmål, ut fra dennes reelle usikkerhet, får tak i den fortellingen som allerede foreligger som noe avklart for moren, og den kan bidra til å tydeliggjøre eller innføre en undrende samtaleform.

Et intervju preget av at intervjueren hele tiden stiller seg spørsmål om han har forstått det som den intervjuede formidler kan bli et utgangspunkt for økt erkjennelse både for den som intervjues og den som intervjuer. I et annet intervju hvor en av mødrene forteller om parforholdet blir intervjuerens spørsmål utgangspunkt for at moren konstruerer en historie om parforholdet. I denne historien blir den daværende mannens manglende reaksjoner på et spiseproblem som moren har strevd med en type hendelse som får betydning for hvordan moren definerer forholdet. Sekvensen begynner med at intervjueren ikke helt forstår hvordan moren tenker:

I.: Han var med på det, jeg skjønner ikke, hvordan var han med på det da?

M.: Hva mente du nå?

I.: At, han var med på at du sluttet med å være bulemisk?

M.: Ved å være der.

I.: Javel.

M.: Altså det at jeg følte meg kontrollert av noen, han visste ikke hva jeg drev med.

I.: Ja, så...

M.: Altså jeg ble kontrollert, men jeg følte meg ikke provosert for han visste ikke hva jeg drev med, skjønner du hva jeg mener?

I.: Ja, så du tenkte at han på en måte var der og det kunne hende at han kunne legge merke til noe, selv om han ikke gjorde det?

M.: Ja, ja, det gav meg det sparket bak, det er klart at da var jeg på en måte frisk fra før av, jeg begynte å bli bra, men det var det som gjorde at jeg virkelig greide meg.

I.: Ja.

M.: Og da var jeg veldig takknemlig ovenfor han og forvekslet det derre med kjærlighet, mere moden var jeg ikke.

I.: Ja, så du tenkte den gangen at det var et slags kjærlighetsforhold?

M.: Ja, jeg tror nok det.

I.: Ja.

Morens fortelling er et forsøk på å forklare det som intervjueren ikke forstår. Der hvor intervjueren i sekvensen over svarer med et «javel» kunne moren oppfattet det som at han hadde forstått hva hun nettopp hadde fortalt. Heldigvis for utviklingen av den historien hun er i ferd med å fremstille skjønner moren at intervjueren ikke skjønner. Moren er også senere i sekvensen opptatt av om intervjueren forstår henne helt ved at hun eksplisitt spør om dette. At ikke bare intervjueren, men også den intervjuede tar på seg et ansvar for at den andre får tak i den meningen hun prøver å formidle kan leses som «... a shift of responsibility for the import of the talk» (Chase 1995:12). En slik utforskende samtale er preget av en gjensidighet hvor det er om å gjøre ikke bare for forskeren, men også for den intervjuede moren, at den andre får tak i meningen i det som det snakkes om.

Gjensidighet i intervjuet

Denne gjensidigheten i utforskningen av det som er tema i intervjuet kan understrekes på flere måter gjennom den formen som intervjueren lar intervjuet få. Gjensidigheten kan befordres ved at intervjueren på ulike punkter i forløpet av intervjuet trekker frem sin forestilling, sin oppfatning av det den intervjuede har fortalt så langt og stiller den intervjuede spørsmål om denne forestillingen passer for den intervjuede, som for eksempel formuleringen i sekvensen over: «Ja, så du tenkte den gangen at det var et slags kjærlighetsforhold?».

For forståelsen av relasjonen mellom intervjuer og den intervjuede kan det være viktig å nyansere begrepet gjensidighet. Den gjensidighet som det er snakk om her er noe som er tilstrebet, i alle fall fra intervjuerens side. Når den intervjuede blir opptatt av hva intervjueren har forstått kan vi også se et ønske om slik gjensidighet i den intervjuedes handlinger. Men gjensidigheten vil som regel ikke foreligge i utgangspunktet. Det er vesentlige prinsipielle forskjeller på en vanlig samtale og på intervjusamtalen

blant annet med hensyn til gjensidighet: «Hvor den egentlige samtale er gjensidig og åben, er den profesjonsutnyttede samtale ensidig og åben. Og hvor den egentlige samtale er gjensidig fortrolig, er interviewet ensidig fortrolig» (Fog 1994:21). Selv om det kan ligge en viss idealisering av «den egentlige samtale» i sitatet over markeres det en forskjell med betydning både intervjuteknisk og etisk (som jeg ser på i neste kapittel). Intervjueren må gjøre visse anstrengelser for å etablere en samtaleform som beveger seg i retning av gjensidighet. Intervjueren vil måtte bevege seg i en form for motbakke skapt blant annet av de betingelser som Fog beskriver. Hvis intervjueren klarer å forsere denne motbakken kan det etableres en form for gjensidighet, som i sekvensen over, i et felles engasjement i å forstå hendelser og sammenhenger mellom hendelser. En slik gjensidighet kan utvikles på tross av at de to vil ha ulike interesser i hva de vil bruke denne forståelsen til.

Litteraturen om intervjuing sier i liten grad noe om hvordan intervjueren forholder seg for å utvikle gjensidighet. Kvale (1997) berører temaet når han fremstiller intervjuet som samtale. En nødvendig forutsetning for utvikling av gjensidighet er selvsagt at intervjueren lytter til det den intervjuede forteller. Men det er ingen tilstrekkelig betingelse. Dette kommer tydelige frem i Kvales (1997) presentasjon av den filosofiske diskurs slik denne finner sted i den sokratiske dialogen. Sokrates, slik han fremstilles, var utvilsomt en dyktig lytter, en som kunne få frem meningen eller det essensielle i det den andre formidlet. Men når Sokrates har fått den andres bekreftelse på at hans forståelse av dennes posisjon er dekkende stiller han seg kritisk spørrende til den andres redegjørelser. Sokrates blir opptatt av å avsløre det sviktende logiske grunnlaget for den andres posisjon. En slik interesse kan være legitim i mange sammenhenger, for eksempel i en akademisk, i en rettslig, i en pedagogisk, og endog i en terapeutisk (Ellis 1958) sammenheng, men ikke i en intervjusammenheng som denne. Som intervjuer har jeg ingen legitim rett til å stille den intervjuede til rette for de oppfatninger denne gir uttrykk for. (Det måtte i så fall vært avtalt på forhånd som en del av det intervjuet skulle handle om). Å stille den andre til rette for sine oppfatninger blir et klart brudd på å etablere en samtale preget av gjensidighet.

Likevel kan deler av den sokratiske dialogen, med sin undrende måte å møte den andre på, være nyttig som et bilde på hvordan intervjueren kan invitere til en undrende samtale preget av gjensidighet – hvis vi ser bort fra den delen hvor den andre stilles til rette for sine oppfatninger. Paget (1983)

som er særlig opptatt av det hun kaller in-depth intervjuing hevder at en søkende eller undrende måte å spørre på kan indusere noe av den samme søkende holdningen hos den intervjuede. På den måten kan det skapes en situasjon hvor denne også engasjeres i å søke etter mening.

Samskaping av mening

Denne observasjonen får støtte i litteratur som beskjeftiger seg med terapeutiske erfaringer. Det er kanskje først og fremst deler av denne litteraturen vi bør ty til for å finne modeller for intervjueratferd som stimulerer gjensidighet og utforskning i intervjusamtalen. Innenfor terapilitteraturen er det særlig terapeuter som plasserer seg selv innenfor en postmoderne tradisjon som knytter begrepene utforskning og undring til den terapeutiske praksis (Anderson & Goolishian 1988). Her er ikke terapeutens fortrinn at han har en type essensialistisk kunnskap om hvordan noe er, og heller ikke en normativ kunnskap om hvordan noe, for eksempel klienten, bør være, men at han er i stand til å få til gode samtaler. En god samtale er preget av at klienten lar seg engasjere i en utforskning, som gir økt erkjennelse og skaper bevegelse ved at klienten kommer frem til et annet forhold til det som ble opplevd som en vanske eller et problem. Å få til en slik samtale fordrer en bestemt holdning i møtet med den andre, enten dette dreier seg om en klient eller en som skal intervjues. Intervjueren må innta en posisjon hvor han prøver å få kunnskap om noe som han i utgangspunktet ikke kan vite hva er.

Innenfor den postmoderne tradisjonen er det ikke terapeuten som skal få kunnskap om noe. Kunnskapen skapes sammen med klienten og tilhører også denne. I møtet med klienten stiller terapeuten seg i en posisjon som ikke-vitende utforsker og inviterer klienten til å delta i virksomheten med å komme frem til en kunnskap som ingen av partene har i utgangspunktet. Flere av de postmoderne terapeutene (White & Epston 1990, Goolishian 1990) fremhever at denne kunnskapen ofte vil ha en narrativ form.

I undersøkelsen tilstreber intervjueren en tilsvarende posisjon i forhold til den intervjuede. Denne formen begrunnes med at den inviterer den andre til å delta i denne utforskningen.

Målsettingen for intervjuingen er ikke først og fremst å engasjere den andre i utforskning, men å se om og hvordan den intervjuede tar i bruk den narrative formen i sine forsøk på å forstå og finne sammenheng i ulike

hendelser. Når intervjueren stiller seg undrende til forskjellige hendelser og livserfaringer som den intervjuede presenterer er dette også et spørsmål «om hvordan det gikk?», det vil si en invitasjon til den intervjuede moren om å konfigurere de aktuelle hendelsene i en historieform.

Balansen mellom å utfordre og å stille til rette

En narrativ er vanligvis ikke rettlinjet. De episodiske elementer i narrativen har en tendens til å utsette avslutningen (Ricoeur 1981) gjennom tvetydigheter, forsinkelser, omveier og spenning. Enhver historie-fremstilling vil i større eller mindre grad være preget av en viss usikkerhet i forhold til «hvordan det kommer til å gå» – hva som blir avslutningen. Den rommer alternative hendelsesforløp. Enhver narrativ representerer i større eller mindre grad en søking etter avslutning eller løsning. Intervjuerens undrende spørsmål og invitasjon til felles utforskning av disse spørsmålene kan fungere som en invitasjon til den intervjuede om å søke etter en slik avslutning. Den undrende spørningen fra intervjueren kan være med å skape en viss grad av usikkerhet omkring hvor historien ender. Uten denne usikkerheten og søkingen etter en avslutning eller en løsning i historien ville det ikke ha vært noen historie, fordi ingenting ville ha skjedd som vi ikke visste på forhånd.

I undersøkelsen er utgangspunktet for mødrene at det allerede foreligger en slik usikkerhet. I deler av det forløpet de forteller om strever alle mødrene med en større eller mindre usikkerhet på hvordan de skal forstå ulike hendelser. Intervjuerens undrende spørsmål kan bidra til å få frem denne usikkerheten i intervjusituasjonen og kan markere at det er legitimt og viktig å formidle noe om den i intervjuet.

Når mødrene engasjerer seg i å gi ulike hendelser mening ved å plassere hendelsene innenfor en narrativ utelukker dette samtidig andre sammenhenger eller fortellinger. Det åpne intervjuet vil derfor kunne involvere mødrene i å reflektere over hvilken sammenheng eller narrativ som passer best, slik som i denne sekvensen:

I.: Hun vegret seg mot å bli skiftet bleie på, var det?

M.: Av han, ja. Han har jo hatt et veldig tett forhold.

I.: Men også i barnehagen så...

M.: Ja altså, hun nektet plutselig å ha rumpa i været. Hun sa at alle ... barna pleide å ha rumpa i været og hun ville ikke ha rumpe i ... været.

Også sier jeg til barnehagen at kanskje det er noe med at ... hun har fått noen egne grenser, samtidig med tiss og rumpe ... Kanskje det er viktig å lytte til henne da, sier jeg. At det kanskje ... ikke er noe annet enn en naturlig sak, at hun vil, vil ikke stå i kø og ... holde på med dette, altså hva vet jeg, ikke sant.

I.: Hmm. Hmm.

M.: Han sier da, fordi det var han som fikk den beskjeden; han sier den ... gangen at jeg har på følelsen at de anklaget meg for seksuelt ... overgrep.

I.: Sa han det?

M.: Ja. Også diskuterte vi det bare også hadde ikke jeg noe ... Men at ... jeg ...

I.: Han sa det til deg?

M.: Han sa det til meg.

I.: Hva tenkte du da?

M.: Ja hva tenkte jeg da. Husker ikke, hva tenkte jeg da.

I.: Det var i fjor høst?

M.: Det var i fjor høst. Jeg tenkte på det tidspunktet at det ... det var det ... nok ikke.

I.: Nei

En narrativ skal, for å være en god eller «sann» narrativ, kunne bidra til at en bestemt erfaring er blitt forstått på en tilfredsstillende måte (Mishler 1986:150). Intervjuerens spørsmål i sekvensen over har hele tiden en dobbelthet: På den ene siden er de uttrykk for hva intervjueren forsøker å forstå. På den annen side kan de være en utfordring til den intervjuede om hvor vidt den måten narrativen gir mening til eller holder hendelsene fast på er tilfredsstillende. Hvis intervjuerens måte å stille spørsmål på oppfattes som en slik utfordring vil den intervjuede engasjeres i å utvikle eller konstruere narrativer.

Noen ganger kan balansen mellom å utfordre og å stille til rette være hårfin. Mens intervjueren tenker at han utfordrer, kan den intervjuede oppleve et krav om å skulle svare (godt nok) for seg. Det må være den intervjuede som har definisjonsretten her. Det kan hende at moren over oppfattet spørsmålet «hva tenkte du da» som et kritisk spørsmål. Hvis intervjueren etter dette hadde sagt noe som moren kunne ha oppfattet som kritisk bebreidende, kan det hende at dette hadde vanskeliggjort en åpen og gjensidig utforskning i resten av intervjuet.

Åpenhet i forhold til introduksjon av tema

En motsetning

Vektleggingen av at den intervjuede må gis muligheter til å komme frem med hendelser og opplevelser som hun vurderer som betydningsfulle innebærer at intervjueren ikke kan planlegge at intervjuet *skal* omfatte bestemte tema som skal introduseres i en bestemt sekvens. Hvilke tema og rekkefølgen mellom dem må i størst mulig grad bestemmes av den intervjuede. Intervjueren kan stille spørsmål som kan implisere visse tema, men den intervjuede må bestemme hvilken betydning disse spørsmålene og temaene skal få. Intervjueren må imidlertid også kunne hjelpe den intervjuede til å ta fatt på viktige og vanskelige tema i intervjuet.

Intervjueren stiller med et utgangspunkt som tilsynelatende er basert på to motsatte holdninger: Å være en som ikke vet, men som er nysgjerrig på å vite; og ha oppfatninger om hvilke tema som kan være særlig sentrale eller betydningsfulle å ta opp i intervjuet. Motsetningen mellom de to posisjonene er ikke til å unngå. Intervjueren må forholde seg til denne motsetningen. Hvordan han beveger seg mellom de to posisjonene kan ha betydning for hvordan den intervjuede forteller om og reflekterer over egne erfaringer. Motsetningen vil ikke være fruktbar hvis ikke de spørsmål og tema som intervjueren trekker inn i intervjuet er personlig relevante for den intervjuede. At noe er personlig relevant viser til at spørsmålet eller temaet oppleves som noe som berører den intervjuede: Fra å være formulert av intervjueren blir de den intervjuedes *egne* spørsmål og tema. Forutsetningene for at temaet som det snakkes om i intervjuet skal bli den intervjuedes eget tema ligger ikke bare i innholdet – hva det snakkes om – men også i hva som skjer i relasjonen mellom intervjuer og den intervjuede – hvordan det snakkes.

I forhold til hver enkelt kan jeg ikke vite på forhånd hvilke av de mulige tema som er de mest relevante for den intervjuede å gå inn på. Møtet med hver enkelt vil avgjøre hvilke tema som blir vesentlige. Min bakgrunnskunnskap vil ha betydning ved at den sikrer meg en bred oversikt over tema som kan være relevante, men det er ikke gitt at disse tema vil være aktuelle i hvert enkelt intervju. På denne bakgrunn kan det kanskje virke noe paradoksalt å utarbeide en intervjuguide med dens fokusering på bestemte tema. Kan dette komme i veien for den åpenhet som tilstrebes i intervjuet? Når det ble utformet en intervjuguide var hensikten å

sikre at jeg brakte oversikten over mulige aktuelle tema med meg inn i intervjuene med mødrene.

Introduksjon av tema – Intervjuguiden

Intervjuguiden ble i stor grad rettet mot hendelser og handlinger og den meningen som ble tillagt disse. Som blant annet Chase (1995) hevder stimulerer vi fortellinger av historier «... when we orient our questions directly and simply to life experiences that the other seeks to make sense of and to communicate» (s 12).

Disse tema og spørsmål ble forberedt til intervjusamtalene:

Om bakgrunnen for at moren lot sitt barn bli undersøkt ved Aker sykehus

Hvem tok initiativ til undersøkelsen? Hva ønsket moren at hun skulle oppnå gjennom undersøkelsen?

Om spørsmålet om seksuelle overgrep

Var det noen omstendigheter som fikk deg til å lure på om barnet ditt kunne være utsatt for overgrep? Hva tenkte du/sa du til deg selv da denne tanken dukket opp? Snakket du med noen andre om denne tanken? Hvordan opplevde du det da du første gang begynte å tenke på om barnet ditt kunne være utsatt for seksuelle overgrep ?

Om betydningen av at temaet overgrep er tatt opp for mor og barns relasjoner til andre i familien

Hva har det gjort med forholdet til din (forhenværende) mann/mulig overgriper? Hva har det gjort med forholdet til ditt eget barn? Hva har det gjort med forholdet mellom barn og far? I forhold til andre i familien? Har du opplevd at de du har snakket med i familien din har tatt deg på alvor, bekreftet deg, synes du har overreagert eller at de har ment at du har tatt opp noe du ikke burde ha snakket om – i alle fall ikke med dem? Har noen av de reaksjonene du er blitt møtt med, fra barn, eller andre bekreftet eller skapt tvil hos deg selv om din egen virkelighetsoppfatning?

Om hva som har skjedd med spørsmålet om overgrep frem til nå

Har du kommet nærmere noen avklaring? Har du tenkt at det er ting du kunne ha gjort annerledes? Er det hendelser i livet ditt som du tenker annerledes om nå som følge av denne saken? Har det hatt noen betydning

for hvordan du ser på dine egne eller på barnets fremtidsutsikter? Har spørsmålet om overgrep forsterket eller endret sider ved deg selv?

Om det er søkt noen form for hjelp fra en eller flere hjelpeinstanser

Hvilke instanser er det søkt om hjelp fra? Har noe av den hjelpen du eventuelt har fått vært slik du ønsket eller vært til hjelp på andre måter? Har eventuell hjelp vært til skade på noen måte for deg eller for barnet ditt? Har du noen oppfatning av hva hjelperne eventuelt var ute etter å hjelpe deg med? Har du noe inntrykk av hva hjelpeinstanser forventer av hva du skal klare selv? Har du opplevd at hjelperne har hatt en bestemt oppfatning av deg? Er det kontakt i dag mellom barn og mulig overgriper? Har du fått noen hjelp til å avklare om eller hvordan denne kontakten bør finne sted? Har du noen tanker om du trenger noen hjelp videre for deg selv og for barnet ditt?

Om tvil og tro på at overgrep har eller ikke har funnet sted

Hva får deg til å tro og/eller tvile på at det har foregått overgrep? Hvordan forholder du deg til tvilen eller troen? Foregår det noen form for intern dialog? Går du med tvilen/troen for deg selv eller har du noen du deler dine tanker om akkurat dette med?

Om fremtiden

Har du noen forestillinger om hva som kommer til å skje videre i denne saken? Har du noen ønsker om hva som burde skje videre? Finnes det noe som kan fortone seg som løsninger for deg? Hva skulle eventuelt til for at det skulle bli en slik løsning?

En intervjuguide sier noe om hva jeg tror eller mener kan være viktige spørsmål og tema for intervjuet. Den må vurderes ut fra om den gir tilgang til eller ekskluderer viktige hendelser og erfaringer fra å bli tatt opp i intervjusamtalen.

Alle intervjuene startet med at jeg spurte om bakgrunnen for undersøkelsen ved Aker sykehus. Dette ble i de aller fleste tilfelle starten på at mødre fortalte om en rekke hendelser som belyste bakgrunnen for deres bekymring. Det viste seg at de øvrige tema og spørsmål fra intervjuguiden i mange tilfelle ble overflødige under store deler av intervjuene. De intervjuede tok etter hvert selv initiativ til å fortelle om ulike tema, både de som var berørt i spørsmålene og enkelte andre. Teamet ansvar og skyld ble

ikke eksplisitt nevnt i intervjuguiden, men det dukket opp i forbindelse med det mer generelle spørsmålet om hva mødrene tenkte da mistanken oppstod. Det ble et viktig tema i noen av intervjuene. Alle tema var ikke like relevante for alle mødrene. Fire tema engasjerte de aller fleste: Hvordan bekymringen for seksuelle overgrep begynte, møtet med hjelpeapparatet, mødrenes forhold til sin mann, og mødrenes samtaler med sitt barn.

Ingen av mødrene syntes å være i tvil om hva intervjuet skulle handle om. De kunne være i tvil om hvor de skulle begynne – skulle de begynne med hendelser som lå nær i tid eller skulle de begynne med mer fortidige hendelser? Men når de først hadde fått støtte på sitt valg av utgangspunkt la de ut på vandringer gjennom en rekke tema som var meget relevante for dem å snakke om. Mødrenes engasjement ga rom for at de kunne forholde seg til spørsmål underveis både knyttet til det temaet de selv hadde introdusert og til tema hentet fra intervjuguiden.

Det andre intervjuet

30 av mødrene ble intervjuet to ganger med ca ett års mellomrom mellom hvert intervju. Utgangspunktet ved det andre intervjuet var på flere måter annerledes enn ved det første. Mødrene hadde allerede fortalt en eller flere historier. De var blitt introdusert for det åpne intervjuets samtaleform og de kjente intervjueren litt mer. Tema fra intervjuguiden var også aktuelle å trekke inn her, men først og fremst ga det andre intervjuet mødrene muligheter til å utdype og reflektere over hva de sa sist. Hadde tidligere hendelser fått en ny mening for dem ved at de så disse hendelser innenfor rammen av en fortelling som de ikke trakk frem sist? Hadde det skjedd endringer i mødrenes forhold til de fortellinger de tidligere hadde fortalt. Hadde det skjedd noen bevegelser i mødrenes forhold til tidligere fortalte hendelser? Virket det for eksempel som om hjelpeapparatet var like vegrende eller kritisk som tidligere eller var hjelpeapparatet mer støttende? Var de opptatt av spørsmålet om overgrep på samme måte som under det første intervjuet eller hadde det skjedd endringer i deres opplevelse av dette spørsmålet? Mødrenes fortellinger om hendelser i eget liv kan ha ulike typer forløp. Det andre intervjuet ga muligheter for å undersøke om mødrene fremstilte betydningsfulle hendelser innenfor det samme type forløp eller innenfor et annet forløp enn i det første intervjuet.

Problemer underveis

Som intervjuer merket jeg hvor lett det var å la seg involvere i det mødrene fortalte og å definere virkeligheten på en bestemt måte for henne, selv om jeg prøvde å holde fast ved en utforskende og spørrende posisjon. Dette engasjementet kunne forlede meg som intervjuer til å sette frem spørsmål som både kunne oppleves som en kritikk og bidra til å entydiggjøre fortellingen. En mor forteller om barnets forhold til faren:

M.: Men hvis de tingene som han påstår at faren har gjort er riktig, hvis det virkelig er tilfelle ...

I.: Ja.

M.: Da må det jo være forferdelig opprivende for han å treffe, altså jeg mener ... det hadde jo ikke jeg villet for min del. Hvorfor skulle han ville det da for sin del.

I.: Hmm. Nei.

M.: Men hvis det ikke er tilfelle at det har skjedd.

I.: Men han har sagt ... ja, visst det ikke er tilfelle ...

M.: Da da hadde det vel kanskje vært bedre at dem hadde truffet hverandre da.

Moren beveger seg mellom to muligheter. I det hun beveger seg fra den ene til den andre, «... hvis det ikke var tilfellet ...», får intervjueren problemer med å følge med. Et øyeblikk blir han opptatt av at hun skal gjøre rede for hva hun har fortalt før: «Men han har sagt ...». Så oppdager han dette og knytter deretter sin videre kommentar nært opp til det moren nettopp har sagt.

En mor som beveger seg mellom to forskjellige virkelighetskonstruksjoner kan være svært sårbar for entydiggjørende utsagn eller utsagn som kan oppfattes bebreidende. Intervjuerens utsagn over kunne virket bebreidende eller entydiggjørende.

Det kan være små marginer mellom utforskende og kritiske utsagn fra intervjueren. En formulering som for eksempel: «du tenkte ikke at dette kunne bety overgrep?» vil kunne virke mer kritisk enn «var overgrep i tankene dine, da?». Som regel vil ikke et enkelt utsagn fra intervjueren være avgjørende for hvordan den intervjuede forholder seg til intervjueren. Men hvis en mor opplever at spørsmålene har en kritisk undertone, og/eller hvis hun tror at jeg som intervjuer har en klar preferanse for en historie

fremfor en annen, kan dette påvirke hvilke elementer hun vektlegger og hvilke tanker som mobiliseres.

Måten å unngå å komme i en slik kritisk posisjon på er hele tiden å reflektere over hva som skjer i intervjusamtalen. Egne utsagn må vurderes ut fra hvordan disse trolig blir oppfattet av den andre og om disse utsagn er egnet til å involvere den intervjuede i en undrende og utforskende samtale.

Intervjuet skal gi den intervjuede mulighet for å få komme frem med sin forståelse av det temaet som er gjenstand for undersøkelsen. Forskeren eller intervjueren må hele tiden stille seg selv spørsmålet om han har gitt den intervjuede anledning til å presentere og utdype sin forståelse og sitt perspektiv. Intervjuingen er ferdig når intervjueren har grunn til å tro at den intervjuede har uttrykt seg slik om et tema at hennes meninger kommer frem, at intervjueren skjønner hva hun mener, og slik at dette kommer frem i intervjuteksten.

Konklusjon

Hvordan forløp intervjuene? Den åpne intervjuformen gir muligheter for de intervjuede til å fremstille de fenomener som jeg ønsker å se på i denne undersøkelsen. Intervjuformen syntes å gi de intervjuede muligheter for å dele med intervjueren hendelser og erfaringer som var viktige for dem å fortelle om og forstå. Innenfor den åpne intervjuformen ble det også rom for mødrene å formidle sitt personlige og emosjonelle engasjement samtidig som de kunne ha en styring på dette. Dernest viste det seg at mødrene oftest formidlet sine erfaringer og opplevelser av hendelser i en fortellingsform.

Intervjuformen er krevende og har sine fallgruver. Intervjuerens nysgjerrighet og invitasjon til utforskning kan fort oppleves av den intervjuede som invadering, intervjuerens engasjement som pådytting av en bestemt virkelighetsoppfatning, intervjuerens utfordrende spørsmål som å bli stilt til rette. Det finnes ingen løsning som fjerner muligheten for feiltrinn. Intervjueren må hele tiden reflektere over samtaleformen i intervjuet og hvordan denne blir oppfattet av den intervjuede.

4 En drøfting av etiske problemstillinger som undersøkelsen reiser

Innledning

Som forsker og som intervjuer vil det være i min interesse at den intervjuede er åpen og ikke holder tilbake hendelser med betydning for det temaet som skal utforskes. Når temaet for utforskningen er nært knyttet til seksuelle overgrep mot barn vil en rekke intime tema være aktuelle å bringe inn i samtalen. For å ivareta egne grenser og integritet er det nærliggende for den intervjuede å legge et visst bånd på seg selv med hensyn til hva som fortelles. Åpenhet i forhold til slike tema vil ofte basere seg på to forutsetninger: At den intervjuede har tillit til at intervjueren ivaretar det hun bringer inn i samtalen på en for henne god nok måte; og at den intervjuede antar at virkningene av intervjusamtalen vil bli positive – i det minste ikke få negative konsekvenser.

Det kan oppstå en motsetning mellom mitt ønske om åpenhet og hennes ønske om kontroll over hva det snakkes om. Hun kan oppleve at det blir sagt for mye, og jeg at det blir sagt for lite. Denne motsetningen viser til hva slags type samtale det kvalitative intervjuet dreier seg om. Det er som blant annet Fog (1994) viser ikke en vanlig samtale: «... det er ikke en egentlig, fortrolig samtale. Det er en udnyttelse af en opprinnelig aktivitet i professionelt øjemed. Det er en udnyttelse af en kapasitet udfoldet i vores første betydningsfulde og betydningsbærende forhold til et andet menneske» (s 21).

Hvordan kan jeg som forsker invitere noen inn i en situasjon hvor de, kanskje ut fra en falsk følelse av fortrolighet, kan risikere å fortelle mer enn de i etterkant ville ha fortalt? Kan jeg være helt sikker på at morens deltakelse i prosjektet ikke vil kunne få negative konsekvenser for henne, enn si positive? Faren for å handle uetisk ligger nær. Som Fog (1994) ganske treffende uttrykker det, man opptrer som: «... den trojanske hest, som bringer forskeren ind bag den andens grænser» (s 22).

Noe av det kvalitative intervjuets styrke er at det har muligheten i seg til å invitere den intervjuede til en utforskning av vesentlige erfaringer og opplevelser, slik jeg har fremstilt dette i kapittel 3. Men dette fører samtalen inn på livserfaringer hvor den intervjuede kan være særlig sårbar. Dette blir det mest problematiske i etisk forstand ved denne formen for intervjuing og således også i denne undersøkelsen.

Muligheten for forføring er mange: Den intervjuede kan la seg forføre av intervjuerens introduksjon av undersøkelsen; av det relevante i samtalen tema; av intervjuerens tilsynelatende fortrolige måte å være på. Dette er ikke primært et spørsmål som løses gjennom intervjuteknikk: Jo dyktigere intervjueren er til å «introdusere», «samtale om relevante tema», «være fortrolig», jo større kan muligheten være for at den intervjuede kan bli forført. Gode samtaler i betydningen samtaler hvor den intervjuede bevegges til å utforske egne vanskelige livserfaringer behøver ikke nødvendigvis være gode samtaler i etisk forstand. Det utslagsgivende er om intervjueren klarer å forholde seg på gode måter til de etiske problemstillinger som slike bevegende samtaler kan føre med seg.

Hva er det etisk gode?

Hva er så gode måter i etisk forstand? Det finnes ikke noe enkelt svar på spørsmålet. Som Kvale (1997) hevder er det neppe mulig å gi «... några explicita regler eller klara lösningar for de etiska problem som kan uppstå under en intervjuundersökning ...» (s 104). Mangelen på eksplisitte etiske regler er ikke spesifikt knyttet til det som har med kvalitative intervjuundersøkelser å gjøre. Det dreier seg om et mer allment kulturhistorisk problem. Etter å ha tatt for seg etikkens vilkår fra renessansen og frem til i dag konkluderer Bauman (1996b) med at vi i det postmoderne samfunn fremdeles ikke er i stand til å gi løsninger på de etiske spørsmål vi stilles overfor: «Individet skulle besparas osäkerhetens kval i ett rationell organiserat – "genomskinligt" – samhälle i vilket Förnuftet, och Förnuftet ensamt, styr. Detta var, som vi nu vet, aldrig möjligt ... Vi vet nu att vi alltid kommer att ställas inför moraliska dilemman utan otvetydigt goda (det vil sega allmänt accepterade, oomtvtistliga) lösningar, och att vi aldrig säkert kan veta var vi ska hitta sådana lösningar och inte ens om det skulle vara bra att hitta dem» (s 43).

Hverken lovgivernes visdom eller moralfilosofenes skarpsindighet kan gi oss svarene. Vi må selv finne veier gjennom det som er faktiske dilemma og faktiske valg. «Moral er ofrånksom og aporetisk» hevder Bauman (1996b:19). Det handler om motsigelser som ikke kan løses. Velger man ett alternativ vil det oppstå ett nytt problem. Slik vil det også være for forskeren eller intervjueren. Det moralske vil være knyttet til vår bevissthet om at vi må gjøre slike valg og hvilke valg vi gjør. Drøftelsen av det etiske ved denne undersøkelsen kommer derfor først og fremst til å handle om hvilke valg jeg har stått overfor og hvilke handlinger jeg har valgt.

Mine handlinger som intervjuer representerer mine løsninger på de etiske problemstillinger som intervjuingen i denne undersøkelsen reiser. Som intervjuer er jeg ansvarlig for mine handlinger. Jeg er det som Bauman (1996a) betegner som en moralsk person: «... personer som ser tingene som gode eller onde, og som kan velge enten det ene eller det andre» (s 112). At jeg betrakter meg som dette, som en som kan velge mellom det riktige eller gale, utgjør en forutsetning for å vurdere om mine handlinger som intervjuer er etiske eller ikke, eller på hvilke måter de kan sies å være det.

Ulike etiske perspektiver

Enhver etisk vurdering av handlinger vil være avhengig av vurdererens perspektiv. Handlingene taler ikke for seg selv. Jeg vil drøfte de etiske problemer ved denne intervjuundersøkelsen i forhold til forskjellige perspektiver. Det etiske problemet knyttet til den «fortrolige samtalen» vil få en sentral plass i denne diskusjonen. I vår postmoderne tid lever vi med arven fra flere velintegreerte morallærer. «Innen hver av disse morallærer er det forslag til et eller flere mål, det finnes sett av regler og lister over dyder. Men selve målene, reglene og dydene varierer» (MacIntyre 1996:232/233). I diskusjonen om etiske spørsmål i denne undersøkelsen vil jeg forsøke å trekke veksler på noen av disse perspektivene. Mitt utgangspunkt er at ingen av dem gir svaret. Men de kan være verdifulle som utkikkspunkt ved en drøfting som denne.

I en artikkel med tittelen «På leting etter etiske retningslinjer» skisserer Flinders (1992) fire etiske perspektiver som kan være aktuelle å ha med seg på en slik leting: Et utilitaristisk; et deontologisk; et relasjonelt;

og et økologisk perspektiv. Også andre perspektiver kan være aktuelle å trekke inn i diskusjonen, for eksempel Aristoteles' (1996) «Nikomanske etikk» eller et postmoderne syn slik vi finner det hos Bauman (1996b). Fordelen med de fire perspektivene som Flinders (1992) beskriver er at de representerer relativt klare posisjoner og at forskjellene mellom dem er lett å få øye på. Både det utilitaristiske og det deontologiske er kjente perspektiver innenfor etikkdebatten hvor det ikke er uvanlig at disse to perspektivene settes opp mot hverandre (se for eksempel Kvale 1997:115).

Fra nytte til dyd

Det utilitaristiske standpunktet omtales også som konsekvensetikk. Ifølge denne er en handling etisk eller moralsk riktig hvis dens konsekvenser gir det største utbytte for flest antall mennesker i forhold til andre alternative handlinger. For å foreta en vurdering av om en handling etisk sett er riktig, må vi ut fra konsekvensetikken ha en begrunnet oppfatning av hvilke konsekvenser den fører til. Ut fra denne etikken kan målet rettferdiggjøre midlene. En vil for eksempel kunne hevde at mødrenes eventuelle ubehag ved å gå gjennom intervjuene oppveies av positive konsekvenser i form av mer kunnskap om og bedre behandling av disse og andre mødre i en tilsvarende situasjon.

Det deontologiske perspektiv har sitt navn fra det greske uttrykket *deontos* som betyr plikt eller nødvendighet. Dette perspektivet blir også omtalt som sinnelagsetikk. Sinnelagsetikken, slik den blant annet fremstilles av filosofen Kant, er imperativ. De etiske normer er ikke noe man *bør*, men noe man ubetinget *skal*. Det som er etisk kan derfor ikke, i motsetning til konsekvensetikken, begrunnes i erfaring. Det etiske imperativ kan uttrykkes i form av visse moralske normer, som at: «Du må alltid gjøre hva du kan for å unngå å komme i den situasjon at du bruker et annet menneske bare som middel. Ethvert menneske skal behandles som et mål i seg selv» (Næss 1968:206). Et spørsmål som kan reises er om en intervjuundersøkelse som denne vil være uetisk fordi den innebærer en fare for at mødrene først og fremst gjøres til midler for å gjennomføre et prosjekt.

Relasjonsetikken kan blant annet knyttes til Gilligan (1993). Det som vurderes som etisk er det som er uttrykk for omsorg for andre. En riktig handling i etisk forstand er den handlingen som er rettet mot å gi den andre omsorg. Som jeg kommer til å vise i kapittel 9 i undersøkelsen kan mange

av mødrenes handlinger og overveielser i forhold til sitt eget barn, og til dels i forhold til forhenværende mann, betraktes som en praktisering av en slik relasjons- eller omsorgsetikk. Ut fra denne etikken blir det for forskeren overordnet å vurdere om fremgangsmåtene under et intervju godt nok ivaretar omsorgen for den intervjuede. Det ubehagelige eller utfordrende ved fremgangsmåtene må vurderes opp mot om de i tilstrekkelig stor grad tar hensyn til denne omsorgen. Hva som ligger i en slik ivaretagelse kan imidlertid være et komplisert spørsmål å avklare.

Ut fra en økologisk etikk er forskeren forpliktet til å sette seg inn i det eller de systemer som den eller de som skal undersøkes inngår i. Å sette seg inn i et system innebærer at vi forstår betydningen av «... our respective roles, status differences, cultural norms, and the very language that makes communication possible in the first place» (Flinders 1992:110). Bare på den måten kan vi forstå meningen ved det den intervjuede formidler. Innenfor det eller de systemer som mødrene er en del av kan vi tenke oss at de vurderer at visse handlinger har en større overlevelsesverdi for dem enn andre. Mødrene har behov for hjelp, og er engstelige for ikke å få dette. De kan ikke ta sjansen på å gå glipp av at deltakelse i prosjektet kan være en hjelp. Dette kan ha betydning for at mødrene velger å delta i undersøkelsen. Hvis vi unngår å ta i betraktning den økologiske sammenheng deres samtykke kan inngå i og tar mødrene på ordet uten å gi dem mulighet for å tenke gjennom sitt samtykke, kan vi stå i fare for å handle uetisk.

Hos Aristoteles er det gode, det etterstrebellesverdige, det som vi her vil betegne som det etiske, knyttet til begrepet dyd: «Dyd er altså en holdning som har med våre beslutninger å gjøre, som holder seg til en middelvei i forhold til oss, bestemt av en mening, nemlig den som den kloke ville bestemme den ved. Det er en middelvei mellom to laster, den ene som skyldes for mye, og den andre som skyldes for lite» (Aristoteles 1996:26). Hva er det dydige, middelveien, i forhold til forskerens atferd? Det er vanskelig å si. Det nærmeste vi kommer hos Aristoteles er kanskje at dyd er noe som kan oppøves i møte med dem innenfor en profesjon, «den kloke», som selv er i besittelse av denne dyden. Det etiske eller rette må tilpasses i hvert enkelt tilfelle. På den måten har denne etikken mer til felles med en postmoderne etikk enn til den universelle pliktetikk som Kant foreskriver.

Aristoteles (1996) gir en fremstilling av utøvelsen av denne etikken om dyden gjennom Odysseus' farefulle ferd:

Og derfor må den som sikter mot mellomtingen, først ta avstand fra det som er mest motsatt den, liksom Kalypso oppfordrer Odysseus:

Hold deg med fartøyet fjernt
fra brenningens sprøyt (s 31).

Om Aristoteles' middelvei er nyttig når vi skal navigere gjennom de etiske skjær som denne intervjuundersøkelsen kan skjule blir et spørsmål jeg vil se på i det neste avsnittet.

I den videre fremstillingen vil de etiske perspektivene nevnt i det foregående, bli trukket inn i drøftelsen av noen sentrale etiske problemstillinger som kan oppstå på ulike punkter i forløpet av denne undersøkelsen. Disse er: Etikk og informert samtykke; etikk i forhold til om intervjuet kan påføre mødrene noe negativt; etikk i forhold til beskyttelse og anonymisering; etiske forpliktelser overfor andre familiemedlemmer; etikk i forhold til mødrenes utbytte av undersøkelsen. Til dels vil disse være noe overlappende.

Alle problemstillingene er ikke like aktuelle i hvert av de 37 intervjuene. Men de dekker de vesentligste av de etiske problemstillinger som en undersøkelse av denne typen reiser. Hvilke av de ulike etiske perspektivene jeg trekker vekslers på vil avhenge av hvordan jeg ser at disse er egnet til å belyse spørsmålene som er under diskusjon.

Informert samtykke

Formidling av informasjon

Et informert samtykke forutsetter at den som samtykker vet hva hun har sagt seg villig til å delta i. Er det mulig for mødrene i denne undersøkelsen å kunne vite hva de eventuelt sier ja til? Før intervjuene starter er mødrene blitt informert om undersøkelsen i tre forskjellige sammenhenger. Først ved at de gjennom Mottaket for seksuelt misbrukte barn ved Aker sykehus har fått tilsendt skriftlig informasjon om undersøkelsen. Deretter har de kunnet snakke med personale ved dette mottaket. Og endelig tar jeg opp hensikten med undersøkelsen ved begynnelsen av hvert intervju. Denne orienteringen arter seg gjerne som en samtale hvor mødrene gis anledning

til å kommentere og stille spørsmål til undersøkelsen. Følgende sekvens fra et av intervjuene gir et dekkende bilde av hva denne orienterende samtalen dreier seg om og hvordan den forløper i de aller fleste intervjuene:

I.: det som jeg holder på med det er et prosjekt, hvor, hvor jeg er opp-tatt av å finne ut av hvordan mødre, da først og fremst som er i den posisjonen som du er i, altså hvor dette spørsmålet om overgrep kommer opp.

M.: Ja.

I.: Hvordan de på en måte forholder seg til det, hvordan de tenker om hva som kan ha skjedd, hvordan de tenker om hvordan de skal forholde seg, hvordan de skal innrette seg, hvordan de på en måte beveger seg frem mot en eller annen avklaring, altså at de prøver å finne ut hva de skal tenke og tro, handle og om de finner noen måte og innrette, hva skal jeg si, tilværelsen på. Eller om det, eller hva som skjer.. Og alle som jeg møter ønsker jeg å intervjuer minst 2 ganger med sånn ca halvannet års mellomrom.

M.: Ja.

I.: For å finne ut, for å få et bilde av hva som har skjedd, hvordan denne saken har utviklet seg i disse familiene, om man i løpet av denne tiden har funnet en måte hva skal vi si, en måte å innrette seg på som er bra eller kanskje ikke fungerer bra, om du har fått noen hjelp, om du har søkt noen hjelp og hva slags hjelp det har vært og om du og barnet ditt og familien på en måte opplever om det som har skjedd har vært til noen hjelp.

M.: Ja. Hmm.

I.: Så det er noe av poenget og hensikten med prosjektet ...

M.: Ja.

Forhåndsinformasjonens begrensninger

Sekvensen over gir moren en form for informasjon om hva det dreier seg om. Underveis i fremstillingen bekrefter hun at hun oppfatter hva intervjuer formidler. Betingelsene for at moren er informert skulle således være oppfylt. Når hun velger å delta i undersøkelsen er det rimelig å mene at det foreligger et informert samtykke. Et av de vanligste kravene til god etisk standard ved forskning (Flinders 1992, Kvale 1997) skulle således være oppfylt. Men er moren blitt informert? Kan hun vite hva hun gir sitt samtykke til? Svaret må bli både ja og nei. Hun vet det i den forstand at temaet hun skal bevege seg inn i er presentert for henne. Men hun vet det

ikke i den forstand at hun kan forutse hva som kan skje når hun beveger seg inn i dette temaet. Hun kan ikke vite sikkert hvilke spørsmål hun vil få, og jeg kan heller ikke fortelle henne det fordi mine spørsmål i stor grad vil springe ut av det hun kommer til å fortelle. Karakteristisk for den gjensidige utforskning som jeg inviterer henne til er nettopp muligheten for at den kan ta veier som hun ikke hadde tenkt seg på forhånd og som jeg som forsker heller ikke kunne forutse.

Disse veiene kan føre til at hun forteller om hendelser som hun i utgangspunktet ikke kunne tenkt seg å fortelle, eller som hun angrer på etter å ha fortalt. Bakan (1996) mener at det ligger en fare i at nettopp den narrative forskningen, ved at den baserer seg på at folks virkelige liv offentliggjøres «... can violate privacy; and can cause mental, legal, social, and financial hurt and harm» (s 3). Ville det ut fra en slik fare være mest etisk å presentere ulike mulige scenarier for mødrene om hva intervjuene kan tenkes å avstedkomme? Ville dette være en forutsetning for å kunne gi et informert samtykke? Problemet i forhold til en slik tankegang er for det første at jeg aldri kunne være helt sikker på om denne informasjonen ville omfatte alle tenkelige reaksjoner blant mødrene på prosjektet. For det andre kan det hende at informasjonen ville være feilaktig slik at mødrene tok stilling til sin deltakelse på et galt grunnlag. Betingelsene for å kunne gi et informert samtykke synes å være vanskelige å innfri ved denne type forskning: «For consent to be genuinely informed, the researcher must be able to predict with reasonable certainty the scope and focus of the research» (Flinders 1992:102).

Dette er altså ikke mulig. Problemet med informert samtykke antyder også at det er vanskelig å gjøre et prosjekt som dette til gjenstand for en konsekvensetisk vurdering. Hvis det moralske ved en handling, som det å gjennomføre dette prosjektet, skal vurderes ut fra om den skaper flest goder for flest mulige, må vi kunne vurdere konsekvensene av prosjektet. Men som jeg nettopp har vist er dette vilkåret umulig å oppfylle: Vi kan anta noe om konsekvensene av prosjektet, men vi kan ikke vite sikkert.

Et vilkårsløst moralsk ansvar

På ett vis kan det se ut for at både kravet om informert samtykke og den utilitaristiske etikken baserer seg på en ontologisk, og ikke en etisk betraktningssmåte. Når forskeren har fortalt den som skal intervjues om hva

det hele dreier seg om, hva det er hun skal velge, så har forskeren ryggen fri og valget er den andres. Den utilitaristiske etikken forutsetter at forskeren har en oversikt over den relevante delen av virkeligheten, slik at han kan vurdere hvilke konsekvenser forskningen får og slik at han er i stand til å veie de negative mot de positive konsekvenser. Ut fra sin ontologiske kunnskap om hvordan verden er og hvordan den kommer til å bli skal forskeren gjøre en etisk vurdering. Men en for sterk vektlegging både av det utilitaristiske og av informert samtykke kan faktisk være en måte å unngå det etiske på: «... Den som utgår fra ontologi ger sig inte på att grunda någon moral utan söker i stället diskvalificera moralen som något "givet" före varat och före fakta ...» Bauman 1996b:91).

Bauman (1996b) som knytter sine fremleggelse til moralfilosofen Levinas mener at vi, i enhver sammenheng, vil ha et vilkårsløst moralsk ansvar for den andre, den vi forholder oss til: «Att ansvaret er ovillkorlig betyr att det inte är beroende av föreliggande fakta eller den Andres kvaliteter. Mitt ansvar är inte det som den Andre har gjort sig förtjänt av och "har rätt" att kräva» (s 95). Ut fra dette perspektivet vil ikke forskerens etiske ansvar for sin forskning oppfylles ved at det foreligger et informert samtykke. Dette betyr ikke at vi ikke skal tilstrebe å informere våre informanter så godt det lar seg gjøre om det prosjektet de skal delta i eller at vi skal ta lett på å vurdere konsekvenser av et prosjekt. Det betyr at ved denne typen prosjekt vil informert samtykke være en svært utilstrekkelig måte å sikre at prosjektet er etisk godt nok. Det betyr også at en utilitaristisk etikk ikke er tilstrekkelig som grunnlag for å vurdere prosjektets etikk.

Løsningen kan også være problemet

Sett fra et deontologisk perspektiv kan informert samtykke tenkes som et redskap som forskeren anvender for å unngå å gjøre de intervjuede til midler: Jo mer de vet om prosjektet jo mer kan de forholde seg som handlende aktører og jo mindre vil de stå i fare for å reduseres til midler for en annen. Men som vi har sett er det ikke mulig å oppfylle denne betingelsen i det de går inn i prosjektet. Forskeren kan, ved samvittighetsfullt å informere den andre så grundig som mulig, stå i fare for å forvirre eller villedde. Muligheten for å foreta egne valg som en handlende aktør behøver således ikke bli større ved de anstrengelser

forskeren gjør. Heller ikke ut fra et deontologisk perspektiv er det mulig gjennom informasjon i begynnelsen av en intervjuundersøkelse som denne å forebygge brudd på etikk i deontologisk forstand. Det som kan hindre den intervjuede i å bli et middel er at det gjennom hele forløpet av intervjuet utvikles en utforskende samtale preget av gjensidighet og respekt, og hvor intervjueren stiller seg i en posisjon som undrende og ikke-vitende (Anderson & Goolishian 1988). Dette er, som jeg viste i kapittel 3, nært knyttet til den intervjuformen som er anvendt i denne undersøkelsen.

På en måte fører dette oss i en sirkel: Innledningsvis pekte jeg på at den intervjuformen som jeg etterstreber kan forføre den intervjuede. Samtidig hevder jeg at den deontologiske etikkens påbud om ikke å forholde seg til andre som midler best kan etterstrebes ved at intervjuet forløper som en samtale preget av gjensidighet og felles utforskning. Det som presenteres som en løsning rommer samtidig det problemet det er en løsning på. Dette betyr, iallfall ved en type undersøkelse som denne, at det ikke finnes noen entydig løsning på den deontologiske etikkens påbud om å ikke gjøre den andre til et middel. Det er et påbud som jeg må arbeide med å oppfylle gjennom hele forløpet av hvert enkelt intervju. Jeg må hele tiden være oppmerksom på at denne type invitasjon til en samtale også kan være forførende. Jeg må spørre meg selv og den intervjuede om det er i orden å fortsette utforskningen av det temaet vi oppholder oss ved i samtalen. Det informerte samtykket er ikke noe som kan bli gitt på et bestemt tidspunkt. Det må vurderes og samtales om på ulike tidspunkt i forløpet av intervjusamtalen.

To mulige veier å gå

Formuleringen av de etiske krav til informert samtykke ved denne type undersøkelse kan kanskje best ivaretas gjennom Aristoteles' (1996) etikk knyttet til begrepene dyd og middelvei. Ut fra Aristoteles' etikk kan vi tenke oss denne anbefalingen: I forbindelse med informert samtykke er middelveien å gi en god forhåndsbeskrivelse av prosjektet som informanten kan forstå og forholde seg til. Men forskeren må også under forløpet av intervjusamtalen vurdere, både for seg selv og sammen med den intervjuede, om denne samtykker i det snakkes om og i hvordan det snakkes om dette.

Som et supplement til en slik anbefaling kan et informert samtykke også vurderes ut fra en økologisk etikk. Et spørsmål som det er nærliggende å stille er om det i mødrenes situasjon finnes betingelser som gjør dem mer tilbøyelige til å samtykke i å delta enn til det motsatte. Har det en høyere overlevelsesverdi for dem å si ja enn å si nei til slik deltakelse? Mødrene gis anledning til å føre en lengre samtale med en fagperson som de vet er klinisk psykolog og som har arbeidet med overgrepssaker mot barn. Som senere analyser, i kapittel 10 til kapittel 12 viser, savner mødrene noen å snakke med. De er ofte svært misfornøyde med de tilbud de har fått fra hjelpeapparatet. Situasjonen deres kan bidra til forventninger om at dette møtet kanskje kan gi dem noe av den hjelpen som de ikke har fått. Informasjonen om prosjektet lover ikke at prosjektet vil hjelpe dem, men de kan like fullt se dette som en ny mulighet. Mødrenes vanskelige situasjon og deres nedslående erfaringer med hjelpeapparatet kan betraktes som deler av et økologisk system de handler innenfor. Systemet setter rammer for de handlinger som velges. En forståelse av mødrenes beveggrunner for å delta i prosjektet forutsetter at vi får tak i mødrenes opplevelser av dette systemet. Ut fra et økologisk perspektiv er det nærliggende å vurdere om et samtykke er gitt fordi mødrene forventer at deltakelse vil føre til noe bedre.

De etiske implikasjoner av dette blir at jeg må være oppmerksom på muligheten for at en mor går inn i prosjektet ut fra falske forventninger som prosjektet ikke kan oppfylle for henne. Når jeg informerer hver av mødrene må jeg ordlegge meg slik at jeg minsker sjansen for å skape urealistiske forventninger.

Kan intervjuet påføre mødrene noe negativt?

Intervjuene berører mødrene sterkt

Det sier seg selv at temaet for undersøkelsen vil berøre de intervjuede mødrene på svært personlige måter. For flere av mødrene har overgrepsspørsmålet betydd at et samliv har gått i oppløsning; for de aller fleste har det medført en sterk bekymring for om deres barn er blitt påført psykiske skader. Ofte har det ført med seg selvbebreidelser og spørsmål om de har vært gode nok som mødre. I en slik sammenheng vil de kunne være sårbare for spørsmål som formuleres uten hensyntagen til dette. Det er i de fleste tilfeller jeg som forsker som ber dem stille opp for et forskningsprosjekt.

Det er jeg som ber dem om å tre inn på en arena for å samtale om et tema som har en klar negativ valør for alle mødrene. Muligheten for at dette kan bli en sterk negativ følelsesmessig erfaring kan være til stede. Med et slikt utgangspunkt ligger det et særlig etisk ansvar på forskeren om å behandle de intervjuede på måter som ikke gir opphav til sterke negative opplevelser. Temaets personlige karakter gjør dette til en vanskelig oppgave for meg som forsker. Noe av målsettingen ved prosjektet er jo nettopp å få tak i mødrenes opplevelser, erfaringer og overveielser i tilknytning til et personlig involverende og vanskelig tema. Igjen ser vi at et – kanskje *det* sentrale – etisk dilemma ved denne type undersøkelse ligger i at den etterstrebbelsesverdige intervjuformen rommer en alvorlig etisk fallgrube: Jo mer mødrene involveres i å fortelle sin egen historie, desto større blir faren for at intervjuet kan påføre dem sterke ubehagelige opplevelser.

Hver gang en mor forteller om personlige erfaringer, knyttet for eksempel til forholdet til mannen, til barnet eller til egen tidligere historie, må intervjueren forholde seg til dette dilemmaet. Han må ta stilling til hvor langt han skal utforske implikasjonene av et utsagn fra en mor. Det som en mor i det ene øyeblikket kan oppleve som intervjuerens deltakende interesse for og undring over det hun forteller, kan hun i neste øyeblikk oppleve som en påtrengende opptatthet av ubehagelige hendelser og erfaringer. En slik endring av samtalens karakter kan skje fordi forskeren i sitt engasjement feilaktig tror at han har med seg moren på denne utforskningen.

Aktivering av tidligere og vonde erfaringer

I et av intervjuene forteller en mor relativt tidlig i intervjuet at hun selv har vært utsatt for overgrep uten at intervjueren har stilt henne spørsmål om dette. Samtidig stiller moren seg tvilende til at hennes eget barn har vært utsatt for overgrep. Det er andre som har brakt denne muligheten på banen. På et senere tidspunkt i intervjuet kommer moren tilbake til sin egen overgrepserfaring og til hvordan virkningene av overgrep kan arte seg:

M.: Jeg vet i hvert fall at de som er seksuelt misbrukt ikke sant, de kommer aldri over det

På dette tidspunktet i intervjuet merket jeg en terapeutisk interesse for morens utsagn. Ut fra hennes egen overgrepserfaring reflekterte jeg over at det ikke kunne være lett for henne å leve med en forståelse av at hun aldri ville komme over det. Å bevege meg inn i dette ville innebære å gå inn et

terapeutisk prosjekt som moren ikke har bedt om og som jeg heller ikke har forespeilt henne. Mulighetene er store for at det vil kunne engasjere moren på smertefulle måter.

Ut fra en utilitaristisk etikk kunne det kanskje forsvares å gå inn i temaet. Selv om samtalen ville være ubehagelig kunne konsekvensene tross alt være gode for moren. Hvis jeg trekker moren inn i en samtale som hun ikke selv har bedt om å bli trukket inn i, handler jeg ut fra en etikk hvor det forutsettes at jeg vet hva som er best for moren. Slike handlinger bryter med den deontologiske etikken. Jeg står i fare for å gjøre noe med moren og således redusere henne til et middel. I forhold til den relasjonsetikken som jeg knytter til Gilligan (1993) blir det etiske spørsmål hvordan jeg som intervjuer best ivaretar omsorgen for den intervjuede. Skjer det ved å gi et slags terapeutisk tilbud hun ikke har bedt om? Eller vil omsorg i en slik sammenheng være å respektere henne som en person med ansvar for egne valg? I denne sammenhengen valgte jeg altså det siste. Men jeg er ikke så sikker på om noe svar lar seg utlede fra relasjonsetikken i seg selv. Det kan være vanskelig å sette grensen for sitt omsorgsengasjement for den andre: «... no absolute rules or universal standards can tell us the point at which our involvements and attachments become an imposition» (Flinders 1992:107). Hvis en lar sine handlinger i en sammenheng som denne styres av en kombinasjon av en utilitaristisk og en relasjonsetikk vil det være en fare for at en kan bevege seg mot en form for omsorg som blir en «imposition».

En vanskelig balansegang

De etiske problemstillinger med utgangspunkt i morens utsagn løser seg ikke opp ved det valget jeg gjorde. For selv om jeg velger bort en vei gjenstår det flere andre som jeg må forholde meg til. Jeg kan droppe temaet helt, kanskje ut fra en tanke om at da påfører jeg iallfall ikke moren noe ubehagelig. Det siste er imidlertid usikkert. Hvordan jeg forholder meg kan gi morens utsagn en bestemt mening. Det er moren selv som har fortalt at hun har vært utsatt for overgrep, og det er hun som har fortalt meg (og seg selv) at en slik erfaring kommer man aldri over. Det kunne oppfattes som mangel på respekt og interesse for morens anliggender å unnlate å følge opp morens utsagn.

I denne sammenhengen valgte jeg å undersøke om meningen i morens utsagn fikk noen betydning da hun opplevde at spørsmålet om overgrep mot barnet ble brakt på banen:

I.: Ja, så hvis gutten din hadde vært seksuelt misbrukt så tenker du at han aldri ville kommet over det ?

M.: Nei, det ville han ikke

Utforskningen av hvordan det var for moren at en annen uttalte at hennes barn kunne være utsatt for overgrep er i denne sammenhengen en vanskelig balansegang. Det er en balansegang mellom det vanskelige og det trygge; mellom tema som åpenbart har med denne undersøkelsen å gjøre og tema som kan ligge i utkanten av denne undersøkelsens fokus, men med en mulig betydning for undersøkelsens hovedfokus. Det dreier seg i etisk forstand å finne frem til hva Aristoteles (1996) betegnet som den dydige handlingen, den som velger middelveien.

I den følgende sekvensen kan det reises spørsmål om jeg som intervjuer kanskje beveger meg for langt mot det vanskelige og mot det som ligger i utkanten av undersøkelsens fokus. Sekvensen er en fortsettelse av den over:

I.: Ja tenker du det samme om deg selv da at du kommer aldri over det?

M.: Jeg, det er ikke bare meg selv, alt det jeg har lest om sånn og dette.

I.: Ja, men har du en opplevelse av at det er sånn for deg?

M.: Ja det har jeg

I.: At du ?

M.: Jeg må si at ingen vet hvordan man ville reagere når ungen har blitt misbrukt. Det er fryktelig.

Intervjueren trekker morens personlige erfaringer inn i samtalen. Moren forsøker delvis å gjøre samtaletemaet mer allment, og hun går tilbake til temaet om hvordan hun ville ha reagert dersom hennes barn var utsatt for overgrep. Ved å bli opptatt av et bestemt tema står intervjueren i fare for å påføre moren noe ubehagelig som hun kanskje ikke ønsker å gå inn på. Intervjuerens handlinger i denne sekvensen kan forstås som handlinger som er lite forenlig med en deontologisk etikk. De er handlinger hvor intervjuer gjør noe med, i motsetning til å handle sammen med, den intervjuede. De kan også være vanskelige å forene med Aristoteles' (1996)

dydsbegrep. Middelveien vil være balansen mellom det vanskelige og trygge. I sekvensen legges veien for mye over mot det vanskelige.

Intervjueren korrigerer etter hvert kursen noe ved å gå tilbake til morens møte med behandleren. Det etiske ved en handling og handlingens mening henger sammen. For å gjøre en vurdering av det etiske ved intervjuerens fremgangsmåte må også dens mening for den intervjuede komme frem. For å få frem denne meningen er det nødvendig å presentere en lengre sekvens:

I.: Men dukket det opp igjen, nå når hun [behandleren] sa, jeg lurer på om barnet ditt kan ha vært utsatt for overgrep, dukket det opp på noen måte da ?

M.: Du skjønner atte ... du tenker på det hele tiden. Det er ikke noe sånn at det dukker opp i dag eller i morgen ...

I.: Så det er i tankene dine på en måte ?

M.: Ja det er det på en måte. Så derfor passer jeg ekstra på han ikke sant.

I.: Hmm. Men har du gått i terapi for det eller ?

M.: Ja, du skjønner at jeg prøvde meg, men jeg føler ikke som om det er noen hjelp.

I.: Du gikk i terapi for det, men det har ikke vært noen hjelp ?

M.: Nei.

I.: Så det skjer ikke på noen måter noen forandringer med opplevelsen din av det og virkningen det måtte ha hatt på deg som voksen kvinne liksom ?

M.: Nei det er ... [gråter] ... det er akkurat som når hun [behandleren] sa, ikke sant ...

I.: Hmm.

M.: Som jeg sa i stad, sånn som når hun spurte meg direkte, ikke sant

I.: Ja, ja.

M.: Da tenkte jeg med en gang, ikke sant, han kunne ha gått igjennom det, ikke sant, det skjer sånn ... på et par minutter da tenker du så mye ...

I.: Hmm, hmm.

M.: Du rekker å tenke så mye som på 10 timer, det går igjennom deg så mye, ikke sant

Det er ikke lett å avgjøre om intervjuerens handlinger i denne sekvensen kommer inn under begrepet dydige i Aristoteles' forstand. Men de befinner seg nærmere balansen mellom det vanskelige og trygge som jeg omtalte over. Den intervjuede berøres åpenbart av samtalen, men samtalen er samtidig trygg nok til at hun holder fast på temaet. Det er en større grad av gjensidighet i hvordan intervjuer og den intervjuede forholder seg til hva den andre sier enn i den forrige sekvensen. Både intervjuer og den intervjuede tar initiativ som bekreftes av den andre.

Er meningsskaping god etikk?

I sekvensen forteller moren en historie om hvordan det var for henne å få høre om behandlerens mistanke om overgrep. Historien belyser hvilken spesifikk mening denne hendelsen fikk for moren. Historien gir en form for avklaring både med hensyn til hvordan moren bærer med seg sine egne overgrepserfaringer og hvilken betydning disse fikk for hennes opplevelse av utsagnet fra behandleren. Kan intervjuerens deltakelse i en samtale som fører frem til en form for helhetlig avklaring vurderes som en etisk handling?

Ut fra Aristoteles' etikk er dette mulig. Det å søke kunnskap som er så nøyaktig som sakens natur tillater er her en dydig handling. Samtalen i sekvensen over gir en form for kunnskap om hvordan en mor har opplevd og forstått ulike hendelser. Det er rimelig at de begrensninger sakens natur gir blant annet har med det emosjonelt vanskelige temaet å gjøre. Sekvensen kan også vurderes ut fra relasjonsetikkens opptatthet av omsorgen for den andre, at den andre skal gis muligheter for utvikling. Intervjuerens handlinger kan vurderes som etisk gode hvis de gir rom for dette. Å fortelle historien om vesentlige hendelser i ens eget liv kan sees på som deler av et selvutviklingsprosjekt (Langenhove & Harré 1993). Selvutvikling dreier seg blant annet om å gi mening til hendelser i ens liv – ved for eksempel å fortelle historier (Bruner 1990:51). Morens fortelling over har en slik meningsskapende funksjon. Ut fra dette er det mulig å hevde at i den grad intervjuerens handlinger inviterer til slike fortellinger er de forenlige med en god relasjonsetikk.

Mitt etiske ansvar for hva intervjuene kunne påføre mødrene av negative opplevelser opphørte ikke i det intervjuet var avsluttet. Både ut fra en relasjons- eller omsorgsetikk og ut fra en deontologisk etikk ligger

det et slikt ansvar på intervjueren. Mødrene ble derfor fortalt at de kunne kontakte meg på telefon eller på andre måter dersom noe av det som vi hadde snakket om under intervjuet førte til spørsmål eller reaksjoner. Flere av mødrene benyttet seg av dette. Det viktigste for dem å snakke om ved denne kontakten, som de selv tok initiativet til, var imidlertid ikke egne reaksjoner av emosjonell eller annen art. Først og fremst dreide det seg om spørsmål om hvordan de skulle gå frem for å få hjelp fra hjelpeapparatet; hvordan de skulle forholde seg til den mistenkte mannen; eller om å formidle sin opplevelse av hvor fastlåst situasjonen deres kunne fortone seg for dem.

Anonymisering

Det fortalte lever sitt eget liv

Under analysearbeidet og utskrivningen av dette kom jeg flere ganger opp i det samme dilemmaet: hendelser som mødrene hadde fortalt detaljert om og som bidro til å gi mening til mødrenes måter å handle eller tenke på, ble vanskelig å presentere i skriftlige fremstillinger av anonymitetshensyn. Det gjorde det vanskelig å ivareta noe av meningen ved det mødrene fortalte. Hendelsene kunne dreie seg om ulike handlinger, blant annet med et seksuelt innhold, til dels mot barnet og til dels mot moren selv. Handlingene ble noen ganger opplevd som svært ydmykende, noen ganger som klare overgrep.

I analysene vil det alltid være bestemte fenomen som det vil være spesielt viktig å få frem. For eksempel er det et gjennomgående fenomen blant de fleste mødrene at de strekker seg langt for å forstå eller imøtekomme mannen på ulike områder – i tråd med den relasjonsetikken som er beskrevet her og som jeg kommer tilbake til blant annet i kapittel 9 om skyld. Betydningen av deres handlinger som imøtekommende blir særlig tydelig i forhold til deres unike opplevelser og erfaringer med mannen. Dilemmaet dreide seg om hvordan presentere detaljerte hendelser som ga mening til mødrenes tanker og handlinger og samtidig ivareta mødrenes verdighet ved å eliminere andres mulighet for å bli «kikkere» i forhold til de intime hendelser dette til dels dreide seg om.

Betenkelighetene mine var ikke først og fremst knyttet til at mødrene selv ved lesning av undersøkelsen skulle kjenne seg igjen. De hadde jo

fortalt meg om disse hendelsene på åpne, innsiktsfulle og reflekterte måter. Problemet var hvordan andre kunne komme til å forholde seg til slike detaljerte fremstillinger. Mødrenes verdighet vil være knyttet til at de har en kontroll over det som fortelles. «Once a story is told and retold, it begins to live a life of its own, just as with the stories told in an oral culture» (Langenhove & Harré 1993:97). Både ut fra en deontologisk etikk, en relasjonsetikk og en økologisk etikk kan det argumenteres for at jeg har et særlig ansvar for hva slags betydning de fortalte historiene får og hva slags liv de lever etter å ha blitt nedskrevet. Den økologiske etikken får kanskje andre implikasjoner for hvordan et slikt ansvar kan håndteres enn de to førstnevnte.

Stereotyper i kulturen

I en økologisk sammenheng vil vi være opptatt av at bestemte historier kan få en bestemt mening ut fra kulturelle stereotyper om mødre til overgrep-utsatte barn. En slik stereotypi er for eksempel at disse mødrene er «pripne». Denne stereotypien kan ha betydning for hvordan noen vil oppfatte den følgende historien:

En mor opplever mannen som grenseløs i forhold til hva han krever og forventer fra henne når det gjelder seksuelle handlinger. Hun lurar på om det kan være en sammenheng mellom mannens mulige overgrep og grenseløsheten hans overfor henne. For å få frem sin opplevelse av hans grenseløshet og at hun oppfatter seg selv som relativt fordomsfri når det gjelder seksualitet, forteller hun relativt detaljert om hva han ønsker fra henne. En fremstilling av morens detaljerte fortelling kunne fått noen konsekvenser som jeg vurderte som lite ønskelige, først og fremst den at andre kunne komme i en «kikker-posisjon» i forhold til moren styrt av nysgjerrighet overfor intime detaljer. Derfor valgte jeg å utelukke morens beskrivelser av mannens krav til henne.

Valget uttrykker min oppfatning av hvordan jeg best mulig kan ta hensyn til moren. Valget er uttrykk for en relasjonsetikk. Det kan imidlertid innebære en fare; nemlig at andre oppfatter historien ut fra den tilgjengelige kulturelle stereotypien om «pripne» mødre. Ut fra en økologisk etikk kunne en kanskje forsvart å velge en mer detaljert fremstilling ut fra en rasjonale om å motvirke at denne stereotypien i kulturen skulle få gjennomslag i andres oppfatning av moren.

Eksemplet illustrerer hvordan én etisk betraktningsmåte kan stå i motsetning til en annen: I begge tilfelle gjøres valget ut fra forestillinger om konsekvenser for moren, og i begge tilfelle er grunnlaget for å vite noe om disse konsekvensene ganske usikkert. Denne usikkerheten er som nevnt en uunngåelig del av de etiske vurderinger vi gjør.

Etiske forpliktelser overfor andre familiemedlemmer

Annenhånds informasjon om andre familiemedlemmer

I mødrenes fortellinger forekommer hendelser som involverer andre aktører som barn, far, profesjonelle hjelpere og andre. I denne undersøkelsen kommer ingen av disse til orde selv. Å fortelle en historie innebærer som Bruner (1990) hevder, «... to take a moral stance ...» (s 51). Gjennom sine historier kan mødrene komme med moralske vurderinger av noen av de andre aktørene og deres handlinger. Mødrene er for øvrig forsiktige med å komme med kritiske vurderinger av andre, særlig av mannen, noe som vil bli belyst nærmere i kapittel 8. Kan det knytte seg etiske betenkeligheter til å la disse andre aktørene bli fremstilt i mødrenes fortellinger uten at de gis anledning til å ytre seg? Spørsmålet vil bli drøftet med utgangspunkt i denne fortellingen fra en av mødrene:

M.: Og da satt ungen og kjælte han nedi gjennom og endte opp i skrittet. Faren lå sånn og ungen kjælte med han opp i skrittet og jeg satt og kikket, også skrek jeg opp.

I.: Ja.

M.: Og tenkte, herrlighet, hvorfor skriker ikke mannen min da, for å stanse det.

I.: Ja.

M.: Så sa jeg, – hva er det for noe, sa jeg. Og mannen lå akkurat likt.

I.: Ja.

M.: Og bare rødma sånn og nistirret på fjernsynet, ikke en bevegelse.

«... stories have to do with how protagonists interpret things, what things mean to them» (Bruner 1990:51). Moren forteller historien for å få frem den meningen som hendelsene fikk for henne: De vekket hennes bekymring for seksuelle overgrep. Barnets handlinger overfor faren og farens

måte å forholde seg til disse på får en bestemt mening i historien. Hvordan mødrene forsøker å forstå hendelser gjennom historier er denne undersøkelsens teoretiske perspektiv. Men moren i eksemplet over ville nok hevdet at det hun gjør er å komme med en påstand om hvordan noe er.

Et etisk dilemma

Det etiske problemet vi står overfor her er knyttet til at det sies noe om andre personer som kan oppfattes som utsagn om hva disse faktisk har gjort. Blir jeg som forsker etisk ansvarlig for at noen oppfatter deler av denne teksten som påstander om hvordan andre har handlet? Folk har en tendens til å reifisere beretninger om handlinger (Langenhove & Harré 1993:96). Handlinger det snakkes om blir vanligvis antatt å ha funnet sted. Når mødrene er opptatt av å fortelle om bestemte hendelser frykter eller tror de at disse er knyttet til en faktisk historie om overgrep. En skriftlig fremstilling av slike hendelser kan gi opphav til bestemte forestillinger om det barnet og den faren som beskrives, blant dem som leser denne teksten. Dette kan skje selv om det understrekes at dette er slik moren i eksemplet over så det.

Kan jeg forsvare denne fremstillingen med argumenter om at det «bare» dreier seg om mødrenes måter å forstå hendelser på? At det ikke dreier seg om påstander om hvordan noe faktisk er, men hendelser sett fra mødrenes perspektiv? Et teoretisk perspektiv kan ikke i seg selv gi en etisk begrunnelse for en handling. Det er ikke mulig å komme utenom at det må føres *etiske* argumenter for å begrunne at forskerens handlinger og fremgangsmåter i en undersøkelse er etiske. Det holder ikke med erkjennelsesteoretiske begrunnelser. Sekvensen over fremstilles også i kapittel 6. Der er den tatt med for å belyse hvordan en del av erkjennelsesprosessen kan arte seg hos mødrene. Den detaljerte fremstillingen har således en teoretisk begrunnelse. Men den kan samtidig betraktes som uttrykk for en relasjonsetikk ved at den prøver å ivareta den intervjuedes perspektiv. Den prøver å få frem og bekrefte det som er den intervjuedes forestillinger, oppfatninger og måter å forstå en del av verden på. Med ved å utøve denne form for relasjonsetikk oppstår et nytt etisk problem knyttet til hensynet til de andre som omtales. Dét bekrefter Baumans (1996b) påstand om at moral er aporetisk. Velger man ett alternativ vil det oppstå ett nytt problem. Det finnes ikke noen klar løsning på dilemmaet.

Å unndra seg det etiske dilemmaet

Anonymisering er forskningens tradisjonelle løsning på problemet. Men dette er ikke en helt fullgod løsning. Anonymisering er å forsøke å løse et etisk problem ved å unndra seg det. Logikken synes å være: Siden det (gjennom mine anonymiseringer) ikke er mulig å vite hvem disse utsagn i intervjueteksten handler om har jeg ikke lengre et etisk ansvar for hvordan de vil bli oppfattet. På samme måte som jeg viste ved drøftingen av informert samtykke, vil en vektlegging av anonymisering kunne innebære en diskvalifisering av det etiske eller moralske perspektivet.

Bakan (1996) viser at ved slike fenomennære beskrivelser vil det alltid være en fare for at noen av de omtalte kan kjenne seg igjen. Anonymiseringen løser heller ikke det etiske problemet som ligger i at leseren presenteres for en intervjuetekst som kan få leseren til oppfatte at en av de omtalte personer har et ansvar eller en skyld for bestemte handlinger. Bakan (1996) lanserer en idé til løsning hvor forskeren ikke direkte omtaler den eller de personer det er blitt forsket på. Han mener at dette kan unngås ved å trekke veksler på metaforer og fiksjonslitteratur for å belyse de fenomener man er opptatt av. Freuds bruk av greske sagn og myter nevnes som et eksempel. Det kan nok i noen tilfelle være en vei å gå. Men det reiser samtidig nye problemer, både knyttet til det å finne frem til de gode metaforer og til det å vise hvordan fiksjon og metafor har forbindelseslinjer til og belyser det fenomenet man er opptatt av.

Etiske spørsmål som vedrører informantenes utbytte av samtalen

I den skriftlige orienteringen til de aktuelle informantene blir de forespeilt at samtalen vil kunne være nyttige og positive (vedlegg 1). Formuleringen som anvendes er hypotetisk, det sies ikke at intervjuet vil forløpe slik. Likevel kan det reises minst to etiske spørsmål ut fra dette: For det første om det er riktig å forespeile at samtalen i seg selv vil kunne være utbytterike. For det andre om deltakerne i en slik undersøkelse har krav på en form for utbytte uavhengig av hva de blir forespeilt.

Det å forespeile et utbytte

Det første spørsmålet kan vurderes etisk på minst to måter: Hadde jeg grunnlag for å regne med at samtalene ville kunne være utbytterike? Var samtalene utbytterike? Hvis jeg hadde grunnlag for det kan det ut fra en utilitaristisk og en relasjonsetikk argumenteres for at det ikke var uetisk å forespeile noe utbytte. Forespeiling av utbytte var knyttet til tidligere erfaringer med å føre samtaler med mødre om det aktuelle temaet. Jeg hadde hatt kliniske samtaler med en rekke mødre som var redde for at deres barn kunne være utsatt for overgrep fra et nært familiemedlem. I forbindelse med denne undersøkelsen hadde jeg gjennomført et par intervjuer som jeg i utgangspunktet definerte som prøveintervjuer. Jeg valgte senere (med mødrenes tillatelse) å inkludere disse i undersøkelsen. Med bakgrunn i disse erfaringene mente jeg at jeg hadde grunnlag for å formulere meg på denne måten.

Ga samtalene mødrene noe utbytte? Ut fra hvordan de fleste intervjusamtalene forløp, med et engasjement og en åpenhet fra mødrene, synes det å være en viss dekning for at samtalene var utbytterike. For mange av mødrene opplevdes intervjuet som den første anledningen de fikk til å fortelle sin historie – på tross av at de hadde hatt kontakt med hjelpeapparatet. Selv om samtalen kunne være vanskelig og berøre vonde tema var den viktig for dem. Dette kan betraktes som et argument for at det både ut fra en utilitaristisk og ut fra en relasjonsetikk var etisk å forespeile mødrene et visst utbytte av samtalene.

Mot den utilitaristiske begrunnelsen for at handlingen er etisk kan det innvendes at den baserer seg på ontologi, det vil si på empiri. Hvis bestemte handlinger som det å involvere noen i et intervju gir bestemte og påviselige resultater i form av et opplevd utbytte, er de etiske. Som jeg har påpekt tidligere er dette ikke en posisjon som er forenlig med en deontologisk etikk hvor det etiske må begrunnes i seg selv og ikke i empiri. Denne type innvending rammer imidlertid nødvendigvis ikke den relasjonsetiske begrunnelsen for handlingens etikk. Ut fra en relasjonsetikk vil det være mulig å svare at det etiske prinsippet om omsorg kommer først. Deretter må man gjøre en vurdering av om bestemte handlinger er i overensstemmelse med dette prinsippet. Og siden intervjuene forløp på en bestemt måte, forenlig med dette prinsippet, har forskeren sitt på det tørre.

Det andre perspektivet, at etikk ikke kan begrunnes empirisk, finner vi både som jeg tidligere har vist i Baumans (1996b) postmoderne etikk og

i Kants deontologisk etikk. Etikken er hos Kant imperativ: du skal! Plikten til å handle slik at du gjør hva du kan for å unngå å bruke et annet menneske bare som middel, er overordnet resultatet av handlingen. At utbyttet av en handling berettiger den blir vanskeligere å forsvare ut fra en slik etikk. Er det en mulighet for at min forespeiling av et utbytte reduserer den andre til et middel? Ja kanskje, hvis den andre lar seg bruke som informant for å oppnå det forespeilte utbytte. I så fall blir det vanskelig å insistere på at jeg har gjort alt jeg kan for å unngå å bruke den andre som et middel. Ut fra den deontologiske etikken i sin ytterste konsekvens vil det derfor være uetisk å forespeile den intervjuede noen form for utbytte.

De ulike etiske perspektiv fører til forskjellige konklusjoner. Forespeilingen av et utbytte i denne undersøkelsen kan vurderes som etisk ut fra en utilitaristisk etikk, men ikke ut fra en deontologisk etikk. Den deontologiske etikkenes opptatthet av ikke å gjøre den andre til et middel er viktig, også i en forskningsmessig sammenheng. Men dens imperative etikk kan lett føre til en handlingslammelse fordi en absolutt overholdelse av kravene blir umulig. Ut fra relasjonsetikken er det mulig å vurdere om hvert enkelt tilfelle av ulike handlinger, her intervjusamtalen, gir de intervjuede et utbytte og om de ut fra dette kan sies å være etiske. Innenfor dette etiske perspektivet er det også plass for vurderinger av om den intervjuede reduseres til et middel, men uten at den etiske vurderingen står eller faller utelukkende på dette.

Det å ha krav på et utbytte

Det andre spørsmålet som jeg begynte dette avsnittet med dreide seg om de intervjuede har krav på et utbytte ved å delta i en slik undersøkelse – uavhengig av hva de er blitt forespeilt. Har jeg som forsker noen etiske forpliktelser til å gi noe tilbake? Bør det være en form for gjensidighet mellom forsker og intervjuer også på dette området? Dette ble spørsmål som jeg måtte forholde meg til under forløpet av undersøkelsen. Mitt budskap til mødrene om at de kunne kontakte meg etter intervjuet hvis det var noe i tilknytning til det vi hadde snakket om som de ville ta opp med meg ble tatt på alvor av flere av mødrene. De henvendte seg med spørsmål om hvordan de skulle snakke med og forholde seg til sitt barn i gitte sammenhenger. Hvor kunne de få hjelp til vansker barnet strevde med? Burde de selv ha noen å snakke med om de belastningene de opplevde? Hvordan skulle de forholde seg til mannens familie som de tidligere hadde

hatt god kontakt med? Kunne jeg stille som vitne i samværsaken? Kunne jeg snakke med barnet?

Disse henvendelsene var uttrykk for at mødrene gjennom intervjuene hadde opparbeidet seg en tillit til meg og for at noen av dem hadde så negative erfaringer med det tilgjengelige hjelpeapparatet at de ikke kunne tenke seg å ta kontakt med dette igjen. Mødrenes åpenhet, som var en forutsetning for undersøkelsen, deres tillit og deres negative erfaringer med hjelpeapparatet, innebar at jeg følte meg forpliktet til å strekke meg langt for å imøtekomme deres henvendelser. Samtalene som følge av flere av henvendelsene artet seg i stor grad som en fortsettelse av intervjuene. De førte som regel ikke frem til definitive svar, men til refleksjoner omkring ulike måter mødrene kunne forholde seg til de spørsmål de kom med. Disse samtalene representerte derfor ikke andre etiske utfordringer enn de som selve undersøkelsen reiste. I flere av sakene var jeg behjelpelig med å etablere kontakt med behandlere for mor og barn.

I noen saker fikk mitt engasjement et noe større omfang. I to av sakene hadde jeg, etter at intervjuene var gjennomført, samtaler med mødrenes barn. Utgangspunktet for disse samtalene var til dels mødrenes ønske om at noen kunne hjelpe barna med vansker de strevde med, og til dels ønske om hjelp til å forstå barnets reaksjoner. I begge tilfelle hadde mødrene både fått avslag på hjelp fra det offentlige hjelpeapparatet og til dels opparbeidet en sterk mistillit til dette. I begge tilfelle gjorde jeg det klart for mødrene at jeg ikke kunne gi dem noe definitivt svar på hva som hadde skjedd med barnet av mulige overgrep. I disse to sakene, og i to andre, ble jeg senere involvert som vitne i sivil sak om samvær. Som innkalt vitne var jeg juridisk forpliktet til å møte. Som vitne i den enkelte saken kunne jeg latt være å si noe. Jeg kom imidlertid frem til at det var riktig av meg å si noe i en rettslig sammenheng. Under vitneavhøret la jeg vekt på å formidle min forståelse av den historien mødrene hadde formidlet, på å fremheve at jeg ikke kunne uttale meg definitivt om selve overgrepsspørsmålet og at jeg naturligvis heller ikke kunne si noe som innebar en omtale eller karakteristikk av den annen part. De etiske utfordringene er utvilsomt mer åpenbare i disse engasjementene.

Det etiske må, som jeg før har nevnt, finne sin begrunnelse innefor etikken. Det finnes ingen konvensjoner innen forskningen å begrunne min imøtekommelse av mødrenes henvendelser på. Tvert imot vil noen hevde at imøtekommelsen kan komme i motsetning til konvensjoner for forsk-

ning om standardisering, distanse og upartiskhet i forhold til de som er gjenstand for forskningen (Mishler 1986:9, Kvale 1997:64). Fraværet av konvensjoner å støtte seg til understreker at dette dreier seg om et etisk spørsmål. Jeg måtte selv foreta valg, og jeg måtte selv overbevise meg og andre om at det jeg valgte var et etisk godt valg.

I kapittel 3 fremstilte jeg hvordan intervjuene involverte den intervjuede i en utforskning av hendelser sammen med meg som intervjuer. Jeg pekte på at et troverdig engasjement fra forskeren var betinget av at forskeren bevegtes av og bryr seg om den andre og det denne forteller. Et slikt engasjement er forenlig med et relasjonsetisk perspektiv hvor: «... ethical goals should be informed above all else by a caring attitude towards others» (Flinders 1992:106). Hvor skal grensene for en slik omsorg settes? Skal de begrenses til en omsorgsfull holdning under selve intervjuet eller skal de defineres videre?

Jeg valgte altså det siste alternativet. I forhold til det engasjement jeg hadde vist under intervjuet – og som jeg har redegjort for i kapittel 3 – ble det uforenlig å ikke skulle påta meg de nevnte oppgavene. En unngåelse av å påta meg disse ville kunne redefinere mitt tidligere engasjement som å ha beveget meg under falskt flagg. Jeg følte meg forpliktet til å kunne dokumentere og representere noen av mødrenes erfaringer og historier i en rettslig sammenheng. Hvis denne etiske forpliktelsen begrenset hvordan jeg kunne forholde meg til selve intervjumaterialet ville det oppstå et etisk dilemma. Ville det binde meg i mine analyser? Ville det begrense hva jeg kunne se? Ville det utelukke noen måter å forstå og fremstille mødrene og deres handlinger på?

Mitt engasjement skjedde på bestemte premisser beskrevet ovenfor. Med disse som ramme for mitt engasjement kom jeg frem til at det ikke ville få noen av de begrensende følgene som jeg har nevnt. Dette var mulig å vurdere ettersom jeg på tidspunktene for de ulike engasjement var kommet et godt stykke på vei i analysene av intervjutekstene. Jeg vurderte også om engasjementet kunne ha positive konsekvenser i forhold til prosjektet – om det å følge mødrene inn på den rettslige arenaen kunne gi en form for tilleggsinformasjon om mødrenes situasjon. Rettsvesenets virksomhet kan ut fra et narrativt perspektiv betraktes som en form for historiekonstruksjon hvor retten forsøker å ta beslutninger om hvilken eller hvilke historier som virker mest overbevisende. Hvilke historiekonstruksjoner som man kommer frem til kan si noe om hvilken forståelse mødrene møter fra retten. Mitt engasjement i de nevnte sakene har gitt grunnlag for

et ennå ikke publisert arbeid: «A narrative analysis of mothers' encounter with the legal system in cases concerning right of access involving the suspicion of abuse» (Mossige 1997).

Ut fra en utilitaristisk etikk synes vurderingen av de ulike konsekvenser av mitt engasjement å gi en positiv overvekt. På den negative siden vil en mulig konsekvens kunne være en skepsis blant noen innenfor forskersamfunnet til å kunne gjennomføre analyser uten at disse styres av engasjementet og dermed også til selve resultatene av analysene. På den positive siden var en konsekvens at mødre oppfattet mitt engasjement som en omsorgsgivende støtte. For meg som forsker var det positivt å kunne handle på en måte jeg selv oppfattet som konsistent og troverdig i forhold til det engasjementet som denne typen intervju krevde. Jeg tror også at mine handlinger var med å skape tillit til forskningsmessig virksomhet blant noen av dem som var gjenstand for denne forskningen. Endelig har mitt engasjement gitt meg kunnskap, som er i ferd med å nedfelles i artikkelform, om hvordan den rettslige prosessen kan arte seg for disse mødrene.

Engasjementet må imidlertid først og fremst begrunnes ut fra en relasjonsetikk. Intervjuform og tema forutsetter en involvering fra forskerens side og at forskeren lar seg bevege og bryr seg om fortelleren og det som det fortelles om. Det følger av en slik etikk at forskerens engasjement ikke kan begrenses til å vise en omsorgsfull holdning under intervjuet, men at han under gitte betingelser må akseptere en forpliktelse til å dokumentere og formidle de intervjuedes erfaringer og meningskonstruksjoner i noen andre sammenhenger. Hvilke betingelser og sammenhenger dette kan være må vurderes i hvert enkelt tilfelle.

Konklusjon

En undersøkelse som denne reiser en rekke etiske spørsmål; og hvert svar eller løsning innebærer nye problemer. Hvordan skal man da kunne forholde seg etisk som forsker? Det etiske ligger i å ta disse spørsmålene på alvor. Dette innebærer to ting: At forskeren avklarer med seg selv hvilke etiske spørsmål som et bestemt prosjekt reiser. Dernest at han tenker gjennom hvilke løsninger som kan være mulige og ikke minst hvilke nye problemer disse reiser. Når han velger et handlingsalternativ er ikke de etiske spørsmålene løst. Tvert imot vil en etisk holdning innebære en bevissthet om at han er ansvarlig for dette valget og dets konsekvenser.

5 Forsøkene på å forstå tvetydige hendelser

Innledning

Spørsmålet som jeg undersøker i dette kapitlet er hvordan mødrene går frem for å gi mening til ulike hendelser, opplevelser og erfaringer – hvordan de «... come to endow experience with meaning, which is the question that preoccupies the poet and the storyteller» (Bruner 1986:12).

Kan mødrene betraktes som historiefortellere? Noe av det jeg vil forsøke å vise er hvordan mødrene i forsøk på å knytte mening til og sammenheng mellom sine erfaringer konstruerer og forteller historier. I dette ligger undersøkelsens narrative perspektiv.

I dette kapitlet vil jeg se nærmere på hvordan de handler for å forstå ulike hendelser, det som jeg i kapittel 2 betegnet for narrative handlinger. Resultatene som jeg kommer til å presentere i det følgende vil være knyttet til analysenivå 2, nivå for analyser av narrative handlinger. Analysene omfatter hvordan mødrene handler for å forstå hendelser. De omfatter viktige deler av prosessen på vei mot å avklare om hendelser kan plasseres innenfor rammen av kjente narrativer eller om disse hendelsene innebærer at grunnleggende antakelser i mødrenes forståelse av en del av virkeligheten er brutt.

Mødrenes anstrengelser for å forstå ulike bekymringsfulle hendelser kan fremstilles med en sekvensialitet – et slags forløp. Dette forløpet begynner med deres første møter med tvetydige hendelser og beveger seg via forsøkene på å forstå og frem mot en fremstilling som gir noen av hendelsene en bestemt mening. Strukturen i dette kapitlet vil stort sett følge den første delen av dette forløpet i mødrenes handlinger for å forstå hendelser. Den siste delen av forløpet hvor de eventuelt kommer frem til en avklart fortelling å forstå bestemte hendelser innenfor, blir gjenstand for analyser i det neste kapitlet.

Forsøkene på å forstå hendelser kan fremstilles som en erkjennelsesmessig bevegelse. Jeg vil forsøke å beskrive hvordan denne bevegelsen

foregår og under hvilke omstendigheter mødrene gir seg i kast med en slik erkjennelsesprosess. I de fleste intervjuene er forløpet i den første delen av mødrenes erkjennelsesprosess ikke et rettlinjert forløp fra noe uavklart til noe som blir gradvis mer avklart. Det dreier seg heller om en frem-og-tilbakebevegelse mellom ulike mulige meningsinnhold som hendelser kan ha. Fremstillingen i dette kapitlet vil derfor også være noe preget av denne frem-og-tilbakebevegelsen.

I kapitlets første del undersøker jeg hvordan mødrene blir opptatt av ulike tvetydige og bekymringsfulle hendelser. Det at hendelsene oppfattes som bekymringsfulle innebærer at mødrene tenker seg en mulig historie som de kan plasseres innenfor. Samtidig oppfattes hendelsene som så tvetydige at de ikke så lett lar seg konfigurere til en bestemt historie. Det er denne kombinasjonen av tvetydighet og bekymringsfullhet som involverer mødrene i et tolkningsarbeid i forhold til hendelsenes mening.

I det neste avsnittet undersøkes hvordan mødrene går frem i sine forsøk på å forstå meningen i ulike hendelser. Mødrene må ta stilling til om grunnleggende antakelser i deres virkelighetsoppfatning er blitt brutt. I dette avsnittet viser jeg også hvordan det å fortelle blir en måte å reflektere over meningen som hendelser kan ha.

Det er ikke bare hendelsenes tvetydighet og det bekymringsfulle i seg selv som involverer mødrene i dette tolkningsarbeidet. I avsnittet om mødrenes omsorgsperspektiv viser jeg hvordan dette perspektivet har betydning for at mødrene gir seg i kast med denne erkjennelsesprosessen.

Mødrene er i perioder tilbakeholdne med å artikulere sin bekymring for seksuelle overgrep. I de to siste avsnitt i kapitlet analyseres hvordan denne tilbakeholdenheten kan arte seg og hva som kan skje når de tar med seg denne tilbakeholdenheten og temaet overgrep inn på den offentlige arena.

Involvering i å tolke tvetydige og bekymringsfulle hendelser

Er det noen historie?

Mødrene er i denne delen av forløpet ikke først og fremst opptatt av å fortelle en historie. Hva de strever med er å finne ut om det er noen historie

å fortelle: «In order to count as an acceptable story one must first establish "the point" of the story, an event to be explained» (Gergen & Gergen 1988:20). Når fortelleren mener at det foreligger hendelser som trenger å forklares vil historien kunne ha et poeng, den vil kunne vise eller forklare noe for mottakeren av historien, for eksempel: «og da ble jeg redd for at barnet måtte være utsatt for overgrep». Begynnelsen på enhver historie vil derfor være en hendelse som, i det minste for fortelleren, krever en videre avklaring. Dette er også mødrenes utgangspunkt: De har opplevd noen hendelser som krever en avklaring.

Mødrene gir ikke noe enkelt og entydig svar på spørsmålet om bakgrunnen for at deres barn ble undersøkt på Aker sykehus. De refererer ikke til en enkel kausalforklaring ved for eksempel å si: «det var fordi jeg tenkte at det hadde skjedd seksuelle overgrep». Det vanlige er at de forteller om en rekke hendelser som de har erfart og at disse hendelsene gjøres til gjenstand for eller blir utgangspunkt for overveielser og refleksjoner. Hendelsene de nevner presenteres som begynnelsen på noe som ble en bekymring eller et problem for dem som i den følgende fremstillingen:

Datteren min hadde vært hos pappa fra fredag til lørdag og jeg hentet henne lørdag ettermiddag. Så hadde hun en veldig rar reaksjon. Hun brøt mer eller mindre sammen og fordi det var så veldig vondt i tissen.

Og jeg ble jo redd med en gang. Begynte å spørre hva som kunne ha gjort det så vondt der og hun ble da ganske aggressiv og svarte bare: Jeg vet ikke, jeg vet ikke.

Jeg spurte da om pappa hadde gjort henne noe og hun svarte at han holdt henne så hardt. Hun viste meg også med hånda hvor hardt han hadde holdt henne. Jeg begynte å bli redd. Jeg skjønnte ikke hva det kunne være for noe.

Mødrene er, som i eksemplet over, involvert i spørsmålet om deres barn kan være utsatt for noe som vekker en bekymring. Når mødrene forteller om denne bekymringen knytter de den til et punkt i deres egen historie. På dette punktet opplevde de en eller flere hendelser. Hendelsene fremstilles som en mulig begynnelse på den eller de historiene som de forteller. Når jeg bruker uttrykket «mulig begynnelse» er det for å få frem at de fleste mødre, i alle fall i en periode, er svært usikre på om disse hendelsene kan forstås som begynnelsen på en ny og annerledes historie som i det følgende eksemplet:

I utgangspunktet hadde jeg ikke trodd at faren hadde gjort noe med henne. I utgangspunktet, men jeg vet at det er et eller annet som har skjedd. Men hva det er for noe, det vet jeg ikke.

Denne moren formulerer seg relativt åpent. Det er foreløpig uavklart om det som har skjedd kan forstås innenfor rammen av noe som er kjent eller innenfor rammen av en ny historie. For å kunne plassere en hendelse innenfor rammen av en historie må mødrene ha en forestilling om hva historien dreier seg om, om hvor den ender eller fører hen.

En historie er en ramme

I narrative termer står mødrene i undersøkelsen overfor to problemer: de må ta stilling til hvor historien fører hen; hva som er dens poeng. Som Gergen & Gergen (1988) peker på, «Once a goal is established it serves to dictate the kinds of events that can subsequently figure in the account» (s 21). Men straks de etablerer historiens mål står de overfor et nytt problem, nemlig å vurdere om nye bekymringsfulle hendelser som de opplever passer inn i denne historien. Enhver fortelling er en ramme som inkluderer noen og ekskluderer andre typer hendelser. Valget av en fortelling som en ramme å forstå de hendelser barnet formidler til moren er svært vanskelig. Dette er en vanlig situasjon mødrene forteller om i intervjuene:

Da var faren der og passet på han fra tidlig om morgenen til sånn tre-fire tiden. Dagen etter så kom Tom da med uttalelser om hvor han da sa atte ... han skulle på do om morgenen så lurte han på om jeg kunne gjøre tissen hans stor. Nei, sa jeg, det kan jeg vel ikke. Jo sa han, du må leke med den og kose med den, sånn som pappa gjør. Og da visste jeg ikke helt hva jeg skulle si, jeg snakket det litt bort..

Når tilsvarende situasjoner oppstår mellom mødre og barn kan mødrene ikke legge bort sitt spørsmål om hva de hendelsene barnet nevner kan bety. Mødrene kan vanskelig la være å bli trukket inn i et arbeid med å forstå hendelsene.

Selv om det til å begynne med ofte er uklart for de fleste mødrene hvilken mening de skal legge i visse hendelser gir de seg likevel i kast med et tolkningsarbeid som en av mødrene beskriver slik:

Det var ikke mye konkret, det var det ikke. Men, jeg har stusset veldig på ting tidligere, men det var ikke noe ... som man kan sette isammen etterpå, som blir mere konkret etterpå.

Moren reflekterer eller metakommuniserer om hva virksomheten med å forstå hendelser går ut på. At noe blir mer konkret er en dagligdags uttrykksform som betyr noe i retning av det som moren ovenfor gir uttrykk for, nemlig at det er noe som man kan sette sammen med noe annet, noe som kan plasseres inn i en sammenheng og som derved blir mer begripelig. Denne folkepsykologiske forståelsen av hva som ligger i at noe er konkret og begripelig, er forenlig med den narrative forståelsen av at hendelser får mening ved å plasseres i en sammenheng. De konfigureres i narrativer eller fortellinger (Gergen & Gergen 1988). Folks forståelse av at det begripelige er noe som inngår i en sammenheng kommer også frem i folkelige og metaforiske uttrykk for dets motsats, det ubegripelige, nemlig at det hverken har hode eller hale. En av mødrene bruker også dette metaforiske uttrykket når hun forsøker å beskrive sitt strev med å forstå bekymringsfulle hendelser hun stilles overfor.

Hvilken fortelling er dette?

Fremstillingen av det bekymringsfulle får svært ofte form som en liten fortelling, som i dette eksemplet:

- Det var jo utfra en episode, fredag for 1 uke siden
- hun skulle til faren
- og da finner hun frem dette ringspillet
- og setter det sammen sånn
- og så setter hun en oppå midten.
- også kler hun av seg
- også skal hun sitte på den
- og jeg bare spurte hvorfor kler du av deg. Har du sett at noen gjør det, er det noen som har sagt at du skal gjøre det? – også fikk hun det ikke til, hun bare gav opp.
- jeg fulgte jo med på hvordan hun hadde tenkt å gjøre det.
- hun skulle sitte oppå den ene som stod rett opp

Hvordan skal moren forstå hendelsene? Moren gir hendelsene en ordnet fremstilling; de presenteres i en lineær tidsmessig sekvens. Moren ville antakelig mene at fremstillingen avspeiler den sekvens som hendelsene foregikk i.

Moren er ikke bare forteller. Hun er også en aktør i fortellingen. Som aktør i fortellingen og som forteller presenterer hun en forestilling om at

det kan være en kausal forbindelse mellom de hendelsene hun forteller om. Hun stiller datteren spørsmål som uttrykker en idé om at det kan foreligge en slik kausal forbindelse hvor hver hendelse sees som et resultat av de foregående hendelser. Er de uttrykk for en lek datteren driver på med? Har hun selv og kanskje ved en tilfeldighet, oppdaget en måte som hun kan stimulere seg selv på? Er hennes handlinger uttrykk for en idé som andre har satt henne på? Har det noen betydning for meningen ved disse hendelsene at de skjer like før hun skal på besøk til faren?

Morens fremstilling har et mønster som det er mulig å trekke ut av de aller fleste av intervjuetekstene. Den har form som en fortelling. Den har en begynnelse. Den begynner en dag da datteren skulle besøke sin far. Den har et mellomparti hvor flere hendelser finner sted. Hendelsene presenteres i en tidsmessig rekkefølge. Hendelsene i mellompartiet er oftest av en slik karakter at det som i begynnelsen er en ulmende bekymring eller problem lenger ut i forløpet fremtrer for mødrene som noe mer bekymringsfullt eller problematisk.

Morens fortelling omfatter også en evaluering. Evalueringen er et øyeblikk i fortellingen hvor: «..the narrator calls attention to the point of what he is telling, and its importance, makes an appeal to the significance he has wrested from experience, through his narrative shaping of it». (Brooks 1992:34). Morens evaluering i eksemplet ovenfor tar for seg hvilken intensjon som barnet har med de handlinger som moren forteller om. Moren forsøker å trekke ut en mening som fortellingen kan ha: «hun skulle sitte oppå den ene som stod rett opp». Det kan hende at en enkelt hendelse i den sekvens av hendelser som oren forteller om kunne ha gitt moren et slags grunnlag for den konklusjonen hun trekker om datterens intensjon. Men det er morens fremstilling av hendelsene i en historieform med dens lineære tidsmessige sekvensialitet og med en til dels eksplisitt kausal forbindelse mellom hendelser, som gir henne et grunnlag for å tillegge datterens atferd akkurat denne intensjonen.

Hvis dette var alt som var å si om de hendelser som moren forteller om så kunne fortellingen slutte her. Men for moren holder ikke dette som noen god avslutning på fortellingen. Det at datteren gir opp eller ikke får til sitt prosjekt er en slags avslutning. Men hverken moren eller leseren av fortellingen kan vite hva det er datteren ikke får til. Det er usikkert hva slags mening hennes anstrengelse har og det er derfor også usikkert hvilken mening de ulike hendelser i fortellingen har.

Finnes det et plot?

Det mangler et plot eller en rød tråd i morens fremstilling over. Dette er også tilfellet i sekvensen på side 4. Plot-begrepet er beskrevet i kapittel 1. Her er det særlig et aspekt ved plottet som kan belyse mødrenes handlinger og som jeg vil fokusere på: Plottet er knyttet til anstrengelser hos den som forsøker å forstå en fortelling. Plottet er ikke noe som ligger i hendelsene. Det er en struktur eller meningssammenheng som den som erfarer eller opplever hendelsene kommer frem til og ser hendelsene innenfor.

Et plot er i utgangspunktet et litterært begrep og knyttet til forståelse av tekster. I en slik sammenheng kan det best forstås som «... an activity, a structuring operation elicited in the reader trying to make sense of those meanings that develop only through textual and temporal succession. Plott in this view belongs to the reader's "competence"...» (Brooks 1992:37). Plottet ligger som en eller flere muligheter i en tekst. Men det er leserens strukturerte anstrengelser som eventuelt gir et bestemt plot. Plottet oppstår i møtet mellom leseren og en tekst gjennom de meningsskapende anstrengelser som leseren gjør ut fra de meningsmuligheter som denne leseren er i stand til å se i teksten.

Mødrene i denne undersøkelsen forholder seg i utgangspunktet til hendelser og ikke til en tekst. Hvordan kan plot-begrepet være relevant å trekke inn i en slik sammenheng? Mødrenes posisjon kan i en forstand sammenliknes med leserens posisjon i forhold til en tekst. Leserens skal finne frem til en mening i en tekst som vanligvis vil dreie seg om hendelser i en tidsmessig rekkefølge. Mødrene i denne undersøkelsen står overfor utfordringen å komme frem til mening i tvetydige hendelser, men hvor de i større grad enn leseren selv må velge ut de hendelser som er signifikante å forstå. (Også en leser av en litterær tekst vil til en viss grad gjøre slike valg). Og i likhet med, men i enda sterkere grad, må mødrene involvere seg i strukturerte operasjoner hvor hendelser settes inn i sammenhenger som kan gi disse hendelsene en bestemt mening.

Så lenge det er uklart både for mødrene og for leseren av fortellingen hvilken mening den formidler utover den nokså konkrete evaluering som mødrene har kommet med, så mangler dette plottet for disse (og for leseren).

Det uavklarte gir ubehag

De fleste hendelser som mødrene i denne undersøkelsen forteller om – og som jeg har gitt noen eksempler på – er av en slik art at hverken en mor eller vi som lesere kan være sikre på hvilken mening de forskjellige hendelsene har. Forløpet av hendelser fører ikke frem til en avslutning som representerer en løsning eller en avklaring. Det uavklarte representerer en tilstand av ubehag eller spenning for den som opplever det. Denne tilstanden kan være utgangspunkt for anstrengelser for å eliminere den, som for eksempel ved konstruksjon av fortellinger. Disse fortellingene setter hendelsene inn i en meningsfull sammenheng hvor avslutningen representerer en avklaring av det uavklarte.

Det idealtypiske er at fortelling av narrativer «... is maintained in a state of tension, as a prolonged deviance from the quiescence of the "normal" – which is to say, the unnarratable – until it reaches the terminal quiescence of the end. The development of a narrative shows that the tension is maintained as an ever more complicated postponement or detour leading back to the goal of quiescence» (Brooks 1992:102). Det upåfallende, det som ikke overrasker oss og som ikke bidrar til noen spenningstilstand blir ikke utgangspunkt for noen fortelling. Det som blir utgangspunktet for og som opprettholder fortellingen, er det uavklarte eller det spenningsfylte.

Hvordan forstår mødrene meningen i en hendelse?

Sammenstille med det vanlige

Mødrenes erkjennelsesprosess omfatter det å ta stilling til om hendelser de erfarer befinner seg innenfor rammen av det vanlige eller om disse hendelsene er av en slik art at de krever en ny fortelling å forstås innenfor. Intervjutekstene gjør det mulig å si noe om hvordan de går frem når de tar stilling til dette:

Hun kom aldri løpende inn mot meg og gav meg en kos, det var jeg vant til da, fra hun var hos foreldrene mine og ... eller ... sånne ting som jeg var vant til: at hun var helt forstyrra når jeg kom, ikke sant, og var helt overlykkelig, det var hun ikke

Vi kan se to fortellinger i det moren forteller. En fortelling om hvordan det er nå og en fortelling om hvordan det har pleid å være. Den siste presenteres ikke som en fullstendig fortelling, men den henvises til. Og fortellingen om hvordan det er nå presenteres delvis som en form for negasjon av den vanlige fortellingen: «Hun kom aldri..». Fortellingen om hvordan det er nå gis en mening i forhold til fortellingen om hvordan det pleide å være. I denne sammenhengen representerer fortellingen om hvordan det var, det vanlige. De nåtidige hendelsene blir annerledes fordi de ikke passer inn i fortellingen om hvordan det pleide å være.

Morens forsøk på å fremstille datteren slik moren mener at hun vanligvis er eller har vært, kommer til uttrykk i form av fortellinger om datteren:

Når jeg kom for å hente henne hos foreldrene mine (var jeg vant til at) kom hun løpende mot meg og gav meg en kos.

Fortellingen om det vanlige blir en bakgrunn som moren vurderer nye hendelser i forhold til. Ved en slik vurdering trer hendelsene frem for moren som deler av en ny figur, det vil si som deler av en ny fortelling om datteren som er forskjellig fra morens tidligere fortellinger om datteren. For moren er hendelsene ikke forenlige med disse fortellingene. Hun må komme frem til en ny fortelling hvor de annerledes hendelsene kan passe inn.

Sammenstille med grunnleggende antakelser

Eksemplet kan sees i lys av Bruners (1990) påstand om at folk konstruerer narrativer når de opplever at grunnleggende antakelser blir brutt. Både i forhold til det aktuelle eksemplet, og i forhold til andre eksempler vi etter hvert kommer til å se på, er Bruners påstand på en og samme tid opplysende og noe misvisende: De to fenomenene, konstruksjon av narrativer og brudd på grunnleggende antakelser, synes å være knyttet til hverandre på en annen måte enn slik det er rimelig å forstå Bruner. Moren opplever ikke et definitivt brudd, men en usikkerhet på om hendelser bryter med eller kan forstås innenfor kjente narrativer som fører til at hun forsøker å se om hendelsene må settes inn i en ny fortelling.

Moren benytter seg av to grunnleggende antakelser når hun forsøker å forstå datterens atferd. Den ene antakelsen er hennes gamle fortellinger om hvordan hennes datter er. Fortellingene er ment å fremstille det vanlige, slik vi mener eller antar at personen vanligvis er. Stilt overfor hendelser

som kan fremtre som annerledes for oss vil vi ta frem de narrativer som er kjente for oss, og som handler om det fenomenet vi er opptatt av, for å se om disse hendelsene kan forstås innenfor rammen av de gamle narrativene. Hvis vi opplever at vi ikke kan forstå disse hendelsene innenfor rammen av de gamle narrativene, kan dette bety at noen av våre grunnleggende antakelser i forhold til det aktuelle fenomenet blir brutt. I så fall kan det hende at vi vil se oss om etter andre narrativer å forstå dem innenfor. Den andre antakelsen har med *hvordan* hun går frem for å fortolke sin datter. Hun benytter det som hun oppfatter som det vanlige for datteren som en målestokk når hun vurderer den aktuelle atferden. Begge disse to antakelsene kommer til anvendelse når mødrene forsøker å forstå bekymringsfulle hendelser med tilknytning til deres barn.

Skape sammenhenger

Folks narrativer om seg selv er gjerne rettet mot å skape en sammenheng i tilværelsen (Mishler 1992, Gergen 1992). Det finnes utvilsomt en normativ oppfatning om at våre fortellinger om våre liv skal være helhetlige og sammenhengende. Dette kommer frem når vi konstruerer våre livshistorier. Livshistorier vil ofte være preget av at vi forsøker å konstruere sammenhenger der hvor kanskje heller motsetninger og inkonsekvens vil være en mer dekkende fremstilling av visse forløp i våre liv (Gergen & Gergen 1988). Vår tendens til å skape sammenheng og helhetlige figurer gjelder ikke bare i konstruksjonen av våre livshistorier, men synes å være et ganske allment fenomen ved vår måte å forstå hendelser innenfor kortere forløp på. Forsøkene på å skape sammenheng og helhetlige figurer er mange hos mødrene i denne undersøkelsen:

Hun har stadig vært, altså, ofte vært sår når hun har kommet hjem fra ... men det har jeg også ansett som at – herlighet – det er jo bare det at han vasker henne litt dårlig og han vet ikke helt hvordan man vasker jenter.

Moren forteller om noen gjentatte hendelser som krever en forklaring. Hun finner en slik forklaring eller sammenheng i form av en fortelling om hvordan fedre vasker sine barn. Hendelsene er plassert innenfor rammen av noe vanlig og kjent, og fortellingen kan slutte her hvis det ikke dukker opp andre hendelser som krever en annen fortelling.

De fleste av mødrene forteller om en lang periode hvor de opplever at hendelser kan være vanskelige å få plassert innenfor kjente narrativer, innenfor rammen av det som er vanlig. De gjør store anstrengelser for å få dette til som moren i det følgende eksempelet:

Til å begynne med så lurte jeg på om det var fordi at jeg hadde vært så lenge vekk og hadde hatt mer med den minste, at det var sjalusi og sånne ting..

Etter hvert blir det vanskelig for de fleste av dem å bevege seg innenfor en slik ramme. I den følgende fortellingen fra en annen mor er det fortellingens brudd med det forventede som åpner for en ny fortelling. Den er ikke entydig, men det er vanskelig for moren å forstå hendelsene som et uttrykk for en vanlig omsorg fra en far overfor sine barn:

Det som gjorde meg mistenksom det var det at sønnen min, de har jo felles far, og han var på besøk sammen med søsteren sin, så går han inn på badet i det faren holdt på å bade henne og da får han kjeft og juling av både far og samboer. Og han så noe han ikke greide å beskrive for meg, men han trodde ikke at søsteren hadde det godt.

Moren står også her overfor to slags vurderinger. Representerer hendelsen hennes sønn forteller om et brudd med det som kan oppfattes som vanlig i den aktuelle sammenhengen? Hvis hun kommer frem til at hendelsene representerer et slikt brudd, hvordan skal hun da forstå dem? Som vi etter hvert skal se er dette en komplisert avveining, hvor en pro-et-contravurdering blir for enkel til å omfatte kompleksiteten.

Mødrenes prosjekt kan ut fra undersøkelsens narrative perspektiv fremstilles som forsøk på å *konstruere* en historie (Rosenwald & Ochberg 1992:3). Mødrene kan forsøke å unngå å forholde seg på en aktiv måte til hendelsene ved å late som om problemet ikke eksisterer. Men uansett hvordan de forholder seg kan de ikke unngå at deres handlinger er med på å gi hendelsene en mening.

Undersøkelsen vil vise at mødrene ikke lar være å forholde seg til hendelsene, men forsøker å forstå dem innenfor rammen av fortellinger. Når de konstruerer en fortelling skjer det ut fra de personlige og sosiale fortellingene som de har om seg selv og om sitt forhold til viktige andre som barn og barnets far. Hvordan hendelser kan forstås innenfor rammen av sosiale og personlige fortellinger vil være en del av det som jeg vil forsøke å belyse i denne undersøkelsen.

Velge ut og punktuere bestemte hendelser

Jeg har tidligere i kapitlet vist hvordan en mor konstruerer fortellingen om ringspillet. Vi kan tenke oss at hendelsene i mellompartiet og i avslutningen i denne fortellingen kunne være filmet med et videokamera. Vi kunne sett barnet montere ringspillet, og vi kunne sett hennes forsøk på å sitte på en av ringspillpinnene. Det ville gitt oss anledning til å kontrollere at de enkelte hendelsene moren forteller om fant sted, og vi kunne eventuelt slått fast at det var en god overensstemmelse mellom morens beretning og hva vi så på videofilmen. Men vi villé fremdeles være usikre på hva morens fortelling handlet om.

Selv om vi kan gi en god beskrivelse av en rekke hendelser og rekkefølgen av dem, er det ikke gitt at vi dermed vil komme frem til hvilken mening disse hendelsene kan ha. I forhold til at en fortelling er en fremstilling av hendelser organisert i en meningsgivende sammenheng gjennom et plot, mangler morens fremstilling noe på å være en fullstendig fortelling. Når den blir fortalt til oss eller når vi leser den som tekst, vil vi oppfatte den som en fortelling. Når vi spør om fortellingens poeng blir det vanskelig å gi noe klart svar på det annet enn å si at den handler om at morens datter gjorde noe som kanskje var litt uvanlig. Fortellingen i seg selv bringer oss ikke nærmere en forståelse av det uvanlige.

De hendelser moren nevner i det foregående eksemplet er uttrykk for en utvelgelse og derfor også for en form for tolkning fra morens side. Eksemplet illustrerer hvordan enhver fortelling « .. is an arbitrary imposition of meaning in the flow of memory, in that we highlight some causes and discount others; that is, every telling is interpretive» (Edward M. Bruner 1986a:7). Morens forståelse av datterens atferd: «hun skulle sitte oppå..», ligger svært nær opp til hendelsene. Den er samtidig en tolkning av hendelsesforløpet. Moren velger ut visse hendelser, og hun forteller om dem i en bestemt sammenheng. Denne tolkningen omfatter bare en del av de tolkningsmuligheter som moren kan forestille seg ut fra de hendelser hun har opplevd. Derfor gir den ikke moren en forståelse av hendelsene som hun kan slå seg til ro med. Det er tvert imot denne konkrete forståelsen som blir et problem for henne.

Uroes av hendelsene

Hvorfor kan ikke moren bare sette en sluttstrek for historien her med konklusjonen om at «hun skulle sitte oppå den ene..»? Er ikke dette en god

nok avslutning på historien? Moren i eksemplet oppfatter datterens manipuleringer med ringspillet som en spesiell hendelse, som noe uvanlig. En hendelse er i ontologisk forstand en hendelse ved at den skiller seg ut (Ricoeur 1984). Hvis moren i dette tilfelle heller hadde fortalt en fortelling om at datteren den dagen hun skulle til faren, satte sammen ringspillet og begynte å kaste ringer over pinnene, så ville vi undre oss over hvorfor moren fortalte dette. Ja, og hva med det? ville vi kanskje ha sagt. Vi ville lure på hva som gjorde dette til hendelser som det var noen grunn til å fortelle oss om.

Bare hvis hendelsene avvek fra det forventede ville vi se noen grunn til å lage en fortelling om dem. I morens fortelling er hun absolutt ikke sikker på om det dreier seg om noe som er annerledes. Hun lurer på det, og hun heller til den oppfatning at det hun opplever er noe som er annerledes. Det uvanlige i denne sammenhengen oppleves av moren som noe ubehagelig, noe bekymringsfullt. Hendelsene er vanskelige å forstå og plassere innenfor morens narrativer om hvordan barn vanligvis leker med et ringspill.

Men moren er usikker på hendelsens mer spesifikke mening, hvilken meningssammenheng den inngår i. Det at det er noe ubehagelig eller bekymringsfullt knyttet til det uvanlige gjør det vanskelig for moren å sette en sluttstrek. Samtidig blir det viktig for henne å komme frem til en avklaring.

Begrepet hendelse rommer også en annen form for annerledeshet. Som vist i kapittel 1 hører det med til hendelsers vesen at de ikke følger lover, det vil si at de ikke inntreffer ut fra noen form for nødvendighet. Hendelser kan fortolkes på forskjellige måter. Enhver hendelse kan derfor i prinsippet oppfattes annerledes enn slik den blir oppfattet på et bestemt tidspunkt (Ricoeur 1984). Hendelsen med at barnet handler ved å kle av seg og sette seg over ringspillpinnen kan være en lek, en gjentakelse av noe barnet har lært i en annen sammenheng, et forsøk på å stimulere seg selv, en tilfeldig innskytelse i øyeblikket eller det kan være en kombinasjon av flere av disse mulighetene. Når moren forteller historien om ringspillet, kan hun ikke være sikker på hvilken mening hun skal velge.

Når vi først er enige om hvordan hendelsene skal beskrives, kan ikke videofilmen eller andre hjelpemidler gjøre oss i stand til å komme videre med å definere hvilken mening som kan legges i hendelsene. Det er når vi *bestemmer* oss for hva filmen eller fortellingen handler om at vi definerer

hendelsene i fortellingen som bestemte hendelser. Hendelsene må plasseres inn i en sammenheng, en fortelling.

Utkast til ny fortelling

En av mødrene blir usikker på om hun har kommet frem til den fortellingen som passer til å forstå både nye og tidligere hendelser innenfor:

Så var hun borte hos barnefaren igjen, og da hun kom hjem hadde hun sånn størknet utfloed rundt underlivet.

Og barnefaren var der for han var kommet hjem med henne mens jeg var på jobb. Også sier jeg, nei, men hva er det med deg, og tar henne med inn på badet og vasker henne og tørker henne.

Jeg sier ingenting til han, og han spør heller ingenting – og det syntes jeg var veldig rart

Morens opplevelse av farens reaksjoner som «veldig rart» er en form for refleksjon eller vurdering moren gjør i fortellingen. Samtidig er det også en hendelse i fortellingen. Når noe oppleves som rart er det fordi det er klart forskjellig fra hva vi hadde ventet. Moren har en forestilling om hva faren *vanligvis* ville ha gjort under tilsvarende omstendigheter. Hun har kanskje også en forestilling om det generelle; om hva andre hadde gjort i en tilsvarende situasjon. Hun forventer et annet hendelsesforløp hvor hennes handlinger overfor datteren på badet ville ha blitt fulgt av spørsmål fra faren om hva som stod på. Moren har en forestilling om et forventet hendelsesforløp. På den annen side opplever hun et bestemt annet hendelsesforløp som finner sted.

Sammenlikningen og forskjellen mellom det opplevde og forventede hendelsesforløpet blir en del av grunnlaget for morens refleksjoner over hendelsenes mening. Det forventede handler om hva moren forestiller seg ville ha skjedd under andre betingelser. Hennes fremstilling av det forventede er hennes konstruerte fortelling som hun holder opp mot den fortellingen hun opplever. «Stories inevitable remind people of ones just like it», hevder Bruner (1996:134). Men dette utsagnet sier også indirekte noe om hvordan vi forstår hendelser. En historie kan anvendes som et redskap for å avgjøre om en hendelse eller et hendelsesforløp hører hjemme i denne historien eller i en historie som er forskjellig fra den som vi vurderer hendelsen i forhold til. Historier minner oss om liknende historier. Men de kan også være en hjelp for oss til å se at det i forhold til

en hendelse kan være nødvendig å utvikle en annen historie å forstå hendelsen innenfor. Å vurdere hendelsers mening i forhold til kjente fortellinger eller narrativer kan være en måte å reflektere over hendelsenes mening på (Ricoeur 1981).

Den første fortellingen som mange av mødrene forestiller seg har karakter av å være et utkast. Slike utkast kan tjene som et refleksjonsgrunnlag for mødrene. Dette skjer ved at mødrene holder utkastet til fortelling opp for seg selv og stiller spørsmålet «kan hendelsen(e) passe inn i dette utkastet til fortelling?» Mødrene anvender fortellingsformen for å gripe tak i hvordan noe har vært, hvordan noe kan være akkurat nå og hvordan det kan komme til å bli. Fortellingen kan både omfatte et tilbakeblikk og hvordan det kommer til å gå (Mair 1989).

Mødrenes omsorgsperspektiv

Omsorgsperspektiv og forståelse

Stilt overfor uforståelige hendelser kan vi velge å forsøke å forstå dem eller vi kan velge å forlate situasjonen. I noen sammenhenger kan det være enkelt for oss å velge det siste alternativet. Som vanlig besøkende på en kunstutstilling kan vi la det uforståelige forbli uforståelig uten at det behøver å spille så stor rolle, hverken for det vi ikke forstår eller for oss selv. Vi kan velge å bli irriterte over kunstverket, vi kan overse det, eller vi kan gjøre flere anstrengelser for å trenge inn i det uforståelige.

Men i flere sammenhenger vil vi bli involvert i å finne eller skape mening. Særlig der hvor hendelsen kan tenkes å være personlig relevant for oss blir det viktig å forstå hendelsen. Hva som er personlig relevant avhenger av personens perspektiv. Ut fra hvilket perspektiv vi har vil vi forsøke å se om hendelsene passer eller er forenlige med noen kjente fortellinger som gir seg ut fra vårt perspektiv: «Point of view, in other words, is an element of storying with impact upon the product.» (Robinson & Hawpe 1986:114).

For en mor vil omsorg for barnet kunne være et perspektiv med betydning for hvordan hun forstår og forholder seg til tvetydige hendelser som omfatter hennes barn. Hvis en mor oppfatter noen hendelser både som tvetydige og som en potensiell trussel mot omsorgen for barnet kan hun, ut fra et omsorgsperspektiv, vanskelig stille seg likegyldig til hvilken mening

hendelsene kan ha. Hendelser som inntreffer og som mødrene opplever på en slik måte, blir kompliserende hendelser for mødrene. Når mødrene i intervjuene forteller om hvordan deres bekymring for mulige seksuelle overgrep begynte, forteller de om en eller flere kompliserende hendelser. Hendelsene representerer et problem for mødrene med hensyn til hvilken mening de kan ha: Er de en trussel mot omsorgen for barnet? Hvis mødrene synes at de ikke kan legge bort denne bekymringen innebærer hendelsene også et annet problem, nemlig hvordan mødrene skal handle. Hendelsene kan den representere et problem som det blir viktig for mødrene å finne en løsning på gjennom handling. En av mødrene presenterer denne fortellingen:

Ja, så kom hun hjem fra samvær med faren og klaget over at hun var veldig sår i rumpa.

Fortellingen rommer to mulige kompliserende hendelser. Barnets klage over sårhet i rumpa blir en kompliserende hendelse for moren ut fra et omsorgsperspektiv, og det blir viktig for henne å gjøre noe med det presenterte problemet. Den andre hendelsen, det at barnet kommer fra opphold hos faren, er kompliserende fordi den kan ha betydning for hva slags mening som kan knyttes til problemet sårhet i rumpa: er det et problem som dreier seg om dårlig hygiene eller om noe annet.

Fraværet av kontekst

Så langt er dette ikke en avsluttet fortelling. Morens fremstilling av de to hendelsene rommer flere mulige meninger. Fortellingsformen (så hendte A og så hendte B) tjener til å fremstille det problemet moren står overfor. Problemet hennes er at det hun står overfor er fragmentert og tvetydig. Forståelsen av de kompliserende hendelsene vanskeliggjøres av at det ikke foreligger en kontekst av bestemte forutgående og etterfølgende hendelser (Gergen & Gergen 1988). Et problem kan i informasjonsteknologiske termer beskrives som: «.. a coherent set of information with a gap» (Mayer 1995:9), som et sett av informasjonsbiter, men hvor en bit mangler. Løsningen på problemet moren står overfor ligger imidlertid ikke i å finne en bit som mangler i et bilde som ellers er gitt. For mødrene foreligger det ikke et slikt sammenhengende bilde. Det er dette helhetlige bilde de må komme frem til.

Selv om moren hverken kan være sikker på hvilken fortelling de kompliserende hendelsene inngår i eller hvilken mening disse hendelsene kan ha, opplever moren at hun ut fra et omsorgsperspektiv likevel må gjøre et valg med hensyn til hvordan hun skal handle. Hvis hun handler forholder hun seg til en potensiell mening som hendelsene kan ha. Men hun må samtidig handle uten at hun kan være sikker på om denne meningen har noe grunnlag i det som tidligere har skjedd. Hvis hun handler representerer derfor hennes handlinger et skritt i retning av en konstruert entydiggjøring av hendelsene. Hvis det problemet hun står overfor bare representerer et hygieneproblem så vil bestemte handlinger fra morens side løse problemet. Men hun kan ikke vite om det er dette problemet hun handler i forhold til.

Det vanskelige å artikulere det utenkelige

Tilbakeholdenheten

Mange av mødrene er tilbakeholdne med å nevne seksuelle overgrep som en potensiell mening ved noen av de hendelsene de erfarer, som denne moren:

Hun så ikke ut nedentil sånn som hun egentlig burde gjort, etter alder.
Men det var liksom ikke sånn som jeg turte egentlig å tenke eller, i hvert fall ikke si høyt til noen, da.

De er både meget usikre og svært forsiktige med å si det til seg selv, de nevner det ikke for andre og altså heller ikke under intervjuene når de snakker om de «første» hendelsene i forløpet av den historien eller de historiene som de forteller. Den følgende korte fortellingen fra en mor om hvordan hun tenker for seg selv viser noe av denne usikkerheten som vi finner hos alle mødre i deler av det forløpet de forteller om:

Det var ett eller annet som ikke stemte, også var det snakk om hva. Også gikk jeg gjennom sånne tanker også tenkte jeg på forskjellige episoder, men jeg sa det ikke til et menneske.
Og jeg tenkte, jeg måtte jo si til meg selv at nå må ikke du begynne å legge for stor vekt på sånne ting, og begynne å tulle i sånne tankebaner, det var liksom min reaksjon altså

Morens selvinstruksjoner om ikke å tenke «i sånne tankebaner» uttrykker at hun allerede her tenker i «sånne» tankebaner. Men hun gjør det ikke

eksplisitt hva «sånne tankebaner» viser til. Men samtidig som hun ikke er eksplisitt på hva disse tankene dreier seg om er det åpenbart at hun har bestemte forestillinger om et mulig hendelsesforløp. Her nevnes ingen eksplisitt fortelling selv om det hos moren må være en mer eller mindre elaborert forestilling om en slik fortelling. Men morens konklusjon foreløpig er at denne u-sagte fortellingen er utenkelig.

Det utenkelige er tenkt

Litt nærmere en bestemt historie om overgrep finner vi mødre som sammenfatter ulike hendelser de har opplevd og gir disse en bestemt mening som de deretter vurderer som utenkelig slik som denne moren uttrykker seg:

Jeg fryktet at han hadde gjort henne noe selv om jeg synes det var helt utenkelig

Moren forestiller seg to motsatte historier: At noe har skjedd og at det ikke har skjedd. Hun tenker seg at bestemte hendelser kan ha noe med overgrep å gjøre samtidig som hun har vanskelig for å tenke seg at seksuelle overgrep kan være den meningssammenheng som hendelsene går inn i.

Å synes at noe er utenkelig forutsetter at man har tenkt det utenkelige for deretter å vurdere det som noe utenkelig. Når moren har tenkt for seg selv at overgrep er utenkelig setter hun, iallfall foreløpig, en stopper for seg selv i å snakke om overgrepene. Hun kan ikke snakke med noen om det utenkelige.

Hva er det som gjør en fortelling om overgrep utenkelig? Det er ikke hendelsene, for de får nettopp moren til å tenke på en mulig overgreps-historie. Det at noe er utenkelig kan vise til en kulturell forestilling. I dette tilfelle kan en mulig forståelse av hva utenkelig viser til være den tidligere påpekte tilbøyeligheten i vår kultur til å unngå temaet seksuelle overgrep mot barn (se kapittel 1).

Når en mor oppdager at hun sitter inne med erfaringer som hun ikke kan fortelle noen, kan dette få en erkjennelsesmessig betydning for henne. En mor blir plutselig oppmerksom på, mens venninnene forteller om seksuell atferd hos egne barn, at hun selv sitter inne med en historie som kan bety at hennes barn kan være utsatt for seksuelle overgrep. Hun oppdager det på denne måten: Det blir umulig for henne å fortelle om sine barns

seksuelle atferd. For hvis hun gjør det ser hun at de hendelsene hun da kommer til å fortelle om, vil bli oppfattet av de andre som om hennes barn har vært utsatt for seksuelle overgrep:

Så satt jeg liksom å tenkte på ungene, tilbake til ungene mine ... liksom ... hva ungene mine hadde gjort ... så plutselig tenkte jeg: jeg kan jo ikke fortelle det. Det var liksom da jeg begynte å tenke på..

Morens erkjennelse går ut på at det å fortelle en historie om barnas seksuelle atferd vil implisere en annen historie som handler om overgrepserfaringer.

Mor er på ingen måte sikker, men både tidligere hendelser og aktuelle hendelser som hun blir mer oppmerksom på styrker hennes bekymring. «Oppdagelsen» av dette, at hun sitter inne med visse erfaringer som er slik at hun ikke kan fortelle om dem til de andre, gir plutselig en mulig mening til disse erfaringene.

En tilsvarende erfaring har flere av de andre mødrene i undersøkelsen. Når de oppdager at noen hendelser blir for vanskelige å fortelle andre oppstår plutselig en erkjennelse av at disse hendelsene kan bety at deres barn kan være utsatt for seksuelle overgrep. En mor forteller hvordan hun tidligere hadde tenkt på muligheten for at barna kunne være utsatt for overgrep:

Jeg hadde faktisk tenkt den tanken, såpass langt at jeg hadde kontaktet støttekontoret for incest

Svaret hun fikk den gangen gikk ut på at det hun fortalte om kunne ha med overgrep å gjøre, men det kunne også være noe annet. Moren valgte å håpe og tro på det siste, skjøv tanken på overgrep bort og brakte heller ikke temaet opp i samtaler med andre. Et par år senere blir hun i en annen sammenheng spurt av en behandler om hun har tenkt på om et av barna hennes kan være utsatt for overgrep. Spørsmålet skaper en sterk reaksjon hos henne:

Jeg fikk vanskelig med å puste, og ble liksom sånn veldig utav meg

De sterke kroppslige reaksjonene blir av moren forstått som uttrykk for at hun tidligere må ha fortrenget tanken på at overgrep kan ha skjedd. Hun begynner også å tenke at siden hun tidligere fortrenget den, og når den i den aktuelle situasjonen vekker så sterke reaksjoner hos henne, så var det kanskje fordi det var en viss reell mulighet for at overgrep hadde funnet sted. Den kunnskapen hun bærer på, uten å artikulere den hverken for seg

selv eller overfor andre, blir plutselig artikulert og får en mening via hennes kroppslige reaksjoner. Bevegelsen mot å konstruere en mulig overgrepshistorie begynner derfor på en for denne moren uventet måte.

Tilbakeholdenhet mot å bringe temaet inn på den offentlige arena

Kanskje noen andre vil oppdage det?

Mødrenes forsiktighet med å ta i bruk ord som knytter hendelser de opplever til muligheten for seksuelle overgrep, får også betydning for om og hvordan de snakker om sin bekymring med hjelpere på den offentlige arena. Der hvor mødrene på et tidlig tidspunkt i forløpet av saken kommer i kontakt med profesjonelle hjelpere er mange av dem svært forsiktige med å nevne at de bekymrer seg for seksuelle overgrep:

Jeg tok det kanskje for mye med ro kan du si og håpet på at noen skulle oppdage det, eller snuble i det som jeg sa

Noen av mødrene avventer situasjonen inntil hjelpeapparatet gir dem et påskudd for å overskride sine egne motforestillinger mot at det de hittil har erfart gjør det berettiget å ta kontakt med hjelpeapparatet. Å nevne det utenkelige for andre på den offentlige arena synes å være en alvorlig grenseoverskridelse for flere av mødrene. Derfor søker de etter en form for bekreftelse eller avkreftelse fra hjelperne som kan gjøre det legitimt for mødrene å se nærmere på det de bekymrer seg for slik som moren i det følgende eksemplet:

Så tok jeg kontakt med lege, på det legesenteret vi hører til og forteller hvordan det er .. hun begynner å snakke om at hun vil kontakte Aker sykehus, barneavdelingen der – og da forstår jeg med en gang hva hun sikter til, også sier jeg det, men jeg gir heller ikke noe inntrykk av at jeg forstår det – og det irriterer jeg meg over at jeg ikke gjorde

Moren forstår at legen tenker på seksuelle overgrep som en mulighet når hun vil henvise til videre undersøkelse ved Aker sykehus. Men morens måte å handle på – at hun ikke sier noe om at hun forstår hva legen tenker på og heller ingenting om hva hun selv har tenkt – er en uforståelig handling for henne.

Så ser hun på meg, også sier hun «det virker som om du er bekymret for noe», og da sa jeg det som sant er at jeg er alltid bekymret om det er noe med Anna, da vil jeg jo alltid være bekymret, liksom.

Det kan se ut som om begge parter i fortellingen over, både moren og legen, ønsker at den andre, og ikke en selv, skal ta ordet overgrep i sin munn. Tilbakeholdenheten hos begge mot å nevne hva som er temaet i samtalen kan virke påfallende. Morens fortelling kan leses slik at den handler om noe mer enn det som skjer mellom de to aktørene i fortellingen. Den uttrykker kanskje noe av det som skjer med oss når vi står overfor hendelser som kan ha å gjøre med seksuelle overgrep: Det ene er at vi blir usikre og vegrer oss mot å snakke om det. Det andre er en erkjennelse av at det er alvorlig å bringe opp temaet. Straks vi bringer det på banen impliserer det også noe om noen andre: Noen kan ha begått overgrep og noen kan være offer for overgrep, og det å nevne disse mulighetene kan også få betydelige konsekvenser for den som nevner dem. Vi kan bli nødt å svare for hva vi har sagt.

Det er ikke lett å trekke et skarpt skille mellom hva som er den enes og den andres handlinger i samhandlingen mellom moren og legen. For moren er det også ønskelig at det ikke blir helt klart hvem som gjør hva i hendelsesforløpet mellom henne og legen. Hun ønsker ikke at omgivelsene skal kunne oppfatte det slik at hennes barn kom til undersøkelsen fordi moren selv insisterte på at dette skulle skje. Det er enklere hvis hennes handlinger oppfattes som en integrert del av handlingssekvensen mellom moren og legen.

En dans som ingen fører

Når forteller og tilhører følger hverandre i hvordan en fortelling fremføres kan det ha karakter av en dans: Moren ønsker at legen hun kontakter skal danse den dansen som moren vil at vedkommende skal danse. Denne dansen skal samtidig være slik at legen ikke skal vite hvilken dans det egentlig dreier seg om. Moren vil at legen skal finne det ut selv. I dette tilfellet kan det se ut som om den andre tar imot morens invitasjon. Men samtidig er det viktig for moren at den andre ikke er sikker på hvilket sted moren befinner seg.

På den ene siden er deres samhandling en del av et felles mønster. På den annen side er de på forskjellige steder. Den andre kan ikke vite at

moren er bekymret for at hennes barn kan være utsatt for seksuelle overgrep. Og for moren er det et poeng at den andre ikke vet det, men tenker på denne muligheten av seg selv.

Gjennom språket etableres det kontrakter for hvordan vi innenfor en kultur skal samtale om fenomener i våre omgivelser: «Ordinary language provides us with culturally transmitted drafts of contracts for categorization of states of affairs within a multifaceted "Lebenswelt", structured and modified by recurrent and fluctuating human projects and concerns» (Rommetveit 1992:22). Moren i vårt eksempel ønsker i første omgang å få etablert en form for kontrakt med den andre om at det foreligger noen vanlige problemer som i tillegg til å være vanlige også er verdt en undersøkelse. Morens prosjekt i forhold til den andre er å få til en kontrakt om hvordan de skal snakke sammen om det aktuelle temaet, og å unngå en eksplisitt kontrakt om hva legen skal se på og hvilken fortelling dette kan gå inn i. Både denne moren og flere av de andre ønsker at den de snakker med om sine bekymringer skal komme frem til en «categorization of states of affairs» uten at disse kategoriene eksplisitt overleveres fra mødrene. I denne sammenhengen handler det ikke om kategorier i paradigmatisk forstand, men om narrativer.

Gjensidighet må etterstrebes

Gergen (1989) mener at samhandling mellom to mennesker vil være sterkt preget av en gjensidighet: «Each of my actions is not only a reply to yours, but is simultaneously an action to which you will reply. In this sense my conduct is neither a response nor a stimulus, but an integer in an extended pattern of which both of us are a part» (s 45). Vektleggingen av det gjensidige ved samhandlingen mellom to kommer kanskje enda tydeligere frem når han fremstiller samhandling som «jointly achieved pattern» (Gergen 1989:45).

I folks konstruksjoner av hva som skjer når noen samhandler er det imidlertid ikke gitt at konstruksjonen får preg av den form for gjensidighet som nevnes over. For moren i vårt tilfelle er det på ingen måte opplagt at hennes handlinger vil bli oppfattet slik av andre. Tvert imot opplever hun at det er en stor mulighet for å bli oppfattet som en som styrer og påvirker andre til å se bestemte ting. Derfor må hun anstrenge seg for ikke å bli oppfattet som en slik påvirkningsagent. Hun må være særlig varsom med å

bli for tydelig i å fortelle den fortellingen som hun er redd for at de bekymringsfulle hendelsene er en del av.

Implikasjoner for de profesjonelle hjelperne

De aller fleste av mødrene har tenkt på seksuelle overgrep som den fortellingen som de bekymringsfulle hendelsene kan passe inn i når de møter andre på den offentlige arena. Likevel er det ganske vanlig at de i den første delen av det forløpet de forteller om er meget tilbakeholdne med eksplisitt å nevne overgrep. Det å antyde at ens barn kan være utsatt for overgrep fra en far eller fra et annet nært familiemedlem synes å være en meget alvorlig handling for mødrene. Deres tilbakeholdenhet kan også forstås ut fra en tendens i kulturen til å undertrykke temaet seksuelle overgrep – slik dette er beskrevet i kapittel 1 – selv om det er vanskelig å vise forbindelseslinjene mellom hvordan en mor forholder seg og en tendens i kulturen som absolutt ikke er entydig. Selve fenomenet – tilbakeholdenheten – er det imidlertid viktig at de profesjonelle hjelperne som møter mødre i denne situasjonen er oppmerksomme på. Implikasjonene av dette fenomenet for hjelperne er at de må gi mødrene forståelse av at det er legitimt å komme frem med sin utenkelige og/eller uferdige fortellinger om mulige overgrep.

Konklusjon

Mødrenes forsøk på å forstå ulike hendelser er blitt fremstilt som en erkjennelsesmessig bevegelse. Erkjennelsesprosessen starter med at mødrene opplever noen tvetydige hendelser. De blir i tvil om disse hendelsene bryter med grunnleggende antakelser i deres virkelighetsoppfatning. Det uavklarte ved hendelsene og mødrenes omsorgsperspektiv har betydning for at de gir seg i kast med dette avklaringsarbeidet. Hendelsene sammenholdes med relevante kjente narrativer for å se om de kan forstås innenfor rammen av disse. Bevegelsen fortsetter videre mot en erkjennelse av at hendelsen(e) enten er forenlig med eller representerer et brudd med de kjente narrativer som danner visse grunnleggende antakelser i mødrenes forståelse av det aktuelle fenomenet. Utforskningen av om hendelsene kan plasseres innenfor rammen av kjente historier kan gjenta seg flere ganger. Hvis de kommer frem til at hendelsene bryter med disse

historiene – med mødrenes grunnleggende antakelser – må antakelsene revurderes og nye historier konstrueres. Dette kan betraktes som en modell på en narrativ erkjennelsesmåte. Hvordan de konstruerer nye historier blir fokus i det neste kapitlet.

6 Utvikling av nye fortellinger

Innledning

De fleste mødre i undersøkelsen kommer frem til en historie om overgrep. Det er som regel ikke én enkelt hendelse i seg selv som er bakgrunnen for at de konstruerer en slik historie. Veien dit går oftest via en erkjennelsesprosess hvor flere utkast til historier blir vurdert. Det første avsnittet i dette kapitlet belyser hvordan veien frem mot en historie vanligvis synes å fortone seg blant mødrene i undersøkelsen.

Det andre avsnittet tar for seg etableringen av en bestemt historie. På et tidspunkt i prosessen opplever noen av mødrene hendelser som for dem fortøner seg som relativt entydige. Disse blir utgangspunkt for konstruksjonen av en overgrepshistorie. Men konstruksjonen av en slik historie er også et valg mødrene gjør. Historien, enten den inkluderer eller ekskluderer overgrep, gir seg ikke ut fra hendelsene i seg selv.

Mødrene bruker ikke alltid fortellingsformen. Denne formen kommer til anvendelse i de situasjoner hvor mødrene er opptatt av å forstå hendelser som oppleves som uvanlige. Gjennom fortellingen søker fortelleren å skape en bevegelse fra en tilstand av uavklarhet til noe som er mer avklart. I de tilfelle hvor mødrene prøver å slå fast hvordan noe er blir ikke utgangspunktet for fremstillingen å skape noen bevegelse. Fremstillingen har da ikke en fortellingsform, men kan betegnes som en rapport. Forskjellene mellom fremstillingsformene og når de kommer til anvendelse blir belyst i siste del av kapitlet.

Den erkjennelsesmessige bevegelsen mot en historie

Bevegelsen mellom vanlige og uvanlige forklaringer

I den videre fremstillingen vil jeg følge bevegelsene i erkjennelsesprosessen hos en mor mot en ny fortelling. Fenomener fra andre intervjuer vil bli trukket inn der hvor dette bidrar til å belyse det temaet som er gjenstand

for analysene. Den moren vi skal følge forteller en kort historie om sin datter som kommer tilbake fra høstferie hos besteforeldrene:

Og når hun kom tilbake derfra så var hun så veldig rar. Hun var sint og hun gråt og ... viste tydelig tegn på at hun ikke hadde det bra da.

Når moren møter datteren er det flere mulige fortellinger som er vanlige i den forstand at de fremstiller velkjente hendelsesforløp som vi i vår kultur regner med kan finne sted mellom foreldre og barn. Disse fortellingene og deres hendelsesforløp representerer kulturens tilbud av vanlige forståelsesmåter som foreldre kan forsyne seg av når de ønsker å forstå den type atferd som vi finner i eksemplet ovenfor.

Når moren forsøker å finne mening i de første hendelsene – hvordan hun umiddelbart opplever datteren når hun kommer fra høstferien – trekker hun inn andre og påfølgende hendelser i vurderingen. Implisitt i hennes måte å forstå hendelsene på synes det å ligge en antakelse om en sammenheng mellom aktuelle og tidligere hendelser: Hvis disse aktuelle hendelsene kan betraktes som uvanlige, så blir det nærliggende å tenke at de tidligere hendelsene også kan være uvanlige. Moren fokuserer på aktuelle uvanlige hendelser ut fra en forestilling om at disse kan vise til tidligere uvanlige hendelser:

Og når vi hentet henne på jernbanestasjonen da, så han samboeren min han gjemte seg bak en stolpe og skulle tulle litt med henne, hun smilte ikke og ingenting.

Fortellingen om disse hendelsene på jernbanestasjonen får mening på bakgrunn av det som her er en implisitt og en vanlig fortelling om mors datter og om forholdet mellom mors datter og hennes samboer, nemlig at datteren vanligvis syntes at det var morsomt når mors samboer tullet med henne.

Når moren forteller de to fortellingene over er det som ledd i hennes strev med å finne svar på spørsmålet om datteren hennes er slik som hun pleier å være. Spørsmålet blir altså belyst ved at moren forteller flere fortellinger som omfatter hendelser som ikke så lett lar seg forene med de vanlige fortellingene om henne. Når hendelsene er slik at de ikke passer med de kjente fortellingene om datteren, trekker moren den konklusjonen at det er noe i veien med datteren:

Og når vi da kommer hjem så er lillebroren hennes der da. Som hun er veldig glad i. Og hun går bare rett forbi han og inn på rommet og viser at det er, at det er et eller annet med henne da.

I alle de tre korte foregående fortellingene anvender moren det som for henne er den relevante og vanlige fortellingen om datteren; til dels implisitt og uten å fremføre den som en fullstendig fortelling. Morens kunnskap om datteren, hennes grunnleggende antakelser om hvordan datteren er, kommer til uttrykk gjennom disse vanlige fortellingene. De nye hendelsene og fortellingene vurderes i forhold til om de passer med denne kunnskapen, om de er forenlige med de vanlige fortellingene. I dette tilfellet opplever moren at hendelsene og de vanlige fortellingene er lite forenlige med hverandre.

Mange av mødrene forteller om en lang og vanskelig erkjennelsesprosess. De forteller om en omstendelig bevegelse; fra å oppleve at hendelser fortøner seg som uvanlige, via forsøk på å begripe dem innenfor de kjente narrativene, og mot en sterk tvil på om disse narrativene er rammen som hendelsene best kan forstås innenfor. De vanlige forklaringene strekker ikke til som hos denne moren:

Det var noe som sakte med sikkert begynte å demre for meg at her må det ha skjedd noen ting, det gikk jo lang tid og ikke minst det med bæsjinga at det ikke fantes noen fornuftig forklaring på den da

Enkelte har fremstilt forholdet mellom hendelse og historie som et «top down» forhold (Hermans 1995). Forholdet mellom hendelse og historie kan noen ganger arte seg som et «bottom up» forhold og andre ganger som et «top down» forhold. I det første tilfellet kan mening bestemmes nedenfra ved at mødrene opplever en eller flere hendelser som gir opphav til en ny historie. Noen ganger vil mødrene ha kommet frem til en historie som nye hendelser blir forstått innenfor. I det andre tilfellet vil hendelsens mening bestemmes fra «the top down», med andre ord fra en helhetlig historie.

«Bottom-up»: Fra hendelser til ny fortelling

Den møysommelige bevegelsen mot en ny fortelling er tydelig i prosjektet til moren som forteller om datterens reaksjoner etter høstferien. Prosjektet dreier seg om en utforskning hvor moren forsøker å involvere sin datter i å finne frem til hendelser som sammen med de uforståelige hendelsene utgjør deler i en narrativ som det uforståelige blir forståelig innenfor. Men det er ikke gitt at den narrative hun måtte komme frem til er annerledes enn de kjente hun allerede har tilgang til.

Moren forteller to historier om hvordan hun går løs på prosjektet. En historie dreier seg om hvordan hun selv snakker med eller forholder seg til datteren. Den andre historien dreier seg om hva og hvordan datteren svarer på morens intervensjoner. Begge fremstillingene har en narrativ form ved at ulike hendelser presenteres i en sekvens, og begge narrativer har betydning for morens forsøk på å forstå de uforståelige hendelsene.

Moren synes å ha noen forestillinger om den fortellingen hun forsøker å komme frem til, nemlig at den omfatter hendelser som kan ha funnet sted der hvor datteren har vært på høstferie. Hun går inn i en etterforskerposisjon og stiller spørsmål om hva som kan ha skjedd.

Og jeg spør liksom om forskjellige ting, hvor hun har ligget henne om natten og sånn da. Og da sier hun at hun har ligget ved siden av bestefaren.

Når moren spør om hvor datteren har ligget gjør hun dette ut fra en forestilling om en mulig sammenheng mellom datterens reaksjoner og hendelsene hun tenker at datteren kan ha opplevd. Men hun sier ikke noe eksplisitt om hva denne forestillingen går ut på. Prosessen fortøner seg i stor grad som en frem og tilbakebevegelse mellom å sette hendelsene inn i en ny fortelling eller inn i en meningssammenheng som er vanlig, for eksempel som uttrykk for en bestefars omsorg for sitt barnebarn:

Å guri tenkte jeg, men jeg tenkte jo ikke noe sånn spesielt mere over det, for det har jo også vært før at både hun og broren har ligget i dobbeltsengen ved siden av bestefaren da.

Hendelsen uroer henne. Hun er ikke sikker på hvilken mening hendelsen har, men tror den kan ha en mening som dreier seg om noe annet enn en voksens omsorg for et barn. Den oppleves av henne som en «... deviance from the quiescence of the "normal"» (Brooks 1992:102). Men fordi hendelsen, forstått som en hendelse som handler om omsorg, ikke er ukjent for moren, kan hun ikke se bort fra at den har funnet sted i en sammenheng hvor det datteren forteller om dreier seg om vanlig omsorg.

Når mening bestemmes top-down

Moren har på dette tidspunktet i prosessen absolutt ikke kommet frem til noen avklaring av hvordan hun skal forstå det datteren formidler til henne. På et tidspunkt forsøker hun å forstå de uvanlige hendelsene innenfor en vanlig og kjent narrativ, mens hun i neste øyeblikk betrakter denne som

utilstrekkelig og fortsetter med å utforske om dette er en rimelig virkelighetsforståelse:

Så spurte jeg, hvor bestemor lå henne da?

Når moren stiller dette spørsmålet gjør hun det ut fra en implisitt antakelse om at svaret på spørsmålet kan få en bestemt betydning for hvordan hun skal forstå de hendelser datteren forteller om. Det ligger en forestilling om en mulig fortelling til grunn for spørsmålet. For det første går moren ut fra at de hendelser datteren forteller om inngår i en sammenheng; de er knyttet sammen med andre hendelser i en historie med et forløp som fører frem til en bestemt avslutning eller til et poeng. For det andre stilles spørsmålet ut fra en antesipering av hvilken fortelling som svaret på spørsmålet kan lede til. Moren har en bestemt fortelling i tankene når hun stiller sitt spørsmål. Denne fortellingen som hun forestiller seg, gir mening til eller definerer betydningen av nye hendelser. Hendelsenes mening defineres top-down. I denne sammenhengen er det også grunnlag for å si at mening bestemmes proaktivt, fortellingen gir mening til påfølgende hendelser.

Om bestemoren var til stede i samme rommet eller ikke, kan få betydning for om den fortellingen moren forsøker å konstruere er en fortelling som bryter med vanlige antagelser om forholdet mellom voksne og barn eller om fortellingen kanskje beveger seg innenfor rammen av slike antagelser.

Retroaktiv konstruksjon av fortellinger

I morens fortelling svarer datteren at:

Hun hadde ligget på et annet rom.

Når moren forsøker å forstå denne formuleringen er det ikke bare setningen i seg selv hun forstår. Setningen er tvetydig. Men den vekker en forestilling hos moren om en mulig fortelling å forstå denne hendelsen og de foregående, som hennes datter forteller om, innenfor. Det som hendelsene i setningen viser tilbake til er et mulig hendelsesforløp og en mulig fortelling. Hendelsene i setningen får moren til å forstå fortidige hendelser innenfor rammen av en ny og bestemt fortelling. De hendelsene som moren opplever i øyeblikket definerer retroaktivt meningen, til noe som har skjedd i fortid, i form av en ny fortelling. Det er også mulig å fremstille dette som et bottom-up-forhold mellom hendelser og fortelling,

men da mister vi det retroaktive aspektet, nemlig at fortellingen som defineres handler om fortidige hendelser.

En setning som den i eksemplet over, vekker ifølge Lakoff og Johnson (1990) bestemte gestalter i oss. De definerer ikke gestalt-begrepet utover at en gestalt «... provides a background for understanding the sentence in terms that make sense to us, that is, in terms of an experiential category of our culture» (Lakoff & Johnson 1980:168). I denne sammenhengen mener jeg at «fortelling» er et mer hensiktsmessig begrep enn «gestalt».

Det er vanskelig å tenke seg hva slags gestalt setningen kunne vise til annet enn nettopp en fortelling. Vi kan naturligvis tenke oss at moren, i det datteren forteller at bestemoren hadde ligget på et annet rom, så for seg et bilde (en gestalt) av sin datter alene i sengen sammen med bestefaren. Men meningen som dette bildet hadde for henne, ville først komme frem hvis hun beskrev det hendelsesforløpet eller den fortellingen som for moren knyttet seg til dette forestillingsbildet. Den mulige fortellingen som setningen kan vise til, er noe som kan ha funnet sted. Det at en setning kan vise til en mulig fortelling, er ikke bare teoretisk interessant. Den hjelper oss også til å forstå morens måte å forholde seg på. Det ser ut for at moren forholder seg til den mulige fortellingen som hendelsen kan være en del av. Den bekymrer moren:

Jøss, tenkte jeg, ligget på et annet rom da, sa jeg.

Setningen som moren reagerer på synes å vekke til live en mulig narrativ eller fortelling, hos henne. Hun forestiller seg en ny konfigurasjon av hendelsene og det er denne hun reagerer på.

Relasjonen mellom hendelser og fortelling kan altså både være top-down og bottom-up. Relasjonen kan også være proaktiv og retroaktiv. Den er proaktiv når den fortellingen en mor allerede har kommet frem til om noe som kan ha skjedd, i neste omgang definerer betydningen av nye hendelser. Og den kan være retroaktiv når betydningen av nye hendelser definerer hvilken fortelling tidligere hendelser går inn i.

Det dynamiske og statiske i opplevelsen av hendelser

Hendelsene mødrene opplever synes også å ha et dynamisk og et statisk aspekt. Dette er tydelig i vårt foregående eksempel. Både det dynamiske og

det statiske kommer til anvendelse når moren fremstiller det hun opplever: Dynamisk opplever hun fortellingen som en sekvens av hendelser som blir fortalt henne av hennes datter og som kan ha flere mulige forløp. Statisk opplever hun på et bestemt tidspunkt det hun blir fortalt som en tilstand, som noe som kan ha en bestemt mening og dermed inngå i en bestemt historie.

Enhver fortelling er både dynamisk og statisk (Edward M. Bruner 1986b:153). Fortellingsformen er forskjellig fra den konkluderende fremstillingsformen ved at den omfatter både det statiske og det dynamiske. Det statiske ligger i at fortellingen på ethvert tidspunkt er en bestemt fremstilling av en tilstand i et hendelsesforløp. Fortellingen er dynamisk nettopp ved at disse øyeblikkstilstander endrer seg gjennom fortellingens forløp. En «ideell» narrativ starter med en stabil situasjon som forstyrres av noe. Så inntreffer hendelser som skaper en ny stabil situasjon. De to stabile situasjonene kan være like, men er ikke identiske. Som nevnt i kapittel 1 kan det være to slags typer episoder i en narrativ, de som beskriver en stabil tilstand og de som beskriver bevegelsen fra en tilstand og til en annen (Todorov 1977:111). Vi finner begge typer hendelser eller episoder i fortellingen til moren i det foregående eksemplet.

Morens måte å fortelle om hendelsene på foregår som en bevegelse mellom det statiske og det dynamiske, som en bevegelse mellom en tilstand og mulig fortelling i øyeblikket og andre mulige fortellinger etter hvert som andre hendelser blir fortalt. Tilstanden og det at den viser til en bestemt mulig fortelling kommer frem gjennom utsagn fra mødrene som: «da tenkte jeg at det måtte være...», «akkurat da var jeg ikke i tvil om...».

På et tidspunkt forestiller moren i vårt aktuelle eksempel seg en fortelling som skremmer henne. Som et statisk øyeblikksbilde får fortellingen en bestemt mening for henne. Men dette endrer seg i morens videre fortelling hvor datteren fortsetter å fortelle. I morens fremstilling antyder datteren en annen og mer vanlig fortelling:

Ja det ble liksom så trangt for henne da.

At det ble trangt er en hendelse. Men i den sammenhengen hvor den bringes inn kan den også fungere som en forklaring på hvorfor andre hendelser fant sted. Setningen kan vekke til live en fortelling. Hendelsen i setningen kan retroaktivt definere fortellingen om det som har skjedd før som en fortelling om noe vanlig. Bestemoren legger seg på et annet rom av

rent praktiske grunner. Hendelsene og den vanlige fortellingen som datteren antyder kan vi fremstille på denne måten: «bestefar, bestemor og barnebarn la seg i samme seng. Da ble det så trangt at bestemor gikk og la seg i en seng på et annet rom». Datterens utsagn om at det ble trangt kan fungere som den hendelsen som bringer fortellingen frem til en avslutning. Episoden datteren forteller om beskriver en mulig bevegelse fra en tilstand og til en annen, fra en uavklart til en avklart tilstand. Hvis dette var hele historien er det ikke noe å ta på vei for moren. Det er vanlige hendelser i en vanlig fortelling om en lëggesituasjon.

To mulige fortellinger

Datterens bidrag til «vanliggjøringen» av fortellingen kan forstås blant annet som hennes svar på morens bekymring: Kan hende merker hun morens uro og bekymring for hva slags fortelling dette dreier seg om. Vi vet ikke hvilken tilstand datteren befinner seg i når hun kommer med sin ytring. Men vi kan tenke oss flere muligheter hvor alle kan ha betydning for at hun velger det «vanlige» alternativet. Men vårt fokus i denne sammenheng er hvilken betydning denne ytringen har for meningsdannelsen, for hvilken fortelling som moren kommer frem til.

Når datteren alminneliggjør en hendelse gjennom utsagnet «det ble for trangt», synes det også å ha en effekt på hvilken fortelling moren så langt kommer frem til. I sine forsøk på å komme frem til en fortelling som gjør de ulike hendelser som datteren forteller om forståelige, beveger moren seg mellom to mulige fortellinger, men uten at hun eksplisitt nevner noen av dem.

I den ene fortellingen deler bestefaren seng med sitt barnebarn ut fra vanlig voksen omsorg for barn. Omsorg eller trygghet blir plottet i den ene mulige fortellingen som kan formuleres på denne måten: Hun sov i samme seng som bestefaren fordi det var trygt og hun var vant med det, og dessuten var det for trangt til at bestemor kunne få plass der. Hendelsene datteren forteller om er praktiske tillempninger for å få dette til.

Den andre mulige fortellingen dreier seg om at bestefaren gjør overgrep mot barnebarnet. Dette blir plottet som gjør de to hendelsene – datterens uforståelige atferd når hun kommer hjem fra høstferie og bestemoren som lå på et annet rom – forståelige innenfor en mulig overgrepsfortelling: I høstferien måtte barnebarnet sove i samme seng som

bestefaren. Bestemor måtte ligge på et annet rom. Da ble barnebarnet utsatt for overgrep. Hun var redd og fortvilet da hun kom hjem og hun klarte ikke å fortelle om det .

Det er ikke vanskelig å påvise en diskrepans mellom omsorgsfortellingen og noen av de hendelser den skal omfatte. Den gjør det ikke lett å forstå hvorfor datteren reagerer som hun gjør ved hjemkomsten fra høstferien. For moren synes det ikke å være noen klar diskrepans mellom en overgrepsfortelling og hendelsene. Derimot ser det ut til at hun opplever en diskrepans mellom kulturens vanlige fortellinger om hva som kan skje med et barn og overgrepsfortellingen. Overgrepsfortellingen kan omfatte og gjøre noen av de ulike hendelser forståelige. Det er ikke lett for moren å velge en slik fortelling. I intervjuet merker jeg morens fortvilelse over den vanskelige situasjonen hun står overfor.

Hvordan velge fortelling?

Hvordan skal moren vurdere om den ene fortellingen er bedre enn den andre når det gjelder å forstå de hendelser hun til dels har erfart og til dels er blitt fortalt av sin datter? Moren resonnerer på denne måten:

Ja vel tenkte jeg. Jeg ble veldig urolig over dette herre, men så tenkte jeg at det kan jo ikke være noe for da hadde det ikke vært så fremme i lyset liksom tenkte jeg. For det lå liksom, når hun sier at hun har ligget ved siden av han og ... nei, tenkte jeg, det kan jo ikke være noe.

Når moren vurderer den ene mulige fortellingen opp mot den andre, anvender hun en form for narrativ «logikk». Distinksjonen mellom hva som kan vurderes som vanlig og uvanlig blir viktig. Moren forsøker å forestille seg hvordan fortellingen fra datteren hadde artet seg hvis det hadde skjedd overgrep og hvis det ikke hadde skjedd overgrep.

Moren anvender både en narrativ og en paradigmatisk tenkning. I morens forestilling vil et barns fortelling om det uvanlige, om seksuelle overgrep, være en forbeholden og lite åpen fortelling. En fortelling som ikke dreier seg om overgrep, men som dreier seg om vanlige hendelser, vil være mer åpen og fortelle om hendelser slik de er eller var. Denne typologiseringen av overgreps- og ikke-overgreps-fortellinger danner på dette tidspunktet i hennes fortelling grunnlag for morens valg av ikke-overgreps-fortellingen. Morens tenkning omfatter en form for analyse av narrativer og en form for logisk tenkning: Hvis det har skjedd overgrep, vil

fortellinger om overgrep være av type A. Når datterens fortelling ikke er av type A kan det heller ikke ha skjedd overgrep («det er ikke noe»).

I sine forsøk på å konstruere en narrativ som omfatter og konfigurerer de ulike hendelser som moren forsøker å forstå, foretar moren flere bevegelser mellom en forståelse av enkelthendelser og mulige fortellinger. Når hun velger en narrativ å forstå hendelsene innenfor anvender hun også hva jeg vil betegne som en meta-narrativ, det vil si en fortelling om hvordan en bestemt type av narrativer vil forløpe. I dette tilfellet dreier meta-narrativen seg om hvordan barn forteller en historie om seksuelle overgrep: «Når et barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep forteller en historie om disse erfaringene, vil det fortelle om opplevde hendelser på en svært lukket måte. Det vil ikke si ting rett frem». Datterens fortelling passer ikke med meta-narrativen om denne typen fortelling slik moren ser det.

Morens forståelse av hvordan overgrepsutsatte barn forteller om slike erfaringer blir en slags begrunnelse for å velge ikke-overgrepsfortellingen. Vi kan tenke oss betingelser som motiverer moren for å velge akkurat denne narrativen, men som hun selv ikke formulerer som for eksempel at hun ikke orker å tro på en overgrepsnarrativ. Det blir for ubehagelig eller for vanskelig for henne. Dette er en del av det dilemmaet hun står overfor, og det kan formuleres som valg hun må foreta mellom mulige virkelighetskonstruksjoner: På den ene siden opplever hun hendelser i en mulig meningssammenheng som uroer henne; på den annen side ser det ut for at hun velger en vanlig narrativ selv om denne ikke så lett lar seg forene med de hendelser den skal omfatte. Men hennes valg av narrativ er på dette tidspunktet ikke slik at det ekskluderer andre mulige narrativer. Samtidig med valget av en virkelighetskonstruksjon tar hun også med seg muligheten for at det finnes en annen konstruksjon av virkeligheten som kan være mer forenlig med de hendelser den skal omfatte.

Fra den ene til den andre fortellingen

Dialogen mellom mor og datter er en historie i seg selv. (Mødrenes fortellinger om dialogen med sine barn blir gjenstand for mer omfattende analyser i kapittel 7). Selv om slutten er noe tvetydig er den en fullstendig historie. Den beskriver en problematisk situasjon, påfølgende hendelser

som handler om hva mor gjøre for å løse den problematiske situasjonen og den ender i en slags midlertidig konklusjon eller løsning.

Dialogen mellom mor og datter er også del av hendelsesforløpet i en større historie hvor historien er et svar på hvorfor datteren ble undersøkt på Aker sykehus. I den historien er løsningen, «..det kan jo ikke være noe..», bare en midlertidig hendelse før morens egen tvil og nye hendelser gjør den andre mulige virkelighetskonstruksjonen mer aktuell:

Men så nevner jeg det til samboeren min også blir han fryktelig urolig. Også ringer han barnevernsvakta og snakker med dem og hører hva de mener for noe, og han ringer politiet og hører med dem og liksom får satt i gang apparatet sånn litt.

Men situasjonen er fremdeles noe tvetydig for mor etter denne offentliggjøringen av saken, selv om hun beveger seg i retning av å tro at bestefaren kan ha gjort datteren noe. Ennå er hun usikker på hva slags fortelling som hendelsene kan settes inn i:

Men ennå så vet vi jo ikke noenting, men vi tror kan du si.

I intervjuet reflekterer moren over hvordan hun skal forstå den fortellingen hun har kommet med og over den bevegelsen som har foregått innenfor den fortellingen hun har formidlet: fra en frem og tilbake bevegelse mellom to mulige fortellinger eller virkelighetskonstruksjoner til en posisjon hvor hun tror det er overgrepshistorien som gjelder. Men hun understreker samtidig at dette er en usikker posisjon.

Historiens avslutning markeres med et utsagn som plasserer hendelsene i tid. Utsagnet markerer en tilbakevending til her og nå situasjonen nettopp ved at det plasserer historien tidsmessig: «den skjedde da» i motsetning til «nå» når dette fortelles. Gjennom formuleringen: «*Dette var vel i september det*», markerer moren at historien så langt er avsluttet og at hun vender tilbake til «her og nå», til samtalen med intervjueren. De deler av en historie som markerer en avslutning på historien blir av Labov og Waletzky (1967) omtalt som «Coda». Utsagnet markerer at moren går ut av den fortellende posisjonen. Gjennom uttrykket markerer moren en slags foreløpig avrundning av fortellingen: «slik så fortellingen ut og slik tenkte jeg da». At avrundingen er foreløpig ligger også i utsagnet «Det var vel i september, det». Utsagnet skaper visse forventninger om at fortellingen har en fortsettelse. Fortellingen er ikke avsluttet selv om moren har kommet nærmere en forestilling om hva den handler om.

Folks implisitte forståelse av en riktig eller god fortelling i formell forstand er blant annet at den har en avslutning (Gergen & Gergen 1988, Bruner 1990). Men i vårt eksempel har det skjedd en bevegelse i morens fortelling fra noe som var svært uklart til noe som for moren er mer klart, men ikke helt avklart. Den historien hun har beveget seg frem mot er fremdeles forbundet med usikkerhet. Det har skjedd en bevegelse fra å stille spørsmål om hvilken mening ulike hendelser kan ha til spørsmålet om «dette» er fortellingen som gir mening til hendelsene. For noen mødre fører deres erkjennelsesmessige bevegelser dem til en tilsvarende posisjon: Ut fra ulike hendelser og deres forståelse av disse kommer de frem til en historie om overgrep, men fremdeles med noe usikkerhet på om dette er den rette sammenhengen å forstå hendelsene innenfor.

Etablering av en historie om overgrep

Det er stor variasjon blant mødrene med hensyn til hvor kort- eller langvarig erkjennelsesprosessen på vei mot en fortelling om overgrep er. Blant de 27 mødrene som selv tok opp bekymringen for overgrep strever alle for seg selv med sine vurderinger i et tidsrom på fra to – tre måneder til over et halvt år. Men også mange av de 10 mødrene som opplevde at andre enn dem selv først nevnte muligheten for overgrep gjennomgår en slik vanskelig og møysommelig prosess.

I de få tilfellene hvor denne prosessen er relativt kortvarig er det ikke slik at hendelsenes mening i første omgang fremtrer på en helt entydig måte. Selve prosessen arter seg på flere måter som hos mødrene for øvrig, det vil si som en bevegelse mellom ulike fortellinger å forstå hendelsene innenfor.

En kort vei frem til en historie om overgrep

Også der hvor prosessen er relativt kortvarig er det vanlig at mødrene forteller om hendelser som de opplever som så tvetydige at de involveres i å tolke hendelsene, som i det følgende eksemplet hvor moren forholder seg til en fortelling fra barnet:

Da bare fortalte hun helt klart og tydelig at hun sa pappa, pappa holdt hånden i tissen min. Jeg sa han skulle ta den bort, men pappa var dum.

Moren forsøker å forstå den ved å holde den opp mot hva som ville være vanlig ut fra datterens erfaringsbakgrunn. Hun spør seg selv om dette er en hendelse innenfor det vanlige, og det vanlige i denne sammenhengen er at faren steller datteren:

Og hun var jo på den tiden et bleiebarn, så hun var jo vant til å bli stelt nedentil, så han må jo, han må jo ha gjort noe helt annet som hun ikke har likt.

Ut fra dette oppfatter eller forstår moren denne hendelsen slik at den ligger utenfor rammen av det vanlige. Det er en fortelling som ikke handler om et vanlig bleiestell som datteren forteller til moren. Moren oppfatter at datteren forteller henne at faren gjorde noe annet enn å stelle henne og at det han gjorde var noe uvanlig. Datterens korte fortelling, slik moren oppfatter den, blir en fortelling om et overgrep. Denne hendelsen, hvor datteren forteller, får betydning for at moren kommer frem til en overgrepshistorie. Denne hendelsen finner sted i en bestemt kontekst: Forut for denne hendelsen har moren vært bekymret for hvordan hun skulle tolke atferd og utsagn hos barnet. Etter denne hendelsen kommer en ny fortelling fra datteren som for moren passer inn i den overgrepshistorien hun allerede har begynt å forestille seg:

Så sa hun plutselig sånn forskrekket til meg: Mamma vet du hva pappa gjorde. Han tisset i senga si. Det måtte han ikke gjøre. Det måtte han ikke.

Mor stiller implisitt et spørsmål om hva som er vanlig i en slik sammenheng. Vil barn på datterens alder legge merke til og reagere på en slik hendelse? Hennes eget svar er at datterens reaksjon er adekvat i forhold til noe som for henne er en uvanlig hendelse:

Ikke sant, selv små barn vet jo at voksne mennesker ikke tisser i sengen sin.

Mening etableres her bottom-up: For moren blir hendelsene, i form av barnets fortellinger, om farens holding og om tissing i senga, det som viser hvilken fortelling denne og tidligere hendelser passer inn i.

Fra tvetydig utsagn til entydig fortelling

Det vanlige forløpet som fører frem til at mødre konstruerer en bestemt historie om overgrep omfatter flere hendelser hvor mødre blir bekymret

eller usikre på betydningen av disse hendelsene. Senere i forløpet av den historien som mødrene presenterer forekommer en eller flere hendelser som for mødrene bidrar til å redusere graden av tvetydighet. Den følgende fortellingen kan leses på en måte som passer med dette mønsteret. En mor forteller fra en samtale med mannen:

Han uttalte da at man kunne ikke beskytte barna sine mot overgrep av noe slag og seksuelt samvær mellom familiemedlemmer måtte ut fra naturens side anses som normalt. Det kunne han ikke se noe galt med i det hele tatt. Det var flere andre dyr i naturen som gjør det.

Farens utsagn bekymrer moren. Hun spør seg om han er en potensiell overgriper. Men disse bekymringene kan ikke knyttes til konkrete hendelser som har med barnet å gjøre eller til bestemte handlinger fra faren overfor barnet. Over en periode dukker det heller ikke opp spesielle hendelser som hun setter i sammenheng med bekymringen for overgrep. Denne avtar heller og hun ser seg i en periode om etter andre forklaringer på sin bekymring, mer knyttet til henne selv og hennes måter å reagere på:

Så begynte jeg å lure på om jeg rett og slett var paranoid, jeg hadde jo ikke fått noen bekreftelse på mistanken, det var så jeg tenkte at jeg fikk slippe litt, og det hadde jeg også fått høre veldig mye på SMI (Støttesenteret mot incest) at jeg var nødt til å få mere bevis da

Når moren synes å ha lagt bort noe av sin bekymring opplever hun nye hendelser som aktualiserer den gamle bekymringen og som hun oppfatter som betydelig mer konkrete enn det hun har hatt å forholde seg til så langt:

Da var barnefarens der og passet på han fra tidlig om morgenen til sånn tre-fire tiden. Mandagen etter så kom Tore da med uttalelser om hvor han da sa atte ... han skulle på do om morgenen så lurte han på om jeg kunne gjøre tissen hans stor. Nei, sa jeg, det kan jeg vel ikke. Jo sa han, du må leke med den og kose med den, sånn som pappa gjør. Og da visste jeg ikke helt hva jeg skulle si, jeg snakket det litt bort og tok frem en badeleke og se på denne og tisser du ferdig så går vi å spiser og også litt senere så måtte han på do igjen. Og da, da, kanskje jeg ... da hadde jeg samlet meg litt da, så da tok jeg det litt opp med han og sa at din kropp er din kropp og den kan du bestemme over selv. Det er ikke alltid at alle respekterer deg, men da er det ikke din feil. Ja, sier han sånn veldig greit. Ja, pappa bestemmer også over sin kropp, han bestemmer over tissen og rumpa sin også. Jeg får leke med tissen til pappa og da blir den så stor. Og da koser vi med den. Og det var for meg en bekreftelse på min mistanke. Da slo jeg jo full alarm.

Forestillingen om en mulig overgrepshistorie er til stede hos moren. Dette er en del av den konteksten som den foregående fortellingen fremstilles innenfor. I en slik kontekst opplever hun barnets fortelling om samhandlingen med faren som relativt entydige hendelser som inngår i en historie om overgrep.

Fra (nesten) entydige hendelser til en historie

I noen av de tilfellene hvor erkjennelsesprosessen har et relativt kortvarig forløp forteller mødrene om bestemte hendelsesforløp som får en avgjørende betydning for at mødrene tenker at faren involverer barnet i overgrep. Dette kan sies å være tilfelle i det foregående eksemplet og i denne fortellingen:

Og da satt ungen og kjælte han nedi gjennom og endte opp i skrittet. Faren lå sånn og ungen kjælte med han opp i skrittet og jeg satt og kikket, også skrek jeg opp. Og tenkte herlighet hvorfor skriker ikke mannen min da, for å stanse det.

Så sa jeg hva er det for noe, sa jeg. Og mannen lå akkurat likt. Og bare rødma sånn og nistirret på fjernsynet, ikke en bevegelse.

Men ungen sa, jeg skal ikke gjøre det mer, skal ikke gjøre det mer, sånn ...

Ungen følte seg skyldig

Moren opplever at barnet som er 7 år, handler på en uvanlig måte. Det uvanlige knytter seg i dette tilfellet også til hennes opplevelse av hele forløpet: Barnets handling; mannens måte å forholde seg til denne handlingen på; barnets reaksjon når moren intervensjoner. Moren opplever at hendelsesforløpet ikke er et tilfeldig, enkeltstående tilfelle, men har forbindelseslinjer til noe ut over dette. Morens forståelse av hendelsesforløpet får betydning på flere måter: Den gir moren en forståelse av at både barn og far er involvert i en måte å forholde seg til hverandre på som er blitt etablert over tid. Hun tenker at barnets handlinger overfor faren ikke ville ha skjedd hvis de ikke var en del av noe som hadde funnet sted før. Og ut fra sin forståelse av hendelsesforløpet antar moren at hendelsene inngår i en fortelling om overgrep mellom far og sønn.

Men heller ikke i dette eksemplet konstruerer moren sin historie om overgrep utelukkende på grunnlag av dette ene hendelsesforløpet. Som mange av de andre mødrene har hun opplevd hendelser som hun har strevd med å forstå, som for eksempel følgende forløp:

Plutselig kom guttungen og forteller at han var kjæreste med faren. Så sier jeg, nei det går ikke an. Jo det går an, men det er en hemmelighet, det er ikke lov til å si det.

Hendelsene hvor gutten berører faren blir utgangspunktet for at moren konstruerer en fortelling om overgrep. Samtidig ser hun at denne fortellingen også gir mening til andre og tidligere hendelser som den i eksemplet over. De blir forenlige med en historie om overgrep.

En entydig historie fra barnet

I materialet er det ett tilfelle hvor moren ut fra én bestemt hendelse kommer frem til en historie om overgrep. Temaet overgrep har riktignok vært brakt på banen tidligere. Dette er ikke første gang hvor det snakkes om overgrep i morens fortelling. Men det er første gang det snakkes om hendelser som kan innebære overgrep mot morens barn:

Og da begynte Stine å prate. Og da kommer det jo da en sånn her forferdelig historie. Hun klammerholdt meg, og da kommer det en historie om overgrep som faren har foretatt da. Og den var som følger: «husker du mamma når du var i (navn på sted) for å se på ny leilighet til oss». Ja, sa jeg. «Da tok han pappa, da fanga han meg også bandt han meg, også fanga han ho Ragnhild også putta han en bamse i munnen hennes og skjerfet ditt» – altså mitt skjerf, jeg har jo mye sånn dingeldang, dilldall – også stakk han fingeren sin i rompa hennes, «og da mamma hadde jeg ønsket at jeg hadde vært supergirl» – for det har vært noe sånn, vi har brukt å kledd oss ut og sånne ting, i sånn supermandrakt – «og da hadde jeg ønsket å være supergirl, slik at jeg kunne klart å komme meg løs og fått befridd hun Ragnhild og tatt hun under armen og fløyet til deg».

Historien barnet forteller oppfatter moren som en historie om overgrep. Hendelsene hun blir fortalt forstår hun som entydige uttrykk for en overgrepshistorie. Det er antakelig flere forhold ved barnets historie som bidrar til at moren oppfatter den slik. Barnets fortelling (i morens fortelling) har form som en i formell forstand «riktig» fortelling. Barnet presenterer en vanskelig situasjon som kompliseres gjennom flere hendelser. Så presenterer barnet en hypotetisk løsning hvor barnet i form av forestillingen om supergirl får alle problemene til å opphøre. Ved siden av at barnet forteller om detaljerte hendelser kan det også være at moren overbevises av denne formen på datterens fortelling og den fantasiløsningen som den omfatter.

Betydningen av kontekst

Moren er ikke i tvil om hva slags historie det er hennes barn forteller henne. Men konteksten – sammenhengen som denne historien fortelles i – kan også her ha betydning for morens oppfatning av hendelsene. Men i dette tilfellet kan konteksten, slik den fortøner seg for moren, gi grunnlag for å oppfatte hendelsene i to helt motsatte retninger. Barnas far var på det tidspunktet datteren forteller fra, dømt for et annet overgrep. At hennes mann også kan ha begått overgrep mot felles barn er noe hun har tenkt på eller fryktet. Det er en rekke omstendigheter ved morens livssituasjon som gjør det svært vanskelig for henne å ta inn over seg at overgrepene har skjedd. Overgrepene fant til dels sted mens foreldrene bodde sammen etter at de i en periode hadde levd adskilt. Mannen var i denne perioden mistenkt for det overgrepet han siden ble dømt for. En mor i en slik situasjon står overfor et valg med hensyn til hvordan hun oppfatter en del av virkeligheten. Når moren velger å tro på overgrepshistorien velger hun også å stille seg åpen overfor erkjennelsen av at hun tok feil i sin vurdering av ham. Hun opplever nå en sterk skyldfølelse. Disse omstendighetene kunne ha motivert moren til å tolke datterens fortelling annerledes. Det gjør hun altså ikke.

I de fleste tilfelle hvor mødre kommer frem til en historie om overgrep skjer dette gjennom en vanskelig erkjennelsesprosess hvor de i perioder beveger seg mellom utkast til fortellinger som utelukker overgrep og fortellinger som inkluderer overgrep. Når mødre har gjort flere vurderinger av om tvetydige hendelser passer inn i en mulig overgrepsfortelling vil senere hendelser som for mødre fremstår som mer entydige kunne bli fortolket innenfor rammen av en overgrepsfortelling. Men uansett grad av entydighet må mødre også gjøre et valg av en historie å forstå hendelsene innenfor.

Finnes andre fremstillingsformer enn fortellingen?

Å forklare og å slå fast

I de fleste intervjuene bruker mødre fortellingen som en fremstillingsform. Noen av mødre anvender en fremstillingsform som er mer statisk. Når formidlingen blir mer statisk blir det vanskelig å presentere hendelser i

sammenheng som på mer eller mindre overbevisende måter gir mening til disse hendelsene. Presentasjonen får preg av konklusjoner. Hvilke vesentlige forskjeller finner vi mellom denne statiske fremstillingsformen og den dynamiske fortellingsformen, og når anvender mødrene den statiske og ikke den dynamiske formen? Jeg vil forsøke å gi noen svar på disse spørsmålene i det følgende.

I noen få av sakene er mødrene ikke særlig tvilende til at overgrep kan ha skjedd. Der hvor dette skjer er gjerne også andre enn moren inne i bildet og bringer muligheten for seksuelle overgrep på banen. Det foreligger også andre indikasjoner som for eksempel mer entydige utsagn fra barnet.

Mødrenes prosjekt blir i en slik sammenhengen ikke å forklare om ulike hendelser kan være eller ikke være uttrykk for seksuelle overgrep. I første omgang er deres prosjekt å slå fast eller redegjøre for det som for de oppleves som avklart. Fremstillingen har preg av at mødrene gir intervjuer informasjon om ulike saksforhold. Formuleringene dreier seg ikke om sekvensielle hendelser, men om utsagn om hvordan noe er.

Når vi formidler noe om våre erfaringer, får ikke dette nødvendigvis en narrativ form. Det er først og fremst i situasjoner hvor fortelleren opplever at det foreligger noe uavklart, noe som er utenom det vanlige, at fremstillingen kan få en slik form. Når det ikke foreligger et slikt avvik fra det vanlige eller forventede, er det heller ikke grunnlag for å bruke den narrative formen. Ut fra fortellerens posisjon er det ikke noe som skal beveges gjennom en fortelling fra en uavklart eller uvanlig tilstand til en mer avklart eller vanlig tilstand. Dette er tilfellet i det følgende eksemplet hvor moren ikke presenterer hendelser som hun opplever krever noen forklaring eller konfigurering i en historie. Ut fra hennes perspektiv forteller hun oss noe som er avklart for henne:

Begge to ble utsatt for utuktig omgang.

Både datteren min og datteren til samboeren.

Av far til datteren min, min eksmann.

Om noe krever en fortelling eller ikke for å bli forstått bestemmes blant annet av den historiske konteksten det forekommer i. Den tilstand som moren over forteller om, det at datteren og en annen ble utsatt for seksuelle overgrep fra datterens far, er, når det fortelles for moren, en avklart tilstand. Det kan leses som slutten eller konklusjonen på en fortelling. Men på et tidligere tidspunkt var det vanskelig for moren å tenke seg at

fortellingen var slik at dette var avslutningen. Det som på et tidspunkt ble opplevd som noe uavklart, som: «a state of tension, as a prolonged deviance from the quiescence of the "normal"» (Brooks 1992:103), blir på et senere tidspunkt innlemmet i denne «normale» tilstanden, selv om hendelsen det dreier seg om, seksuelle overgrep mot barn, er en uvanlig hendelse. Men en slik, kulturelt sett uvanlig hendelse, kan altså bringes inn i en sammenheng hvor den inngår i det kjente, det som en videre fortelling baserer seg på når den skal belyse eller forklare noe annet som ikke inngår i dette kjente eller vanlige.

Fortelling og rapport

Polanyi (1985) forsøker å trekke et skille mellom fortelling og rapport. Fortellinger blir fortalt for å få frem et poeng, for å få frem et budskap om den delen av verden som fortelleren gjerne vil dele med andre. En rapport derimot er noe som det for fortelleren ikke er om å gjøre å fortelle. Den er «typically elicited by the recipient» (Polanyi 1985:13). Dette kan i noen tilfelle utvilsomt være et vesentlig skille mellom to former for formidling. Men alt som fortelles uten at det er om å gjøre for fortelleren å fortelle det er ikke utelukket fra å bli oppfattet som en fortelling og alt som fra fortellerens side er ment å skulle få frem et poeng vil ikke nødvendigvis bli oppfattet som en fortelling.

I eksemplet over er det ikke uvesentlig for moren å få slått fast at hennes datter har vært utsatt for seksuelle overgrep. Men hennes beretning dreier seg ikke om en bevegelse fra en tilstand og til en annen. Den slår fast hvordan noe på et bestemt tidspunkt var eller så ut. Det er denne mangel på bevegelse i fremstillingen som etter min mening utgjør et viktig skille mellom fortellingen og rapporten. Mangelen på bevegelse i fremstillingen blir tydeligere fremhevet hvis vi bruker begrepet tilstandsrapport og ikke begrepet rapport. En tilstandsrapport gir en statisk fremstilling av hvordan noe er.

Moren i eksemplet forteller at den mulige overgriperen i dette tilfellet synes å ha begått overgrep både mot egen datter og mot samboerens datter. Når dette fortelles til intervjuer oppfattes det som en svært uvanlig situasjon og intervjuer gjentar derfor i spørreform om det var slik at det ble begått overgrep av samme person mot to barn. Intervjueren stiller spørsmålet: «var det sånn?» og peker med det på noe som han i denne sammenhengen opplever som ganske uvanlig.

Endringer i fremstillingsform underveis

Den intervjuede går fra dette punktet til dels over fra en rapporterende til en narrativ formidlingsform. Hun presenterer et hendelsesforløp som forklarer hvordan det kom frem at disse overgrepene hadde skjedd, og samtidig formidler hun de omstendigheter som disse hendelsene finner sted under. Det er når intervjueren forholder seg til hendelsene som noe uvanlig, at den narrative formen blir tatt i bruk for å gi svar i form av en redegjørelse for hvordan dette uvanlige kunne skje. Moren registrerer at intervjuer oppfatter noe av det som hun formidler i form av en tilstandsrapport som så uvanlig eller uforståelig at det krever en redegjørelse i form av en fortelling:

Datteren til samboeren hans, hun hadde vært på besøk hos en onkel og en tante og hun hadde en veldig vond drøm.

Den intervjuede innleder denne sekvensen med en formulering som skaper en forventning eller forestilling om at det kommer en fortsettelse på det hun forteller: «..hun hadde vært på besøk hos onkel og tante..». Etter dette følger ikke fortsettelsen på historien, men en ny historie som i denne sammenhengen fungerer som ytterligere en redegjørelse for noe av den konteksten som historien som såvidt har begynt, foregår i:

Hun var 2 år eldre, hennes foreldre var separert og hun tok separasjonen mellom foreldrene veldig tungt. Hennes far kommer fra et annet land og han har flyttet. Hun har savnet han veldig mye. Og hun har ikke akseptert samboeren til moren sin.

Mor redegjør for den andre pikens situasjon. Noe av redegjørelsen som at piken ikke aksepterte morens samboer, kan settes i sammenheng med mulige overgrep uten at fortelleren gjør dette eksplisitt.

Redegjørelsen for øvrig er ikke nødvendig for å kunne følge historien, men den gir mottakeren bedre mulighet til å sette seg inn i protagonistens posisjon, uten at dette antakelig er bevisst for fortelleren. Vi får flere hendelser å knytte fortellingens mening til. Morens redegjørelse bidrar til at moren og intervjueren deler visse felles forutsetninger som fortellingen som følger kan forstås på bakgrunn av. Samtidig skaper eller forsterker den en forventning om at det kommer en fortelling i kjølvannet av denne redegjørelsen. Så følger fortellingen som det er skapt forventninger om i en utpreget narrativ form hvor det sekvensielle er fremtredende:

Hun begynte å skrike å gråte om natten
og de voksne vekket henne
også begynte dem å snakke med henne
og hun begynte å fortelle om alt hva hun har opplevd.
Så de gikk til politiet og til barnevernet,

Den første hendelsen, at hun begynte å skrike, får sin mening gjennom historien. Gjennom denne historien foregår det en bevegelse fra en mangetydig hendelse og til en avklart tilstand.

Fortelling og tilstandsrapport har forskjellige funksjoner i fremstillingen. Som vi har sett i det foregående eksemplet kan en forteller ta begge fremstillingsformer i bruk i samme samtale avhengig av hvilken funksjon samtalen skal ha, om den skal slå fast hvordan noe er eller om den skal bidra til å forklare hvordan noe kunne bli som det ble.

Konklusjon

Det er vanlig at mødre beveger seg mellom forskjellige utkast til fortellinger å forstå hendelser innenfor. Deres forsøk på å forstå hendelser kan til dels arte seg som en «bottom-up» bevegelse hvor hendelser de erfarer fører til at de revurderer gamle og konstruerer nye historier, og til dels som en «top-down» bevegelse hvor de har med seg bestemte utkast til historier og forsøker å plassere hendelser innenfor rammen av disse. Som regel vil begge arter av erkjennelsesmessige bevegelser finne sted når en mor forsøker å utvikle en fortelling.

Mødrene forsøker å forstå hendelsesforløp ut fra statiske øyeblikksbilder. Ved at fortellinger som et dynamisk element trekkes inn i vurderingen kan slike øyeblikksbilder bekreftes eller modifiseres.

Det er vanlig at mødre over et lengre tidsrom beveger seg mellom minst to forskjellige historier. Mødrene må på et tidspunkt gjøre et valg. Selv i de tilfellene hvor mødre kan oppleve hendelsesforløp eller en fortelling som deres eget barn kan komme med som relativt entydige, må de gjøre et slikt valg. De har sett at hendelsene kan passe inn i en overgrepshistorie gjerne lenge før de velger overgrepshistorien fremfor andre mulige historier. Det er vondt å ta inn over seg at overgrep kan ha skjedd. Å få tid til erkjennelsesprosessen hvor de beveger seg mellom ulike fortellinger om en del av virkeligheten blir viktig for dem.

For mødrene synes denne erkjennelsesprosessen å fortone seg som en gradvis innsnevring av mulige tolkningsmuligheter etter hvert som de erfarer flere og ulike hendelser. Er det opplagt at det er slik? Gergen (1989) hevder at enhver hendelse i seg selv kan gjøres til gjenstand for ubegrensede refortolkninger: «As we are exposed to events from both retrospective and emergent contexts, our manner of interpreting the present action is continuously modified. Theoretically, this process is without limit» (s 33). Ut fra en teoretisk interesse for tolking av tekster, og som argument mot å tolke hendelser i seg selv, kan det hende at Gergens synspunkt kan ha noe for seg.

For mødrene er imidlertid de relevante tolkningsmulighetene ikke ubegrensede. Deres interesse er ikke tolkningen i seg selv, men de handlinger som følger av en bestemt tolkning. Likevel kan Gergens påstand om ubegrensede tolkningsmuligheter forstås slik at den også kaster lys over mødreneres erkjennelsesprosess. I alle sakene vil det være en viss grad av tvetydighet ved hendelsene. Selv om mødrene velger et bestemt perspektiv å forstå hendelsene innenfor reduserer ikke dette tvetydigheten fullstendig. En absolutt sikkerhet på at hendelsene hører hjemme i en sammenheng og ikke i en annen er, som vi har sett flere eksempler på, svært vanskelig å komme frem til.

Mødrene forsøker å organisere sin kunnskap om hva som kan ha skjedd med barnet i narrativer. Denne måten å organisere kunnskapen på snevrer inn hvilke meninger de bekymringsfulle hendelsene kan ha for mødrene. Til slutt må de velge den narrative som virker mest overbevisende for dem. Det at en narrativ virker overbevisende gjør det lettere å velge akkurat denne. Men hvis valget faller på en overgrepshistorie kan det også bli vanskeligere fordi en slik historie vil kunne ha svært ubehagelige og uforutsigbare konsekvenser både for moren selv og for barnet.

Mødrene benytter ikke bare fortellingsformen i sin fremstilling av hva som kan ha skjedd med barnet. I de tilfelle hvor fremstillingen ikke tar sikte på å avklare noe uavklart for mødrene selv og/eller for den de forteller til benyttes en mer konklusiv form. Fremstillingen får preg av en tilstandsrapport som slår fast hvordan noe er. I løpet ett intervju kan begge former komme til anvendelse.

7 Mødrenes fortellinger om samtaler med egne barn

Innledning

I de to foregående kapitlene om temaet begynnelsen så vi hvordan mødrenes bekymring for seksuelle overgrep var knyttet til bestemte hendelser. Hendelsene omfattet også utsagn fra barnet. Barnets utsagn og mødrenes påfølgende forsøk på å få i gang samtaler med barnet er et tilbakevendende tema i mødrenes fortellinger. Disse hendelsene er ikke bare begrenset til temaet begynnelsen. På forskjellige tidspunkt i det forløpet mødre forteller om får vi høre at barnet kommer med korte utsagn eller lengre fremstillinger, til dels i en fortellingsform. Fokus i dette kapitlet er hendelser i form av utsagn fra barnet og hvordan disse blir utgangspunkt for forsøk fra mødre på å få i gang samtaler med barnet.

Mødrene involveres i å utforske utsagn som vekker bekymring. Utforskningen kan skje ved at mødre involverer barnet i samtaler. Jeg vil vise hvordan denne utforskningen omfatter forsøk fra mødre på å komme frem til fortellinger – sammen med barnet – som innholdet i barnas utsagn kan inngå som hendelser i. Jeg vil også vise på hvilke måter mødre forsøker å involvere barna i slike utforskende og historiekonstruerende samtaler. Analysene i dette kapitlet vil få frem hvordan dialogen mellom mor og barn, slik mødre forteller om den i noen av intervjuene, kan bidra til utviklingen av fortellinger om de hendelser barnet beretter om.

Mødrenes forsøk på å involvere barnet i slike samtaler hører med til de anstrengelsene mødre gjør for å forsøke å forstå hendelser – i denne sammenhengen utsagn fra barnet. Analysene av disse anstrengelsene vil dreie seg om analyser på nivå 2, hendelsesnivået.

Barna er i mange tilfelle de eneste som mødre over et lengre tidsrom snakker med om noen av de hendelsene som bekymrer dem. Mange av mødre involverer barna og blir selv involvert av deres egne barns handlinger, reaksjoner, utsagn og kroppslige forandringer når de forsøker å

konstruere historier om hendelser med en mulig forbindelse til seksuelle overgrep.

I temaanalysen av intervjuetekstene (analysenivå 1) fant jeg frem til 30 intervjuer hvor mødres samtaler med egne barn var et sentralt tema i mødrenes fortellinger. Temaet forekommer også i tekster fra andre intervjuer, men bare uttrykt i en enkelt setning. Ved slike korte fremstillinger av temaet «samtaler mor barn» var fremstillingen i liten grad preget av at den presenterte temaet på en forløpsmessig måte. En mor kan for eksempel fortelle at «hun sa aldri noe til meg om det». Selv om utsagnet refererer til hva som skjer eller ikke skjer i kommunikasjonen mellom barnet og moren inngår ikke dette i det aktuelle utvalget av tekster om temaet så lenge det dreier seg om et enkeltstående utsagn om temaet. Hvis en mor derimot forteller at det overstående utsagnet inngår i en lengre sekvens av handlinger mellom mor og barn, vil denne forløpsbeskrivelsen kunne inngå blant de intervjuetekster som omfatter temaet.

Det er to måter som mødrene snakker om temaet på i intervjuene: De trekker frem hendelser barnet forteller om som berører muligheten for overgrep. Og de er opptatt av samtaleformen, hvordan mor og barn samtaler med hverandre.

I de 30 intervjuene som jeg kommer til å se nærmere på forteller mødrene om forsøk på å engasjere seg i samtaler med 33 barn. Tre av intervjuene omhandler foreldres samtale med to barn. Av disse 33 er 26 barn fem år eller yngre, fire av barna er mellom fem og syv år, og tre av barna er åtte år eller eldre.

Noen undersøkelser gir holdepunkter for at barn fra de er omlag tre år gamle er i stand til å delta aktivt i samtaler med foreldre hvor de sammen utvikler fortellinger om egne erfaringer (Fivush 1994:138). Små barn synes å ha en evne til å bruke historieformen både for å forstå og for å formidle vesentlige livserfaringer. Å fortelle historier « .. is an important means by which young children, together with family members, experience and reexperience self in relation to other» (Miller 1994:173). Selv om mange av mødrenes barn er relativt små ser ikke dette ut til å forhindre mødrene i å involvere dem i fortellende samtaler. Mødrene synes å ta for gitt at barna er i besittelse av en evne til å forstå og anvende fortellingsformen. I den forstand er deres måter å forholde seg til sine barn forenlig med noe av den kunnskapen som foreligger om barns forutsetninger for dette.

Analysene av mødrenes samtaler med barna viser hvordan disse samtalene oppleves som problematiske av mødrene. Problemet dreier seg både om handling og om mening: Hvordan skal de forstå utsagn og handlinger fra barnet, og hvordan skal de handle overfor barnet? Skal de være aktive i forhold til sitt barn eller skal de vente å se om barnet på eget initiativ forteller sin historie? Skal de forsøke å involvere barnet i samtaler om betydningen av hendelser eller skal de la være? I analysene vil jeg forsøke å få frem hvilke svar mødrene kommer frem til på disse spørsmålene og hvilken betydning fortellingsformen får for hvordan de forstår barnets utsagn.

Analysene av mødrenes fortellinger om samtalene med egne barn vil bli gjennomført i henhold til de analysenivå som er beskrevet i kapittel 2. Jeg vil se nærmere både på hvordan den intervjuede forholder seg til hendelser (nivå 2) og på hvilke narrative fortellinger (nivå 3) som utvikles med utgangspunkt i disse samtalene. Analysene på de to nivåene gir presentasjonen av det analyserte materialet en bestemt struktur i dette kapitlet. Kapitlet er delt inn i fem forskjellige hovedavsnitt ut fra de svar som jeg finner på tre analytiske spørsmål som stilles til materialet: Hvordan forsøker mødrene å få i stand samtaler med barnet? Hvordan forløper disse samtalene? Hvilke fortellinger kommer mødrene frem til på grunnlag av samtalene med barnet? Her følger en kort beskrivelse av de fem hovedavsnittene:

En samtale som får moren til å utelukke overgrep

Det er bare en av sakene hvor dette er tilfellet og som blir gjenstand for analyser i det første avsnittet. Den representerer et klart avvik fra de andre intervjuene. Gjennom samtalen mellom mor og barn blir moren overbevist om at det som i utgangspunktet fortonte seg som bekymringsfulle hendelser ikke er en del av en historie om seksuelle overgrep. Når jeg har valgt å belyse denne intervjueteksten i et eget avsnitt er det fordi den kan belyse to viktige spørsmål: Hvordan resonnerer en mor når hendelser konfigureres til en historie hvor overgrep blir utelukket? Hvordan forløper samtalen mellom mor og barn når den får et slikt utfall? Her ser jeg både på hendelsesnivå (nivå to) og på fortellingsnivå (nivå tre).

Variasjonene i problemer og fremgangsmåter i samtalene

Her presenteres variasjonen i svar på det første av de tre analytiske spørsmålene, nemlig hvordan mødrene forsøker å utvikle en dialog med barnet

og variasjonen i hvilke fremgangsmåter de forsøker seg på. Dette avsnittet blir derfor noe videre enn de tre neste. Hvordan forløpet ender, svaret på hvordan det gikk, er ikke sentralt her. Hovedfokus blir på de svar som analysen på nivå to gir.

Samtalen går i lås

I dette avsnittet fremstiller jeg samtaler mellom mødre og barn hvor forløpet ender med at samtalen låser seg fast. Samtalen fører ikke frem til noen bestemt historie. Forløpet i noen av disse samtalene vil bli belyst. Hovedfokus er også her på hendelsesnivå handlinger (nivå to).

Hvordan snakke med barnet om faren?

I dette avsnittet kommer jeg til å se på noen av de problemene som mødre opplever når de snakker med barnet om dets far. Der de er usikre eller der de tror at barnets far kan ha begått overgrep mot barnet blir det ofte vanskelig for mødre å vite hvilken fortelling om faren de kan formidle til barnet. Her ser jeg både på hendelsesnivå og på fortellingsnivå.

Samtaler som kan overbevise om en overgrepshistorie

I dette avsnittet tar jeg for meg hva som skjer i samtalene mellom mødre og barn med betydning for at mødre kommer frem til en fortelling om overgrep. Analysene foregår både på nivå to og nivå tre.

En samtale som får en mor til å utelukke overgrep

Hvordan samtale uten å introdusere overgrepstemaet?

I et av intervjuene blir samtalene mellom mor og barn utgangspunkt for en bevegelse fra en posisjon hvor hun er usikker på om overgrep kan ha skjedd til en posisjon hvor hun blir ganske sikker på at overgrep ikke har skjedd. Hva slags samtaler gir grunnlag for en slik bevegelse?

Utgangspunktet er at andre enn mor – en hjelpeinstans – har antydning for mor at barnet kan være utsatt for seksuelle overgrep. Et slikt utgangspunkt behøver ikke ha en bestemt betydning for hva en mor tror om overgrep (se kapittel 11). Antydningen fra hjelpeapparatet gjør moren bekymret. Hun forsøker å involvere barnet i en samtale om det som hjelpeapparatet har antydning for henne. Hun er imidlertid svært usikker på hvordan hun skal gjøre dette:

Og jeg visste ikke hvordan jeg skulle spørre han, jeg hadde ikke lyst til å skade ungen heller, at han som syv åring forstår veldig mye ikke sant, men likevel, ikke sant, så forstår de ikke alt.

Det er et dilemma for denne moren om og hvordan hun skal snakke med sitt barn om muligheten for overgrep. Hun tenker seg at ved å introdusere temaet kan hun komme i fare for å skade sitt barn ved å involvere det i noe som det ikke har forutsetninger for å forstå. Som et forsøk på å løse problemet stiller mor et spørsmål til barnet som hun med vilje formulerer ganske uklart:

Så jeg spurte han om noen hadde rørt han

Spørsmålet synes å være så tvetydig at barnet ikke skjønner hva moren spør om:

Hva er det du mener mamma ? Det var noe sånt han sa. Da, akkurat da når jeg spurte han første gangen så da når han spurte hva jeg mente, da visste ikke jeg hva jeg skulle si.

Så lenge moren prøver å holde fast ved sitt forsett om å ikke involvere barnet i noe som det ikke har forutsetninger for å forstå blir det svært vanskelig for henne å finne bevegelsesmuligheter som ikke samtidig bryter med dette forsettet. Jo mer konkret moren er i sine spørsmål desto større blir muligheten for et slikt brudd. Samtidig opplever hun at temaet ikke kan bringes på banen igjen uten at hun blir mer konkret.

Det blir svært vanskelig å føre noen samtale om temaet «bekymring for overgrep» med barnet så lenge moren beveger seg innenfor rammen av sitt forsett.

At hun kan spørre så dumt!

Ettersom barnets svar i første omgang ikke bringer noen avklaring for moren forsøker hun seg på nytt med et litt mer konkret spørsmål:

Så var det litt senere jeg spurte en gang. Da spurte jeg han, har noen rørt rumpa di noen gang? Ja – jeg husker når han sa ja, da fikk jeg liksom hjertebank. Hvem har rørt rumpa di? Det er du og pappa og Jens. Ja vel. Jens, det er vennen min. Hva har vi gjort da? Vasket rumpa min sa han. Han svarte akkurat som om jeg var dum, ikke sant. For han...Ja, han svarte akkurat som om jeg var dum. Så han svarte

sånn helt rett frem og ikke noe, men han svarte akkurat sånn som han svarer når det er ting jeg spør om, ikke sant, eller hvis jeg ikke forstår med en gang hva han mener ikke sant. At jeg kan være så dum å spørre så dumt.

Moren forsøker å forklare for meg som intervjuer – men også for seg selv – hvordan hun kom frem til at hennes barn ikke kunne være utsatt for overgrep. Hun gjør det først i form av en kort fortelling og deretter ved å presentere egne kommentarer og refleksjoner til denne fortellingen.

Fortellingen har et klart plot: En mor blir bekymret for om barnet forteller om overgrep og derfor må hun finne ut av dette. Hendelsen hvor barnet svarer ja på morens spørsmål skaper et avvik, en spenning (Brooks 1992:103) og krever en fortelling som fører fra avviket og frem til en avklaring. Morens fremstilling har en klar fortellingsform både ved at den introduserer en slik avvikende hendelse og ved at den fører frem til en avklaring. Hva er det ved denne fortellingen som gjør den avklarende for moren? Det generelle er at fortellingen gir et bilde av hendelser og av et forløp som disse hendelsene går inn i. Dette bildet blir utgangspunkt for hennes refleksjoner. Moren frykter for at berøringshendelsen inngår i en uvanlig sammenheng. I fortellingen om samtalen med barnet får den betydning som en vanlig hendelse, som de voksnes stiller av et barn.

Moren opplever at denne hendelsen ikke viser til noen annen mening for barnet. Hendelsen hvor barnet stiller seg helt uforstående til morens spørsmål om berøring i den første sekvensen over får mening via den andre fortellingen. Morens spørsmål om berøring blir uforståelig og irrelevant for barnet fordi det ikke synes å være noen forbindelseslinjer mellom barnets erfaringer og en fortelling om overgrep. Når moren kommer frem til sin konklusjon trekker hun også veksler på en annen fortelling om hvordan samtaler mellom henne og barnet kan forløpe: Når hun spør det om noe som er ganske opplagt for barnet, som hun burde skjønne, så svarer det som om hun skulle være helt dum. Fortellingen over er en utgave av et slikt hendelsesforløp: Moren spør om noe som er vanlig/noe som hun burde skjønne. Slik får samtalen mellom mor og barn i dette tilfelle en klar betydning for at moren blir i stand til å komme frem til en vanlig fortelling og ikke en fortelling om overgrep.

Variasjonene i problemer og fremgangsmåter i samtalene

De vanlige historieskapende samtalene

Hvordan forsøker en mor å få sitt barn til å fortelle hvis hun bekymrer seg for om det kan være utsatt for seksuelle overgrep? Kan en mor under slike betingelser invitere sitt barn til å fortelle sin historie? Hvis vi bare tar for oss det generelle spørsmålet om hvordan invitere andre til å fortelle sin historie så kan svaret se relativt enkelt ut: «We are most likely to succeed when we orient our questions directly and simply to life experiences that the other seeks to make sense of and to communicate» (Chase 1995:12). Sitatet over uttrykker en anbefaling for hvordan intervjuere bør forholde seg til den intervjuede for å gi denne de beste betingelser for å kunne fortelle sine historier. I den grad anbefalingen har gyldighet for intervjuere skulle den også være gyldig for de situasjoner hvor noen er opptatt av å hjelpe andre til å fortelle sin historie.

Problemet for mødrene er at de er avstengt fra å vite om hva som kan være viktige hendelser, eller «life experiences», å fortelle om for barnet. «Den andre», barnet, forsøker vanligvis ikke å kommunisere om livserfaringer som har med eventuelle seksuelle overgrep å gjøre. Et barn utsatt for overgrep vil heller unngå å snakke om dette og gjøre anstrengelser for å glemme hendelsene (Furniss 1991, Terr 1991). Som jeg har vist i kapittel 1 så dreier dette seg om en uvanlig kommunikasjonsituasjon hvor det kan foreligge flere brudd på det vi vanligvis regner som forutsetninger for kommunikasjon mellom to personer (Rommetveit 1992). Problemet for mødrene i denne undersøkelsen er i de fleste tilfelle hvordan de skal gå frem for å få til en samtale om noe som det kan være stor usikkerhet rundt eksistensen av, og som den andre, barnet, kanskje ikke riktig forstår, og som det vegrer seg mot å snakke om.

Det foreligger etter hvert en god del kunnskap om hvordan foreldre i mer hverdagslige og åpne situasjoner vanligvis hjelper sine barn til å fortelle om fortidige hendelser. Foreldre snakker med egne barn i førskolealder om hendelser i fortiden på måter som først og fremst kan beskrives eller fremstilles langs en dimensjon fra en gjentakende til en utbroderende fremgangsmåte (Fivush 1994:142). I undersøkelser hvor man har sett på hvordan foreldrene hjelper barna på gli er det vanlig at foreldrene har kjennskap til mange av de hendelser som er bakgrunnen for konstruk-

sjonen av fortellingene. Foreldre som lykkes i å stimulere egne barn til å fortelle historier om hendelser i barnets liv gjør dette ved å henvise til slike hendelser: «Elaborative parents engage in long conversations about past events with their children, and they provide rich and embellished information about the events under discussion» (Fivush 1994:141).

Hvis et lite barn kommer gråtende hjem med skrubbsår på knærne vil vi forvente at foreldrene vil trøste det og deretter bli opptatt av hendelsesforløpet, kanskje med innslag av forslag fra foreldrene om hvordan det skjedde, hvordan det kjentes, og så videre. Samtalen om hendelsesforløpet, foreldrenes og barnets samskaping av fortellingen om hvordan det gikk til da barnet fikk skrubbsår, inngår gjerne som en del av foreldrenes bekymringsfulle omsorg for sitt barn. I en slik sammenheng ville svært få være kritisk opptatt av om foreldrene samtalte med barnet, kom med forslag til hendelsesforløp, stilte ledende spørsmål til barnet og så videre. Når foreldre vanligvis engasjerer seg i skapingen av en fortelling sammen med sitt barn er dette et omsorgsprosjekt og ikke et prosjekt hvor målet er å finne frem til en bestemt «sannhet» selv om det siste kan være et underordnet prosjekt.

For mødrene i undersøkelsen vil deres bekymringsfulle spørsmål til barnet om hva et bestemt utsagn betyr både kunne være en del av deres omsorgsprosjekt og et prosjekt om å få frem en «sannhet» om hva som har skjedd. Som et omsorgsprosjekt vil det høre med til det som i en slik situasjon ville være en vanlig og forventet omsorgsattferd fra en forelder.

Mødrene har imidlertid begrensede muligheter til å ta utgangspunkt i konkrete hendelser for å gi barnet en rik og utbrodert informasjon. I det følgende skal jeg se nærmere på variasjonen i hva mødrene forteller om hvordan de går frem for å løse dette problemet: hvordan hjelpe barnet til å fortelle sin historie når de vet svært lite om hvilke hendelser denne historien kan dreie seg om.

Mødrenes forsøk på å konstruere en historie

Noen av mødrene er på noen tidspunkt i utforskningen og konstrueringen av barnets historie relativt aktive i å komme med mulige forslag:

Jeg tror jeg spurte han før vi skulle til den undersøkelsen, ikke mye, men jeg spurte om ... jeg tok utgangspunkt i dette med bæsingen ... om noen hadde gjort noe med rumpa hans liksom da. Og da sa han jo ja til det.

Morens forslag er knyttet til hendelser hun kjenner som at barnet har hatt encoprese-problemer og klager over smerter i endetarm. Forut for denne samtalen mellom mor og barn har moren gjennom en lang periode sett etter andre mulige fortellinger å sette hendelser knyttet til encopresen inn i:

For di jeg syntes at jeg hadde prøvd så mange ting da angående denne rensligheten da. Og det var liksom det som stod igjen på en måte

Moren velger å spørre om «.. noen hadde gjort noe med rumpa hans..» ut fra en forestilling om et bestemt mulig plot: «Barnet hennes har utviklet encoprese fordi noen har utsatt det for seksuelle overgrep». Den nye fortellingen fremstår som en mulighet fordi det hun oppfatter som vanlige forklaringer, vanlige fortellinger, er oppbrukte. Når barnet gir henne et bekreftende svar («da sa han jo ja»), oppfatter hun dette som en indikasjon på at barnet er villig til å fortsette denne type samtale. Svaret hun får blir utgangspunkt for nye spørsmål:

Og da spurte jeg han om hva da liksom, om noen hadde stukket noe inn der kanskje. Og da sa han jo ja til det også da.

Morens fremgangsmåte i forhold til sitt barn tar utgangspunkt i det som er blitt fortalt. Hun går videre, som i utsagnet over, med spørsmål som bygger på dette og som inneholder et forslag til svar. Som en måte å få barnet til å fortelle om tidligere hendelser er morens fremgangsmåte ikke uvanlig; her er den et tilfelle av det som Fivush (1994 beskriver som en utbroderende eller «elaborative» form: «.. elaborative parents ask additional questions that incorporate new information about the event» (s 142).

Moren fortsetter med denne elaborerende og inkorporerende fremgangsmåten. Hennes spørsmål til barnet bygger på hennes forestilling om hva som kan være et mulig plot. Det er både en komplementaritet og en form for gjensidighet i samspillet mellom mor og barn. Moren tar initiativ ved å stille spørsmål og komme med forslag og barnets svar får betydning for hvordan hun forholder seg videre:

Også spurte jeg han om han visste hva det var som hadde blitt stukket inn der, om forskjellig om hva det kunne ha vært. Og da sa han, han ville ikke si hva det var og sa at jeg skulle foreslå noe.

I motsetning til de foregående sekvenser hvor barnet kan svare ja/nei krever spørsmålet over at barnet selv konstruerer hele svaret. Barnet lanserer ifølge moren selv en løsning på det som synes å være et problem for barnet. Løsningen fra barnet er helt i tråd med den fremgangsmåte moren

selv har benyttet i de foregående sekvensene: Det ber moren om å komme med et spørsmål som inkorporerer det som er fortellingen så langt og som gir barnet muligheter å komme med et ja/nei svar. Moren fremstiller et hendelsesforløp hvor et barn oppfatter at en mor benytter seg av en bestemt fremstillingsform og ber moren om å fortsette med denne samtaleformen. I morens fortelling følger hun forslaget:

Og da foreslo jeg at det hadde vært en tissemann da. Og da sa han, eller han bekreftet det.

Elaborerende eller ledende?

Noen vil kanskje stille spørsmål ved om barnet oppfatter morens utsagn som forslag til eller som påbud om hvordan en del av virkeligheten skal oppfattes. Er det noe i morens fortelling som gir oss grunn til å stille et slikt spørsmål? Det er ikke vanskelig å konstruere en sammenheng mellom mødres påvirkning av sine barn og påstander om overgrep på grunnlag av noen av de fortellingene mødrene presenterer. Når moren i eksemplet over fortsetter med sin inkorporerende fremgangsmåte kan dette oppfattes enten som en måte å hjelpe barnet til å fortelle sin historie på eller som en måte som moren påvirker barnet på:

Også spurte jeg han om han visste hvem det hadde vært. Og da ville han ikke si det rett ut da, sa liksom at jeg skulle spørre om forslag der også. Og da sa jeg, det kan vel ha vært pappa kanskje, og da skrev han ja på en lapp og sa at det var han.

Det å forstå sekvensen som påvirkning blir mer sannsynlig jo mer deler av sekvensen sees isolert. Forståelsen av sekvensen som en form for hjelp blir mer sannsynlig jo mer vi ser den i sammenheng med hva moren for øvrig forteller om hvordan barnet involveres i regien av hvordan samtalen skal foregå. Utsagnet fra moren «Og da sa jeg, det kan vel ha vært pappa», er morens måte å følge opp hvordan hennes barn ønsker at hun skal samtale med ham. Men betraktet som et enkeltstående utsagn kan det karakteriseres som en ledende formulering.

Morens fortelling om hvordan hun samtaler med sitt barn fremstiller en mor som er elaborerende ved å komme med forslag om hva mulige hendelser kan gå ut på og ved at nye spørsmål knyttes til foregående svar. Men den samme samtaleformen kan altså også oppfattes som en mors påvirkning av et barn til å se det som ligger i hennes spørsmål.

Når en forelder forsøker å snakke med sitt eget barn om mulige overgrep kan det anføres grunner for at samtalen nettopp bør ha et slikt elaborerende preg. Disse er særlig knyttet til barnets store problemer med å fortelle om eventuelle overgrepshendelser det har opplevd, som gjør at barnet uten denne form for hjelp fra den voksne ikke vil fortelle om slike hendelser. Forskere og terapeuter som har vært sterkt engasjert i temaet overgrep mot barn understreker ofte dette (Summit 1989, Furniss 1991, Terr 1991, Salter 1995). Det pekes også på at barnet samtidig involveres i en hemmeligholdelse av overgrepene. Konsekvensene er at barnet ikke kan eller vil fortelle om overgrepserfaringene. Bare ved hjelp fra voksne barnet har tillit til kan slik formidling finne sted.

Dette innebærer at mødre står overfor et dilemma i samtaler om mulige overgrep med sine barn. Ut fra et narrativt perspektiv, hvordan skape gode betingelser for at barnet kan fortelle sin historie, blir den elaborerende og inkorporerende samtaleformen vesentlig. Ut fra en forståelse av hvordan mulige overgrep virker på barnet vil det også være nødvendig å hjelpe barnet til å sette ord på slike erfaringer. På den annen side vil det være en mulighet for å påvirke barnet. De voksne kan gjennom sine samtaler med barnet få det til å se noe det ikke er grunnlag for (Ceci & Bruck 1993).

Men påvirkningen av barnet er naturligvis ikke bare knyttet til at en forelder er særlig aktiv. Hvis det har skjedd overgrep vil det også være en mulighet for at for eksempel en mor påvirker barnet til ikke å snakke om overgrepet eller kanskje til å tro at overgrep ikke har skjedd ved å unngå å snakke om det. Problemets karakter av å være et dilemma ligger nettopp i det at det ikke finnes noen sikker løsning. Muligheten for at barnet forteller en historie som det ikke er grunnlag for i form av hendelser, fjernes ikke om en forelder unngår å være elaborerende.

Emosjonelle reaksjoners betydning

Mødre har i mange tilfelle en forestilling om hva slags historie barnets reaksjoner og væremåte er knyttet til. Hvis de formidler noe av denne historien til barnet kan det i noen tilfelle avstedkomme sterke reaksjoner hos barnet:

Så spurte vi han her .. etter at jentungen hadde lagt seg om det var noen som hadde gjort han noe galt. Og da ble han jo altså helt hysterisk. Han skrek så det ljoma, holdt for ørene og løp ut og inn gjennom rom og ned og under det salongbordet.. ehh spisestubordet og bare skrek.

Barnets emosjonelle reaksjoner får en bestemt betydning i morens fortelling. Emosjonelle reaksjoner kan uttrykke en forbindelse mellom hendelser i fortiden og hvilken mening disse hendelsene har for barnet. Barnets emosjonelle reaksjoner gir foreldrene i eksemplet over en bakgrunn for å vurdere tidligere hendelser. De gir foreldrene en form for informasjon «... about what kinds of events cause particular kinds of emotional experiences...» (Fivush 1994:145). Barnets emosjonelle reaksjoner blir for foreldrene en bekreftelse på at det kan være grunnlag for deres spørrende antydninger om noen «... hadde gjort han noe galt...». De bidrar til at foreldrene kan konstruere en bestemt historie om hva barnet har opplevd.

Reaksjonene forteller foreldrene noe om hvor vanskelig det er for barnet å fortelle hva det har opplevd. De får en mening for foreldrene både i forhold til hvilken mulig historie en del av barnets øvrige atferd viser til og for deres overveielser om hvordan samtalen med barnet bør foregå:

Og da, spurte jeg han om han ikke kunne si navnet på en kasett på de som hadde gjort han noe galt, for vi skjønnte at det var noe som var galt, og hva de hadde gjort for noe. Og etter mye om og men så gikk han med på det, jeg sa at han kunne være på kjøkkenet og lukket døra og ingen hørte, så ville han si det på en kasett.

Morens forslag til barnet baserer seg på en implisitt forestilling om at barnet har opplevd hendelser som er for vanskelige å fortelle andre om. Ved at barnet kan være i et rom for seg selv og snakke til en kasett blir det mulig å omgå denne vanskeligheten.

Foreldrene leter etter en sammenheng som barnets ytringer, både de atferdsmessige, emosjonelle og verbale, passer inn i. De forsøker å involvere barnet i denne letingen etter en sammenheng eller fortelling å forstå disse ytringene innenfor. Foreldrene synes å basere seg på en forståelse av at det å etablere en dialog med barnet kan bidra til å få frem den sammenhengen de leter etter. Dette skjer ved at foreldrene forsøker å gi barnet muligheter til å ytre seg på måter som passer for barnet. Foreldrene tar i bruk en form for praktisk kunnskap i sine forsøk på å etablere en slik dialog med barnet.

Wertsch (1991) hevder at «Enhver sann forståelse er dialogisk i sin natur» (s 54). Det som en slik dialog dreier seg om er ifølge Wertsch å finne den sammenhengen som personens ytring passer inn i: «To understand another person's utterance means to orient oneself with respect to it,

to find the proper place for it in the corresponding context» (s 54). Det er mulig å forstå foreldrenes prosjekt i eksemplet over som deres forsøk på å finne en slik «corresponding context».

Hjelper det å fortelle?

Foreldrenes fremgangsmåte har også i noen tilfelle forbindelseslinjer til en annen forestilling. Foreldrene er opptatt av hvilken historie de hendelser barnet har fortalt om inngår i. Samtidig gir noen av dem uttrykk for en forestilling om at det er bra for barnet å fortelle denne historien :

For da hjelper det deg sa jeg, for da blir du, da blir det bedre etterpå fordi da har du fortalt det til kassetten, og da blir det bedre for deg etterpå.

Forestillingen er vanlig i vår kultur. I foreldrenes utsagn til barnet blir det å snakke til kassetten en metafor på å få fortalt om det vanskelige. Foreldrene praktiserer en forestilling som ofte forekommer i faglige sammenhenger og har en viss støtte både i kliniske observasjoner (Mossige 1996) og i undersøkelser av ikke-kliniske populasjoner. Miller (1994) hevder for eksempel at «Sometimes children seem to retell stories as a means of gaining relief from or resolution to intrapsychological problems» (s 174). I en mer folkelig sammenheng er det en vanlig forestilling at det vonde løser seg opp når vi setter søkelyset på det, blant annet uttrykt ved metaforen om at trollet sprekker når sola skinner på det.

I vår egen kultur vil vi ofte finne flere stemmer eller forestillinger som gjør seg gjeldende for hvordan vi forstår og forholder oss til et fenomen. I forhold til fenomenet «vonde erfaringer» finnes det utvilsomt i en folkelig sammenheng en forestilling som nærmest er helt motsatt av den foregående, nemlig at vi skal glemme, unngå, ikke snakke om, det vonde eller vanskelige. Å rippe opp i vanskelige ting kan bare føre galt av sted. Forestillingen har kanskje en viss gyldighet i sammenhenger hvor det som det snakkes om ikke så lett lar seg gjøre noe med. I Ibsens (1991) Vildanden går det helt galt når Gregers Werle insisterer på at «det vanskelige», livsløgnen som Ibsen kaller den, skal snakkes om. Forestillingen om å ville unngå det vanskelige kan også forstås på bakgrunn av det ubehag som folk umiddelbart kan oppleve ved å snakke om det. Dette er et ubehag som både moren og barnet kan oppleve. Det er vesentlig å ha med dette når vi vil forstå en mors vanskeligheter med å etablere en samtale med et barn og konstruere en fortelling om mulige seksuelle overgrep.

Det smertefulle ved å konstruere, fortelle og bli fortalt fortellinger om overgrep

Barnets emosjonelle reaksjon i det foregående eksemplet er en påminnelse om at det å føre en samtale om mulige overgrepserfaringer kan være en meget smertefull prosess både for barna og for de mødrene som går i gang med den. At temaet er vondt å forholde seg til gjør det ikke lett for mødrene å engasjere seg i lange samtaler med barnet om tidligere hendelser. Og det er ikke vanskelig å forstå at heller ikke barna er særlig innstilt på å bli engasjert i slike samtaler. I noen av fortellingene kommer det særlig tydelig frem hvordan det kan være svært vondt både å være barnet som forteller og moren som tar i mot fortellingen og som også oppfordrer barnet til å fortelle:

Da vi var blitt alene (da faren var flyttet ut), da sa han (barnet) at han hadde fått beskjed om at hvis han sa noe til meg om sånne ting, så skulle han (faren) ikke direkte drepe meg. Men han skulle, jeg husker ikke hva det var han skulle, han skulle gjøre et eller annet med meg sånn at jeg døde til slutt eller noe sånt noe. Jeg ville bli drept eller dø til slutt da. Og ... hvis han sa noen ting så skulle han drepe meg. Og han (barnet) sa jo det at «jeg trodde jo egentlig ikke så mye på det til å begynne med», men han kunne ikke ta sjansen, «for etter hvert så la jeg merke til at pappa var veldig slem mot deg, og da tenkte jeg at det var sannsynlig at han ville gjøre noe sånn».

For moren var det vondt å ta inn over seg at faren kunne forholde seg på denne måten til deres barn. Når mødrenes samtaler med barna fører frem til slike fortellinger, er det vanskelig for mødrene å vite hvordan de skal forholde seg til det fortalte.

De aller fleste samtaler mellom mødre og barn handler om tema som er vonde for begge parter, men mindre dramatiske enn i eksemplet over. Men de er skremmende nok til at samtalene tidvis låser seg og til at mødrene har vanskelig for å finne nøkkelen som kan åpne opp for videre samtaler og en utvikling av fortellingen når samtalen går i lås.

Når samtalen går i lås

Uvanlige handlinger barnet ikke vil forklare

Det foregående eksemplet tydeliggjør en grunn for barnet til ikke å samtale med moren. Flere av de andre mødrene forteller også om at samtalene med

barnet låser seg, men uten at dramatikken og det skremmende i hendelsene er så tydelig som i eksemplet over. Mødrenes fortellinger om fastlåste samtaler har et bestemt forløp. Det starter gjerne med en fortelling om hendelser hvor barnet handler på bestemte måter eller sier noe til moren som denne opplever som tvetydig og bekymringsfullt:

Også skal jeg kose henne god natt, også bøyer jeg meg over henne. Også tar hun tak i ansiktet mitt også lar jeg henne liksom styre ansiktet mitt sånn, men så plutselig tar hun tak og begynner å kline med meg liksom. Så prøver jeg å fortelle henne at det er ikke sånn du – du må ikke kysse mamma sånn, det er ikke sånn du kysser mamma liksom.

Hendelsen over innebærer et brudd med det vanlige for moren. Den bryter med scriptet (Cortazzi 1993) for en situasjon hvor en forelder og et barn kysser hverandre.

Moren i eksemplet, og andre mødre som opplever en tilsvarende situasjon, forsøker å avklare det uvanlige ved hendelsen ved å involvere barnet i en samtale om meningen med denne hendelsen. Morens forsøk på avklaring ved å få i stand en samtale med barnet er det andre leddet i forløpet i fortellingen om det fastlåste. Moren forsøker å forstå ved å sette barnets handling i forbindelse med andre handlinger.

Implisitt i den følgende fortellingen ligger en antakelse om at det kan være en form for kausal sammenheng mellom barnets handling ved at den betraktes som en virkning av at andre har involvert barnet i en tilsvarende handling; den siste som en årsak til den første handlingen:

Hvem er det du kysser sånn med da, sier jeg. Nei, det vil jeg ikke fortelle sier hun. Jammen til mamma kan du vel fortelle det, sier jeg. Nei, det er en hemmelighet. Men du kan vel fortelle meg vel, sier jeg. Nei, det er en hemmelighet (streng stemme) sier hun da. Og da når jeg ikke lengre i det hele tatt.

Samtalen fører moren hit. Her låser den seg fast. Moren kommer ikke videre med å involvere barnet i å konstruere en fortelling som kaster lys over barnets handlinger. Mange av mødrenes fortellinger hvor barnet nevner en hendelse som for moren oppleves som urovekkende eller bekymringsfull stopper opp på det punktet i forløpet hvor mødrene prøver å få til en utforskende samtale. Når barnet i eksemplet over henviser til at det har en hemmelighet som det ikke kan fortelle om er dette en uvanlig hendelse for moren. Under vanlige omstendigheter vil moren være den nærmeste til å bli delaktig i barnets hemmeligheter.

I noen av de fastlåsende samtalene registrerer mødrene en liten bevegelse i en del av forløpet. Barnet kan for eksempel holde fast på at det ikke vil fortelle om hemmeligheten, men samtidig presentere en forklaring på hemmeligholdelsen:

Og jeg ville ikke presse henne og sånn, jeg følte at det ville være helt feil. Også...så sa jeg kan du ikke fortelle mamma litt mere om dette herre da. Nei, det ville hun ikke. Hvorfor vil du ikke det da, sa jeg. Nei da kommer jeg i romskipet, sa hun. I romskipet? Har den du har hemmeligheten med, sagt at du skal komme i romskipet da? Hm. Hm.

Hypotetiske kausale sammenhenger gir økt bekymring

Samtalen fra eksemplet over låser seg fast igjen. Når barnet forteller at det kan medføre visse konsekvenser å røpe hemmeligheten blir morens bekymring og ønske om en avklaring bare større. Moren kan ikke vite om den historien barnet forteller er konstruert av barnet selv eller om barnet formidler en historie som andre har fortalt det. Men i de tilfelle hvor barnet først har introdusert at det har en hemmelighet kan et scenario, som i eksemplet over, gi grobunn for en fortelling med en kausal sammenheng mellom flere hendelser: De mulige overgrepene, etableringen av en hemmelighet og konsekvensene av å røpe en hemmelighet. Ved å se hendelsene i en kausal sammenheng får hendelsene en bestemt mening (Aronson & Nilholm 1992): Fordi barnet ble utsatt for overgrep ble det pålagt å holde dette hemmelig, og fordi brudd på hemmeligholdelsen ville medføre alvorlige konsekvenser for barnet kan det ikke fortelle om hemmeligheten.

Mødrenes forestilling om at flere hendelser kan være knyttet sammen i en fortelling om overgrep gjør dem mer bekymret:

Også blir jeg redd ... det er liksom stadig disse episodene hvor jeg blir redd, også blir jeg fortvila. For det er jo akkurat det at jeg vet ikke hvordan jeg skal angripe det liksom, jeg vet ikke om jeg spør henne riktig. Jeg er redd for at jeg skal dytte på henne noen av mine ting og samtidig som jeg er veldig redd for å lukke henne.

De foregående refleksjonene viser til hendelsesforløp. Til dels dreier det seg om forløp som flere av mødrene har erfart: barnet forteller om hendelser – moren blir redd – moren forsøker å finne ut mer – barnet lukker seg – moren blir fortvilet. Til dels viser morens refleksjoner til scenarier, hypotetiske fortellinger eller hendelsesforløp, som moren

forestiller seg hvis hun kommuniserer eller handler på bestemte måter overfor barnet. Begge typer av hendelsesforløp er vesentlige ingredienser i hvordan moren reflekterer over meningen ved barnets handlinger og over hvordan hun skal forholde seg. Gjennom hvordan hun snakker både om opplevde og hypotetiske hendelsesforløp blir fortellingen hennes en måte å reflektere over hendelsenes mening på.

I morens fortelling om forsøkene på å få til samtaler med barnet oppstår dette dilemmaet: skal hun være tilbakeholden og forsiktig eller skal hun være aktiv. Uansett i hvilken retning hun handler opplever hun at resultatet kan bli feil:

Ja det kom liksom til et punkt hvor jeg tenkte at nå, altså hun trenger litt ro og fred i forhold til dette her. Og at jeg ikke burde ta det opp noe mer. Men det har vært veldig, veldig vanskelig. For at jeg sitter med så mange spørsmål ... Så jeg har på en måte ... jeg har behov for å grave i det. For å komme helt til bunns i alt som har skjedd. Det er et veldig dilemma.

Hvor mye skal en mor presse på?

For moren er barnet en person som sitter inne med en kunnskap om «historien». Moren forestiller seg at barnet har en kunnskap om hendelser som har funnet sted. Derfor har det forutsetninger for å kunne fortelle en historie om disse hendelsene. Hun har også en forestilling om at hvis barnet forteller denne historien kommer hun nærmere en slags sannhet om hva som har skjedd. Uttrykket «å komme helt til bunns i» i den foregående sekvensen viser til en slik forestilling.

I alle de tilfelle hvor det foregår en dialog mellom en mor og et barn om mulige overgrepshendelser er barnets og morens posisjon i forhold til de hendelsene de snakker om svært forskjellig. Moren vet ikke hva som kan ha skjedd med barnet og hun vet heller ikke om barnet hennes ønsker å fortelle om det som kan ha skjedd. For barnet kan situasjonen fortone seg ganske annerledes: Hvis barnet har vært utsatt for overgrep har det en rekke grunner til ikke å fortelle noe.

Hvis en mor skal «komme helt til bunns» i det som har skjedd er hun henvist til å snakke med barnet. Men hvis hun snakker med barnet er hun redd for at barnet lukker seg ved at det kan føle seg presset. Som jeg kommer til å vise i kapittel 9 om ansvar og skyld, kan ikke mødrene la

spørsmålet om overgrep bare ligge; de må gjøre noe med det. Derfor gir de seg i kast med nye samtaler med sine barn som ofte låser seg:

Ja det er klart det når jeg hele tiden presser på og eller sånn ... noen ganger har jeg følt at jeg har presset henne litt for mye, fordi jeg har vært så ... liksom nesten desperat og ulykkelig så jeg...Men det svaret vet jeg ikke om jeg noen gang får. Og det er litt ... tungt. Men der er mange som, som opplever det sånn at de aldri egentlig kommer helt til bunns i hva som har skjedd.

Det er en slags trøst for mødrene at innenfor alt det uvanlige som en mulig historie om overgrep mot barn handler om, så er det en vanlig historie i denne sammenhengen at barnet ikke forteller og at det er mye mødrene ikke vil få vite om hva som kan ha skjedd. Den vanlige fortellingen om forløpet i samtalen mellom mødre og barn er at den låser seg fast og at mødrene fortsatt strever med en rekke ubesvarte spørsmål.

Hvordan snakke med barnet om faren?

Det blir galt uansett

Noen av mødrene må sjonglere med to slags fortellinger om barnets far. På den ene siden kan de ikke vite sikkert om faren har begått seksuelle overgrep mot felles barn. Ut fra dette tenker eller forholder de seg til barnet sitt som om han ikke har begått overgrep. Han er den faren som moren gjerne vil at barnet skal like å være sammen med. Og moren kan kanskje også se positive erfaringer barnet har fra deler av samværet med faren. Men i det øyeblikk hun formidler dette til barnet opplever hun at det blir galt. Hvordan vil hennes barn oppfatte henne hvis det har skjedd overgrep og hun oppfordrer barnet til å være sammen med faren? Og hvordan er det for moren å tro at faren kan ha begått seksuelle overgrep mot barnet og samtidig fortelle barnet at faren er glad i det og gjerne vil treffe barnet?

Når mange av mødrene skal gi en fremstilling av forholdet mellom far og barn overfor barnet blir det vanskelig å uttrykke dette i form av én fortelling:

Og da har alltid jeg vært inne og sagt at «ja, men Anna, pappa er jo glad i deg, han gleder seg til å treffe deg og du og pappa har det koselig vet du ...». Det sa jeg også etter at det ble fortalt meg i barnehagen og jeg trodde at sannheten gikk opp for meg da, en stund.

I forhold til deler av den fortellingen flere av mødrene tidligere har hatt om forholdet mellom barn og far kan en slik fortelling være dekkende. Men når de tar i betraktning de hendelser som skaper bekymring for seksuelle overgrep blir denne fortellingen helt gal:

Akkurat da følte jeg at hva er det jeg liksom har gjort med henne. Hun må ha følt seg totalt forrådt av meg. At jeg har sittet å sagt at han som er din overgriper han er da flott og fin og dette skal han få lov til.

Det er særlig i de tilfelle hvor det foreligger en forpliktende samværsavtale at det kan oppstå motsetninger mellom det som moren opplever som uforenlige fortellinger om faren. Her vil mødre være juridisk forpliktet til å sørge for at faren får ha det avtalte samværet med barnet selv om hun tror eller er overbevist om at det skjer eller kan ha skjedd overgrep. Konsekvensene av å bryte en slik avtale kan være dagbøter og en ny sivilsak hvor moren kan risikere å miste den daglige omsorgen hvis retten mener at hun saboterer en samværsavtale.

Men dilemmaet oppstår også for mødrene der de tror, men er usikre på at overgrep kan ha skjedd. I en slik usikker situasjon (som de fleste av mødrene opplever i en del av det forløpet de forteller om) må mødrene forholde seg til to mulige og til dels motstridende fortellinger: far som en mulig overgriper og far som en viktig omsorgsperson for barnet. For mange blir dette en svært vanskelig og nærmest umulig balansegang. De fleste synes å oppleve at den største faren ligger i å svikte barnet selv om de også ser muligheten for at de kan komme med grunnløse påstander om mannen.

Dialogen kan skape uforutsigbare problemer

Flere av mødrene forteller om hvordan deres måter å forholde seg til barnet på lett kan føre dem inn i en situasjon hvor deres handlinger kan få konsekvenser som i utgangspunktet ikke er lette å overskue. En av mødrene redegjør i form av en fortelling for hvordan hun i en bestemt situasjon forsøker å løse problemet med om barnet skal ha kontakt med faren:

Og ... ehh, og jeg spurte Eva liksom, og det var jo også for å se hvor er du henne du her liksom. Og jeg spurte henne, «har du lyst til å dra til pappa i helgen?» Fordi han ringte henne akkurat da og jeg snakket ikke med han, det var bare de to som snakket sammen, også la hun bare på røret og sa: «pappa skal hente meg til helgen». Også spurte jeg, «har du lyst til å dra dit». Også, da liksom sa jeg, «du kan få velge

om du vil eller ikke». Og da tenkte jeg, det er jo veldig galt av meg, men jeg gjorde det nå engang. Og da tenkte jeg, jeg skal la henne velge, hva hun sier ... det bestemte jeg meg for da, og da prøvde jeg liksom å ha en positiv tone og ... Og da sa hun.. «jeg vil være hos deg jeg mamma».

Med til hendelsene i denne fortellingen hører morens overveielser som ligger til grunn for noen av de påfølgende handlinger. Morens refleksjon over sin beslutning om å la barnet velge er en av hendelsene i forløpet. Hun betrakter dette som en gal beslutning, men hun bestemmer seg likevel for å gjennomføre den. Hendelsen er både en mulig kompliserende hendelse og en mulig løsning. På et tidspunkt i fortellingen kan det se ut for at morens beslutning er en løsning. Fortellingen får en avslutning ved at barnet svarer at det vil bli hos moren. Dette er en avklaring innenfor rammen av denne fortellingen. Denne avklaringen foregår dels på grunnlag av morens overveielser og dels på grunnlag av hva som foregår i dialogen mellom mor og barn.

Tilsynelatende beveger fortellingen seg fra en tilstand av uavklarhet og ubalanse til avklarhet og balanse: I den første delen av forløpet vet ikke mor om hun skal la barnet besøke faren. Så ser hun en løsning som hun samtidig ikke er helt enig med seg selv i. Hun velger å gjennomføre denne løsningen. Barnet involveres gjennom dialogen i morens prosjekt og velger, innenfor den rammen moren gir det, en bestemt løsning.

Når moren over først har valgt fremgangsmåte og barnet har valgt å bli hos moren, blir det tydelig for moren at dette er et valg som blir umulig. Det å involvere barnet i en dialog om det ønsker å treffe faren blir galt. Hvilken eller hvilke fortellinger som gjelder for forholdet mellom far og datter er uklart. Selv om barnet velger å bli hos moren vet hun ikke om dette valget fra barnets side viser til en fortelling om overgrep eller til en fortelling om noe annet. Og skulle barnet velge samvær med faren vet hun heller ikke her hva som er grunnlaget for et slikt valg. Moren synes å forstå at hva datteren velger ikke behøver å si noe om hva slags fortelling om far/datters forholdet som er den mest gyldige. Slik dialogen i en sekvens arter seg mellom mor og barn opplever moren at hun gjennom dialogen gir barnet et ansvar som det blir galt å pålegge det.

Moren må gå tilbake på det hun sa

Det som på et tidspunkt i forløpet av morens fortelling kunne se ut som en løsning for henne blir et problem som det er vanskelig å finne noen vei ut av:

Og da måtte jeg jo ringe Eva opp igjen. Som var hos foreldrene mine, og fortelle at jeg gjorde en feil, at jeg tok feil liksom, du skulle liksom til pappa allikevel. Og da begynner hun å gråte veldig sårt, og blir veldig fortvilet. Og jeg prøver å trøste og snakke med henne og sånn.

Morens dialog med barnet om forholdet til faren blir full av motsigelser. Uansett hvilken vei moren velger å bevege seg, om hun selv formidler til barnet at det er bra for barnet å være sammen med faren, at det ikke skal treffe faren, eller at det får velge, så vil veien som velges bli problematisk. Slik vil det være så lenge moren ikke kan legge bort sin bekymring for at overgrep kan ha skjedd. De fortellinger mange av mødrene kommer med og som handler om dette ender derfor ikke med en løsning. En dialog med barnet om hvilken vei det ønsker å gå løser definitivt ikke problemet.

Fortellingene beveger seg ikke fra det uavklarte og problematiske til noe som er relativt avklart og uproblematisk. I noen av intervjuene som i eksemplet over, hvor moren tillater seg å gå ganske detaljert inn i fortellingen, har fortellingsformen en funksjon i form av å klargjøre hvilket problem som en mor står overfor; at det ikke finnes noen løsning på det; og at hun heller ikke kan unngå problemet. Fortellingen tjener til å belyse et problem. Den holder problemet opp for moren og for oss som blir fortalt historien, men den omfatter ikke en bevegelse ut av problemet.

Samtaler som kan overbevise om en overgrepshistorie

En historie som nesten er overbevisende

I noen av mødrenes fortellinger om dialogen mellom mødre og barn formidler barnet hendelser/uttrykk som mødrene oppfatter som mer entydige uttrykk for at overgrep har skjedd. Dette betyr ikke nødvendigvis at formidlingen av slike hendelser fører til at mødrene blir stående ved en bestemt konklusjon om at overgrep har skjedd. Men i øyeblikket kan formidlingen av disse hendelsene ha en slik entydiggjørende effekt. Jeg vil

se nærmere på hva som kjennetegner fortellingene om disse entydig-
gjørende hendelsene og den konteksten som de forekommer i.

Også sier hun, mamma kan ikke du kile meg på tissen. Og jeg blir jo
liksom litt sånn overrasket da også – kile deg på tissen, hvorfor det da?
Jo fordi det er deilig. Ja er det noen som pleier å kile deg på tissen da?
Ja, pappa svarer hun da.

Moren opplever at fortellingen om disse uvanlige hendelsene skjer uten
foranledning av spørsmål eller kommentarer fra henne. Morens forsøk på å
forstå hendelsene inngår som en hendelse i fortellingens forløp. Hun søker
etter en kausal forklaring. Barnets redegjørelse (hvor det gir en kausal
forklaring) blir en ny kompliserende hendelse i fortellingen for moren. Så
følger en ny hendelse hvor moren selv implisitt introduserer en sammen-
heng eller et plot i den fortellingen hun forestiller seg at disse hendelsene
inngår i: «Når barnet mitt spør meg om å kile det på tissen kan det være
fordi andre pleier å gjøre det med henne». Når moren stiller barnet et
generelt spørsmål om det er slik får hun et svar som for henne bekrefter
dette plottet. I det øyeblikket barnet kommer med fortellingen over blir
moren for en kort stund sikker på at barnet hennes blir eller har blitt utsatt
for overgrep. Men så melder tvilen seg igjen.

Kan barnet gjenta fortellingen?

Barnets svar blir ikke bare en bekreftelse av morens utkast til et plot. Når
barnet forteller at det er faren som kiler blir dette et stort og alvorlig
problem for moren: På grunn av det utenkelige ved hendelsen og/eller på
grunn av det alvorlige som hendelsen kan innebære kan moren ikke uten
videre få seg til å tro det barnet forteller. Samtidig er det vanskelig for
henne å ikke tro at faren handler slik barnet forteller. Moren opplever at
alle hendelser barnet forteller om passer inn i en bestemt fortelling som
hun konstruerer. De er ikke uforenlige med en overgrepshistorie.

Likevel ser det ut for at hun spør seg om det kan være slik at dette er
den riktige fortellingen å forstå hendelsene innenfor. Hun forsøker å få
barnet til å gjenta fortellingen, bare enda mer entydig, ved å involvere
barnet i en samtale om kiling og berøring når hun opplever at situasjonen
gir henne et påskudd for en slik samtale:

Også var det nå, etter helgen nå igjen, også står hun med hodet ned og
rumpen rett opp i været. Og da spør jeg hvordan er det med tissen din i
dag da, fordi hun hadde vært der (hos faren) og jeg spør liksom litt

forsiktig for å følge med litt da, eller har den det bra i dag ? Nei, det er bare bra sier hun. Også sier jeg kan jeg få lov til å se. Og – ja da står hun med rumpa rett i været ennå da. Også kommer jeg nesten bare såvidt nær henne, jeg kommer nesten ikke. Å – det kiler sier hun. Kiler det da, det var ikke meningen (kremting) – legg deg ned på ryggen så skal jeg ta på deg bleien. Og fordi jeg ble helt, litt forfjamsa over situasjonen så fikk jeg ordlagt meg feil igjen, men jeg fikk jo i hvert fall sagt at du må ikke la noen, også bruker jeg må ikke sant, du må ikke la noen ukjente menn kile deg på tissen sier jeg.

Fortellingen så langt fører oss inn i noe av den posisjonen som moren selv befinner seg i; at hun er svært bekymret for at faren tukler med deres barn samtidig som hun synes det er vanskelig å få til en samtale om dette med barnet: Hennes posisjon fremstilles delvis som et forløp av hendelser i dialogen med barnet: Hun blir bekymret på grunn av utsagn og handlinger fra barnet, spør forsiktig, blir forfjamset, ordlegger seg feil. Sammen med hennes kommentarer og redegjørelser blir dialogen over grunnlag for et utkast til en del av en fortelling. Men moren synes ikke å forstå den som en klar bekreftelse av hennes utkast til plot.

Dialogen med barnet gir moren en forståelse av at overgrep kan ha funnet sted mellom faren og datteren. Sammen med sitt barn har hun forsøkt å konstruere en fortelling. Men fortellingen er uferdig ved at den mangler en avslutning. Barnets utsagn tidligere i fortellingen fremstår derfor ikke med en entydig mening. Hendelsen «kile på tissen» har fremdeles en tvetydighet ved seg for moren og hun trekker ikke noen endelig konklusjon selv om hun er svært bekymret for at barnet hennes forteller om overgrepshendelser.

Det er lite som skiller moren i det foregående eksemplet fra å tenke seg at barnet hennes forteller henne om overgrep. Den meningen hun tillegger hendelsene blir til syvende og sist et valg hun må gjøre. Grad av tvetydighet ved hendelsene spiller en viss rolle for hvilken mening hun velger. Men tvetydighet og entydighet er ingen målbare størrelser. Hva som oppfattes som tvetydig eller entydig er, som vi også så i det foregående kapitlet, et resultat både av vurderinger og av valg.

Barnets fortellinger og metaforer som overbeviser

I noen av de tilfellene hvor mødre blir relativt sikre i sin tro på at overgrep har funnet sted har de kommet frem til helhetlige fortellinger som er

blitt utviklet på grunnlag av hva barnet har fortalt og/eller vist i samtaler som har funnet sted med moren:

Og det var helt opplagt, når hun kommer hjem fra den undersøkelsen og da begynner hun å snakke for første gang. Og da ... da var det ikke tvil, et barn på 4 år finner ikke på sånne ting, har ikke mulighet for det. Ja, da var jeg helt sikker. Hun sa pappa tisser i munnen min, det var det første hun sa.

Moren begynner med konklusjonen på det hun skal fortelle. Den første hendelsen som konklusjonen baserer seg på er en svært uvanlig hendelse i samhandlingen mellom et barn og en far. Den bryter sterkt med hva de fleste av oss anser som vanlig. Selv om moren oppfatter hendelsen som relativt entydig blir det viktig for henne å få frem flere hendelser som kan passe inn i eller være forenlige med en overgrepshistorie.

Det samme barnet formidler seg også på en metaforisk måte. Gjennom analoge uttrykksformer forteller barnet om et lengre hendelsesforløp:

Hun viste meg en liten bjørn, en bamse som skulle være henne og så skulle hun være faren også skulle jeg være samboeren til faren, og det hun gjorde mot det stakkars kosedyret, det var sånn at jeg måtte til slutt stoppe opp og si, nå er du hjemme hos mamma, Marte. Hun ble veldig involvert, og det skulle da foregå først i seng og så på badet. Og jeg skulle da være samboeren til far, og jeg måtte da blant annet holde henne fast slik at jeg skulle lage et merke på dette bamsedyret, men det er klart at det gikk ikke an. Jeg fikk instruksjoner om hvordan jeg skulle holde bena fast.

I dette tilfellet blir barnets fortelling ikke utgangspunkt for at moren først leter etter noen «vanlige» sammenhenger å forstå utsagnet i. Barnets videre fortelling blir tvert imot oppfattet som mer entydig. Moren opplever at barnet forteller henne en historie som omfatter en rekke overgrepshendelser. Når hun forstår den såvidt entydig kan flere forhold ha betydning: Hennes egen rolle når barnet forteller er å være assistent for barnet i fremføring av fortellingen. Barnets måte å fortelle på får til dels form som en metaforisk lek. For moren fortøner det seg som at barnet forteller fordi det er sterkt involvert i hva det forteller om, ikke fordi moren ber det om å fortelle. Moren fremstiller sin rolle som å hindre barnet i å involvere seg for mye fremfor å få det til å fortelle. Den metaforiske uttrykksformen, at ikke barnet bare fremstiller hendelsesforløp med ord, men også ved å vise dem frem for moren i form av en lek, kan også være et sterkere meningsmettet uttrykk enn det rent verbale. Alle disse forholdene

kan medvirke til at meningen ved det barnet forteller blir entydig for moren.

Moren kan ikke vite at det barnet hennes forteller er sant. Men barnets historie virker overbevisende både ved at den innholdsmessig fremtrer som en sammenhengende helhetlig historie og ved den involverte måten den fremføres på. For moren blir det umulig å oppfatte historien på en annen måte enn at den viser til barnets overgrepserfaringer.

Entydige kategoriseringer

For noen av mødrene er det entydige ikke bare knyttet til at barnet forteller en overbevisende historie. Det er også knyttet til at barnet gjør visse kategoriseringer av noen fenomener, med andre ord anvender det en paradigmatisk tenkning. Men samtidig inngår noen av disse kategoriene i handlingsforløp, i korte fortellinger, som også gir mening til kategoriene:

Og da drev hun og snakket om elefanter, det er tisse mannen holdt jeg på å si. Da sa hun det at Bjørn har elefant og pappa har elefant. Mamma har ikke elefant, ikke Berit, ikke tante Borghild. Neihei. Også har Bjørn han har liten elefant mens pappa har litt større elefant, mens onkel Birger han har stor også kommer det hvit såpe ut av den.

Oppramsingen av hvem som er utstyrt med kategorien elefant får ingen mer spesifikk mening før den inngår i hendelsesforløpet i slutten av denne sekvensen – før den blir en del av en kort fortelling om hendelser som knyttes til kategorien elefant. Det gir en viss retning på meningsinnholdet for moren.

Moren forsøker å tilrettelegge for en samhandling mellom henne og barnet hvor barnet blir gitt muligheten for å vise at det behersker kategorien hvit:

Også spurte vi henne om hun kunne peke på noe som var hvitt, sånn at vi kunne vite hva hvitt var for noe. Også pekte hun på en hvit byggeklosse som lå på gulvet. Det lå en haug med byggeklosser der og hun pekte på en hvit en.

Samhandlingen med barnet legger til rette for at barnet kan formidle seg på forskjellige måter. Det som barnet formidler får moren til å legge all tvil til side. Både på grunnlag av barnets kategoriseringer, de hendelsesforløp som kategoriene inngår i, men også ut fra hvordan barnet forteller, kommer

moren frem til at barnet hennes forteller om at det har vært utsatt for seksuelle overgrep:

Så det holdt jeg på å si, det var helt sånn rett ut uten noe spørsmål.. Du trengte liksom ikke å sitte å spørre hva har skjedd og sånn ... Det kom liksom helt sånn plutselig. Så utfra sånn som hun har reagert så er det liksom ikke noe tvil..

Morens egen begrunnelse for at hun legger bort all tvil er knyttet til det hun oppfatter som barnets spontane formidling av overgrepserfaringene (Du trengte ikke spørre. Det kom sånn helt plutselig). Hun synes ikke selv å være klar over hvordan hun i samtale med barnet hjelper barnet både til å formidle seg paradigmatisk og narrativt og at hennes egen forståelse av at barnet forteller om selvopplevde overgrepserfaringer ikke bare er forbundet med barnets spontane formidling, men også med de kategoriseringer og fremstillinger av hendelsesforløp som barnet tar i bruk.

Konklusjon

I det ene tilfellet hvor moren kommer frem til en klar konklusjon som utelukker overgrep forteller moren at hennes bekymrede spørsmål virker irrelevante og uforståelige for barnet. Moren ser ingen forbindelseslinjer mellom barnets reaksjoner på morens forsøk på å introdusere overgrepstemaet og en mulig overgrepshistorie. En del av morens generelle kunnskap om sitt eget barn dreier seg om historier om hvordan barnet forholder hvis moren spør om noe som er opplaget/om noe som moren burde skjønne. Moren trekker veksler på denne kunnskapen når hun ut fra barnets reaksjoner kommer frem til at hun ikke har noen grunn til å spørre om/bekymre seg for overgrep.

Før mødrene kommer frem til en bestemt konklusjon blir de fleste av dem opptatt av å få til en dialog med barnet. En slik dialog blir ofte en forutsetning for at mødrene sammen med sitt barn kan utvikle en fortelling som kaster lys over de enkelte hendelser barnet forteller om. Mange av mødrene viser en praktisk innsikt i hvordan skape betingelser for en dialogisk prosess.

I mødrenes forsøk på å få i stand en dialog med barnet om tvetydige hendelser og handlinger oppstår en rekke problemer. Mødrene i denne undersøkelsen forholder seg i flere tilfelle slik foreldre synes å gå frem når

de forsøker å etablere en dialog med sine barn om andre tema; de kommer med forslag til hva som kan ha skjedd og er mer eller mindre elaborerende. I sine elaboreringer kan mødrene også bli ledende og stå i fare for å overføre en mulig virkelighetskonstruksjon til barnet. Mødrene er ofte oppmerksom på denne faren og strever med å finne fremgangsmåter som ikke styrer barnet.

Samtalene låser seg ofte fast, noen ganger etter at barnet har fortalt noe som øker mødrenes bekymring og som gjør det enda viktigere for dem å forstå det som barnet forteller.

Dette er det vanlige forløpet i mødrenes fortellinger om sine samtaler med barnet: Fra bekymringsskappende utsagn, via samtaleforsøk til fastlåsing. Fastlåsing kan i en del tilfelle være knyttet til det vonde ved temaet overgrep. I disse tilfellene kan fastlåsing bli forståelig for mødrene. Men oftere er det vanskeligere for mødrene å forstå fastlåsing annet enn som uttrykk for at det er noe barnet ikke kan eller vil snakke om. I begge tilfelle av fastlåsing strever mødrene videre med å finne en nøkkel som kan åpne opp for samtaler.

I de tilfelle hvor mødrene ut fra samtalen med barnet kommer frem til en konklusjon om at overgrep har funnet sted, bygger de denne både på de kategoriseringer barnet gjør av enkelte fenomen og på hvordan de hendelser barnet forteller om passer inn i en overgrepshistorie. I tillegg har deres vurdering av hvordan barnet forteller betydning. Der hvor barnet uten foranledning av mødrene forteller om ulike bekymringsfulle hendelser, der hvor barnet har hånd om en del av regien, og der hvor barnet forteller om flere forskjellige typer av hendelser med forbindelser til mulige overgrep som barnets egne emosjonelle reaksjoner, barnets handlinger og metaforiske uttrykk, blir mødrene mer overbevist om at det dreier seg om en overgrepshistorie.

8 Morens fortellinger om sitt forhold til barnets far

Innledning

I dette kapitlet vil jeg se på mødrenes fortellinger om mannen, deres fortellinger om ham som barnets far og som den mannen de har vært eller er sammen med. Hvilke bevegelser kan vi finne i deres fortellinger og hvilken betydning får fortellingene i forhold til spørsmålet om overgrep?

I de 32 sakene hvor forholdet til mannen er et tydelig tema i intervjuetekstene er mødrene, når de forteller, separert fra mannen i 30 av tilfellene og samboende i 2.

De overveielser de gjør på veien mot større eller mindre avklaring av spørsmålet om overgrep følger forskjellige forløp. I forløpet av de fortellinger som jeg kommer til å analysere vil vi se at hendelser kan få betydning for konstruksjon og rekonstruksjon av fortellinger i forhold til minst tre forskjellige tema: Fortellinger om hennes forhold til mannen; fortellinger om forholdet mellom far og barn, og fortellinger om mulige seksuelle overgrep. På ulike måter opplever mødrene hendelser som kan bli utgangspunkt for konstruksjon av nye fortellinger som rokker ved gamle fortellinger innenfor disse tre temaområdene. Når mødrene gjør sine forsøk på historiekonstruksjoner gjør de bevegelser bakover i tid ved for eksempel å stille spørsmål til seg selv om de kan trekke frem tidligere hendelser som passer inn i en fortelling om ham som overgriper. De beveger seg forover i tid og forestiller seg for eksempel hypotetiske fortellinger om forholdet mellom far og barn. De beveger seg også mellom ulike og mulige fortellinger som en måte å forstå en hendelse på et bestemt tidspunkt på. Deres bevegelser er i store deler av de forløpene de forteller om preget av at de har et bredt fokus for sin oppmerksomhet. De er ikke bare opptatt av å tolke hendelser ut fra spørsmålet om overgrep eller ikke. De er også opptatt av andre foci som for eksempel hvilken betydning ulike hendelser kan ha for deres fortelling om ham som omsorgsperson eller for deres fortelling om ham i parforholdet.

Når det oppstår en bekymring hos moren for om barnets far kan ha begått seksuelle overgrep mot deres felles barn blir mange av mødrene opptatt av å revurdere fortellingen om mannen. På ulike måter stiller mødrene spørsmål om det er noen sammenheng mellom fortellingene om mannen og fortellingene om at han kan ha begått overgrep mot eget barn. Mødrene blir også opptatt av å se på noen av de fortellingene som de har utviklet om seg selv i parforholdet. Disse er interessante fordi de kan si noe om hvilken tiltro mødrene har til egne vurderinger av hendelser i parforholdet og av hendelser med betydning for spørsmålet om seksuelle overgrep.

Gjennomgangen av mødrenes fortellinger (32) om parforholdet førte til at jeg ordnet innholdet i disse fortellingene i 5 forskjellige tema. Hvert tema representerer et sentralt problem som mødrene strever med i forholdet til mannen sett fra mødrenes perspektiv.

Utviklingen av og bevegelsen ut av parforholdet

Innenfor dette temaet stiller jeg to analytiske spørsmål til intervjuetekstene. Det første analytiske spørsmålet er: Hva forteller mødrene om sitt forhold til barnets far? Det andre spørsmålet er: Skjer det noen utvikling eller endring i hva mødrene forteller om sitt forhold til mannen? De fortellingene som jeg finner i materialet handler i stor grad om mødrenes prosjekt med først og fremst å forstå, men også om forsøk på å utvikle forholdet til mannen. Et sentralt problem for mødrene i disse fortellingene er hvor lenge de skal streve med dette prosjektet. Hvilke grunner har de for å fortsette og hvilke grunner ser de for å gi opp sitt prosjekt? Dette temaet fremstilles i to hovedavsnitt – et om utviklingen og et om bruddet i parforholdet.

Hvem sin virkelighetskonstruksjon gjelder?

Her stiller jeg to analytiske spørsmål til intervjuetekstene. Det første spørsmålet er hvem i forholdet som, sett ut fra mødrenes fortellinger, definerer hvordan deler av virkeligheten skal se ut. Det andre spørsmålet er om intervjuetekstene kan si noe om hvilken tiltro til egne vurderinger mødrene gir uttrykk for.

Fortellingene om mannen og fortellingene om overgrep

Når spørsmålet om overgrep dukker opp har mødrene mer eller mindre klare fortellinger om ham som mann i forholdet og om ham som far for barnet. Disse fortellingene kan være mer eller mindre forenlige med det at

han kan ha begått seksuelle overgrep. Det kan være et problem for mødrene at det ikke er så lett å trekke noen klare forbindelseslinjer mellom deres fortellinger om mannen som partner i forholdet, som far og om ham som mulig overgriper. Spørsmålene jeg tar opp her er hvordan mødrene forholder seg til de forskjellige fortellinger de har om mannen. Oppfatter de disse fortellingene som uforenlige eller forenlige med at han kan ha begått overgrep? Skjer det en form for bevegelse i mødrenes fortellinger mot noe som er mer forenlig? Eller kan de tenke seg løsninger som går ut på at det finnes forskjellige og uforenlige fortellinger om ham som mann, far og mulig overgriper? Dette temaet behandles i to hovedavsnitt: Er fortellingene om mannen forenlige med fortellinger om overgrep; og: Når fortellingene om mannen i liten grad stemmer overens med overgrep.

Vikarierende motiver for å anklage mannen for overgrep

Dette tema har utvilsomt med mødrenes forhold til mannen å gjøre. Derfor overlapper det noe med det foregående punktet. Men fordi det er en relativt vanlig forestilling, ofte nevnt i medias omtale av overgrepssaker, at mødre har vikarierende motiver for å anklage mannen for overgrep, har jeg valgt å gå inn i intervjumaterialet med følgende analytiske spørsmål: Har mødrene motforestillinger når de mistenker mannen for å ha begått seksuelle overgrep mot felles barn?

Fremtidige historier om forholdet mellom barn og far

Når mødrene tror at det kan ha skjedd overgrep kan de vanskelig unngå å forholde seg til spørsmålet om og hva slags kontakt det eventuelt skal være mellom far og barn. Det blir også et vanskelig spørsmål for dem om de skal formidle noe til barnet om sin fortelling om forholdet mellom far og barn. Begge spørsmål aktualiseres særlig når barnet har samvær med faren samtidig som moren er bekymret for at det kan skje seksuelle overgrep. De analytiske spørsmål som jeg ser på her er: hvilke vurderinger og overveielser gjør mødrene for å utvikle en fortelling om det fremtidige forholdet; hvilke problemer står de overfor ved disse vurderingene; og, kommer de frem til en slik fortelling?

Når temaet er parforholdet omtales den intervjuede som kvinne i den videre fremstillingen. I andre sammenhenger omtales den intervjuede som mor.

Utviklingen av parforholdet

Svært mange av kvinnene forteller om et vanskelig forhold til mannen. Deres fortellinger vil antakelig være noe farget av bekymringen for seksuelle overgrep som i de aller fleste forhold dukker opp en god stund etter at andre problemer har gjort seg gjeldende i forholdet. Mange av kvinnene strever med å forstå mannen og sitt forhold til ham innen rammen av en helhetlig fortelling, en fortelling som kan omfatte mange, viktige og til dels motstridende hendelser i forholdet.

«Hvis jeg holder ut og jobber med forholdet»

I en del av det forløpet de forteller om er det flere av dem som har forestillinger at hvis de forholder seg til mannen på bestemte måter så er det kanskje håp for forholdet:

... jeg var jo gift i 4 år og det var ikke 4 lette år for å si det sånn da. Det var ganske vanskelig: Jeg tok kontakt med familievernkontoret. For i og med at det første ekteskapet mitt gikk ganske fort over styr og jeg tenkte at kanskje hvis jeg hadde holdt lengre ut og jobbet litt mere i forhold til meg selv og i forhold til ekteskapet og i forhold til hverandre og sånn, så hadde jeg kanskje holdt ut lengre eller liksom fått løsning på problemene og sånn, så jeg tenkte at her skal jeg i alle fall gjøre alt jeg kan.

Flere av fortellingene handler om et ganske tradisjonelt mønster: Det er kvinnene som tar opp det de opplever som vansker i forholdet; de tar initiativ til å oppsøke hjelpeapparatet som for eksempel familierådgivningskontor; de forsøker å involvere mannen i forsøk på å gjøre noe med forholdet; de synes å påta seg et slags ansvar for å få til endringer; de vurderer om egen atferd har betydning for vanskelighetene. Fortellingene viser oss noe av kvinnenens egen forståelse av sin funksjon i forholdet. Et mønster ved de fleste fortellingene er at kvinnene i lang tid synes å være opptatt av et prosjekt hvor de forsøker å bevare forholdet enda en stund. Dette kan virke noe paradoksalt ettersom mange av fortellingene handler om hendelser i forholdet som kvinnene opplever som vonde. Kvinnene gjør forskjellige konstruksjoner av det som skjer i parforholdet som ledd i sine anstrengelser for å opprettholde forholdet.

«Bare jeg strekker meg»

I flere av fortellingene er et tema at kvinnene på forskjellige måter prøver å strekke seg. Hvis de etterkommer mannens ønsker og behov så er det håp for forholdet. I det neste kapitlet om ansvar og skyld kommer jeg til å utdype hvordan det som Gilligan (1993) kaller for kvinners omsorgsetikk kan tolkes inn i hvordan kvinner opplever ansvar og skyld. Den samme etikken synes å komme til anvendelse i flere av fortellingene om forholdet til mannen. Kvinnene påtar seg et særlig ansvar for at relasjonen til mannen skal kunne fungere som i dette eksemplet:

Jeg trodde at bare jeg føyer han og er snill og sånn så har jeg trudd at han kunne lære litt av det da, at han kunne blitt ålreit han også. Og ta litt mere hensyn når han så at jeg tok hensyn til hans behov liksom. Jeg har alltid ment at jeg ikke kan forandre noen. Altså jeg kan ikke forandre han. Jeg hadde et ønske om at han skulle, at vi skulle ha det bra og at han skulle ha det bra. Det ... og at jeg godt kunne være med på en lek som gjorde at ting ble bedre for han, men et sted måtte jo selvfølgelig grensen gå

Kvinnen begrunner i intervjuet sin hensyntagen til ham med en hypotetisk fortelling: Hvis hun føyer han så vil han også gi noe tilbake. I denne hypotetiske fortellingen ligger en forestilling om at det er hun som skal peile seg inn på hans behov. Hennes anstrengelser blir en forutsetning for en mulig og foreløpig hypotetisk gjensidighet på lengre sikt. For hun ønsker at han skal *velge* denne atferden. Hun har ingen tro på forandring ved at hun er årsak til at han forandrer seg.

Det som gir mening til hennes handlinger overfor ham i den aktuelle situasjonen er på den ene siden forestillingen i kulturen om kvinnens ansvar for relasjonen, og på den annen side den hypotetiske fortellingen hennes om fremtiden, om hvordan det kan tenkes at han kan komme til å handle.

«Han mener det ikke vondt»

En kvinne forteller at mannen utøver flere seksuelle handlinger som hun opplever som vonde, både fysisk og psykisk. Kvinnen blir opptatt av å finne hvilken mening mannens handlinger kan ha fra mannens perspektiv. Hun spør seg hva slags intensjon han kan ha hatt med å gjøre de vonde

handlingene. I intervjuet kommer hun med en fortelling om hva hun tenkte om disse handlingene. Med denne fortellingen klargjør hun for seg selv hva slags mening handlingene hadde for henne da de fant sted. Den meningen hun konstruerer gjennom denne fortellingen gjør det lettere for henne å leve med dem:

Altså jeg tror ikke så vondt om folk at de gjør sånn med vilje, jeg trodde liksom bare at han var, men jeg trodde i hvert fall ikke at han gjorde sånn for å være slem, altså, jeg mener det gjør man bare ikke. Jeg trodde kanskje bare at jeg ikke sa det tydelig nok eller, eller at han ikke hadde hørt det eller ... At han ikke hadde forstått hva jeg hadde sagt eller ... Jeg kunne jo ikke tro at han virkelig ville det, men etterpå så stemte jo akkurat det.

Kvinnen ser for seg flere mulige fortellinger som gir ulike meninger til det som hun opplever at mannen gjør med henne. Disse fortellingene har det til felles at de utelukker at han gjorde det av vond vilje.

Kvinnen støtter seg både til hendelser i forholdet og til mer overordnede forestillinger som ikke er knyttet til noen bestemte hendelser. En av hennes konstruerte fortellinger er fortellingen om ham som et lite barn:

... han kunne jo svinge fra å være et veldig lite barn til å være sjefen over verden da på en måte. Også det var jo mye av de tingene som jeg tenkte, han oppfører seg jo som en unge på en måte, på mange ting, og unger gjør jo mange ting liksom, uten å tenke på konsekvenser av og til. Så han tenker sikkert ikke lengre enn nesen sin liksom. Det var ikke vondt ment, men bare barnslig ...

Hans handlinger viser ikke til noen vond vilje; bare til det at han er et barn som ikke overskuer konsekvensene av sine handlinger.

Kvinnens forsøk på å konstruere mening skjer gjennom fremstillingen av ham som barn hvor hun delvis bruker en kategoriserende fremstilling; mannen hører til kategorien barn. Til dels benytter hun en narrativ fremstilling når hun beskriver hendelsesforløp og når hun forteller om hva hun selv tenkte. Her fungerer den konstruerte fortellingen som en bakgrunn for hennes refleksjoner. Hvis hun tar for gitt at fortellingen om ham som barn er holdbar, at den viser til noe ved ham, så er det mulig for henne å gjøre en rekke refleksjoner og antakelser om hvordan han har handlet og tenkt.

«Man kan ikke tro så vondt om folk»

En mer overordnet forestilling som ikke presenteres i noen fortellingsform av kvinnen, men som et perspektiv på hvordan hun mener at hun må forholde seg til andre, ligger implisitt i den følgende formuleringen:

Altså, jeg mener man kan ikke tro så vondt om folk ...

At hun i dette tilfelle ikke kan få seg til å tro at mannen bevisst går inn for å gjøre henne vondt, er et særlig tilfelle av en grunnleggende antakelse hos folk flest, nemlig at andre i utgangspunktet ikke vil en vondt. Dette er en implisitt antakelse i de fleste tilfelle. Denne antakelsen kan også formuleres som en påstand om et grunnleggende forhold ved det å være mennesket i ontologisk forstand, nemlig at dette er basert på gjensidig tillit og forpliktelse (Buber 1965, Sartre 1966). En slik antakelse hører utvilsomt med til det som Bruner (1990) betegner for «.. constituent beliefs in folk psychology..» (s 39) og den ligger som en forutsetning for at vi tør begi oss inn i nære relasjoner til andre.

I eksemplet over blir antakelsen utfordret av hvordan moren opplever mannens atferd. Det tvinger henne til å gjøre tankemessige anstrengelser for å bringe sin forståelse av mannens atferd innenfor rammen av den grunnleggende antakelsen. Hvis hendelsene kan forstås innenfor rammen behøver hun ikke utvikle en ny historie om ham. Det er bare når grunnleggende antakelser brytes: «... that narratives are constructed..» (Bruner 1990:39).

Det at folk *ikke* vil oss noe vondt krever i de aller fleste tilfelle ingen forklaring; det er slik vi forventer at det vil være med mindre vi på et tidligere tidspunkt har kommet frem til en fortelling om andre nære personer som vil oss vondt. Det siste vil oftest være vanskelig for oss å forstå. Det er kanskje noe av grunnen til at dette temaet har vært gjenstand for utallige litterære fremstillinger, fra eventyr som for eksempel Askepott, til romaner som for eksempel Sven Delblancs (1991) *Livets Ax* hvor han skildrer oppveksten med en far som forfatteren i voksen alder kom til å forstå som ond. Som barn led Delblanc under faren, men han var ikke i stand til å finne noen mening i mishandlingen og overgrepene han ble utsatt for. Han hadde som barn ingen tilgjengelig fortelling å plassere disse hendelsene inn i.

På tross av at kvinnen i eksemplet over opplever at hendelser er vanskelige å forstå innenfor fortellingen hun har om mannen, er det den fortellingen hun blir stående fast ved:

Det er vel det jeg synes egentlig er vanskelig ved å tenke på han, jeg synes det er vanskelig fremdeles å tenke på han sånn at det har vært vondt ment, at det ikke bare var en slags underutvikling ...

For kvinnen gir det ingen mening å forstå mannens atferd overfor henne ut fra et plot om at «han handlet slik fordi han var ond». I motsetning til forfatteren Delblanc velger hun heller et plot som er mindre fastlåsende med muligheter for bevegelse når hun tenker seg at det bare var «... en slags underutvikling ...».

«Ta alle ting i betraktning»

Kvinnene i de tre foregående eksemplene tar ikke raskeste veien ut av forholdet når de opplever vonde og vanskelige hendelser. Deres anstrengelser over et lengre tidsrom for å skape mening i hendelser i forholdet i form av historiekonstruksjoner er en vesentlig side ved hvordan de forholder seg til mannen. I forhold til deres fortellinger om en rekke vonde enkelt hendelser kan det være vanskelig å forstå at kvinnene i den grad anstrenger seg for å forstå disse hendelsene og inntar en forsonende holdning. Anstrengelsene kan forstås som uttrykk for den samme omsorgsetikken som jeg har nevnt før. Ut fra denne etikken blir det moralsk riktig å ta hensyn til alle forhold og alle involverte personer før man tar et valg i en vanskelig situasjon. I sin gjennomgåelse av moraloppfatning hos kvinner siterer Gilligan (1993) en kvinne som uttrykker noe av det sentrale ved denne etikken: «It is taking the time and energy to consider everything. To decide carelessly or quickly or on the basis of one or two factors when you know that there are other things that are more important and that will be affected, that's immoral. The moral way to make decisions is by considering as much as you possibly can, as much as you know» (s 147). Det vil alltid være en fare for at en slik fremstilling kan bli oppfattet som en form for essensialisme, som en påstand om hvordan «kvinnens moraloppfatning er». Hensikten her er ikke å komme med en slik type påstand, men å få frem og belyse en type tenkning eller forståelse som synes å komme til anvendelse når mange av kvinnene i undersøkelsen forsøker å forstå forholdet til mannen.

Når kvinnene bruker narrativen eller fortellingen som en måte å fremstille og finne mening i hendelser i forholdet på, så anvender de en genre som i større grad enn paradigmatisk fremstillingsformer gir muligheter for

«... considering as much as you possibly can». På den måten kan det hende at det er en sammenheng mellom genre og deres etiske anliggende. Men som jeg har pekt på tidligere er det ikke noen *nødvendig* sammenheng mellom narrativ form og det å kunne ta flest mulige forhold i betraktning.

Gjennom sine fortellinger forsøker kvinnene å gi forholdet eller deler av det en mening som kvinnene over en tid kan leve med. Det finnes variasjoner i forhold til denne fremstillingen. Alle kvinnene som i intervjuet forholder seg til temaet «forholdet til mannen» anvender en narrativ fremstillingsform og tar flere hendelser og forhold i betraktning på veien mot en forståelse av dette forholdet. Men noen av kvinnen tar utvilsomt en raskere avgjørelse enn andre med hensyn til å refortolke historien om forholdet til mannen. I alle tilfelle er dette en prosess hvor den første delen av forløpet går med til at kvinnene forsøker å forstå mannen og sitt forhold til ham innenfor rammen av den gamle fortellingen om at mannen og forholdet var verd å satse på.

Bevegelsen ut av forholdet

Det er mulig å beskrive tre forskjellige forløp i hvordan bruddet finner sted. Beskrivelsene av de tre forskjellige forløpene vil bli gjennomgått i det tre påfølgende avsnittene.

Et plutselig brudd

Selve beslutningen om bruddet kommer i noen tilfelle plutselig. Mens fortellingene bidrar til å skape en form for kontinuitet i kvinnenens tilværelse frem til bruddet, representerer beslutningen et brudd med de fortellinger som kvinnene før beslutningen har konstruert om forholdet som i dette eksemplet:

Også plutselig så fant jeg ut at nå orker jeg ikke det livet der mere, da hadde jeg jo så mye problemer, nå klarer jeg ikke bare mere. Nå pakker jeg og drar hjem til mamma og pappa. Og det gjorde jeg. Og det var sånn at jeg tenkte nesten ikke, jeg måtte bare vekk. Det var jo i den perioden hvor jeg var veldig langt nede da. Så jeg bare pakket og drog av gårde.

Kvinnen tar et valg av hvilken virkelighetskonstruksjon hun kan leve med. Dette valget er her ikke knyttet til en bestemt hendelse. Gjennom valget

blir det klart for henne hva hun vender seg fra. Det hun vender seg fra er en fortelling om et forhold som hun tross alt opplever som fastlåst. De valgmulighetene hun ser er å forbli i denne fastlåste tilstanden eller gå ut av den.

Når bevegelsen ut av forholdet skjer som et plutselig brudd, innebærer dette at det ikke foreligger noen historie fra kvinnens side som gir mening til den situasjonen hun plutselig befinner seg i. Hun har ingen spesifikk forestilling om en hypotetisk fortelling om hvordan det vil bli når hun velger bruddet. Innenfor den narrative tradisjonen støter vi ofte på et synspunkt som går ut på at våre handlinger struktureres ut fra våre forventninger om fremtiden (Widdershoven 1993:3). I analysene av noen av intervjuene har vi sett at mødre handler ut fra en fremtidig hypotetisk fortelling. Det er rimelig å se dette som eksempler på at disse handlingene struktureres av forventninger om fremtiden. Men i eksemplet over foreligger det ikke noen spesifikke forventninger om fremtiden. Når kvinnen her velger å bryte ut av forholdet er det først og fremst hennes fremstilling av tidligere hendelser som strukturerer hennes handlinger. Når hun velger «tenker hun nesten ikke». Hun velger seg først og fremst bort fra forholdet.

Valget skaper i dette tilfelle ikke en opplevelse av kontinuitet. Tvert imot befinner hun seg etter valget i et tomrom hvor hun står overfor oppgaven å gi den nye situasjonen en mening, sette den inn i en sammenheng, en fortelling. Valget gjør det påkrevet for henne å skape mening. I noen av kvinnenes fortellinger er det diskontinuerlige, mangelen på en fortelling som kunne skape sammenheng mellom fortid og fremtid, et kjennetegn ved deres opplevelser av bruddet.

Bruddet som en bevegelse fra en fortelling og til en annen

For andre blir avgjørelsen om et brudd en hendelse som sammen med andre hendelser utgjør en sammenhengende bevegelse fra en fortelling og til en annen om hennes forhold til mannen. Når kvinnene i disse tilfellene fremstiller forløpet i fortellingene, så passer bruddet inn som en av hendelsene i dette forløpet:

Ja, jeg mener jo at det skjedde noe med han. Han ble veldig mye mer aggressiv etter hvert, han drakk mye mere ... Han drev og badet hun eldste datteren min, i badekaret. Alltid ... så skrek hun veldig mye så

sluttet hun å skrike så ... Så jeg var veldig redd for hva som kunne skje egentlig. Så mistet vi styringen over økonomien da. Nei, så etter hvert så tenkte jeg dette herre kan vi ikke leve med, det går ikke an og han vil ikke ha noe hjelp.

I sekvensen er kvinnen i ferd med å omskrive historien om mannen. En hel rekke bekymringsfulle hendelser gjør at hennes opplevelse av mannen ikke så lett lar seg forene med den fortellingen hun før har hatt om ham. Forskjellen opplevs for stor til at dette uten videre lar seg gjøre.

Sekvensen ender med at kvinnen presenterer en fortelling om hvordan hun tenkte. I denne siste fortellingen ligger også en antesipering av fremtiden: Hvis han ikke er mottakelig for hjelp så er ikke dette forholdet noe å leve med. Men hun har ikke skrevet ferdig historien om forholdet før hun har forsøkt om han skulle være mottakelig for hjelp:

Så begynte jeg å gå til et familiekontor, men han nektet å bli med. Så da var det jo egentlig ikke så mye å gjøre. Altså først så når jeg gikk allikevel så bare raste han og tok meg rundt her og drog meg rundt...Så på en måte så skjønner jeg jo at jeg skulle ha satt grenser, men om jeg prøvde å sette grenser så var det helt umulig altså

På tross av at hun konkluderer med at «...da var det jo ikke så mye å gjøre», så fører hun, gjennom den korte fortellingen hun kommer med, en ny diskusjon om hvilke handlingsmuligheter hun egentlig hadde. I denne fortellingen blir det at hennes anstrengelser ikke gjør noen forskjell, et argument for konklusjonen hennes om at det ikke var så mye å gjøre. Når hun forteller under selve intervjuet, argumenterer hun ved hjelp av fortellingen, både overfor seg selv og overfor meg som intervjuer. Hun gir seg selv en grunn for at hun kunne skrive avslutningen på historien om forholdet. Bruddet kommer ikke plutselig og uventet i fortellingen, men som resultat av en gradvis erkjennelse.

Fortellingen kan også leses som en etisk begrunnelse: Nå som hun har forsøkt å ta alle ting i betraktning og også invitert ham med på dette (gjennom å få en avtale på familierådgivningskontoret) så har hun også oppfylt forpliktelsen om å ivareta hensynet til ham. I denne kvinnens fortelling om forholdet bidrar de enkelte små fortellingene til å få frem en sammenheng i hennes fremstilling slik at det fremtrer som forståelig for henne selv å velge å gå ut av forholdet.

Et brudd uten en utvikling av en ny fortelling

I den tredje typen av forløp forteller noen av kvinnene om en utvikling av parforholdet uten klare vendepunkter. De forteller derimot at etableringen av forholdet skjer litt tilfeldig og uten at kvinnen, som i det følgende eksemplet, synes å ha tatt et valg om at dette er noe hun ønsker:

Jeg hadde jo tenkt å gjøre det slutt med han, men så plutselig bodde han der. Han studerte i Oslo så strøk han på eksamen, så plutselig så var han hos meg. Jeg hadde ikke, jeg hadde ikke styrke nok, jeg hadde ikke selvtillit nok til å si at nå vil jeg ikke meré. Så han ble bare der.

Det synes ikke som kvinnen ut fra det hun forteller har noen klar hypotetisk fortelling om et fremtidig forhold i starten av forholdet. Kvinnens fortelling om hvordan hun etter hvert beveger seg ut av forholdet handler heller om de forandringer som skjer med henne enn om hendelser i forholdet. Det er ikke slik at kvinnen synes å ha en bestemt fortelling om mannen og om forholdet som hun på grunn av hendelser må forsøke å omskrive:

Og jeg begynte å utvikle meg ikke sant, utviklet meg og fikk masse venner og, ble den utadvendte jenta. Og han hang igjen på det stadiet han hadde vært på hele tiden, han utviklet seg ikke i det hele tatt og da vokste vi i fra hverandre fullstendig. Jeg hadde ikke noe der å hente.

Denne kvinnen uttrykker ikke noe av den omsorgsetikken som jeg har vist i forbindelse med noen av de foregående eksemplene. Hun går ikke de samme rundene for å forsikre seg om at hun har gjort det som rimelig er før hun kan ta en beslutning om at dette forholdet ikke er noe å satse på. Det er mulig at det at kvinnen ikke valgte dette forholdet og at hun heller ikke behøver å rekonstruere hypotetiske fremtidige fortellinger om forholdet, gjør henne mindre forpliktet i forhold til en omsorgsetikk.

Hvem sin virkelighetskonstruksjon gjelder?

Usikkerhet på egne vurderinger

Påstander om noe som regnes som svært uvanlig i kulturen vil ofte bli møtt med skepsis. Slik skepsis vil også kunne rettes mot den som kommer med slike påstander. Spørsmålet om dennes troverdighet bringes lett på banen. Også den som kommer med eller vurderer å komme med påstander om

overgrep kan bli opptatt av sin egen troverdighet; vil andre vurdere hun eller ham som troverdig og har vedkommende selv noen tiltro til egne vurderinger og observasjoner? I den grad kvinnene har en historie fra parforholdet som handler om tvil på eller tiltro til egen virkelighetsoppfatning, kan dette ha betydning for hvordan hun forholder seg til hendelser som hun er usikker på betydningen av, men som hun lurer på kan ha sammenheng med overgrep.

I minst 16 av de 32 intervjuetekstene hvor vi finner fortellinger om parforholdet forteller kvinnene at de gjennom forholdet opplever at deres måter å handle, tenke og føle på ofte blir gjort til gjenstand for kritiske vurderinger fra den andre parten. De opplever at det blir stilt spørsmålsteget ved deres evne til å fremstille virkeligheten på en riktig måte:

Det gikk ikke, skulle jeg si, på fysisk mishandling, det gikk mye mere på det psykiske plan da, hele tiden ikke være verd noen ting og tenkte feil og følte feil og sa feil og ... alt var galt liksom. Fikk jeg til stadighet høre da.

Kvinnene forteller om to slags virkninger av denne måten å bli møtt på. De blir usikre på sine oppfatninger av virkeligheten, av hvordan de oppfatter hendelser rundt seg og de blir usikre på seg selv som person. Flere av kvinnene forteller om hendelsesforløp som illustrerer usikkerheten på egne vurderinger:

Hvordan virkeligheten så ut var jo ganske vidt forskjellig og det var vel det jeg opplevde som vanskeligst i forhold til han, det var at virkeligheten var sånn som han sa den var. Han klarte til og med å få meg til å be om unnskyldning etter at han hadde tatt kvelertak på meg. Det har jeg stusset litt på etterpå. Hvordan han kunne få meg til å gjøre det, ja hvordan klarte jeg å havne opp i den situasjonen?

Med den korte fortellingen om kvelertak og unnskyldning illustrerer fortelleren tydelig hva som er poenget. Kvinnen opplever at hun til dels overtar hans virkelighetsoppfatning og handler ut fra denne så langt at hun gjør ting som hun absolutt ikke kan skjønne at hun kunne gjøre. Det bryter med hennes selvoppfatning og med hennes fortellinger om seg selv for øvrig.

Flere av kvinnene forteller en tilsvarende historie hvor de uttrykker en forundring over den prosessen de opplever finner sted i forholdet: at de til dels overtar den andres definisjoner av virkeligheten, at de handler ut fra denne, og at dette avviker klart fra hvordan de oppfatter seg selv, fra andre fortellinger de har om seg selv:

Jeg visste jo egentlig at han ikke hadde rett. Men så trodde jeg jo det, at det var sant. På en måte. Men det er helt utrolig at det er meg, liksom. Som har vært så under helen ... i forhold til sånn som jeg har vært før. Jeg vet jo egentlig det at jeg er enormt sterk. Og allikevel så har jeg vært så svak, liksom.

Usikkerhet på egen selvoppfatning

Flere av fortellingene omfatter et forløp hvor kvinnene beveger seg mot større usikkerhet på egen selvoppfatning. Usikkerheten er ikke bare knyttet til de enkelte oppfatninger og vurderinger av hendelser i deres omgivelser, men også til om de er i stand til å opprettholde sine fortellinger om seg selv som en person det er grunn til å regne med og ta på alvor. Samtalene med kvinnene går bare i begrenset grad inn på hva slags selvoppfatning de har av seg selv i form av fortellinger eller livshistorier. Men det de forteller om med tilknytning til temaet selvoppfatning er at de har hatt en form for stabil personlig identitet. I mange av forholdene kommer de opp i situasjoner hvor denne relativt stabile personlige identitet utfordres eller til dels trues av den fortellingen om dem selv som blir fortalt og gjentatt av den andre partneren.

Den diskursive virksomhet som finner sted mellom kvinnene og deres menn oppleves ikke av kvinnene som samtaler eller forhandlinger om partenes selvbilder, men som en prosess hvor hun defineres av ham.

Flere av fortellingene handler om at hun opplever en motsetning og spenning mellom på den ene siden sin egen oppfatning av seg selv og på den annen siden den oppfatning eller konstruksjon av henne som han påfører henne:

Alt jeg gjorde var galt .. så jeg begynte jo å lure på om det var meg det var noe galt med eller ... altså, egentlig så visste jeg jo at det var jo ikke det. Men på en eller annen måte så fikk han meg likevel til å tro at det var det.

På tross av at hun har en selvoppfatning som står i motsetning til den definisjonen av henne som hun opplever at han påfører henne, lar hun seg definere av han. Den samme prosessen som vi så under det foregående punktet, at han påfører henne en usikkerhet på egne *vurderinger*, skjer også i forhold til hennes egen *selvoppfatning*. Noen av disse fortellingene

om hennes selvoppfatning har et forløp hvor forskjellen mellom hennes selvoppfatning og den selvoppfatning hun opplever at han påfører henne, blir helt borte:

Det er jeg som er gal, ikke sant. Det har jeg alltid vært tydeligvis, at jeg ikke er vel bevart, det er sånn jeg fikk høre mange ganger. Så det ble jo til at jeg fulgte hans oppfatning og omtrent var helt hjerne-skadet. Ja, til slutt så trodde jeg at ja, da skal det være som han sier. Det er bare et under at jeg tredje gangen klarte å flytte fra han

Fra å abdisere til å innta forfatterskapet om sitt liv

Kvinnen i det foregående eksemplet har beveget seg inn i en tilstand i forholdet hvor hun ikke lenger er en deltaker i forfatterskapet av fortellingen om seg selv. Denne tilstanden opplever hun på ulike tidspunkt i et forløp. Forskjellen og dermed spenningen mellom aktivt å delta i forfatterskapet av fortellingen om seg selv og å la den andre forfatte denne historien blir naturligvis ikke fullstendig borte. I så fall ville hun aldri ha flyttet. Noen ganger hverken vil eller kan hun forstå hendelsene innenfor rammen av hans forfatterskap. En slik situasjon oppstår i flere av de fortellinger som kvinnene forteller om utviklingen av forholdet til mannen. Det blir utgangspunktet for at kvinnenes fortellinger om forholdet får et annet forløp. De gjør nye forsøk på å utforme sin egen fortelling om en del av seg selv.

Dette nye forløpet omfatter gjerne at de kvinnene som har opplevd at de på noen tidspunkt har overlatt forfatterskapet av en del av fortellingen om seg selv til mannen, forsøker å forstå hvordan dette kunne skje. De søker forklaringer i form av konstruksjoner av fortellinger om hendelser i parforholdet. De fortellingene de kommer frem til om dette har minst to funksjoner; de gir kvinnene en forståelse av hvordan hendelser kunne finne sted, og gir dem en posisjon som forfatter eller medskaper av fortellinger om vesentlige hendelser i en periode i deres liv. En slik fortelling starter med beskrivelsen av hvilken posisjon kvinnen befinner seg i når hun forteller:

Og jeg føler også at jeg har fått en veldig tro på meg selv. At jeg faktisk kan greie å få det til, at det fungerer, og at jeg tror på det jeg selv tror på.

Vi får konklusjonen på fortellingen først. Men den begynner med et hendelsesforløp som går i en bestemt retning hvor hun tviler mer og mer på seg selv og sine egne vurderinger og avstår fra forfatterskapet av sitt liv:

Altså jeg mener, så lenge jeg var gift med han så trodde jeg jo mindre og mindre på min vurderingsevne, fordi at han fortalte meg at jeg var dum, og da går det, til slutt så føler man at man er det, selv om man kanskje tror innerst inne at man kanskje ikke er det.

Forklaringen på hvordan hun gir fra seg forfatterskapet av fortellingen om noen vesentlige hendelser i en periode av hennes liv kommer i form av en ny fortelling om hvordan hun opplevde relasjonen og hvilken betydning dette fikk for hvem som kunne definere deler av virkeligheten:

Ja, fordi at han hadde jo, han var jo velutdannet og var i en bra jobb og var mann ikke sant, og hadde selvfølgelig mye tyngde bak det han mente, og når han mente forskjellig fra meg så var det ikke han som var dum.

Fortellingen gir ikke noe utdypende svar på hvordan det å gi avkall på forfatterskapet av egen historie kunne finne sted. Men den gir en forståelse som et stykke på vei synes å være god nok for kvinnen. Hvis kvinnen hadde blitt invitert til en videre utforskning av dette temaet i intervjuet kan det tenkes at denne fortellingen kunne ha blitt ytterligere nyansert og utdypet hennes forståelse for at hendelsesforløpet ble som det ble. Når denne forståelsen synes å være bra nok for kvinnen er dette ikke bare knyttet til forståelsen i seg selv, men også til hvordan hun ser på det videre hendelsesforløpet i den fortellingen hun konstruerer:

Men sånn som jeg opplever det nå, så ser jeg jo at det faktisk fungerer mye bedre nå slik jeg gjør det, enn det han hadde bestemt på en måte. Så det gir en slags trygghet på seg selv, en mye bedre selvfølelse.

Vi får ikke vite noe om hvordan denne kvinnen har inntatt forfatterskapet av fortellingen om sitt eget liv, bare at hun har gjort det og at hun opplever at hennes måter å forstå og forholde seg til virkeligheten på fungerer. For meg som utforsker av intervjuteksten oppstår det nye spørsmål i møte med teksten som denne ikke gir svar på. Ut fra min forskerinteresse hadde det vært ønskelig å kunne gå videre i utforskningen av slike spørsmål. Kvinnens fortelling reiser nye spørsmål som eventuelle nye fortellinger fra henne kunne bidratt til å avklare. Men for denne kvinnen blir dette en helhetlig og «god» fortelling. Fortellingen har en avklarende konklusjon eller avslutning. Det er også mulig at denne fortellingen er en «god»

fortelling ved at den skaper en sammenheng mellom tidligere fortellinger hun har om seg selv som en kompetent vurderer av hendelser i sine omgivelser og den fortellingen som hun nå har kommet frem til om seg selv.

Kvinnene oppnår ikke med sitt strev å bli medforfattere av fortellingen om eget liv en gang for alle. Det dreier seg om et tilbakevendende strev i forhold til et vanlig og allmennmenneskelig fenomen. Opplevelsen av å styre eller bli styrt kan knyttes til i hvilken grad vi deltar i utformingen av fortellingene om oss selv (Polkinghorne 1991).

Er fortellingene om mannen forenlige med fortellinger om overgrep?

De ulike fortellingene om mannen

I litteraturen om narrativer har en oftest vektlagt hvordan narrativer skaper sammenheng og mening: «... out of the chaotic mass of perceptions and experiences of a life» (Josselson 1995:33). Men fortellinger kan også skape konflikter og forvirring når forskjellige eller uforenlige fortellinger lanseres for å forstå de «samme» hendelser. Konflikter i familier og parforhold kan forstås som uttrykk for at de involverte insisterer på å forstå bestemte hendelser innenfor forskjellige og tilsynelatende uforenlige fortellinger (White & Epston 1990). Noe av den samme uforenligheten kan noen av kvinnene i denne undersøkelsen oppleve når de forsøker å sammenholde sine fortellinger om overgrep med sine fortellinger om forholdet til mannen. I denne sammenhengen kan de oppleve at narrativer absolutt ikke er en del av et meningsskapende system som gir mening til forskjellige livserfaringer.

De fleste av kvinnene har mange fortellinger om forholdet med en positiv valør. Det finnes flere hendelser fra forholdet som inngår i disse «gode» fortellingene om hennes liv i forhold til mannen. Disse fortellingene får en dobbelt mening for kvinnene når de oppleves sammen med overgrepsfortellingene. De er fremdeles «gode» fortellinger:

Jeg må jo si at jeg savner han mange ganger,

Og de har fått en annen mening:

Men det å savne han det er jo veldig vanskelig også ... for da kommer det andre. Hvis jeg skal se på hele pakka under ett. Da dukker andre ting opp liksom. Da får jeg lojalitetskonflikt liksom

Kvinnen over forteller om en uforenlighet mellom hendelser og fortelling og mellom fortellinger. Hendelsen at hun savner mannen passer ikke inn i fortellingen om at han kan ha begått overgrep. Fortellingen om overgrep oppleves ikke som forenlig med hennes fortelling om forholdet.

Opplevelsen av en slik uforenlighet betegner noen av kvinnene som en krise. I en slik krise tvinger hendelser seg på. Hendelsene passer ikke inn i de narrative vi har om våre liv. I den forstand oppstår det også en krise for mange av kvinnene i forholdet til mannen som i det følgende eksemplet:

Jeg vet ikke om du kan komme i noen verre krise som mor, jeg. Med å komme med en fryktelig mistanken om at den du har vært glad i og som du har elsket har misbrukt et barn og sånn. Nei, man er fortvilet og opprørt og alt.

I noen tilfeller er bevegelsene mellom det som oppleves som to uforenlige fortellinger en lang prosess. I et tilfelle har mannen erkjent hva han har gjort. På et vis gjør dette kvinnens valg klarere ettersom hun har to mer avklarte fortellinger å forholde seg til; en om forholdet og en om overgrep. Uten at dette gjør valget lett:

jeg har problemer enda ... som jeg sier til ham, jeg har ikke skrevet under noen kontrakt på at dette varer for evig. Det er klart det er jo veldig mye hos meg som er ødelagt. Sånn følelsesmessig overfor ham. Ja, det seksuelle, blant annet. Nei jeg veit ikke, jeg føler meg veldig usikker.

Flere av kvinnene strever over lang tid med å finne en sammenheng eller forenlighet mellom hendelser og fortellinger som de opplever som uforenlige. For noen av kvinnene blir dette begynnelsen til konstruksjonen av en ny fortelling, for eksempel om det hun opplever at hun har mistet og sorgen over dette. Gjennom en slik fortelling kan de noen ganger lykkes i å skape nye sammenhenger å forstå hendelser innenfor. Andre ganger vil fortellingen kunne bidra til å slå fast hvordan noe er og kanskje være en hjelp for disse kvinnene til å akseptere det de tror har skjedd. Fortellingen kan i en slik sammenheng fungere som «... efforts at persuasion ...» (Ochberg 1996:97), som en måte å overbevise seg selv om hvordan «virkeligheten» er og forsone seg med dette.

De ulike fortellingene om mannens forhold til barnet

Det er stor variasjon i hva slags fremstillinger mødrene gir av mannen som far for sitt/sine barn. Variasjonene i mødrenes fortellinger om fedrene strekker seg fra fedre som viser god kontakt med og et sterkt engasjement i sitt barn på forskjellige områder til fedre som viser liten interesse og forståelse for sitt barns behov. Det er i så måte antakelig ikke noe spesielt ved hvordan disse fedrene fremstilles «som fedre» av mødrene i forhold til hvordan andre mødre ville ha fremstilt andre fedre. Spørsmålet som jeg er opptatt av her er om det for mødrene i denne undersøkelsen er noen sammenheng mellom deres fortellinger om mannen som far og det at han kan være en overgriper. En av mødrene forteller at hun opplever en klar sammenheng mellom mannen som far og som overgriper. I dette tilfelle har moren vært vitne til seksuelle overgrep. En annen mor forteller at mannen i noen tilfelle var fysisk brutal overfor ett av barna. Men hun har likevel vanskelig for å tenke seg at det er en sammenheng mellom hvordan denne mannen er som far og at han kan være en mann som begår seksuelle overgrep mot sitt barn. I de aller fleste tilfelle er det tvert imot et problem for mødrene å trekke noen forbindelseslinjer eller se noen sammenheng mellom deres fortellinger om ham som far og om ham som mulig overgriper.

En av mødrene har tidligere fortalt barnets far at hun er redd for at han kan ha utsatt felles barn for overgrep, noe han selv bestemt avviser. Hun forteller denne historien om et møte mellom far, barn og moren selv:

Det eneste var, hun var litt avventende til å begynne med, men så etter en stund så gikk hun og satte seg lite grann på fanget hans. Og da ble han litt sånn triumferende i blikket og så på meg og spurte om ikke det var et nederlag for meg. Det fikk jeg ikke svart på når hun satt der. Men så har jeg sagt til han etterpå at jeg ikke synes det var noe nederlag at ... verden er jo ikke så svart og hvit liksom. Han har sagt til meg at «du må vel skjønne at jeg umulig kan ha gjort henne noe når hun til og med satte seg på fanget mitt». Men jeg tror vel ikke at verden er så enkel som det.

Det foregående kan leses som to fortellinger, en fortelling om hendelser mellom far og datter og en fortelling om hvordan foreldrene på ulike måter forstår disse hendelsene, hvilken mening de gir i forhold til en mulig fortelling om overgrep fra far overfor barnet.

I morens fortelling er faren opptatt av en forestilling om konsistens: kan faren være en overgriper når datteren velger å sette seg på fanget hans? Er en fortelling om denne form for nærhet forenlig med en fortelling om overgrep? Når faren spør moren om ikke datterens atferd overfor ham representerer et nederlag for moren så forstår moren ham slik at han mener at datterens atferd passer dårlig med at han skulle ha begått overgrep mot barnet. Faren uttrykker her (hele tiden forstått og fremstilt av moren) ikke bare sin egen idiosynkratisk oppfatning. Oppfatningen viser indirekte til en forståelsesmåte, som foreligger i kulturen for hvordan sammenhengen mellom overgrep og barnets atferd overfor faren skal forstås. Faren nevner ikke denne forståelsen, men den ligger som en implisitt forutsetning for at moren skal kunne oppfatte meningen med det som faren formidler.

Forståelsen som i fortellingen tillegges faren baserer seg på en forestilling om konsistens. Hvis det ser ut for at relasjonen mellom en forelder og et barn er positiv i en sammenheng vil folk være tilbøyelige til å anta at det også vil være tilfelle i en annen sammenheng. I morens fortelling fortolker faren hendelsene i lys av den overordnede forestillingen om konsistens. Moren er imidlertid ikke villig til å akseptere dette som en ramme for å forstå hendelsene hun forteller om og argumenterer for at inkonsistens absolutt ikke er utelukket: Barn kan være kontaktsøkende og ha en nær relasjon i noen sammenhenger overfor en far selv om denne skulle ha begått seksuelle overgrep mot barnet.

I den fremstillingen som moren gir av faren i fortellingen over representerer den forståelsen som tillegges faren en form for kategoriserende eller paradigmatisk tenkning. Kategorien overgriper utelukker noen kategoriseringer av relasjonen far-barn. I denne tenkningen er det slik at kategorien overgriper og kategorien «positiv far-barn-relasjon» utelukker hverandre. Når moren fremstiller sitt eget perspektiv distanserer hun seg fra den dualismen som ligger i denne tenkningen ved å hevde at et fenomen både kan være sort og hvitt. Ut fra morens perspektiv, hvor hun altså tror at faren kan ha begått overgrep, kan hennes fortelling forstås slik at den omfatter begge sider ved relasjonen mellom barn og far; det nære i relasjonen og morens mistanke om overgrep.

Hjelper den narrative tenkemåten mødrene til å akseptere inkonsistens?

Enkelte (for eksempel Fisher 1985) hevder at den narrative fremstillingsformen bedre ivaretar det at folk kan oppfatte det samme fenomenet på forskjellige og til dels på motstridende måter. Et tilsvarende, men mer gjennomarbeidet synspunkt hevdes av Josselson (1995): «Narrative approaches also forces us to supersede dichotomies. People are not either introverted or extraverted, field-dependent or field-independent, or this or that. Dichotomous thinking eliminates the inner contradiction that is intrinsic to human personality» (s 33). Den narrative tenkningen gir derimot rom for å fremstille slike motsetninger, for eksempel rom for å kunne fremstille en relasjon mellom et barn og en forelder som nær og positiv i noen sammenhenger og som overgripende i andre.

Det kan ikke være tvil om at den paradigmatisk tenkemåten beforder en form for entydiggjøring ved sin anvendelse av kategorier som de fenomener man er opptatt av innordnes under ut fra bestemte kriterier. Et fenomen er enten medlem eller ikke av en bestemt kategori.

Det er imidlertid ikke slik at den *narrative* tenkemåten nødvendigvis garanterer for at variasjoner i hvordan et fenomen fremtrer blir ivaretatt. Men den er mer egnet til dette enn den paradigmatisk tenkemåten.

Den forskjellen som vi har sett i eksemplet over mellom to foreldre om forestillingen om konsistens belyser forskjeller som vi også finner i mødrenes oppfatning av meningen ved mange av de fortellingene de kommer med.

Blant de intervjuede mødre finnes det noen som forteller en historie om mannens forhold til barnet som omfatter at han både kan ha vært overgriper og i andre sammenhenger har hatt et omsorgsfullt forhold til barnet. En av mødrene supplerer sin fortelling i intervjuet ved å vise bilder av familien på turer eller i andre aktiviteter. Det poenget hun søker å få frem både ved sin fortelling og ved dette materialet er det motsetningsfylte i farens relasjon til barnet; farens omsorg for og nærhet til barnet og på den andre siden overgrepet mot det samme barnet. I dette tilfellet var faren også dømt for overgrep mot barnet.

Men dette er ikke typisk for hvordan de fleste mødre tenker i forhold til det erkjennelsesproblemet de sliter med her. Selv om mødre benytter seg av fortellingsformen når de formidler sine erfaringer strever de fleste

av dem ofte med hvordan de skal forstå det de oppfatter som inkonsistens mellom farens atferd i noen sammenhenger overfor barnet og det at han i andre situasjoner kan ha begått overgrep mot det samme barnet. I deres vurderinger av om han kan ha begått overgrep ser de på om ulike fortellinger om mannen er konsistente med det å ha begått overgrep:

Nei, han har virket som en snill og kjærlig far på alle måter.

Ja det har jo vært litt opp og ned da. Men det var liksom den beste siden ved han det at han var så flink med barn (ler) og så flink med datteren min og det synes alle som så det utenfra også.

Flere av mødrene er i villrede om hvordan de skal tenke. Den kulturelle koden for hvordan en far (eller mor skal være) overfor sitt barn skaper en slags forventning om konsistens i forelderens atferd. Det er ikke lett å tenke seg at en far kan være både A og B.

I sine forsøk på å finne mening i ulike hendelser i forholdet til mannen har flere mødre konstruert to vidt forskjellige fortellinger om faren med svært forskjellige implikasjoner for hva hun skal tro om overgrep. Begge fortellingene kan være like overbevisende, men i hver sin retning. To lite forenlige fortellinger om faren gjør det vanskelig for mødrene å ta standpunkt til om det har forekommet overgrep.

Disse fortellingene kan være meget elaborerte som i det følgende eksempel på to motstridende fortellinger. Den ene fortellingen skaper bekymring for og usikkerhet hos moren om mannen kan komme til å begå seksuelle overgrep mot et barn:

Han uttalte en gang på den tiden jeg ble gravid omtrent, at det ikke var fremmed for han, altså å bli seksuelt tiltrukket av barn. Men han kunne ikke garantere – altså for meg lå det i det at han ikke kunne garantere at det ikke skulle settes ut i praksis da. Når jeg tenker etter nå så satt vi og diskuterte det og han gjentok det. Jeg trodde at verden skulle ramle av omtrent. At han liksom sto på det der og liksom mente at det var bare en seksuell tiltrekning og så ikke noe mer. Han sa ikke noe om at han aldri ville praktisere det, for å si det sånn. Han sa aldri noe sånt, ikke sant, sånn at jeg ble ikke beroliget av det. I hvert fall så har jo denne uttalelsen sittet i bakhodet mitt, ja fra den gangen ... Så jeg tenkte at det han sa den gangen om tiltrekning til barn, da hun yngste ble født ... Jeg tenkte at når hun ble større, jeg tenkte vel en 6–7–8–9 år, jeg tenkte når jenter ligner på jenter, så først da ville liksom faren være til stede.

For moren betyr denne fortellingen sammen med andre mer konkrete hendelser, at faren kan tenkes å begå overgrep mot eget barn, bare det kommer over en viss alder.

Den andre fortellingen beskriver et hendelsesforløp som moren har observert flere ganger. Hendelsesforløpet dreier seg til dels om hvordan faren forholder seg til sin datter:

Han kommer inn døren ikke sant og sier hei, til barnet og smiler, og jeg ser jo det at han synes det kan være stas å se henne ikke sant, selv om han noen ganger virker sliten og kanskje ville ha sluppet. Så det jeg ser er jo en far som, selv om ikke jeg personlig liker ham, så ser jeg at han kommer for å hente sin aldeles søte nydelige uskyldige lille datter, ikke sant. Et barn, ingen kan gjøre noe mot, et søtt lite barn. Uskyldig lite barn. Så det er det jeg ser, jeg ser at det er en far ja. De fleste fedre synes det er stas idet de kommer eller skal være sammen med barnet sitt uten at de er så flinke. Han bærer henne av gårde på armen når han går. Så jeg kan ikke, jeg mener du får ikke inn i hodet ditt at der går det en mann, en far, som har tenkt å forgripe seg på barnet sitt, ikke sant.

Meningen som moren forsøker å få frem gjennom å fortelle de to foregående fortellingene er først og fremst hvordan hun opplever inkonsistensen mellom en far som viser en glede ved å se igjen og være sammen med sin lille datter og det at den samme mannen skulle kunne begå seksuelle overgrep mot dette barnet. Moren stilles overfor to mulige forståelser av virkeligheten. For henne er den ene fortellingen like overbevisende som den andre. Fortellingene om mannens forhold til barnet representerer derfor ingen avklaring for henne. Tvert imot gjør de henne heller forvirret.

Inkonsistens som en egenskap ved mannen

Forestillingen om konsistens får mange forskjellige betydninger for hvordan kvinnene velger å forstå forholdet mellom inkonsistente hendelser. Noen av dem konstruerer eller har konstruert en fortelling om mannen som går ut på at han vanligvis er inkonsistent i sine måter å være på. For disse kvinnene er inkonsistens en del av den vanlige fortellingen om mannen:

Altså han har altså vært en mye mer sånn splittet person enn jeg og omverdenen har skjønt. Han har jo drukket i årevis i smug og samtidig hatt en sånn veldig glad og smilende fasade på utsiden.

Innenfor en fortelling om mannen som en splittet person blir det også lettere for kvinnen å forstå at han kan vise det hun oppfatter som inkonsistente handlinger på andre områder. Forestillingen om konsistens blir fremdeles en overordnet forståelsesmåte. Fortellingen om mannen som inkonsistent fungerer som en bakgrunn for å reflektere over hvordan han «er» eller kan være:

Og når det er mulig så er det vel mulig å ha andre skjulte sider og, tenker jeg.

Men fortellinger om inkonsistente handlinger er for mange av kvinnene mindre tilfredsstillende som forklaringer enn fortellinger om konsistente handlinger. Når det inkonsistente i mannens væremåter blir noe av det konsistente ved ham, er dette noe som også krever en slags forklaring, en fortelling: «...plot starts (or must give the illusion of starting) from the moment at which story, or "life», is stimulated from quiescence into a state of narrativity, into a tension, a kind of irritation, which demands narration" (Brooks 1992:103). I fortellingen over bidrar det inkonsistente til spenningen eller «irritabiliteten» som krever nye fortellinger for å bli forstått. Dette er også tilfelle ved flere av de andre eksemplene som jeg har trukket frem. Det inkonsistente som en forklaringsmåte blir utilstrekkelig. Hvis en del av kvinnens fortellinger om mannen omfatter gjentakelser av inkonsistente mulige hendelser; snill og voldelig, omsorgsfull og overgripende, så kan dette på den ene siden oppleves som fortellingen om hvordan mannen er. På den annen side opplever mange at dette er så uvanlig i forhold til det som kan forventes at det krever en ny fortelling for å bli forståelig.

Kvinnene gir seg i kast med å forstå det de opplever som mannens inkonsistente væremåte:

Og så lurer jeg på nå om all den drikkingen kan ha andre årsaker da eller om han bare har hatt det litt vanskelig i ungdomsårene som han selv kommer tilbake til eller konkluderer med. Jeg føler behov for å grave i det og, men det blir alt for mye.

Ønsket om å forstå synes å være motivert ut fra at det inkonsistente skal bli mer konsistent, at det skal finnes en sammenheng, en fortelling om hendelser som bringer det uvanlige inn i en sammenheng:

Mm, ja, ja, det hadde vært lettere for meg å leve med, eller, ja det hadde vært lettere for meg å leve med hvis jeg for eksempel hadde funnet ut at han hadde blitt misbrukt selv

Hvorfor ville det være lettere for kvinnen å leve med mannens mulige overgrep hvis hun kan komme frem til en fortelling om at han har vært misbrukt selv? Det er flere mulige svar. Et svar kan ha en tilknytning til den narrative formen: hun finner en form for konsistens i mannens atferd hvis hun tenker seg at han selv har vært utsatt for overgrep. Det blir konstruert en sammenheng i hennes hypotetiske fortelling om ham: fra overgrepsutsatt barn selv til mulig voksen overgriper. Fortellingens avslutning, mannen som overgriper, viser tilbake til fortellingens begynnelse, mannen utsatt som barn, og omvendt.

Denne sammenhengen mellom begynnelse og slutt finner vi i mange slags fiksjonsfortellinger: «It is the role of fictional plots to impose an end which yet suggest a new beginning: a rereading» (Brooks 1992:109). Visse hendelser i begynnelsen av fortellingen får etter hvert en bestemt betydning for hvordan fortellingen slutter. Det er når vi kjenner slutten at vi ser sammenhengen mellom begynnelsen og slutten. Dette mønsteret kan vi finne igjen i skjønnlitteratur som i tid befinner seg så langt fra hverandre som for eksempel Sofokles drama om Ødipus og Ibsens Vildanden. Denne litterære formen viser til en slags oppfatning av hva det vil si å forstå menneskelige handlinger, nemlig å bringe dem inn i en sammenheng hvor slutten på fortellingen bringer oss eller protagonisten i fortellingen tilbake til begynnelsen. Begynnelsen på et hendelsesforløp får en bestemt mening for oss når vi kjenner slutten. I Ibsens Vildanden får for eksempel Hedvigs problemer med synet en bestemt mening når vi etter hvert får kjennskap til grosserer Werles tilsvarende problem.

Det at mannen kan ha begått seksuelle overgrep blir for moren ikke inkonsistent, men mulig å forstå som en del av et hendelsesforløp hvor begynnelsen var at mannen som barn selv ble utsatt. Hendelsene blir del av en hel sammenhengende fortelling med en indre meningssammenheng mellom begynnelse og slutt.

Blant forklaringer av hvorfor noen menn begår seksuelle overgrep mot barn er den om at den voksne overgriperen selv har vært utsatt for overgrep som barn, den hyppigst forekommende i faglitteratur. Det finnes en del undersøkelser som gir en viss støtte til en slik sammenheng (Watkins & Bentovim 1992), men den forklarer på langt nær de fleste tilfeller av overgrep. Når denne forklaringen likevel så ofte henvises til kan det nettopp være at den, som jeg har vist ovenfor, inngår i en slik helhetlig og sammenhengende fortelling som tilfredsstillende våre forestillinger om hva som er en «god» fortelling.

Når fortellingen om mannen i liten grad stemmer overens med overgrep

Blant de intervjuede mødrene er det noen som ut fra sin historie om mannen, på noen tidspunkt i det forløpet de forteller om, tenker at han ikke kan ha begått overgrep. To av disse mødrene blir stående ved en slik forståelse. De andre forblir usikre eller kommer etter hvert frem til at han må ha begått overgrep. I dette avsnittet vil jeg se nærmere på mødrenes erkjennelsesprosess frem til en slik forståelse. Hva som skjer hvis de blir stående ved dette standpunktet eller hvis de etter hvert forlater det blir ikke gjenstand for analyser i dette avsnittet.

Det er stor variasjon i hvordan mødrene resonnerer seg frem til en slik oppfatning. Men det er likevel noen fellestrekk ved disse fortellingene om hvordan mødrene kommer frem til å tro på mannen som ikke-overgriper. Et felles utgangspunkt for disse mødrene er at bekymringen for overgrep presenteres av andre enn moren. Dette betyr naturligvis ikke at alle mødre i denne undersøkelsen som får bekymringen presentert av andre tror på mannen som ikke-overgriper. I større eller mindre grad bringes noen av mødrene inn i en defensiv forsvarsposisjon i forhold til den delen av hjelpeapparatet som kommer med bekymringer eller påstander om at mannen kan være en overgriper.

Morens historie om mannen farges av et motsetningsforhold til hjelperne

En av mødrene opplever at det er vanskelig å forene hennes fortelling om mannen med de anklager som blant annet barnevernet kommer med mot mannen:

Min oppfatning av Arne var en som tok ansvar – jeg hadde jo sett at han hadde tatt ansvar før – han hadde jo stilt opp for meg.

Morens fortelling om mannen passer dårlig med ham som overgriper. Morens fortelling om ham som en som tar ansvar og som stiller opp står også i kontrast til hvordan hun opplever de profesjonelle hjelperne: Ikke som hjelpere som stiller opp, men som noen som er ute etter å avsløre ham – og henne. Hjelperne fremtrer som svært utrygge å støtte seg til og mannen oppleves i kontrast til hjelperne som trygg, som en støtte:

For å overleve valgte jeg å gå inn i det trygge – det trygge var å tro at det ikke hadde skjedd – at han var slik som mitt bilde, min historie om ham var

I morens fortelling snevres hennes virkelighetsoppfatning inn. Den blir først og fremst fokusert på hjelpernes bebreidelser og kritikk mot henne. Dette får betydning for denne morens erkjennelsesprosess. Hennes handlingsrom snevres inn. De forhold som hun blir åpen for å ta i betraktning begrenses:

Jeg ga opp å forholde meg til ulike hendelser og tolke disse på nye måter – la situasjonen synke inn i meg. Jeg holdt fast på mitt bilde av ham for å overleve – det var ikke rom for noe annet – jeg kunne være med på at de (hjelperne) tar feil – hadde ikke kapasitet til å gå ut av den historien jeg hadde om Arne

Det ikke lett for mødre å omskrive historien om faren slik at den passer bedre med at han kan ha begått overgrep mot felles barn. Det å gjøre en slik omskriving blir vanskelig der hvor helperne, samtidig med sitt krav om omskriving av denne historien, forblir i en bebreidende posisjon overfor moren. I en periode stopper moren i eksemplet over, opp å reflektere over hendelsenes mening. Fordi situasjonen rundt henne oppleves som svært vanskelig og utrygg forsøker hun i det lengste å holde fast på én virkelighetsoppfatning, på fortellingen om mannen som den ansvarlige og som ikke-overgriper. Denne moren kommer etter hvert frem til at hun har tatt feil. En del av hennes erkjennelsesprosess fra dette punktet i forløpet av hennes fortelling blir gjenstand for analyser i kapitlet om skyld og ansvar i avsnittet, «Skyld fordi hun trodde på faren».

Det kan være lite som skiller

Noen ganger kan det være lite som skiller en mor fra å tro og ikke tro at mannen kan ha begått overgrep, selv der hvor mødre holder fast ved at overgrep ikke har funnet sted. En av mødrene gir en ganske omfattende begrunnelse for hvorfor hun tror at mannen ikke kan ha gjort overgrep. I forløpet av hennes historie er det noen punkter hvor hun tenker seg at hun under andre betingelser kunne ha forholdt seg annerledes:

Jeg fikk sjokk i første omgang, så jeg var jo gjennom alle disse fasene med at man først tenker at dette her er ikke sant, det kan ikke hende meg. Og etterpå at hvis det har skjedd, så er det for grusomt, rett og slett.

På dette punktet i forløpet gjør hun noen overveielser som har betydning for hva slags mening de foregående hendelsene får. Overveielserne blir et slags vendepunkt hvor hendelsene som ligger bak henne får en bestemt mening:

Jeg begynte å tenke på forholdet til mannen min og hvordan det hadde vært, og der følte jeg meg nokså trygg på at ikke noe kunne ha skjedd. Rett og slett fordi vi hadde hatt et såpass dårlig forhold i nesten ett år og gått til familierådgivning og jeg vokta på han i alle sammenhenger for å nærmest kunne ha noe å ta han på, så han hadde fått vært veldig lite i fred med ungene i det store og hele. Så jeg syntes at det ble veldig lite sannsynlig at det kunne ha skjedd noe der, altså.

Hennes overveielser skjer i form av rekonstruksjon av historien om forholdet til mannen og forsøk på et logisk resonnement av typen «hvis ... så»: Hvis han hadde begått overgrep så ville hun ha merket det, fordi hun har hatt ham under oppsikt. Selve fortellingen hennes om hvordan forholdet har vært blir en premiss eller begrunnelse for hennes konklusjon.

Moren må velge hvilken historie om mannen hun skal tro på

Men på tross av fortellingen over er ikke konklusjonen hennes opplagt for henne. Hun opplever at hun står overfor et valg av virkelighetskonstruksjon. Under andre betingelser ser hun også for seg muligheten for at konklusjonen kunne ha blitt en annen:

Jeg følte jo at ble det ble et valg for meg om jeg.... Hadde den saken her kommet opp, la oss si et halvt år før, så tror jeg at det hadde vært mye vanskeligere å tenke fordi da var vårt forhold så konfliktfylt enda. Og i og med at jeg var så sinna, egentlig, på mannen min, at en sånn sak da hadde vel gjort at vi hadde skilt lag, tror jeg, at jeg ikke hadde greid å ta en sånn påkjenning i sammen.

I dette tilfelle er det ikke moren selv som kommer med bekymringen. Det er det andre instanser som gjør. Hun opplever at hun må gjøre et valg om hun deler de andres virkelighetskonstruksjon eller ikke. Både barnehage og barnevern er involvert slik at moren opplever et visst press på å overta deres bekymring. Dette er et vanskelig valg. Hun er absolutt ikke sikker på hva hun selv skal tro:

Men jeg synes jo det at det nærmest ble et valg til slutt, altså om jeg hadde rydda ut sånn hva som det faktisk hadde vært mulighet for at kunne ha skjedd, så gjenstår det jo en bit på ... i 1992 hvor jeg ikke hadde vært til stede, så det er klart at da kunne det ha skjedd veldig mye.

Når spørsmålet først er brakt på banen er det vanskelig for en mor å kunne være helt sikker på å utelukke eller regne med at overgrep har skjedd. Hun kan komme et stykke på vei ved å konstruere mulige og overbevisende historier. Men det vil alltid være nødvendig å velge en virkelighetskonstruksjon.

Vikarierende motiver?

Bekymring for ubegrunnet mistanke mot mannen

En relativt vanlig forestilling om mødre som mistenker mannen for overgrep mot felles barn går ut på at de, særlig i en separasjonssituasjon, har vikarierende motiver for å komme med sine anklager. Dette er en forestilling som til dels formidles i media og som ikke sjelden forekommer når rettsvesenet behandler samværssaker hvor overgrepsmistanke er en del av saken (Mossige 1997). Det finnes ganske sikkert tilfeller hvor dette forekommer. Men som en generell forestilling eller fortelling blir det en sterk overgeneralisering. I denne undersøkelsen er forsiktigheten, usikkerheten og motforestillingene mot å konstruere en fortelling om ham som overgriper langt mer fremtredende enn raske og entydige konklusjoner om ham som overgriper.

Flere av mødrene forteller i intervjuene om en tilbakeholdenhet mot å anklage mannen for overgrep. Tilbakeholdenheten kan være knyttet til forskjellige forhold. Noen er opptatt av hva som er deres motivasjon for å tenke dette om ham. Mange er også usikre på hva slags konsekvenser slike påstander kan få for ham.

Det er et dilemma for flere av mødrene at de risikerer å ramme mannen hvis deres bekymring for seksuelle overgrep skulle være ubegrunnet:

Også tenker jeg på det at dersom han er uskyldig så håper jeg at han aldri får vite om dette herre, hvis du forstår hva jeg mener. Ja for da tenker jeg på hvis han blir, hvis han blir beskyldt for seksuelle overgrep mot sin egen datter som han aldri har gjort og heller aldri har hatt i tankene, så tenker jeg han må jo få et veldig stivt forhold til henne etterpå.

Dilemmaet representerer et problem på flere forskjellige måter. Det dreier seg om den urett hun begår mot ham hvis hun ubegrunnet tenker at han har gjort det. Det dreier seg om hva som skjer med ham hvis hun forteller om

dette til andre. Og det dreier seg om hva hun kan gjøre med forholdet mellom far og barn ved å komme med påstander om overgrep. På langt nær alle mødre vurderer disse forholdene like grundig. Men på noen tidspunkt i forløpet av den historien de forteller har de motforestillinger mot å komme med påstander om at mannen har begått overgrep.

Vurdering av egne motiver

Noen av kvinnene blir usikre på sine egne vurderinger fordi de lurer på sine motiver. En av kvinnene som forblir usikker på om han kan ha gjort overgrep, stiller for eksempel spørsmål om hun har vikarierende motiver for å mistenke ham for overgrep fordi hun har opplevd så mange vonde hendelser i forholdet:

For det er jo akkurat som du sier at her er det jo flere historier og det er jo selvfølgelig en ting som jeg er klar over og det er det jeg har lurt på selv, (stillhet), er det liksom, om det er derfor jeg tviler så hardt, eller, hvordan skal jeg forklare det. Om det er derfor jeg tviler så voldsomt på meg selv, ja det blir jo nesten at jeg tviler på barnet da, fordi jeg vet at jeg har et så komplisert forhold til barnefaren. Jeg har hatt så mye støyter med han, at jeg lurer på om det er vel ikke du som lager deg ting?

Kvinnen ser at flere konstruksjoner av virkeligheten kan være mulige. Hun blir mer usikker på sin mulige konstruksjon av virkeligheten når hun tar i betraktning at vonde opplevelser fra forholdet kan være en motivering for å anklage ham for overgrep. I dette tilfellet velger kvinnen å leve med usikkerheten ved å ikke gå videre med saken. Hun er fremdeles bekymret for at overgrep har skjedd eller fortsatt kan skje. Derfor er det et svært vanskelig valg for henne. Overveielsene over har utvilsomt hatt betydning for dette valget.

Mange av kvinnene forteller om vonde opplevelser fra forholdet. De færreste av disse stiller eksplisitt spørsmål ved om dette har betydning for at de mistenker ham. De aller fleste kvinnene har sine motforestillinger til at mannen kan ha begått overgrep. De gjennomgår disse en rekke ganger før de foretar et valg.

Fremtidige historier om forholdet mellom barn og far

Hvem sin vurdering av forholdet skal gjelde?

I intervjuene er det vanlig at mødrene gjør en klar distinksjon mellom sitt forhold til mannen og forholdet mellom far og barn. Men de fortellinger som mødrene kommer frem til om forholdet mellom far og barn får betydning for hvordan *hun* forholder seg til *ham* som far. Den fortellingen som mødrene kommer frem til om forholdet mellom far og barn får betydning for hva mødrene synes de kan fortelle til barnet om dette forholdet. Fortellingen får også betydning for om og eventuelt hva slags samvær moren synes det skal være mellom far og barn.

Det foreligger gjerne flere fortellinger om forholdet mellom far og barn som har betydning for hvordan mødrene skal samtale med barnet om faren – noe de ikke kan unngå: Skal mødrene forholde seg til den fortellingen de etter hvert selv kommer frem til? Skal de forholde seg til farens fortelling om dennes forhold til barnet? Eller skal de forholde seg til den fortellingen en ytre instans, som for eksempel retten i en sivil samværssak, konstruerer om forholdet mellom far og barn? Disse fortellingene, forfattet av forskjellige aktører med ulike perspektiv, gir til dels forskjellige svar på om det er bra eller skadelig for barnet å ha kontakt med faren.

Som jeg viser i kapitlet om mødrenes opplevelse av ansvar og skyld blir dette et etisk spørsmål for mødrene. De føler et moralsk ansvar for å avklare om faren utsetter barnet for overgrep. Det blir derfor moralsk umulig for dem å la fortellingen om forholdet mellom far og barn konstrueres av andre. De må først og fremst forholde seg til den fremstilling av forholdet som de selv kommer frem til og kan stå inne for.

Verdimessige overveielser

Når de vurderer betydningen av forholdet skjer det ut fra verdimessige overveielser på den ene siden og fortellinger om hendelser fra forholdet mellom far og barn slik mødrene har opplevd dette. I de verdimessige overveielser inngår i flere tilfelle en vurdering av om og eventuelt hvilken

positiv betydning kontakt med en far kan ha for barnet. Disse overveiel-
sene er nært knyttet til korte fortellinger om hendelser mellom barn og far:

For det er ... jeg vet ikke, jeg tror det er ganske viktig for sønnen min å
ha kontakt med faren sin. Og spesielt når han kom inn på et så sent
tidspunkt, ... han er jo en liten gutt, så da er det veldig viktig å snakke
om, han snakker om pappaen sin når de andre gjør det, ikke sant, i
barnehagen. Så jeg følte at det ... at det er litt viktig for han.

Denne foreløpige konklusjonen vurderer hun opp mot sin egen fortelling
om hendelser knyttet til barnets samvær med faren:

Når han er sammen med faren sin så har han jo mareritt og tisser på
seg om natten og sånne ting, det har han jo aldri ellers, så det vet jeg
ikke, hvor skadelig eller hvor positivt det er, det vet jeg faktisk ikke.

Moren forsøker å vurdere denne fortellingen i lys av bestemte verdi-
messige synspunkter:

Men samtidig så vet jeg ikke hvor viktig det er for et barn å ha faren
der, å vite hvem faren er og sånne ting, hvor vesentlig det er for opp-
veksten. Jeg vet jo at det er skadelig med overgrep, så det må vi jo
forhindre for enhver pris, men bør far være til stede i det hele tatt eller
bør han trekke seg helt ut, det vet jeg ikke

Moren gjør sine overveielser ut fra to betraktningmåter. Verdimessig går
hun ut fra at det er bra for barnet å vite at det har en far og at barnet har en
konkret forestilling om ham. Ut fra hennes fortelling over om hva som
skjer i forbindelse med samvær, tenker hun at det ikke er positivt for barnet
å ha hyppig kontakt med en far som kan ha begått seksuelle overgrep. Mot
denne fortellingen stiller hun opp verdien ved at barnet ikke får en
fortegnet forestilling om faren:

For min sønns del så kanskje han burde være tilstede en gang i
månedene eller ... jeg vet ikke. Bare sånn at han hele tiden skal vite at
pappaen er der og når han da blir eldre at han da kan ta kontakt selv. Å
vite hvem faren er uten å få et kjempebilde av han.

Er en nøytral og lojal holdning mulig?

Dette er et vanskelig dilemma for flere av mødrene: På den ene siden er en
del av dem opptatt av at de ikke skal formidle et ensidig negativt bilde av
faren. På den annen side er de redde for at det bildet de formidler blir
fortegnet og galt ved at det de oppfatter som negative forhold blir under-

kjent. Flere er redde for at barnet kan oppfatte deres forsøk på en lojal nøytral holdning til faren som en akseptering av eventuelle overgrep mot barnet fra farens side. Særlig i de tilfellene hvor mødrene er usikre på om faren utøver noen form for overgrep blir kravet de stiller til seg selv om en nøytral holdning til faren et dilemma.

Det finnes ikke noen løsning på dilemmaet. Så lenge de er usikre på hva som har skjedd opplever de å stå i fare for å bidra til en fortelling om faren som blir fortegnet i for negativ eller for positiv retning. Samtidig er det svært vanskelig for dem å vite hva som blir konsekvensene for barnet om de gjør det ene eller andre.

Mødrene er ikke bare bekymret for hvilke fortellinger om faren som de *verbalt* formidler til barnet. De er også redde for at de verbalt sier en ting mens de gjennom sine handlinger bidrar til å konstruere en annen fortelling om faren for barnet:

Det som er verst er vel det at når barnet da kommer og sier ting, også skal jeg svare han og liksom beskytte han og svare han og gjøre han trygg på situasjonen og livet sitt og liksom dette er greit og... jeg er her og blir ikke borte og sånne ting, også vet jeg søren ikke om jeg kan beskytte han fra å bli overgrepet. Og det er jo fryktelig. Så blir jeg sint og veldig frustrert.

Flere av mødrene blir opptatt av hvilken betydning det får for barnet når de på den ene siden gir barnet forsikringer om at de passer på det og de samtidig ikke har noen muligheter for å beskytte det mot eventuelle overgrepshandlinger fra faren. Sinne og frustrasjon er knyttet til at de lover barnet en trygghet som de ikke føler at de kan gi.

For alle mødrene som tror/bekymrer seg for at overgrep kan ha skjedd blir dette et uløselig dilemma så nær som i ett tilfelle. Denne moren er ganske sikker på at faren har begått overgrep mot felles barn. Hun velger likevel å sende barnet til samvær hos faren. Denne saken er spesiell på to måter: Moren opplever at hun har en utvetydig støtte fra barnevernet, og hun har et åpent og tillitsfullt forhold til sin svigerfamilie som ikke tar avstand fra hennes påstander om overgrep. (I alle andre intervjuer hvor mødrene forteller om sine svigerfamilier tar familien parti for ham og avstand fra henne og hennes påstander om overgrep). Når faren har samvær med barnet er han og barnet sammen med farens familie. Med den relasjonen moren har til denne familien opplever hun dette trygt nok for barnet som også har positive relasjoner til andre i denne familien.

Mødrene som er forpliktet gjennom et rettslig vedtak om en bestemt samværsordning opplever at det blir nærmest umulig for dem å ivareta barnet på en god måte hvis de samtidig er bekymret for overgrep. Det blir vanskelig for dem å si noe positivt om forholdet til faren hvis de tror at det kan skje overgrep. Det blir også vanskelig for dem å si noe som har en mer negativ valør og som har sammenheng med hva de tror om ham som overgriper. For hvordan kan de si noe slikt til barnet samtidig som de sender barnet til faren? Det blir ofte et uløselige dilemma hvordan mødre skal etterkomme den samværsordning retten kommer frem til. Den kan innebære at de skal sette ut i livet en fortolkning av historien om forholdet mellom far og barn som kommer i konflikt med hvordan de mener det er riktig å ivareta omsorgen for barnet. Ut fra deres perspektiv kommer de i en uløselig samvittighetskonflikt mellom på den ene siden å etterleve et rettslig vedtak og på den andre siden å ivareta omsorgen for barnet.

Konklusjon

Fortellingsformen er sentral i kvinnes forsøk på å fremstille og forstå forholdet til mannen.

Kvinnens fortellinger om utviklingen av parforholdet har to hovedkapitler. Det første foregår i hovedsak innenfor rammen av parforholdet. De fleste kvinnene forsøker å tolke ulike hendelser i parforholdet slik at disse får en mening som de kan leve med. Kvinnene anvender en form for omsorgsetikk når de vurderer hendelser. Denne etikken går ut på å ta mest mulig i betraktning når de vurderer om det er verdt å fortsette innenfor forholdet.

I kvinnes fortellinger om utviklingen i parforhold finner vi tre forskjellige forløp i hvordan de beveger seg ut av forholdet: Det plutselige bruddet; en mer forsiktig bevegelse fra en fortelling om forholdet og over til en annen som innebærer at kvinnene går ut av forholdet; og et forløp hvor kvinnene forlater forholdet, men uten at det synes å være nødvendig å skrive en ny fortelling om forholdet.

Så lenge kvinnene forblir i parforholdet er det flere av dem som strever med å komme i en posisjon hvor de blir forfattere av fortellinger om hendelser som er sentrale i denne epoken av deres liv. Noen av dem blir svært usikre på egne vurderinger og på seg selv og avstår i perioder fra

å ta del i dette forfatterskapet. Veien ut av forholdet handler til dels om at de inntar dette forfatterskapet på nytt.

Både som mødre til sine barn og som kvinner i et parforhold deler de intervjuede en forestilling som er vanlig i vår kultur; nemlig at våre handlinger er konsistente. De strever i mange tilfelle med å forstå hvordan noen av de fortellingene de har om mannen i parforholdet eller om mannen som far er forenlige med at han kan ha begått seksuelle overgrep mot deres barn. Selv om enkelte av dem synes å forlate forestillingen om at det må være en konsistens mellom fortellinger om mannen som mann, far og overgriper, blir dette et problem som mange av dem strever med uten at de kommer frem til noen avklaring, hverken ved hjelp av en narrativ eller en paradigmatisk tenkning.

Mødre formidler gjennom sin historie motforestillinger mot å tro at mannen kan ha begått overgrep mot deres barn. De gjør en rekke vurderinger både av hvordan det er rimelig å forstå hendelser og av sine egne motiver for å komme med en påstand om overgrep før de gjør et valg av en historie om mannen.

Mødre som setter frem påstander om at mannen har begått overgrep mot felles barn er i noen sammenhenger blitt tillagt en del konspiratoriske motiver. Det går naturligvis ikke an å se bort fra at dette kan forekomme. Det er tilbakeholdenheten fremfor iveren etter å komme med slike påstander som er mest utpreget for mødre.

9 Mødrenes fortellinger om ansvar og skyld

Innledning

Temaet for dette kapitlet er hvordan mødrene er opptatt av eget ansvar og skyld for de mulige overgrepene. Spørsmålet er komplisert, og det kompliseres ytterligere av den usikkerhet som knytter seg til om det har skjedd overgrep.

Mange som har beskjeftiget seg med temaet seksuelle overgrep innenfor familien har vist hvordan spørsmålet om skyld nærmest blir uunngåelig for mødrene i disse familiene: «Etter avsløring fanges mødrene i beskyttelsesforordninger og de stilles ansikt til ansikt med et valg der skyld er uunngåelig. Velger de ekteskapet, oppfattes de som konspiratoriske i misbruket av sine døtre. Alternativet er det profesjonelt påtvungne valg: å beskytte både moderskap og barn, som altfor ofte blir den ønskede løsning» (McCarthy & Byrne 1990:143).

Mødrenes opplevde bevegelsesmuligheter er forbundet med bestemte betraktningmåter forankret i kulturen. Til disse betraktningmåter hører at mødrene skal beskytte sine barn. Hvis barnet utsettes for farer eller negative hendelser vil dette kunne bety at mødrene har sviktet i sin beskyttelse. Muligheten for at barnet kan være utsatt for seksuelle overgrep forstyrrer en av våre vanlige forestillinger om mødre som beskyttere av sine barn. Denne forestillingen i kulturen inngår rimeligvis i mødrenes egen oppfatning av seg selv som mødre og får betydning for deres opplevelse av eget ansvar og skyld.

Det overordnede spørsmålet i dette kapitlet er: Hva forteller mødrene om ansvar og skyld? Spørsmålet stilles innenfor et narrativt perspektiv: Fremstiller og forstår mødrene sitt ansvar gjennom fortellinger? På hvilke måter anvender de den narrative formen når de søker svar på spørsmålet om ansvar og skyld?

Skyld og ansvar er ikke tematisert i alle intervjuene i den forstand at det eksplisitt snakkes om. Gjennomgangen av intervjuetekstene avdekket at temaet var tydelig omtalt gjennom lengre sekvenser i 16 av intervjuene. Det betyr ikke at ikke mødre kan være opptatt av ansvar og skyld i flere av de andre intervjuetekstene, men i disse tilfellene kommer dette til uttrykk i kortere sekvenser eller enkeltutsagn som er mindre egnet for de tykkere fenomenbeskrivelser og analyser som jeg ønsker å gjennomføre her. Det er disse 16 intervjuetekstene som gir grunnlag for å si noe om hvordan skyld og ansvar kan bli forstått og håndtert blant mødrene.

Kapitlet er delt inn i fire hoveddeler. I den første delen stiller jeg spørsmål om hva mødrenes fortellinger sier om hvordan mødrene tillegger seg selv ansvar og skyld.

I mødrenes fortellinger tillegges de et betydelig ansvar for overgrepene både av seg selv og av andre. Samtidig gjør mødrene forsøk på å nyansere dette gjennom sine fortellinger. Hvordan de gjør nyanseringene og hvilken betydning fortellingsformen har for nyanseringene er tema i del to.

Hvordan forstår mødrene egen skyld og ansvar i tilfeller hvor deres handlinger kan settes direkte i forbindelse med at overgrep har funnet sted eller der hvor de vet at overgrep har funnet sted? Av intervjuetekstene er det minst to som kan forstås slik at morens handlinger kan tillegges en betydning for at barnet blir overgrepet eller at moren vet om overgrepene. I den ene saken oppfordret moren barnet til å ha samvær med faren mens overgrep pågikk, men uten at hun visste hva som skjedde. I den andre saken forteller en mor at hun har sett at overgrep fant sted uten at hun var i stand til å stoppe dem akkurat da. Hvordan forstår mødrene ansvar og skyld under slike betingelser? Hvilken betydning har fortellingsformen for mødrenes forståelse av ansvar og skyld her? Disse spørsmål analyseres i del tre.

Barnets far er den mistenkte overgriperen i de aller fleste sakene. Det spørsmålet som jeg stiller i del fire er om noen av mødrenes fortellinger om parforholdet og om mannen har betydning for hvordan de forsøker å forstå eget ansvar og skyld.

I alle analysene er fortellingen en sentral enhet. Jeg vil forsøke å få frem hvilken betydning mødrenes konstruksjoner av fortellinger har for den forståelse de kommer frem til om eget ansvar og skyld. Skyld og ansvar dreier seg om hva slags forbindelseslinjer moren kan trekke mellom

de mulige seksuelle overgrepshendelsene og hennes handlinger. Slike forbindelseslinjer kan trekkes på minst to måter i tråd med to vanlige oppfatninger av begrepet ansvar. Schlenker et al (1994) viser hvordan ansvar både kan dreie seg om å ha ansvar for å ha forårsaket noe, det vil si en kausal betydning av ordet, og det kan innebære å skulle svare for sine handlinger, det vil si å stå til rette for sine handlinger i etisk eller moralsk forstand. I analysene vil jeg vise hvordan mødrenes konstruerte fortellinger har betydning for hva slags forbindelseslinjer de kommer frem til mellom de mulige overgrepshendelsene og egne handlinger. Ansvar kan bety at mødrene tenker at de har vært med på å forårsake overgrepene. Det kan også bety at de påtar seg ansvar for å gjøre noe med den situasjonen som oppstår når mistanken om overgrep er reist. Denne typen ansvar omfatter ikke en forestilling om å ha forårsaket overgrepshendelsene.

Mødrenes oppfatninger av eget ansvar og skyld

Mødrene blir ansvarlige for å gjøre noe

Mange av mødrene ser på seg selv som ansvarlige for å gjøre noe med den muligheten at deres barn kan være utsatt for overgrep. Dette kommer til uttrykk hos noen av dem gjennom et etisk handlingsimperativ:

Jeg fikk det veldig vondt faktisk, for jeg følte at, du må gjøre dette herre for å hjelpe ungen din liksom. Og uansett om det ikke er noe så må du igjennom det. For det er min plikt.

Flere av mødrene forteller at de må ta et ansvar for å finne ut hva som kan ha skjedd. Mange av dem pålegger seg dette ansvaret før andre, for eksempel hjelpere, er kommet inn i saken. Ikke alle mødrene forteller eksplisitt at de påtar seg et slikt ansvar. Men i fortellingene om hvordan de handler kommer det ofte frem at det ikke er mulig for dem å legge bort bekymringen. De må gjøre noe med den når den først er dukket opp.

Hverken formuleringen over eller den foregående har en historieform. Når moren forteller at «... du må gjøre dette...», eller «For det er din plikt» så dreier dette seg ikke om en sekvens av hendelser. Moren gir uttrykk for et verdimeslig eller etisk standpunkt som har betydning for hvordan hun kommer til å handle videre.

Handlingsimperativet

Når moren tenker eller sier til seg selv at «... dette må du gjøre ...», er det også en hendelse i den fortellingen hun forteller. Det er en hendelse som er med på å markere en forskjell for moren mellom å befinne seg i en posisjon hvor hun kan komme til å oppleve skyld og en posisjon hvor sjansen for dette er mindre. I det foregående eksemplet og i flere av de andre intervjuene forholder mødrene seg til en mulig, hypotetisk fortelling om seksuelle overgrep. De kan ikke være helt sikre på om overgrep har funnet sted. Likevel synes det som de fleste opplever det som et sterkt krav om å ta bekymringen for overgrep svært alvorlig. Faren for å svikte et ansvar som de pålegger seg selv oppleves som nærværende.

Selv i de tilfeller hvor en mor ikke tror at det har skjedd overgrep, kan det være vanskelig for henne å la være å forholde seg til denne muligheten. Der hvor andre fra hjelpeapparatet har snakket med henne om at seksuelle overgrep kan være en mulighet risikerer hun å måtte stå til rette for sine handlinger hvis hjelpernes bekymring skulle være berettiget:

Sånn som etter at det herre med mistanken om at Per kunne være utsatt for overgrep Jeg trodde jo ikke på det, men ikke sant, nå måtte jeg prate om dette herre for å få han til å snakke om det

Også for denne moren ligger det en form for etisk forpliktelse i å handle i den situasjonen som er oppstått. Mødrenes beslutning om å måtte gjøre noe er en hendelse som markerer et slags vendepunkt: «What precedes the so-called event is perceived as qualitatively different from what follows. Perceiving an event as a turning point is in and of itself an attempt to organize life experiences according to a few underlying themes» (Ben-Ari 1995:155). Beslutningen «om å gjøre noe» er ikke særlig konkret. Den gir ingen klare holdepunkter for hva som skal gjøres. Men den betyr at flere hendelser blir vurdert i forhold til seksuelle overgrep som et underliggende tema.

Fra det tidspunkt de har bestemt seg for at hendelser de har vært vitne til kan være uttrykk for seksuelle overgrep blir de også i egne øyne ansvarlige for å forholde seg til barnet på bestemte måter. Beslutningen betyr at de oppfatter det å legge bort bekymringen som å svikte dette ansvaret. I narrative termer betyr det at de tar på seg ansvaret for å finne frem til eller konstruere fortellingen om de hendelser som vekker bekymring hos dem. I egne øyne blir de ikke bare ansvarlige for det sluttproduktet de eventuelt

kommer frem til, svaret på hva som har skjedd, men like mye for sine egne handlinger, som det å gå løs på og forstå hendelsene.

Skyld uansett

Ett dilemma i denne sammenhengen er at mødrenes anstrengelser for å være ansvarlige på denne måten kan gjøre at de ser ting som det ikke er grunnlag for å se. Når først muligheten for seksuelle overgrep mot felles barn er blitt nevnt er dette et dilemma som mødre ikke kommer utenom. De kan ha sett overgrep altfor sent, eller de kan se det for tidlig. I begge tilfeller kan det få alvorlige konsekvenser for alle de involverte familie-medlemmer, og i begge tilfeller kan mødre komme til å oppleve seg som «skyldige». Resultatet blir galt uansett.

Mødrene opplever et ansvar for å handle når mistanken er blitt reist. Deres handlinger dreier seg på ulike måter om å forsøke å ivareta omsorgen for barnet. I den grad de selv mener at de svikter i å ta på seg dette ansvaret, opplever mange av dem en skyld. Gilligan (1993) hevder at kvinner ser på spørsmålet om moral som nært knyttet til omsorg: «... the expression of care is seen as the fulfillment of moral responsibility» (s 73). Den samme nære forbindelsen synes å gjelde for hvordan mange av mødre i denne undersøkelsen ser på sitt ansvar.

Mødrene har oftest ikke mulighet for å komme frem til en helt sikker konklusjon om hva som kan ha skjedd. De er dermed fratatt muligheten for å vite sikkert om de handler riktig, om de handler for sent eller for tidlig. De påtar seg et moralske ansvar, og de gir seg i kast med en oppgave som i de fleste tilfeller er uoverkommelig. Opplevelsen av eget ansvar og begrensningene i å kunne ta et slikt ansvar skaper betingelser for opplevelse av skyld for å svikte dette ansvaret:

Og samtidig som jeg gikk og hadde dårlig samvittighet fordi jeg ikke gjorde nok ...

I alle 16 sakene som jeg har gjennomgått opplever mødre en diskrepans mellom sine handlinger og sin oppfatning av hvordan de bør utøve sin ansvarlighet. At de ikke lever opp til det ansvaret de pålegger seg selv kommer til uttrykk som skyldfølelse over å svikte i sin omsorg.

Denne diskrepansen blir forsterket i de tilfeller hvor mødrene opplever at noen av hjelperne er særlig klare i sine krav til mødrene om å være ansvarlige:

Jeg fikk jo ikke noe hjelp. Og ... og jeg følte at, at de påla meg å ta alt sammen selv og forstod ikke selv, altså de påla meg enda mere skyldfølelse enn det jeg hadde fra før.

Moren deler denne fortellingen med flere av de andre mødrene i undersøkelsen. De tar kontakt med helpere, men må løse problemet selv. Den skyldfølelsen mange av dem opplever forsterkes av at de må streve med problemet alene. Det står og faller på moren:

Jeg ble veldig fortvilt ovenfor meg selv liksom; handler jeg ikke riktig nå, hvilken utvei har du da til å komme igjennom liksom.

Mødrene opplever at de skal svare til visse krav som ofte kan være noe diffuse, og at de vil bli gjort til gjenstand for vurderinger med hensyn til om de oppfyller kravene. Fordi kravene kan være diffuse kan det være vanskelig for mødrene å vite når hjelperne mener at de er skyldige i en forsømmelse i forhold til kravene.

Skyld fordi hun skulle ha sett

Jeg blir liksom så redd for når det viser seg at jeg har levd i et forhold i ca 6 år da, hvor det har skjedd overgrep og jeg ikke har merket det. Det er jo klart at jeg sliter med en utrolig skyldfølelse for at jeg ikke har sett det. At jeg ikke har skjönt det.

Mødrenes selvbebreidelser kan ta mange former. I alle fortellingene finner vi imidlertid én fremtredende oppfatning: nemlig at de skulle ha sett og visst. Dette er en gjennomgående oppfatning hos mødrene. I det følgende avsnittet vil jeg presentere en måte å forstå den på.

Mødrenes bebreidelser mot seg selv har sine parallelle uttrykk blant noen fagfolk og i deler av faglitteraturen. Der hevdes det at mødrene vet om at overgrep pågår og at de forholder seg på måter som skyver barnet over til faren. Derfor blir de også betraktet som delaktige i en eller annen forstand (Mrazek & Bentovim 1981, Herman 1981, Furniss 1984).

I en amerikansk spørreskjemaundersøkelse (Dietz & Craft 1980) ble 200 sosialarbeidere stilt spørsmål om erfaringer med og holdninger til familier hvor far-datter-incest hadde forekommet. 87% av de spurte mente

at mødrene visste om og hadde gitt sitt ubevisste samtykke til at overgrepene kunne finne sted. De intervjuedes oppfatning kan formuleres på denne måten: «When mothers "fail to protect" a daughter from her father, the responsibility for the occurrence of sexual abuse is to be placed on her shoulders» (Birns & Meyer 1993:129).

Varianter av denne forestillingen presenteres relativt hyppig i faglitteraturen helt frem til 1980-årene (Gjerme & Neraal 1992). Furniss (1984) finner for eksempel i en undersøkelse at «The children had often indicated that incest had been taken place. The mothers had then either dismissed these claims or had not taken their daughters seriously, other than to take token steps to disprove the allegations» (s 301).

Dette er ikke bare en presentasjon, men også en tolkning av undersøkelsens materiale. Furniss nevner at mødrene i to av sakene han baserer sine konklusjoner på, tar barna med til familielegen etter at barna har nevnt overgrep for moren. I det ene tilfellet forklarer legen det hele med sjalusi; i det andre tilfellet er legens forklaring barnets fantasi. Men plottet i begge fortellingene er ifølge Furniss (1984) ganske klart. Mødrene oppsøker legene for å kunne benekte overgrep: «The purpose of these visits seemed to be to avoid clarifying the issue of incest ... and to seek a professional ally outside the family in order to confirm the mothers denial» (s 301).

Fremstillingen inneholder ingen refleksjoner over at den målbærer en måte å forstå mødre og deres omsorgsfunksjon i forhold til barn på som synes å være ganske utbredt i vår kultur. I tradisjonelle modeller for analyser av sosial utvikling hos barn gis mødrene en sentral posisjon. Haavind (1987) peker på at slike modeller er kjennetegnet av «... at omsorgspersonens – les morens – *tilstedeværelse og nærhet* anses som et universalmiddel for tilfredsstillelse av barn» (s 74). Når det skjer noe som representerer en trussel for barnets utvikling kan det se ut for at dette slår tilbake på mødrene. De lever ikke opp til betydningen som universalmiddel for barnets utvikling som tillegges dem innenfor vår kultur. Ut fra dette idealbildet av en mor skal hun være i stand til å se det som skjer med hennes barn. Men siden hun er i stand til å se hvis overgrep skjer kan hun også klandres når overgrep finner sted og hun ikke handler. Det er en slik forståelse som det er mulig å lese ut av de foregående fremstillinger av mødre til incest-utsatte barn. Og den inngår altså i mødrenes selvoppfatning, og den gjentar seg stadig i deres fremstillinger:

Du ser det ikke liksom. Det har vært veldig vondt altså.
Hvem er da i stand til å se sånne ting, holdt jeg på å si, hvis du ikke ser det selv når du har vært oppi så mye som du har gjort.

Det kan være vanskelig å se at et barn kan være utsatt for seksuelle overgrep. Men dette gjør det ikke lettere for moren. For hvis hun, som hele tiden har med barnet å gjøre, ikke ser, hvem skal da kunne se? At overgrep er vanskelig å se blir bare ytterligere en sten til bebreidelsesbyrden for moren i eksemplet over. Og svikten blir desto alvorligere når hun ikke ser dette. Denne forståelsen av ansvar er vanlig blant de mødrene som vi ser på her. Den er ikke alltid eksplisitt formulert, men ligger implisitt i noen av de handlinger de forteller om: Hvis det er noe å se er de ansvarlige for å handle slik at dette blir synlig.

Når moren i eksemplet over lar sin forståelse av egen posisjon farges av forestilling i kulturen om mødre som universal middel for barnets utvikling, så blir hennes egen dom over seg selv ganske entydig:

Sånn som jeg, jeg vil ikke ha noen sånn trøst jeg.

For det at jeg synes ikke at jeg har gjort noen god jobb jeg. Når han sier det på BUP at jeg har gjort en god jobb med ungene liksom. Så har ikke jeg gjort en god jobb med ungene synes jeg, sier jeg til meg selv, for jeg skulle ha oppdaget dette herre.

Morens fremstilling virker fastlåst. Ut fra egen oppfatning har hun ikke sett noe hun skulle ha sett. Dermed er hun skyldig i å svikte i forhold til en sentral forestilling i kulturen om hvordan mødre skal være:

Den skyldfølelsen, den må jeg jo bare leve med. Jeg har jo ikke sett det.

Morens fremstilling i utdragene over er lite preget av fortellingsformen med hendelser i en tidsmessig sekvens. Det er innslag av hendelser, men først og fremst består fremstillingen av konklusjoner. Den slår fast hvordan noe er eller ikke er. Denne konklusive fremstillingen innebærer at moren enten har eller ikke har «... gjort en god jobb med ungene ...», at hun har sett eller ikke sett. Moren forholder seg til enkelthendelser som hun plasserer i diskontinuerlige kategorier. I den forstand er hennes fremstilling her preget av en paradigmatisk tenkning. Enten er mor skyldig eller så er hun det ikke.

Plasseringen av enkelthendelser i disse kategoriene skjer innenfor rammen av en meta-narrativ om mødre, en overordnet fortelling om hvor-

dan mødres omsorgsansvar skal være. Hendelser som bryter med denne meta-narrativen kan innebære at mødre bebreides av seg selv eller andre for å svikte sitt omsorgsansvar. meta-narrativen «Om hvordan mødre skal være et universalmiddel for omsorgen for sitt barn» blir en bakgrunn som mødre og andre kan vurdere enkelthendelser mot for å ta stilling til om en mors handlinger kan kategoriseres som ansvarlige eller uansvarlige. Ut fra denne meta-narrativen vil hendelser med en negativ betydning for barnet bli lest som at moren svikter i sitt ansvar.

Skyldfordeling – mødres forsøk på å nyansere skyld

Moren i de foregående eksemplet synes å være fanget av dikotomien ansvarlig/uansvarlig. Det er vanskelig for henne å se hvordan hun kan bevege seg ut av sin fastlåste posisjon. Den måten å handle på som er tilgjengelig for henne er å være opptatt av at denne svikten ikke må gjenta seg:

Og derfor blir jeg vel så utrolig redd for at hvis noe sånt noe skjer igjen så skal jeg hvert fall se det. Så jeg går med vidåpne øyne.

Dette representerer ikke en bevegelse ut av en fastlåst posisjon. Tvert i mot innebærer morens måte å snakke om det som har skjedd på at hun plasserer seg i en posisjon hvor hun hele tiden minner seg selv på sin svikt. Den eneste muligheten hun ser for å legge denne svikten bak seg blir at hun ser det hvis overgrep skjer på nytt. Men moren lar seg likevel ikke helt styre av denne preskripsjonen. Hun begynner å rette sin oppmerksomhet mot noe av det som kunne være en fortelling om hva som har skjedd mellom henne, hennes barn og noen av hjelperne:

Men så tenker jeg hvorfor har ikke legene sett noe. Så innimellom så blir jeg sinna på legene. Hvorfor har ikke dem sett og skjønt at det har vært noe. Det har jo vært så veldig mye problemer med henne da. Jeg skjønnte jo at det var noe, men jeg visste jo ikke hva.

Det ligger en lang historie i det moren forteller, om de mange problemer hun har sett hos sitt barn, om forsøk på å finne ut av hva disse dreide seg om, og om forsøk på å få hjelp fra helsepersonell, uten at det ga noen avklaring. Det ligger kanskje en liten kime til en nyansering av spørsmålet om ansvar og skyld i dette tilløpet til en fortelling. Men det rokker likevel

ikke ved morens noe fastlåste posisjon innenfor kulturens tradisjonelle betraktningssmåte av mødre:

Men allikevel så er det skyldfølelse for at jeg ikke har skjont det.

Likevel fortsetter moren å fortelle om noen hendelser som kan ha betydning for hvordan hun opplever ansvars- og skyldspørsmålet:

I den tiden hvor det det var jo ja, hun var jo bare 2 1/2 år da det begynte. Det er jo klart at i den tiden så var det ikke så vanlig med den slags ting da. Så det har jo kommet frem mere nå de siste årene.

Moren ser at det finnes omstendigheter som gjør det forståelig at hun ikke har forstått visse hendelser innenfor rammen av en overgrepshistorie. Når hun kan presentere en fortelling om at også andre har vanskelig for å plassere hendelser innenfor en slik historie, blir hennes handlinger ikke så uvanlige. Hun har handlet på en måte som andre har gjort før henne:

Og jeg fikk jo også et brev fra den barnelegen. Og han skriver jo at han var fryktelig lei seg og han hadde kanskje en mistanke til seksuelle overgrep. Han beklaget seg veldig i ettertid at han ikke hadde formidlet det videre til meg da. Og det jeg tenkte da, var at han har også liksom har lurt på om det var noe, men han har ikke turt å gå videre med det da.

At en fagperson, en lege, også er svært usikker og har vanskelig for å tenke seg og snakke om at visse hendelser kan ha tilknytning til seksuelle overgrep gjør det mer forståelig for henne at hun har strevd med de samme tingene. Fremstillingen over har en klar fortellingsform. Moren forteller om hendelser og handlinger i en tidsmessig rekkefølge. Hennes egne refleksjoner «... det jeg tenkte ...», er både en hendelse i fortellingen og en refleksjon over andre hendelser i fortellingen. Her er ingen konklusive utsagn slik hennes tidligere fremstillinger har vært preget av. Moren reflekterer over hendelsene i fortellingen slik hun selv har konstruert denne. Fortellingen gis en bestemt mening av henne i forhold til temaet ansvar og skyld:

Men det er klart at du kan ikke legge skylden over på noen, ... så på en måte så skal jo ikke jeg legge skylden over på meg selv heller da, men det blir bare sånn. For du er tross alt mora og du kjenner ungen din.

Under intervjuet med moren skjer det en liten bevegelse i hennes fremstilling av ansvar og skyld. Hun beveger seg fra en entydig og problematisk posisjon, uttrykt ved at hun ikke har gjort «en god jobb med

ungene» og ved at hun «skulle ha sett», til en posisjon som er noe mer tvetydig. På den ene side uttrykker hun en erkjennelse av at hun ikke kan legge skylden på noen. På den annen side kan hun heller ikke legge bort skylden. Denne siden omfatter det tidligere omtalte kulturens idealbilde av en mor: en mor skal se det som kommer i veien for ivaretagelsen av omsorgen for barnet og skal gjøre noe med det.

Gjennom hennes fortellinger skjer det en forsiktig nyansering av den sterke ansvars- og skyldtildeling som hun på et tidligere tidspunkt gjorde seg til talskvinne for. Hun nærmer seg en fortelling som kan omfatte motstridende hendelser og erfaringer. Utviklingen av morens fortelling fremstiller kjennetegn ved flere av mødrenes fortellinger: erkjennelsen av et stort ansvar, svikten i dette ansvaret og et forløp i fortellingen med nyanseringer av ansvarssvikten over tid.

Nyanseringer av skyld og ansvar kan bli enda mer komplisert der hvor mødre opplever en sammenheng mellom deres handlinger og det at overgrep finner sted. Minst to av mødrene forteller om slike sammenhenger. Hva dette betyr for deres forståelse av eget ansvar og egen skyld blir tema i det neste avsnittet.

Hvordan mødre forstår skyld når deres handlinger kan ha direkte forbindelse med overgrep

Mor oppfordret barna til å ha kontakt med faren

Hvis en person kan forutse virkningene av sine frivillige handlinger så er det vanlig å tenke at hun også er ansvarlig for disse virkningene. Det ser ut for at flere av mødrene resonnerer på denne måten når de vurderer sitt ansvar. De burde ha vært i stand til å vite mer om mannen enn det de visste eller tenkte. Da ville de ha forholdt seg annerledes til mannen:

Det var et sjokk for meg fordi jeg har visst at mannen min, min eksmann, han var utro, men jeg har aldri tenkt at han kan gjøre overgrep mot hans egen lille datter. Det var et sjokk og jeg har begynt å skyldte på meg at jeg ikke var en riktig mor som kunne passe på barna.

Opplevelsen av ansvar og skyld for at barnet ble utsatt for overgrep forsterkes ytterligere der hvor mødrene presenterer fortellinger om at de opp-

fordret sitt barn til å ha kontakt med faren. Når fortellingen handler om frivillige handlinger og valg hos moren som senere får negative konsekvenser for barnet, opplever moren en sterk skyld for de negative konsekvensene:

Jeg synes veldig synd på barna barna har nektet å besøke faren og jeg har mast på dem, dere må gå, han elsker dere, kanskje han ikke klarer å vise frem egne følelser, dere må gå, dere må gå. Og etterpå tok jeg skylden på meg, jeg kunne ha spart barna mine.

Fortellingen fremstiller et handlingsforløp som har gjentatt seg flere ganger. Barna har vegret seg mot å besøke faren og moren har argumentert for hvorfor de skal besøke ham. I intervjuet understreker moren at det var viktig for henne at barna hadde kontakt med faren. Separasjonen skulle ikke innebære at barna ble separert fra faren. Det er en vanlig forestilling i vår kultur at barna, ved en separasjon, skal ha regelmessig kontakt med den forelderen som de ikke bor hos. Morens handlinger er helt i samsvar med denne vanlige forestillingen. Likevel tenker moren at hun har handlet galt. Hun skulle ha visst. Også det er i samsvar med en vanlig måte å tenke på både blant leg og lærd i vår kultur. En mor som sender barna sine til faren som så utsetter dem for overgrep er å klandre fordi hun burde ha vist. Det er interessant at det i slike saker ikke behøver å være langt mellom en kritikk mot mødrene for at de lar barnet ha kontakt med faren og en kritikk for at de ikke lar barnet ha kontakt med faren. Den første kritikken kan komme fra barnevernet, den andre fra rettsvesenet.

En fortelling kan – som jeg har vist – representere en nyansering i forhold til en konkluderende påstand. Men fortellingen kan også fremstille et forløp av handlinger som innebærer at aktøren opplever at eget ansvar for handlingene og handlingenes konsekvenser tydeliggjøres. Dette er utvilsomt tilfelle for moren i det forløpet hun forteller: Moren har argumentert for sine handlinger, hennes handlinger er villet, de er lett identifiserbare og de er hendelser i et forløp som leder frem til overgreps-situasjonen. Disse betingelsene bidrar til at moren definerer seg som ansvarlig og med skyld for at datteren hennes utsettes for overgrep.

Morens opplevelse av ansvar og skyld defineres ikke bare av fortellingen ovenfor. Den defineres også av den fortelling hennes datter kan fortelle om overgrepene. Hvordan kan det ha skjedd overgrep uten at hun som barnets mor har fått vite om det? Hvorfor har ikke datteren fortalt henne om de pågående overgrep? Det ligger flere muligheter for opplevelse av skyld hos moren i disse spørsmålene. Derfor blir det viktig for

henne å komme frem til en forståelse av hvorfor hun ikke fikk vite noe fra datteren om det som skjedde.

Morens forsøk på å forstå skjer også her i form av en fortelling. Hendelsene, hva som skjedde mellom faren og datteren, gir moren og oss andre en mulighet for å forstå bakgrunnen for at datteren ikke snakket med moren om overgrepene:

Datteren min, hun sa ikke noen ting til meg, hun var redd.
Han har skremt henne hele tiden. Han sa at hun aldri skulle få komme tilbake til meg. At hun ikke skal få være sammen med meg eller med broren sin

For moren er dette en fortelling som skaper en avklaring av hvor langt hennes ansvar går. Hendelsene i forløpet som det fortelles om dreier seg om hva som skjer mellom faren og datteren. Den omfatter ikke hendelser som foregår mellom mor og datter. For moren innebærer dette at hun etter hvert kan legge bort noe av skyldbyrden.

En mor har sett overgrep finne sted

Mødrene i det foregående bebreider seg for at de ikke har sett, ikke forstått og fordi de har handlet på bestemte måter. En mor forteller at hun har sett at faren har begått seksuelle overgrep mot felles barn. Hvordan forsøker hun å komme frem til en forståelse av eget ansvar og skyld? I intervjuet forteller hun at hun er vitne til hendelser som hun mener er etisk forkastelige. Hun får ikke gjort noe i første omgang for å stoppe disse.

En vanlig «common sense»-betraktning vil være at moren må holdes ansvarlig for å svikte i omsorgen for barnet. Det kan derfor være interessant å se hvordan denne moren forholder seg til dette spørsmålet, særlig hvis en slik gjennomgang også kan kaste lys over mer generelle måter å forstå skyld og ansvar på.

Det er en vanlig forestilling at folk kan holdes ansvarlig i den grad: «... a) a clear, well-defined set of prescriptions is applicable to the event, b) the actor is perceived to be bound by the prescriptions by virtue of his or her identity, and c) the actor seems to be connected to the event, especially seeming to have (or to have had) personal control over the event» (Schlenker et al 1994:635). Slike preskripsjoner gir oss kriterier for hva den handlende burde gjøre i bestemte situasjoner. Jeg har tidligere i dette kapitlet vist til at det innenfor vår kultur finnes relativt klare oppfatninger

eller preskripsjoner for hva en mor skal gjøre i den type situasjon som vi snakker om her. Moren i dette tilfellet forteller om en atferd som bryter med vanlige preskripsjoner eller regler for hva som er en ansvarlig omsorg.

Sosialdepartementets (1992) «Veileder» uttrykker en slik preskripsjon for hva en mor bør foreta seg for at vi skal kunne betrakte henne som ansvarlig nok, nemlig slik at «... det ikke kan reises tvil om morens evne, vilje og mulighet til å beskytte sitt barn mot flere overgrep ...» (s 51). Moren i eksemplet over er, eller var, ikke særlig i tvil om hva slags hendelser hun var vitne til. Og hun var heller ikke i tvil om hvordan det var rimelig å vurdere disse hendelsene – altså hva slags regler eller preskripsjoner det var rimelig å knytte til hendelsene:

Nei, for det første som jeg sier, så visste jeg innerst inne at det var helt feil, ikke sant.

Morens fortelling om de overgrep hun var vitne til fra faren overfor felles barn er en fullstendig fortelling. Den fremstiller et hendelsesforløp med en avslutning. Avslutningen er at moren konstaterer at hun har vært vitne til noe som hun innerst inne visste «... var helt feil ...». I fortellingen knytter ikke moren noe spørsmål eller usikkerhet til hva fortellingen handler om. Det er helt utvetydig for moren at den handler om overgrepshendelser.

Moren forsøker å forstå sin egen handlemåte ved å beskrive to slags perspektiv gjennom to fortellinger: en hypotetisk fortelling om å være vitne til hendelsene som tilskuer, *utenfra*; og en fortelling om hvordan det fortonte seg å oppleve den *innenfra* slik hun selv gjorde. I første omgang beskriver hun situasjonen utenfra, som en hypotetisk fortelling:

Men når du står i situasjonen så ... for det første så, ja, etterpå klokskap er veldig greit, for da kan du si at du kunne ha gjort sånn og du kunne ha gjort sånn, da ser du liksom hele situasjonen utenfra.

Å se en situasjon utenfra er å se den ut fra de andres, de som moren føler seg vurdert av, sitt perspektiv. For de andre er det lett å få øye på andre måter å handle på. Når moren forestiller seg at andre vurderer henne, tenker hun seg at de vurderer hennes handlinger i forhold til hva de kan se av andre handlingsmuligheter. Når andre ser at hun kunne ha handlet annerledes, at det forelå andre handlingsalternativer for henne, blir hun ansvarlig for å ha unnlatt å handle i tråd med disse alternativene. Men i morens redegjørelse er det å se situasjonen utenfra og innenfra to svært forskjellige posisjoner.

I utenfraperspektivet vil situasjonen vanliggjøres. En vanliggjøring kan skje ved en hypotetisk historie som at, «... hvis noen ser eller opplever at andre begår overgrep mot barn, er de ansvarlige for å stoppe dette». Kjente preskripsjoner om mødres ansvar for omsorgen for sine barn kommer til anvendelse.

Når moren selv vurderer sine handlinger er hun opptatt av å presentere en fortelling om hendelser forut for at hun unnlater å handle og av å se situasjonen innenfra:

Men når du står midt i situasjonen, så er det ikke så veldig greit å ... liksom tenke sånn veldig strategisk og ... lurt og sånn, så samtidig så må jeg bare innrømme at som oftest så blir en handlingslammet fordi at ... hva gjør du liksom?

Morens fortelling om å være midt oppe i situasjonen ender foreløpig med en tilstand av handlingslammelse. Den gir så langt kanskje ikke noen forklaring som gjør det lettere for andre å forstå mangelen på handling. I forhold til kulturens preskripsjoner for hvordan en mor skal være representerer handlingslammelsen avviket eller problemet. Som mottakere av morens fortelling lurer vi på hvordan hun kunne la være å handle. Fortellingen belyser ikke dette.

Det er først når morens fortelling «innenfra» blir mer detaljert at den gir muligheter for en nyansering av spørsmålet om ansvar og skyld. Denne mer nyanserte fremstillingen innenfra omfatter tre fortellinger: En fortelling om det uvirkelige; en om handlingslammelse; og en om å være fanget av hendelsene.

I fortellingen om det uvirkelige opplever moren hendelsene på en spesiell måte:

... pluss at det var så, ja, hele situasjonen var så sprø at det skjedde ikke på en måte, det var sånn Det er dumt å si at du ser på en film, men, men det blir sånn Ja, det skjer ikke liksom.

Metaforen «å se på film» er en meningskonstruksjon fra morens side og et forsøk på å gripe tak i situasjonen slik hun opplevde den. Morens måte å konstruere mening i denne situasjonen understreker opplevelsen av å være en tilskuer til hendelsene (i den filmen hun ser) og som filmtilskuer ute av stand til å påvirke dem.

Hvis vi følger morens perspektiv kan de hendelsene hun forteller om betraktes som en situasjon «...in which most background and all specific

knowledge proved to be faulty or, rather, could not be applied successfully» (Luckmann 1992:224). Luckmann er i sitatet over opptatt av å beskrive hva som skjer i kommunikasjonen mellom to personer når denne går i stå og de ikke forstår hverandre. Noe av hans forståelse av denne kommunikasjonen kan også anvendes på hvordan moren fører en dialog med seg selv når hun prøver å forstå bestemte hendelser og sitt forhold til disse. De hendelser hun opplever representerer et markert avvik fra hva hun (og de fleste andre) vil betrakte som vanlige. Derfor er det svært vanskelig for henne å forstå de overgrepshendelsene hun blir vitne til innenfor rammen av den vanlige «... previously established, socially constructed and transmitted knowledge about typical settings, situations, social roles and courses of action» (Luckmann 1992:224). Det blir vanskelig for moren å plassere overgrepshendelsene innenfor en kjent og tilgjengelig fortelling som gjør dem forståelige og mulige for henne å handle i forhold til.

Nielsen (1991) beskriver en tilsvarende opplevelse hos en mor som forklarte seg som vitne i en straffesak mot hennes mann og barnets far: «Moderen forklarede derefter, at hun direkte havde overværet et samleje mellom hendes mand og datteren, men blot var gået sin vej uden at sige noget. Over for en nabo, en læge og en børnerådgiver havde hun hævdet, at det var opspind, hvad pigen fortalte, fordi hun ikke vidst, hvad hun skulle stille op med i situationen» (s 208). Enhver mor ville sikkert ikke reagert på tilsvarende måte. Men enhver mor ville antakelig opplevd hvordan en slik situasjon brøt med hennes «... previously established, socially constructed and transmitted knowledge about typical settings, situations, social roles and courses of action» (Luckmann 1992:224) og ha betydning for hvordan hun handlet. Handlingslammelse er ikke en nødvendig konsekvens eller virkning av å oppleve en slik situasjon. Men situasjonen og morens opplevelse av den hjelper oss til å forstå hennes handlemåte.

Fremstillingen av hendelsene sett innenfra nyanserer morens opplevelse av ansvar og skyld. Moren forsøker å forstå ved å plassere hendelser inn «... i en kontekst av forutgående og etterfølgende hendelser ...» (Gergen & Gergen 1988:19). Men samtidig har hun også med noe av utenfraperspektivet ved at hun stiller seg spørrende til om denne film-metaforen vil bli allment akseptert. Hun forteller at hun opplever et ansvar som det er vanskelig å fri seg fra. Samtidig mener hun det finnes hendelser i det forløpet hun forteller om som forklarer eller gir mening til det at hun ikke handlet. Dobbeltheten kommer til uttrykk i neste sekvens. I fortel-

lingen over kommer opplevelsen av uvirkelighet «av seg selv». I neste sekvens som uttrykker morens refleksjoner over hendelsene tar hun opp at andre folk kan tenke at uvirkelighetsopplevelsen eller opplevelsen av å se på film er en valgt, hensiktsmessig handling:

Og litt også sikkert fordi at når du ikke vet hva du skal gjøre så er det greit å forholde seg passiv og så liksom bare late som om det er en film holdt jeg på å si.

For moren er det en motsetning mellom å være en person som er ansvarlig, som kan svare for seg, og på den annen side en person som forklarer sine handlinger ved hjelp av situasjonsmessige betingelser. Det siste kan frita henne noe fra skyld, men samtidig kan andre da oppfatte henne som en person som ikke forsøker å ta ansvar. Men hvis hun heller insisterer på å bli betraktet som en person som kan svare for seg, så vil hun bli «dømt» som skyldig ut fra sine handlinger; hun handlet ikke da hun skulle.

Morens fortelling om overgrepshendelsene rommer etter hvert muligheter for at hun kan nyansere sin forståelse av skyld og ansvar. Nyanseringene skjer ved at hun trekker hendelser inn i fortellingsformen og reflekterer over disse hendelsene.

I sine videre forsøk på å forstå eget ansvar og skyld introduserer moren en ny metafor om handlingslammelse:

Nei, det er vanskelig å forklare, men det blir helt sånn det er akkurat som når du aner at nå smeller det i en kollisjon ikke sant, så ser du det noen sekunder før, men du får ikke gjort noe for det liksom, det bare skjer.

Denne metaforiske fortellingen kan bidra til nyanseringer av meningen til de hendelsene moren strever med å forstå. Dette er en egenskap som metaforer kan ha i mange sammenhenger, nemlig at de kan bidra til en tvetydiggjøring av mening (Ricoeur 1986, Mossige 1996). Moren har neppe en teoretisk kunnskap om at fortellingen som en spesifikk genre, virker på denne måten, men hun anvender en praktisk kunnskap (Schön 1983) om at metaforiske fortellinger kan ha en slik nyanserende virkning. Når vi i vanlige samtaler med andre (og oss selv) bruker ulike språklige uttrykksformer og genre, som for eksempel fortellinger og metaforer, gjør vi det oftest uten en klar og eksplisitt kunnskap om hvordan de virker: «... it suffices that one is acquainted with their practical operation» (Luckmann 1992:229).

Moren benytter en genre som endrer litt på hennes opplevelse av en svært vanskelig situasjon. Den metaforiske fortellingen trekker veksler på andre og kjente fortellinger. Metaforen overfører mening fra et område og til et annet. Metaforer er kondenserte uttrykk. Metaforen gjør det mulig å attribuere mange egenskaper til subjektet på samme tid. Ved at hendelser fra andre livsområder trekkes inn gis morens handlinger en nyansert mening. Hennes ansvar og skyld løser seg ikke opp, men metaforbruken knytter flere mulige meninger til disse handlingene. Det kan bidra til at de blir litt lettere for henne å bære. Den metaforiske fortellingen er ikke sann, men gir mening til hennes erfaringer. Når metaforen er anvendbar i dette tilfellet, er det fordi den passer til hennes erfaringer og fordi den bidrar til å utvide det meningsinnhold som disse erfaringene kan ha for henne.

I den tredje typen fortelling fra moren blir hun fanget av hendelsene:

Og når det da hadde skjedd og du visste med deg selv at du ikke hadde gjort noe, hva skal du da gjøre liksom. Føles det litt dumt sånn to minutter etterpå å begynne å gjøre noe.

Så da kommer samvittigheten hvorfor gjorde du ikke noe før og liksom den derre greien der og.

Å være vitne til noe som en mener er galt uten å gripe inn, kan gjøre vitnet medansvarlig, særlig der hvor det ikke er forbundet med noen form for risiko for vitnet å gripe inn eller hvor det ikke forelå noen hindring mot å handle. Mor er selv en deltaker i denne fortellingen som har en utvetydig avslutning. Når morens fortelling fokuserer på at hun ikke handlet umiddelbart etter overgrepene blir spørsmålet om ansvar og skyld mer påtrengende. Morens fortelling over er nær hendelsene, og den fortelles som om moren skulle befinne seg midt oppe i hendelsene og fører en dialog med seg selv: «Du visste med deg selv ...». Hendelsene plasserer henne i en bestemt posisjon, som vitne. Fortellingen over er et utkast fra moren til en forklaring. Den bidrar til en nyansering av opplevelsen av skyld, men også i denne fortellingen kommer moren tilbake til at hun har skyld.

Moren som har sett overgrep finne sted, fokuserer på to typer av hendelser i sine fortellinger. Hun trekker inn forutgående hendelser som betingelser for hennes videre handlinger. Ved å fokusere på disse betingelsene og ved å gi dem mening gjennom å beskrive dem ved hjelp av metaforer nyanseres morens opplevelse av ansvar og skyld. Disse hendelsene setter den handlende personen mindre i forgrunnen. Den andre type

hendelse dreier seg om handlinger som moren utførte. Omstendigheter for handlingene trekkes ikke inn. Moren som handlende subjekt gis gjennom fortellingen mange frihetsgrader. Hun fremstiller seg som i stor grad fri til å velge. Ved denne fortellingsformen pålegger moren seg et stort ansvar og dermed en skyld for overgrepshendelsene.

Begge typer av hendelser er relevante for moren når hun forsøker å erkjenne eget ansvar og skyld. Gjennom de fortellingene som utvikles inngår både skyld og nyanserende omstendigheter som meningsbærende og ikke som dikotome innslag i morens opplevelse av situasjonen. Josselson (1995) hevder, med henvisning til Bakhtin, at romanens, eller fortellingens vesen, er dens kapasitet til å sette forskjellige typer av erfaringer i dialog med hverandre.

Når litterære genre fungerer slik at ulike og til dels motstridende erfaringer bringes sammen og vi opplever dem som deler i en meningsfull helhet eller sammenheng, så kan dette vise til implisitte forståelsesmåter som vi anvender i våre forsøk på å forstå fenomener og finne meningsfulle sammenhenger mellom dem på. I det eksemplet vi har sett handler morens anstrengelser om å bringe forskjellige typer av egne, til dels motstridende erfaringer, i dialog med hverandre gjennom de fortellinger som hun setter dem inn i. Dette betyr ikke at disse erfaringene opphører å være motsetningsfylte. En fremstilling fri for indre motsetninger ville være lite forenlig med de fortellingene moren har kommet med. Det betyr at de inngår i en helhet som gir forskjellige meninger til hendelser og handlinger.

Hvordan mødrene forstår ansvar og skyld ut fra fortellinger om forholdet til mannen

Moren har skyld fordi hun involverte seg med ham

Den vanligste form for selvbekreftelse i denne sammenhengen er at hun gjorde en feil da hun involverte seg med mannen:

For det første så har jeg jo tenkt at jeg ikke burde ha involvert meg med han, i forholdet i det hele tatt. Men det er jo lett å si nå. Det har jeg tenkt mye på, hvorfor jeg gjorde det egentlig. At jeg ikke burde ha gjort det da.

Involveringen i forholdet var en feil fra hennes side. Når moren gjør seg disse refleksjonene så skjer det ikke først og fremst på bakgrunn av vanskelighetene i forholdet. Det skjer fordi hun trekker en forbindelse mellom etableringen av forholdet og de seksuelle overgrepene. Uten at hun sier det eksplisitt kan vi oppfatte hennes måte å snakke om disse tingene på som at hun tillegger seg selv et moralsk ansvar for at barnet ble utsatt for overgrep.

Overgrepene betraktes delvis som en konsekvens av hennes valg. Betraktningsmåten uttrykker meta-narrativen om moren som en betingelse eller universalmiddel for ivaretagelsen av barnet.

Skyld knyttet til hvordan parforholdet forløper

I en av mødrenes fortellinger om eget ansvar og skyld har hun vurdert om hun kunne være en grunn til hans overgrep:

Jeg har tenkt liksom eller sett hva som gjør at jeg føler at jeg kan være en grunn til at han ...

Hun ser også noe av det urimelige i en slik betraktningsmåte. Men opplevelsen av seg selv som grunn til noen av mannens handlemåter løser seg ikke opp bare ved at hun kan tenke at det er urimelig å oppleve ansvarsforholdet på denne måten.

I intervjuet utforsker moren ansvarsforholdet. Utforskningen skjer blant annet ved at hun konstruerer fortellinger om forløpet i parforholdet. Hvilken mening hun knytter til parforholdet og hvilket forløp fortellingen om forholdet får har betydning for hvordan hun vurderer eget ansvar og skyld for at det kan ha skjedd overgrep mot felles barn.

Rent logisk er det mulig å forestille seg at en fortelling kan ha tre forskjellige forløp sett fra protagonistens perspektiv (Gergen & Gergen 1988). I løpet av en fortelling kan det skje endringer i hvordan fortellingens hovedperson opplever eller evaluerer det problemet som denne strever med i utgangspunktet. Spørsmålet som stilles er om hovedpersonen vurderer at dette problemet gjennom forløpet av fortellingen beveger seg mot noe som er mer positivt for denne hovedpersonen, mer negativt, eller om hovedpersonen vurderer at problemet forblir uendret gjennom forløpet i historien. De tre mulige typer av forløp er disse: progressive narrativer, eller fortellinger hvor mødrene opplever/vurderer at deres posisjon i

forhold til det problemet de strever med blir bedre; stabilitets-narrativer, eller fortellinger hvor det presenterte problemet forblir uendret for mødrene; og regressive narrativer, eller fortellinger hvor mødrene opplever problemet som forverret. I tillegg til disse tre forløp kan vi også tenke oss kombinasjoner av de tre: for eksempel en regressiv narrativ fulgt av en progressiv narrativ.

Morens fortelling om parforholdet har på et tidspunkt karakter av en progressiv narrativ:

Det var jo ikke meningen at vi skulle ha giftet oss, men så giftet vi oss og, så gikk det jo ganske bra. Vi fikk jo ungene og vi fikk det travelt opptatt med dette her og vi fikk jo noe å dele og vi trodde en stund at dette kom til å vare liksom.

Når moren presenterer denne fortellingen bidrar den til å forklare eller rimeliggjøre overfor henne selv og intervjueren at hun hadde grunner for å fortsette forholdet på tross av hva som var meningen med forholdet i utgangspunktet. Med et slikt forløp i fortellingen om forholdet vil det være mindre grunn til å gå ut av forholdet og mindre grunn til å bebreide seg selv for at hun ble værende i et forhold hvor mannen etter hvert gjorde overgrep mot deres barn.

Mens hun ennå befinner seg i parforholdet får nye hendelser henne til å revurdere fortellingen om forholdet. Hennes fremstilling av forholdet beveger seg fra en progressiv narrativ til en regressiv narrativ. Når hun opplever at det etter hvert oppstår problemer i forholdet ugyldiggjøres den foregående fortellingen om forholdet. Forholdet var ikke slik hun i en periode trodde at det var.

Når den foregående fortellingens konstruksjon av forholdet som en progressiv narrativ, ikke lenger passer, får dette betydning for hvordan hun opplever sitt ansvar og sin skyld for at barnet utsettes for overgrep. Valget hennes var et feilgrep:

Og når vi begynte å få vanskeligheter og sånn, så blir det automatisk at du sitter og tenker ... Jeg skulle jo ikke ha giftet meg for det var jo litt ... ulykken å ødelegge hans liv med..

Valget hennes var et feilgrep fordi barnet ble utsatt for overgrep. Men ikke bare derfor: Hun gjør seg ansvarlig for at hun har brakt mannen inn i en situasjon hvor han kommer til å begå seksuelle overgrep mot felles barn. Overgrepet blir en ulykke som ødelegger hans, mannens, liv. Hun burde ha

skjønt hvilke konsekvenser hennes valg av å involvere seg i forholdet ville få for det barnet de kom til å få og for mannen. Hun gjør seg selv ansvarlig for at fortellingen om forholdet blir en regressiv narrativ i dobbelt forstand.

På dette punktet i prosessen med å forstå sitt eget ansvar synes også den overordnede forståelsen av mødre som et universalmiddel for omsorgen for andre å få en stor betydning.

Men hun er ikke ferdig med sin fortelling om forholdet og hvordan hun knytter ansvar til denne fortellingen. Forløpet i hennes fortelling går helt frem til den perioden hvor intervjuet finner sted. Først da, med hendelsene på en viss avstand, kan det se ut for at hun kommer frem til en avklaring av hvilken mening ulike hendelser skal få for spørsmålet om eget ansvar:

Ikke sant ... altså det følte jeg en stund, men nå har jeg kommet over det at det ... ikke sant ... jeg vet jo at det ikke er min feil.

Hvordan kommer hun frem til at det ikke var hennes feil? Er dette bare et vilkårlig valg eller kan vi se noen form for overveielser hvor fortellinger inngår i hvordan hun tenker? Moren forsøker å resonnerer om sitt eget ansvar ved å tenke seg en hypotetisk fortelling om hva som kunne ha vært mulige hendelser under andre omstendigheter. Ved å fremstille en slik hypotetisk fortelling blir overgrepene mot hennes barn hendelser som hun kan betrakte som relativt uavhengige av egne handlinger. Ved at forbindelsen mellom hennes handlinger og overgrepene på denne måten løser seg opp, bidrar den hypotetiske fortellingen også til å frata henne ansvaret for at mannen kan ha begått overgrep mot barnet:

Men ikke sant, jeg vet jo aldri om jeg kunne forhindre at det skulle skjedd noe med ungene, ikke sant fordi om jeg hadde gjort det slutt så hadde han hatt kontakt med de.

Mødrenes fortellinger om forholdet til mannen kan ha ulike forløp. Fortellingenes forløp får forskjellig betydning for hvordan moren forstår sitt eget ansvar og skyld.

Betydningen av andres fortellinger om mannen for morens opplevelse av skyld

Flere av mødrene opplever vanskeligheter i forholdet som de, i det minste i en periode, tar på seg ansvaret for. Problemene som de tar på seg skylden

for er ofte lite spesifikke og heller uttrykk for summen av de besværligheter, noen ganger inkludert bekymringen for seksuelle overgrep, som mødrene opplever i parforholdet:

Jeg følte vel egentlig at hvis det var noen som gjorde noe galt hjemme hos oss, så gikk det mye mere på at det var jeg selv som gjorde noe galt

Denne skyldattribueringen kan til dels forstås i lys av den tidligere omtalte forestillingen i kulturen om mødre som ansvarlig for omsorgen for familien. Men det er også mulig å trekke frem andre hendelser i mødrenes fortellinger som belyser hvorfor mødrene har lett for å ta på seg ansvaret. Andres fremstillinger av mannen som snill, omsorgsfull, og glad i barna, gjør henne usikker på sin egen historie om ham når denne ikke helt passer i forhold til slike kategoriseringer.

Vi strever, som vist i kapittel 1, etter å finne en konsistens i folks atferd. Hvis en forelder fremtrer på måter som av de fleste blir vurdert som positive, så vil de samme personene forvente at denne forelderens også vil fremtre på positive måter i andre sammenhenger. Denne vanlige folkepsykologiske forestillingen anvendes også av mødrene som i dette eksempelet:

Utad så virket han sikkert snill, naboene syntes sikkert han var fantastisk snill. Men med meg var han ikke noe snill.

Altså, han var jo ikke sånn som gikk rundt å slo meg jeg fikk ingen merker, men det hadde vært mye lettere og fått de merkene, fordi da hadde jeg liksom sagt, OK, du har gjort noe galt og sånt.

Moren over mener hun har grunn til å tvile på at andre ville forstå hennes fortelling om mannen. De hendelser hennes fortelling om mannen bygger på vil være helt forskjellige fra de hendelsene som andres fortelling om den samme mannen er basert på. Forestillingen om konsistens gjør henne usikker på egen fortelling og konstruksjon av virkeligheten. En måte å skape konsistens på for moren blir å endre oppfatningen av seg selv; det er ikke han, men henne det er noe i veien med. Konsekvensen kan bli at hun tar på seg ansvaret for vanskene:

Jeg måtte forandre meg Han var jo snill, ikke sant.

Det er ikke bare andre personer, men også andre instanser som kan gi legitimitet til bestemte fortellinger om mannen. I intervjuet som eksemplet over er hentet fra, får en religiøs menighet betydning for morens fortelling om ansvar og skyld. Når moren selv deler noen av denne menighetens

verdimessige betraktningsmåter vil dette sette begrensninger for hvilken fortelling en mor kan tillate seg å konstruere. Ansvar og skyld oppleves av moren som et resultat av om hun tror hun beveger seg innenfor eller utenfor rammen av det som menigheten aksepterer. Morens opplevelse av den lokale kulturen, menighetens eller trossamfunnets regler, blir en sentral referanseramme for hennes vurderinger av eget ansvar og skyld:

Jeg så jo selvfølgelig at han saboterte, men ... jeg gikk veldig på meg selv når det gjaldt sinnet mitt.

Innenfor dette trossamfunnets lokale kultur defineres det som feil dersom kvinner hever stemmen og viser sinne. Målt med denne kulturens normer blir hun for sint når hun tar opp sider ved forholdet og sin bekymring for overgrep. Hun skaper problemer som hun tar skylden for:

Og jeg følte at jeg var helt ... ja, jeg var helt mislykket. Fordi vi aldri hadde fred hjemme, det var alltid bråk, alltid kjefting.

I dette tilfelle foreligger det tre ulike fortellinger som ganske klart bryter med hva som er akseptabelt innenfor menighetens kultur: Fortellinger om kvinner som hever stemmen og viser sinne; fortellinger om ekteskap som går i oppløsning; fortellinger om fedre som begår seksuelle overgrep i familien. For moren blir det nærmest umulig å fortelle disse, det vil si hennes egen historie, til noen innenfor menigheten. Hun kan heller ikke uten videre bevege seg ut av denne menigheten og dens kultur.

Hun opplever situasjonen som fastlåst. Hun tar også skyld på seg for dette: Det er hun som står i veien for at ting kan bli bedre:

Jeg bad til Gud om at Gud skulle ta meg hjem fordi da kunne Ola gifte seg på nytt, det var jo den eneste måten å kunne oppløse et ekteskap på, det var å dø.

Når den gjeldende kulturens rammer blir så snevre at moren ikke er i stand til å se noe handlingsrom for å skape mulighet for bevegelse ser hun bare døden som en løsning. Når hun bare ser en slik løsning uttrykker det hvor sterkt hun opplever at ansvar og skyld hviler på henne. Innenfor den lokale kulturens meningsunivers, slik dette fortoner seg for henne, står og faller alt med moren.

Denne morens fortelling er knyttet til hva hun opplever skjer når mistanke om overgrep oppstår innenfor en relativt lukket kultur med sine særegenheter. Fortellingen har likevel en mer allmenn interesse fordi den tydeliggjør forestillinger og sammenhenger som også gjør seg gjeldende i

andre mødres opplevelse av ansvar og skyld. Den tydeliggjør mødres opplevelse av at svært mye står og faller på dem. Den understreker også det formastelige ved å bringe spørsmålet om overgrep på banen.

Innenfor den lokale kulturen moren forteller om er det sannsynligvis mer klanderverdig av en mor å komme med påstander om overgrep enn å la være å komme med slike påstander hvis overgrep har foregått. I en mer omfattende kulturell sammenheng er kanskje risikoen like stor for at en mor kan bli klandret for begge deler. Hun kan kritiseres for å være uansvarlig for å komme med påstander om overgrep og hun kan kritiseres for uansvarlighet ved å tro på mannens forsikringer om at overgrep ikke har funnet sted. Noen av mødrene opplever skyld nettopp fordi de har trodd på mannen. Dette er temaet i det følgende avsnittet.

Skyld fordi hun trodde på mannen

De fleste mødrene har i deler av det forløpet de forteller om vanskelig for å tenke seg at mannen kan ha begått seksuelle overgrep mot felles barn. Dette blir senere et sentralt tema for dem i forhold til ansvar og skyld. En av mødrene forteller at hun i lengre tid valgte å tro på faren som senere ble dømt for overgrep mot egne barn. Å fortelle om det er vondt for henne:

For jeg har min fortvilelse, min skam, min erkjennelse om at jeg har tatt feil etter å ha opplevd at min datter som da var 6 år fortalte meg at det var nok sant det Maren (søsteren) fortalte mamma, for han gjorde det med meg også, etter at hun flyttet. Da er det jævlig vanskelig å tør å ta fatt.

Morens fortelling ender, som tragedien, i en fastlåst posisjon. Tragedien har som Gergen & Gergen (1988) peker på et forløp som en regressiv narrativ; den går fra vondt til verre. Det som har skjedd er i en forstand uopprettelig. I dette tilfellet har moren tatt grunnleggende feil i sin oppfatning av virkeligheten og hun har valgt feil måte å handle på. Hennes svikt i forhold til «den eneste rette løsningen» blir dobbel. Mens hun har valgt å tro på mannen har ett av barna blitt utsatt for nye overgrep.

Morens opplevelse av ansvar og skyld gjør det viktig for henne å komme frem til en forståelse av hvordan hun kunne velge å tro på mannen. Store deler av intervjuet handler om hvordan hun konstruerer fortellinger med betydning for hvordan hun kan forstå sitt ansvar og sin skyld. Denne moren forsøker å anvende fortellingen som et hjelpemiddel til å fortolke og

refortolke hendelser «... by construing a causal pattern which integrates that which is known about an event as well as that which is conjectural but relevant to an interpretation» (Robinson & Hawpe 1986:112). Morens prosjekt blir å bevege seg fra den fortellingen i kulturen som bare har en korrekt løsning på problemet, og som gir moren skylden når hun ikke velger denne korrekte løsningen, til en fortelling som kan gi et litt større rom for hvordan forstå hennes skyld og ansvar i forhold til overgrepene.

Moren begynner sitt prosjekt med å fortelle om hendelser som ligger litt tilbake i tid. Moren venter far og datter hjem fra et ærend i byen. Det går langt utover den tiden hvor de skulle ha vært hjemme uten at hun hører noe fra dem. Så får mor en telefon fra politiet som forteller at mannen er inne til avhør på politikammeret. Morens egen fortelling fortsetter på denne måten:

De sa at han ville ikke kom hjem i helgen. Så kom de til å avhøre meg på lørdag. De ville komme fra lensmannskontoret. Også sier jeg: Hvor er Maren? Nei, det fikk jeg ikke vite. Hva har skjedd? Nei, det kan vi ikke si noe om, også la han bare på røret.

Moren opplever at de hun henvender seg til ikke betrakter henne som en ansvarlig person. Fremfor å få hjelp til å forstå hva som har skjedd blir hun møtt som en person som skal holdes uvitende. Hun er i den mistenktes posisjon. Fordi hun ikke kjenner historien om hva som har skjedd og hva hun eventuelt mistenkes for blir dette en svært vanskelig situasjon for henne. Det er umulig for moren å kunne svare for seg. De eneste som det er fornuftig å snakke med og som vet noe, avskjærer henne fra det. Situasjonen gjør det vanskelig for henne å kunne optre som en ansvarlig person.

Moren tenker at kanskje barnevernet kan fortelle henne noe som hun kan forholde seg til. Derfor henvender hun seg til det lokale barnevernet:

Men hvor er Maren? sa jeg, hva er det som har skjedd? Ja, de kunne jo bare si at hun var i trygg forvaring. Men hvorfor kommer hun ikke hjem? Nei, det kunne dem ikke svare på, men det fikk jeg vel mere kjennskap til i morgen da. Jeg fikk jo sjokk. Og jeg fikk ingen svar. Og jeg fikk ingen hjem som jeg kunne snakke med. Og jeg visste jo ikke hva jeg skulle si. Så ringte jeg til barnevernsvakta igjen, også sa jeg at jeg veit ikke om jeg klarer en natt med denne uvissheten og hva skal jeg gjøre med de andre barna i morgen tidlig når lensmannen kommer oppover hit? Nei, det var ikke deres problem.

Morens fortelling kan innenfor det forløpet vi har sett på her, fra det tidspunktet hun blir oppringt av politiet, betraktes som en stabilitets-

narrativ; hennes posisjon som ekskludert fra å få vite noe forblir den samme gjennom hele forløpet av denne fortellingen. I fortellingen opplever moren at begge instansene hun kontakter forholder seg til henne som en mistenkt, som en som kan være skyldig i kriminelle handlinger, og som derfor skal holdes mest mulig uvitende om hva hun eventuelt mistenkes for. Hun opplever at barnevernet formidler den samme holdningen til henne som mistenkt og mulig skyldig som politiet. I det videre forløpet i morens fortelling fortsetter barnevernet å møte moren med skepsis og mistanke, men uten å komme med mer konkret kritikk og uten å si hva de eventuelt mistenker henne for. Det er ingen i hjelpeapparatet som tilbyr moren noen form for krisehjelp etter at hun første gang ble oppringt av politiet. Moren forteller om en rekke hendelser som føyer seg inn i denne fortellingen om møtene med politi og barnevern.

Hendelsene får betydning for hennes tillit til politiet og ikke minst til barnevernet. Hennes fortelling om møtene med barnevern og politi får også betydning for hva slags posisjon hun inntar overfor faren.

I morens fortellinger gir ikke barnevernet henne anledning til å delta i samtaler hvor hun kan gjøre rede for seg. Det som moren opplever som barnevernets skepsis til henne som omsorgsperson gjør at hun blir mer alene som omsorgsperson for sine andre barn. Å være mistenkt av politi og barnevern er ikke noe en mor så lett vil snakke med andre om. Hun får en sterk mistillit til barnevernet. Det som skjer styrker henne definitivt ikke som omsorgsperson.

En stund etter avhørene og før det har skjedd noe mer i saken mot den mistenkte mannen tar moren opp kontakten og samværet med ham. Hun har sin fortelling om hvordan dette, som hun etter hvert opplevde som et alvorlig feilgrep, kunne skje:

Ja, og det har jeg valgt fordi .. det var ingen som gav meg rom og respekt, og tilgivelse på en måte ... altså dem angrep meg. Istedenfor å spør om å hjelpe meg til en indre forståelse, så angrep dem meg stadig, fordi at jeg måtte ha visst dette her.

Plottet i den fortellingen hun er i ferd med å konstruere er toledet: Opplevelsen av å bli møtt med skepsis og kritikk fra offentlige instanser skaper mistillit hos henne til de profesjonelle hjelperne. I en slik sammenheng oppleves mannen som den mest støttende og som den personen hun må tro på.

I morens fortelling blir møtene med hjelperne hendelser med betydning for at hun valgte å la mannen flytte inn. Gjennom sin kritikk og ved å unnlate å gå inn i samtaler med moren om meningen ved hendelser i denne tragedien, vanskeliggjøres morens muligheter for å utvikle en mer nyansert fortelling om svært vanskelige og vonde hendelser. På den måten uansvarliggjøres moren.

Gjennom morens fortellinger om sine handlinger og om hvordan hun blir møtt av barnevernet blir forbindelseslinjene mellom disse handlingene og mannens overgrep mer nyanserte. Fortellingen om møtene med hjelperne får betydning for fortellingen om hennes ansvar i forhold til overgrepene. Selv om hun uansett opplever en skyld er det forskjell på hvordan hun opplever seg som skyldig i det ene og andre tilfellet. Utviklingen av en ny fortelling får betydning for hvordan hun opplever seg selv. Historiene hun konstruerer hjelper henne å komme frem til en vurdering av at barnevern og andre involverte instanser har handlet galt overfor henne og hun kan tillate seg å kjenne et berettiget sinne overfor deres handlinger mot henne. Både hennes vurderinger og hennes emosjonelle engasjement kan ha betydning for hennes opplevelse av seg selv: «... it is the evaluative and emotional aspects of life stories that link these experiences to the continuously developing sense of self» (Fivush 1994:136). I dette tilfellet har de utvilsomt betydning for om og hvordan hun opplever seg selv som ansvarlig og skyldig.

Konklusjon

Mange av mødrenes fortellinger om deres opplevelser av ansvar og skyld er preget av hvor langt de går i å legge ansvar og skyld på seg selv. En forestilling som ikke så sjelden forekommer i media og i rettsvesenets behandling av overgrepssaker er at mødre har et slags hevnmotiv for å komme med påstander om overgrep eller at påstanden settes frem i forsøk på å «vinne» en samværssak. Dette kan naturligvis tenkes å være tilfelle noen ganger. Men slike påstander passer dårlig i forhold til hvor langt mange av mødre i undersøkelsen går i sin utforskning og overveielser av sitt eget ansvar og skyld. Forestillingen om hevn som motiv er antakelig svært lite egnet som en generell forklaring på at mødre kan mistenke fedre for overgrep.

Mødrene som vi har sett på i dette kapitlet kommer etter hvert frem til at overgrep må ha skjedd, selv om noen ikke helt gir slipp på sin tvil. I forhold til at de kommer frem til en slik konklusjon er det påfallende i hvor liten grad spørsmålet om mannens ansvar og skyld inngår i deres overveielser.

Mødrenes opplevelse av ansvar og skyld forsterkes av hvordan de opplever at andre, først og fremst andre hjelpere, overlater problemet til mødrene. En del av hjelperne, og til dels mødrene selv, er preget av en meta-narrativ om at mødrene har et slags universelt ansvar for omsorgen for barn. Svikter denne er det mødrene som skal klandres.

Det foregående punktet handler om en viktig del ved mødrenes skyldopfatning, men trenger å nyanseres. I flere tilfeller konstruerer mødrene fortellinger om hvordan andre, særlig hjelpere, har sviktet i forhold til å snakke med dem om mulige overgrep. Dette er fortellinger med betydning for at mødrene kommer frem til mer nyanserte fortellinger om eget ansvar og skyld.

Fortellingsformen kan bidra til å få frem nyanser i oppfatning av skyld og ansvar, selv i tilfelle hvor det kan være nærliggende for andre å tillegge skyld til en mor. Når fortellingsformen fokuserer på mødrenes betingelser for handling og når den «setter forskjellige typer av erfaringer i dialog med hverandre», kan den bidra til en nyansering av meningen knyttet til ansvar og skyld. Også metaforiske uttrykk i mødrenes fortellinger kan bidra til en slik nyansering av mening. Men fortellingsformen innebærer ikke nødvendigvis en slik nyansering. Den kan også ved å knytte bestemte hendelser sammen med hverandre, understreke mødrenes ansvarlighet for et bestemt hendelsesforløp.

Mødrene presenterer fortellinger med forskjellige forløp om sitt forhold til mannen. Disse forløp får ulik betydning for hvordan en mor kan forstå sitt ansvar og skyld. Når mistanke om overgrep oppstår forventes det at mødre skal «ta stilling for barnet og mot mannen». Et slikt krav kan komme i veien for at mødrene gis anledning til å skrive en historie om forholdet til mannen som de kan stå inne for. I verste fall kan en kritisk holdning til mødre når mistanke om overgrep oppstår, undergrave deres tillit til hjelperne og bringe mannen inn i en posisjon som den nærmeste «støtte». Har han begått overgrep skapes betingelser for at mødrene får et svært vanskelig ansvars- og skyldproblem å streve med.

10 Forutsetninger og ramme- betingelser for møtet mellom mødrene og hjelpeapparatet

Innledning

Dette kapitlet er en introduksjon til de to neste, kapittel 11 og 12, hvor jeg vil jeg se på hvordan møtene mellom mødrene og hjelpeapparatet forløper.

Kapitlet er delt i fem hovedavsnitt. I det første avsnittet vil jeg beskrive noen forhold ved møtene med hjelpeapparatet: Hvem mødrene møtte, varigheten av kontakten med hjelpeapparatet og noen av de forløp denne kontakten med hjelperne kunne ha.

I det andre avsnittet vil jeg belyse hva et narrativt perspektiv på møtet mellom mødrene og hjelpeapparatet kan innebære.

De profesjonelle hjelpernes praksis og selvforståelse vil påvirkes og styres av regler, av de retningslinjer, lover og tradisjoner som regulerer de ulike profesjoners virksomhet. Disse reglene vil høre med til den konteksten som møtene vi skal se på finner sted innenfor. Regelverket kan gi noen føringer for hva det innebærer å hjelpe dem som oppsøker en hjelpeinstans. Betydningen av regler, lover og tradisjoner for hvordan hjelperne skal forholde seg vil være tema i det tredje avsnittet.

Et dialogisk perspektiv på relasjonen mellom hjelper og hjelpsøker vil bli presentert i det fjerde avsnittet. Dette perspektivet på hva det kan innebære å være en hjelper vil danne en bakgrunn som mødrenes opplevelser og fremstillinger av den hjelpen de har mottatt vil bli vurdert mot.

Det femte avsnittet er kapitlets resultatdel. Her vil jeg presentere de ulike former for hjelp som mødrene ser ut til å be om i møtene med hjelpeapparatet.

De profesjonelle hjelpernes egen forståelse av sin hjelperfunksjon er ikke undersøkt i dette prosjektet. Temaet er blitt undersøkt i to norske studier, i en hovedoppgave (Amundsen & Sætre 1994), og i en doktor-

gradsavhandling med fokus på psykoterapeuter (Toverud 1997). En undersøkelse av temaet i min undersøkelsen kunne kastet lys over møtet mellom de profesjonelle hjelperne og mødrene. Det er behovet for å avgrense undersøkelsen som ligger til grunn for at ikke også hjelperne inngår i prosjektet.

Noen beskrivelser av møtene med hjelpeapparatet

34 av de 37 mødrene forteller om møter med en eller flere instanser fra hjelpeapparatet. Dette møtet er et sentralt tema i de 34 mødrenes fortellinger. Det er disse fortellingene som utgjør grunnlaget for analysene i dette og i de to neste kapitlene.

I kapittel 2 er det gitt en oversikt over hvor mange av mødrene som hadde kontakt med ulike hjelpeinstanser. Tre av mødrene hadde ikke kontakt med noen instans utover Aker sykehus. Fem mødre hadde bare kontakt med barnevernet. 21 mødre hadde kontakt med både barnevern og BUP eller PP-tjenesten. Åtte mødre hadde bare kontakt med BUP eller med PP-tjenesten. At mødrene har hatt kontakt med en eller flere av disse instansene betyr at de har møtt instansen minst en gang. Det varierer mye fra sak til sak hvor omfattende denne kontakten har vært.

Blant de 34 mødrene som forteller om sine møter med hjelperne var det 24 som selv først tok opp bekymringen for seksuelle overgrep og henvendte seg til Aker sykehus og til en av de nevnte instansene. I de 10 øvrige tilfellene var det noen i hjelpeapparatet som tok opp bekymringen først. I noen av analysene i kapittel 11 og 12 har jeg delt opp materialet i to grupper: Intervjuene med de 24 som selv tok opp bekymringen og intervjuene med de 10 hvor noen fra hjelpeapparatet introduserte muligheten for overgrep. Jeg valgte å gjøre en slik inndeling av materialet fordi mødrenes ulike utgangspunkt for møtet med hjelpeapparatet i form av en frivillig oppsøking versus å bli oppsøkt, kunne tenkes å ha betydning for de fortellinger som mødrene gir av dette møtet. Dahn & Kobberdal (1994) fant for eksempel i en tilsvarende intervjuundersøkelse av 16 mødre at det oppstod store vanskeligheter i forløpet av noen av de sakene (tre) hvor andre enn mødrene selv kom med mistanken.

10 saker hvor andre tar opp bekymringen

Når initiativet kommer fra andre enn moren er det stor variasjon med hensyn til hvem som tar dette initiativet. Blant disse 10 mødrene finner vi både dem som opplever de sterkeste konfliktene og problemene i forhold til de profesjonelle hjelperne og dem som opplever at de blir best ivaretatt. I et tilfelle hadde barnet fortalt om overgrepserfaringer til en lærer som tok kontakt med barnevernet og som så kontaktet moren. Deretter ble også BUP involvert i samtaler med barn, med mor og til dels med hele familien, inkludert over griper som innrømmet overgrep. Moren ble informert om og ga sin tilslutning til hjelpernes intervensjoner i saken. Moren valgte ikke å anmelde saken – også dette ble drøftet med de profesjonelle hjelperne hun møtte.

I tre av tilfellene gikk barnet i terapi ved en barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk og det var behandler som tok opp spørsmålet om overgrep med moren. Hva som skjedde videre fra dette punktet er svært forskjellig i de tre sakene. I to av disse sakene involveres barnevernet av BUP uavhengig av morens samtykke. Når spørsmålet om overgrep oppstår og barnevernet involveres opplever mødrene i disse to sakene at barne- og ungdomspsykiatriens engasjement endrer seg fra å være støttende til å bli kontrollerende overfor moren og hennes omsorg for barnet. I den tredje saken synes det ikke å skje noen endringer i sakens forløp. Ingen andre instanser involveres og overgrep blir ikke snakket om med foreldrene.

Barnehagen tar i to tilfeller kontakt med barnevernet ut fra en bekymring for overgrep. Her ender den ene saken som en konflikt mellom mor og barnevern som har helt forskjellige virkelighetsoppfatninger. I den andre opplever moren barnevernets engasjement som en støtte og til dels som en bekreftelse av en bekymring som har streifet henne, men som hun ikke har nevnt for noen.

I ett tilfelle starter saken med at politiet tar kvinnens mann i avhør i samråd med barnevernet. Det blir begynnelsen på en lang og vond sak hvor morens mistillit til barnevernet bare øker for hver gang barnevernet intervensjoner. I ett tilfelle begynner historien med at en annen familie gjør moren oppmerksom på at hennes fraseparerte mann begår overgrep mot hennes datter. Deretter engasjeres både BUP og barnevern på måter som moren opplever som meget ivaretagende og støttende.

Noen ganger kan det være uklart når spørsmålet om overgrep første gang bringes på banen og hvem som gjør dette. En mor er svært usikker på om overgrep har funnet sted. Hun har også vanskelig for å si om det var hjelperer innen barnevernet eller barne- og ungdomspsykiatrien som først tok opp spørsmålet. I et annet tilfelle får en mor ordnet med en underlivsundersøkelse av sin datter på grunn av en infeksjon. Undersøkelsen påviser en bakterie som ellers bare finnes hos voksne kvinner med et aktivt seksualliv. Piken blir henvist til Aker som finner flere tegn på overgrep. Deretter blir barnevernet involvert av Aker. Dette barnet hadde i lang tid før disse hendelsene gått i terapi ved en BUP og de involverte medarbeiderne stilte ved en anledning begge foreldrene spørsmål om de trodde at barnet kunne være utsatt for overgrep. På dette tidspunktet stilte moren seg uforstående til spørsmålet. Så gikk det lang tid (over et år) uten at spørsmålet om overgrep ble brakt opp i samtaler mellom foreldrene og behandlerne mens den terapeutiske kontakten med barnet fortsatte. Moren antok at dette skyldtes at behandlerne mente at overgrep ikke var en aktuell problemstilling.

24 mødre som selv tar opp bekymringen for overgrep

Det er også stor variasjon med hensyn til hvilken hjelpeinstans de 24 mødrene (av 27) som selv tar initiativet kommer i kontakt med. Den første instansen de møter er i ni tilfeller BUP, i 10 tilfeller barnevern, i to tilfeller det lokale tverretatlige teamet for seksuelle overgrepssaker (so-team), i to tilfeller PP-tjenesten og i et tilfelle en privatpraktiserende lege. Fra dette møtet og fremover har den videre kontakten med hjelpeapparatet svært forskjellige forløp og varighet.

10 mødre forholder seg bare til én instans. Seks mødre forholder seg under hele forløpet bare til BUP. Varigheten av denne kontakten er inntil ett år. Fire av de 24 mødrene som omtales her hadde utelukkende kontakt med barnevernet. I disse fire sakene ønsket mødrene at noen skulle snakke med deres barn uten at dette skjedde. Varigheten av kontakten var her kortere enn ett halvt år og begrenset til mindre enn fem samtaler. Av de 14 øvrige (av de 24) mødrene hadde åtte mødre kontakt med to og seks mødre hadde kontakt med tre eller flere hjelpeinstanser. Varigheten på det forløpet hvor mødrene er i kontakt med flere hjelpeinstanser varierer fra et halvt til to og et halvt år. I løpet av et halvt år har for eksempel en mor

kontakt med barnevernet som så henviser moren videre til PP-tjenesten hvor moren får noen få samtaler. Så opphører denne kontakten fordi PP-tjenesten ikke har kapasitet til å involvere seg mer i saken. Deretter tar moren initiativet til noen samtaler med en helsesøster uten at dette fører til noe. Så tar moren kontakt med en allmennpraktiserende lege som etter hvert henviser til medisinsk undersøkelse ved Aker. Så henvises saken tilbake til det lokale hjelpeapparatet (barnevern og PP-tjeneste) som fortsatt ikke har kapasitet til å gjøre noe.

Tilbudet til mødrenes barn

Seks av de 24 mødrene som selv tok kontakt med hjelpeapparatet fikk hva de selv oppfattet som et tilbud fra BUP om at noen samtalte med deres barn innen ett halvt år fra det tidspunktet de tok opp sin bekymring om seksuelle overgrep. De andre 18 mødrene i denne gruppen er svært opptatt av at noen skal snakke med deres barn, men uten at de oppnår å få et slikt tilbud. Flere av disse mødrene strever lenge med å oppnå dette. Tre av dem oppnår dette lenge etter at de først henvendte seg, det vil si etter en periode på et og et halvt til to år.

Ulike varianter av denne historien er vanlig blant de 18 mødrene som ikke får et samtale- eller terapitilbud til sitt barn: En mor tar kontakt med BUP fordi hun ønsker å snakke med noen om bekymringsfulle hendelser og fordi hun ønsker at noen kan ha samtaler med hennes barn. Hun opplever at BUP henviser henne til den rettslige arena for først å avklare spørsmålet om hva som faktisk har skjedd, hva som er sant og usant. Så kommer barnevernet inn i saken via BUP. Moren og hennes omsorg blir gjenstand for kritisk vurdering fra barnevernet. Fortsatt er det ingen som snakker med barnet og barnevernet tar heller ikke initiativ til at dette skal skje. Kontakten med barnevernet blir utelukkende en byrde for moren. Moren kontakter en annen BUP-institusjon som heller ikke vil snakke med henne eller med hennes barn. Også her begrunnes avslaget med at det først må skje en rettslig avklaring. Etter en lang vandring mellom de ulike institusjonene får moren etter hvert et samtaletilbud til barnet ved en BUP etter at man ved Mottaket ved Aker sykehus har gjort flere henvendelser for at barnet skal få et slikt tilbud fra BUP. Men moren selv opplever fremdeles at hun ikke har noen samtalepartner.

Seks av de 10 mødrene hvor andre tok opp bekymringen forteller at deres barn hadde et terapeutisk tilbud fra BUP. Tre av disse seks mødre hadde allerede et slikt tilbud for sitt barn før spørsmålet om seksuelle overgrep dukket opp. Det er i to av disse tre sakene at mødrene opplever at kontakten med BUP blir mer tvetydig etter at spørsmålet om overgrep har oppstått. Moren opplever at den terapeutiske kontakten med barnet får preg av kontroll av om barnet fungerer bra nok til at moren kan ha omsorgen. I den tredje av disse sakene fortsetter terapien, men uten at overgrep blir et tema i samtaler mellom foreldrene og behandlerne.

To mødre i denne gruppen tror ikke at overgrep har funnet sted og er derfor heller ikke opptatt av et terapeutisk tilbud til sitt barn.

To (av de 10) mødrene strever lenge med å få et terapeutisk tilbud til sine barn. De lykkes ikke med dette før etter to og et halvt år. En av disse mødre forteller om det hun selv opplever som en lang kamp mot barnevern og BUP. Moren kontakter advokat i sine anstrengelser for å få BUP til å gi barnet et terapeutisk tilbud. Over et lengre tidsrom har hun erfart en rekke hendelser som skaper mistillit til de profesjonelle hjelperne. Når det endelig foreligger et tilbud om samtaler/møter med barnet er hun grunnleggende skeptisk til om det er dette som vil bli gitt eller om det dreier seg om en ny form for kontroll av hvordan hun utøver sin omsorg for dette barnet.

I to av mødrenes fortellinger kommer det særlig tydelig frem hvordan både barnevern og BUP tilbyr mødrene støttende samtaler samtidig som barnet får et terapeutisk tilbud etter at andre enn mødrene har brakt temaet overgrep frem. Disse to mødrenes fortellinger handler om de mest vellykkede møter mellom mødre og de profesjonelle hjelperne i hele materialet sett fra mødrenes perspektiv. Det andre ytterpunktet i materialet utgjøres av fortellingene fra moren i det foregående eksemplet. Hennes fortellinger om møtene med de profesjonelle hjelperne handler om mangel på dialog, om mistillit, og om fravær av støtte.

De ulike forløp og innhold i mødrenes fortellinger om møtene med de profesjonelle hjelperne vil bli gjenstand for videre analyser i kapittel 11 og 12.

Det narrative perspektivet som forståelsesramme for møtet

Utkast til en historie bringes inn på den offentlige arena

Når mødrene møter representanter for hjelpeapparatet bringer de med seg mer eller mindre klare utkast til historier. I dette møtet kan de profesjonelle hjelperne la seg engasjere i å gi den mulige historien en bestemt konfigurasjon.

Når mødrene for første gang møter noen fra hjelpeapparatet betyr det at det spørsmålet de strever med går over fra å være et internt og privat spørsmål som de kanskje har strevd med for seg selv over lengre tid til å bli et spørsmål som trer inn på den offentlige arena. Som jeg har vist i kapittel 5 kan det være meget vanskelig for flere av mødrene å bringe spørsmålet om overgrep inn på den offentlige arena. På denne arena blir spørsmålet gjort til gjenstand for de betraktningsmåter på temaet seksuelle overgrep mot barn som finnes hos den eller de medarbeidere hun møter. Disse kan være mer eller mindre idiosynkratisk. De kan også være uttrykk for de regler og de fremgangsmåter som er utviklet innenfor den aktuelle instans og praktisert slik disse regler og fremgangsmåter blir forstått av den enkelte medarbeider.

I det øyeblikk en narrativ eller et utkast til en narrativ presenteres i en slik offentlig sammenheng vil den bli gjort til gjenstand for vurderinger ved at mottakerne forsøker å forstå det som fortelles innenfor rammen av sin betraktningsmåte: «... as narratives are realized in the public arena, they become subject to social evaluation and resulting molding» (Gergen & Gergen 1988:38). Disse evalueringene kan komme til å forme den fortellingen som mødrene bringer med seg og betyr mye for hva mødrene skal tro om overgrepsspørsmålet og hvordan de skal handle i forhold til det. Det regelverket som regulerer hjelpenes praksis kan få betydning for hvordan den hjelpsøkende blir møtt og for hvordan den historien mødrene kommer med blir utformet.

Møtet som forhandling om mening

Møtet kan betraktes som en form for «forhandling om mening». Uttrykket «forhandling» kan omfatte en variasjon av ulike samtaleformer preget av

gjensidighet, forvirring og uklarhet, ensidige virkelighetsdefinisjoner fra hjelpernes side, og så videre. Gergen og Gergen (1988) legger stor vekt på at utvikling av fortellinger er et prosjekt som foregår mellom individer. Det å fortelle en historie er et resultat av «... a mutually coordinated and supportive relationship» (Gergen & Gergen 1988:40). Gergen & Gergens påstand om at historier blir til i en gjensidig og støttende relasjon kan virke rimelig hvis vi forestiller oss en vanlig og kjent situasjon hvor det fortelles historier, for eksempel den at en voksen forteller en historie for et barn. Påstanden kan derimot virke noe idealiserende i forhold til mange andre relasjoner hvor historier kan bli utviklet og fortalt.

Det er ikke nødvendigvis slik at historier utvikles og fortelles i en relasjon mellom to eller flere individer som er kjennetegnet av gjensidighet og støtte. I kapittel 8 om «Morens fortellinger om sitt forhold til barnets far» handlet noen av mødrenes fortellinger om hvordan det i et parforhold kan utvikles fortellinger om forholdet som dikteres i større grad av den ene enn av den andre parten med betydning for hvordan de to lever sammen og hvordan de forstår forholdet. På et tidspunkt kan den ene parten komme frem til at denne ikke lengre står inne for den inntil da «gjeldende» fortellingen om forholdet og komme med ønsker eller krav om endring av fortellingen. Vi kan tenke oss at denne stiller et ultimatum i form av en bestemt ny fortelling eller går ut av forholdet. Resultatet kan bli en ny fortelling om forholdet som begge har deltatt i utformingen av, men med forskjellig utgangspunkt: Den ene med ønske om å endre; den andre motstrebende og kanskje med et ønske om å bevare den gamle fortellingen om forholdet. Eksemplet belyser hvordan en utvikling av nye fortellinger ikke behøver skje i en relasjon preget av støtte og gjensidighet. Den kan også finne sted i relasjoner som i perioder kan være preget av konflikt og asymmetri. Det er kanskje nettopp under slike omstendigheter at en eller begge i relasjonen opplever at det er nødvendig for deres samhandling at de kan reformulere den eller de fortellinger som gjelder eller utvikle en ny fortelling for forholdet.

Noen av de historiene som mødrene kommer frem til utvikles i relasjoner preget av liten støtte og til dels av konflikt. Analysene av noen av mødrenes fortellinger om møter med hjelpeapparatet vil vise hvordan forløpet av mødrenes møte og samhandling med de profesjonelle hjelperne kan få betydning for hvordan og hva slags historier mødrene kommer frem til om spørsmålet om overgrep.

Hjelperne og deres kontekst

De sentrale hjelperne

Hvem er de profesjonelle hjelperne som mødrene møter og hva er deres rammebetingelser? Hjelperne er i de fleste tilfeller fra barnevern og/eller barne- og ungdomspsykiatri. Av og til er også PP-tjenesten involvert. Noen av mødrene møter tverrfaglige team som er en sammensatt rådgivende gruppe, gjerne innenfor en kommune, bestående av representanter fra de ulike involverte instanser i lokalsamfunnet som politi, barnevern, PP-tjeneste og/eller barne- og ungdomspsykiatri (Eidheim, 1996). Tidligere (før 1994) kunne også det lokale politiet ta del i slike team. Teamet skal gi råd overfor de lokale, involverte medarbeidere i overgrepssaker mot barn, men kan også noen ganger arbeide direkte med saker.

Det er noen prinsipielt viktige forskjeller mellom de ulike involverte instansene. (Mossige, Tjersland & Jensen 1995). Barne- og ungdomspsykiatriens og PP-tjenestens tilbud overfor klientene er frivillig. Ingen av disse instansene kan starte undersøkelser eller behandling av et barn uten at barnets omsorgspersoner har gitt et kvalifisert samtykke til dette. Innenfor en slik frivillighetsramme kan disse to hjelpeinstansene gjøre undersøkelser, gi råd og behandle.

Når det er spørsmål om seksuelle overgrep mot barn involveres barnevernet hvis det er grunn til å tro at foreldrene som barnets omsorgspersoner svikter eller kommer til kort i sin omsorg for barnet. Når spørsmålet om overgrep er reist kan barnevernloven gi barnevernet hjemmel til å sette i gang undersøkelser for å bringe på det rene om slik svikt skjer og om svikten er alvorlig nok til at loven gir hjemmel for bestemte tiltak utover selve undersøkelsen. Barnevernets undersøkelse og tiltak er ikke frivillige for familien som undersøkes. Barnevernet er således en instans som skal føre **kontroll** med om foreldre gir sitt barn god nok omsorg og eventuelt sette i gang tiltak slik at barnet får en bedre omsorg. Barnevernets utøvelse av denne kontrollen skal så langt som mulig skje i samarbeid med den saken gjelder og slik at denne er informert om kontrollutøvelsen. Barnevernets lovhjemlete kontrollfunksjon gir adgang til intervensjoner som er ment å skulle beskytte barnet mot overgrep. Også politiets intervensjoner blir av norske myndigheter tillagt en slik beskyttende funksjon (Rundskriv Q-9/95). Forutsetningen for disse intervensjonene er imidlertid

at begge instansene kan dokumentere at grunnlaget for de lovhjemlete intervensjonene er til stede.

Det har vært diskutert om barnevernet bør involveres i enhver sak med mistanke om seksuelle overgrep mot barn. I et sentralt dokument i denne forbindelsen, sosialdepartementets (1992) «Veileder», heter det: «Hvis foreldre kan hjelpe barna sine selv på en betryggende måte, kommer ikke barnevernloven til anvendelse. Likevel bør barnevernet kunne yte slike foreldre hjelp i form av råd og veiledning» (s 44). Selv om det altså ikke foreligger grunnlag som hjemler for intervensjoner fra barnevernets side anbefales det at barnevernet kan engasjeres. Det kan se ut som om norske myndigheter i dag mener at barnevernet som regel skal engasjeres i de fleste slike saker. I rundskriv fra Barne- og familiedepartementet, Sosial- og helsedepartementet, Justisdepartementet og Kirke, utdannings- og forskningsdepartementet kommer dette kanskje enda tydeligere frem: «Når det gjelder klientarbeidet, peker barnevernet seg ut som den naturlige etat på lokalt nivå fordi barnevernet ut fra lovverket er den etat som skal varsles og som har myndighet til å beskytte barnet» (Rundskriv Q-9/95 1995:42). Barnevernets involvering begrunnes ut fra lovverket som gir barnevernet hjemmel for å utøve kontroll.

Opplysningsplikt, frivillighet og tillit

Som vi tidligere har vært inne på hjemles barnevernets intervensjoner av at det er rimelig grunn til å tro at foreldrene svikter sin omsorg for barnet. Barne- og ungdomspsykiatrien og PP-tjenesten er frivillige tilbud. Men fagfolk innenfor begge disse instanser har opplysningsplikt til barnevernet hvis de har grunn til å tro at det forekommer mishandling eller omsorgssvikt i hjemmet. Opplysningsplikten overfor barnevernet gjelder «...uten hinder av taushetsplikt...» (Lov om barnevernstjenester § 6-4, Odels-tingsproposisjon nr 44, 1991-92), det vil si at opplysningsplikten er overordnet taushetsplikten. Denne opplysningsplikten kan komme i veien for et tillitsforhold mellom behandler og klient og berøre familiens opplevelse av å få et tilbud som er frivillig. Hvis en familie frivillig oppsøker barne- og ungdomspsykiatrien vil frivilligheten i forhold til hjelpeapparatet kunne opphøre når barne- og ungdomspsykiatrien ut fra opplysningsplikten rapporterer til barnevernet om en mistanke om overgrep, og barnevernet setter i gang med undersøkelses- og kontrolltiltak. Familien kan da ikke unndra seg en slik undersøkelse.

Disse forhold kan gjøre det uklart for den hjelpsøkende om hun oppsøker en instans som yter hjelp basert på frivillighet, eller om hun ber om hjelp fra en instans som utøver kontroll av hennes omsorgsfunksjon. Dette er ikke bare en teoretisk mulighet. Som nevnt i kapittel 2 ble det opprettet en såkalt undersøkelsessak som innebar at barnevernet startet en vurdering av morens omsorg i syv av de 27 sakene hvor mødrene frivillig og på eget initiativ tok opp bekymringen for overgrep. I gjennomgåelsen av mødrenes fortellinger om møtene med hjelpeapparatet i kapittel 11 og 12 vil vi se at denne motsetningen mellom kontroll og frivillighet skaper problemer i relasjonen mellom mødre og hjelpere på flere forskjellige måter.

En regelstyrt definisjon av hjelp

I deler av faglitteraturen og i offentlige publikasjoner er det i løpet av det siste tiåret kommet frem en oppfatning av hva som er de sentrale ingredienser i å hjelpe hvis barn utsettes for seksuelle overgrep. Det som preger denne hjelpen er at den i stor grad er regelstyrt, kontrollorientert og baserer seg på at rettsvesenet engasjeres (Mossige, Tjersland & Jensen 1995). Sosialdepartementets veileder (1992) er et uttrykk for offentlige myndigheters anbefalinger for hvordan hjelpere skal håndtere overgrepssproblematikk. Her heter det: «Det mest sentrale ved hjelpen til barn og familie der det foregår seksuelle overgrep er som følger: Overgrepene må stoppes; Barnet må beskyttes fra gjenopptakelse av overgrepene; Ansvar for overgrepene må plasseres på overgriper; Forholdet mellom barnet og moren, mellom mor og far, mellom barnet og far og mellom søsken må arbeides med, for om mulig å gjøre disse konstruktive» (s 33). For å oppnå dette må ulike instanser inn i bildet: «Barnevernet må vurdere barnets omsorgssituasjon»; «Politiet må etterforske om den mistenkte forbrytelse som kan være begått kan bevises og tiltale og straffesak kan reises»; «Barne- og ungdomspsykiatrien eller pedagogisk-psykologisk tjeneste må vurdere om og på hvilken måte barnet og familien kan få behandling for de psykiske skader som er oppstått»; «Lege må undersøke barnet...».

Beskyttelse av barnet, kontroll med barnets omsorgssituasjon, og straffeforfølgning av mistenkt overgriper er sentrale ingredienser blant de hjelpetiltak som anbefales selv om også behandling nevnes som et av tiltakene. Vektleggingen av kontrollaspektet kommer tydelig frem i rundskriv Q-9/95 (1995) fra flere involverte departementer. Myndighetenes

anbefalinger samsvarer med en klar tendens i angloamerikansk faglitteratur om overgrep mot barn til å vektlegge tiltak som kontroll av barnets omsorgssituasjon gjennom barnevernet og etterforskning og straffefølgning gjennom politi og rettsvesen (Righthand & Hodge 1992). Hjelpen skal foregå innenfor en modell som er rettsbasert og kontrollorientert. Denne modellen er kanskje klartest presentert og argumentert for av Furniss (1991). Det er karakteristisk for modellen at hjelperne blir de sentrale og handlende aktører. Dagsorden settes i stor grad av hjelperne. Barnevernet skal kontrollere, politiet etterforske og rettsvesenet foreta rettsavgjørelser. De involverte medlemmer av familiesystemet, deriblant moren, blir i større eller mindre grad gjenstand for hjelpernes undersøkelser, vurderinger og intervensjoner. Møtet kan farges av at hjelperne vurderer om mødrene er bra nok som omsorgsperson i forhold til gitte kriterier som defineres og forvaltes av hjelperne. Vanligvis vil det være slik at det er disse hjelpeaktørene som kommer frem til den virkelighetskonstruksjonen som blir den gjeldende. Den kan så bli formidlet til den familien som konstruksjonen handler om. Det dreier seg om en åpenbar asymmetrisk relasjon.

Den kontrollorienterte og regelstyrte hjelpen blir særlig gitt i forbindelse med at det kan stilles spørsmål ved om omsorgen for barnet er god nok. Men som denne gjennomgangen har vist synes norske myndigheter å mene at barnevernet bør involveres i overgrepssaker uavhengig av om det foreligger et rimelig grunnlag for å stille et slikt spørsmål.

En dialogisk hjelperelasjon

Fra hjelpsøker til medspiller

En annen måte å beskrive og forstå hva som menes med hjelp er å fremheve at dette handler om en spesiell relasjonen mellom hjelper og hjelpsøker; at det dreier seg om en symmetrisk og dialogisk relasjon. Relasjonen vil i utgangspunktet være asymmetrisk ved at den ene parten er hjelpsøkende i forhold til den andre. Men målet for det som skjer mellom hjelper og klient er en bevegelse fra en asymmetrisk til en mer symmetrisk relasjon. Klienten forventes å spille en aktiv rolle i det som har med undersøkelser og endring å gjøre. En slik forståelse av klient-hjelper relasjonen kan vi finne innenfor et vidt spekter av konstruktivistiske tilnæringsmåter (Anderson & Goolishian 1988, Kvale 1992, Hermans &

Kempen 1993, Hermans & Hermans-Jansen 1995, Neimeyer & Mahoney 1995).

Terapeutisk hjelp betraktes som en form for dialog om mening og meningskonstruksjon som foregår i en relasjon mellom klient og hjelper preget av gjensidighet. At hjelperne er terapeutiske betyr at de i møtene med klienten bidrar til en bevegelse av klientens meningskonstruksjoner. Ved en slik forståelse av terapeutisk hjelp er det en forutsetning at hjelperne er villige til å ta del i «... å skape en kontekst for samtale som tillater gjensidig samarbeid i prosessen med å definere problemet» (Anderson & Goolishian 1988:383). Neimeyer (1995) understreker noe av det samme i sin fremstilling av terapeutisk hjelp. En slik relasjon stiller krav til hjelperen om å desentrere i forhold til klientens perspektiv: Hjelperen må være villig til å anvende klientens personlige kunnskapssystem. Hjelperen må forsøke å se problemet og verden gjennom hans eller hennes øyne, men ikke nødvendigvis være låst til denne rammen. Hjelperens engasjement må være uttrykk for en innlevelse, og samtidig for en uavhengighet, i forhold til klientens virkelighetsforståelse. Dette blir et grunnlag for den samhandling som finner sted mellom hjelper og klient.

Samhandlingen må være preget av at «... terapeuten utvikler en form for empirisme i samarbeid, og etablerer en arbeidsrelasjon med en vilje til å gå sammen med klienten i en utforskende prosess» (Neimeyer 1995:114). Beskrivelsene av denne relasjonen understreker ønskeligheten av at det finner sted en bevegelse fra en asymmetrisk til en symmetrisk relasjon. I arbeidsrelasjonen er det ønskelig at hjelper og hjelpsøkende etter hvert kan opptre som medspillere.

Den hjelpsøkende har definisjonsretten

Den fremstillingen av hjelp som jeg har gitt i det foregående uttrykker et perspektiv på hva det vil si å hjelpe i en terapeutisk sammenheng hvor det er den hjelpsøkende som har definisjonsretten både i forhold til hva som måtte være vanskelig og i forhold til hvordan forholde seg til dette. Det dreier seg om hvordan hjelperen går frem for å skape forutsetninger for en samtale og for en felles utforskende prosess mellom hjelperen og den hjelpsøkende, uten forhåndshypoteser om hva han vil komme til å møte og hvordan han skal møte det. I dette møtet forsøker hjelperen å opptre mest mulig forutsetningsløst (selv om dette i en absolutt forstand er en umulig-

het). Den hjelpsøkende møtes og vurderes ikke ut fra forhåndsoppstilte kategorier. Den hjelpsøkende blir ikke gjenstand for hjelperens handlinger eller behandling, men deltaker i den dialog og samhandling som hjelperen inviterer til.

Det narrative perspektivet hører med til denne tilnærmingen. Hjelp handler i stor grad om at den hjelpsøkende rekonstruerer fortellinger om seg selv. Hjelperen orienterer seg mot at den hjelpsøkende skal gis rom og mulighet for å utvikle fortellingen(e) om seg selv. Dette står i en klar motsetning til den kontrollorienterte hjelperen som selv konstruerer fortellingen om den hjelpsøkende og som vurderer om fortellingen(e) passer for eksempel til kriterier på for dårlig eller god nok omsorg. Innenfor det perspektivet som ligger i en slik utforming av hjelpen vet hjelperen hva han skal se etter og hva han skal gjøre hvis han mener at han ser det han er ute etter.

Innenfor den dialogiske hjelperelasjonen er det den hjelpsøkende som definerer det som er problematisk. I det neste avsnittet vil jeg se på hvilke problemer som mødre ber om hjelp til å løse i sine møter med hjelpeapparatet. Hvordan passer deres ønsker om hjelp i forhold til de former for hjelp som jeg har beskrevet i det foregående?

Kunnskap som gir sammenheng, mening og handlingsmuligheter

I kapittel 5 har jeg vist hvordan mødre på et tidlig tidspunkt i forløpet av historien opplever både usikkerhet og fortvilelse over å ikke skjønne hva ulike hendelser kan bety. De tar med seg noe av denne usikkerheten og fortvilelsen til møtene med de profesjonelle hjelperne. Et svært vanlig spørsmål som mødre derfor kommer med, og som hun ønsker hjelp til å avklare, er dette: Hvordan skal hun forstå de hendelsene som hun bekymrer seg for?

Jeg var så deprimert av alle de problemene som var med barna, som jeg ikke greide å gripe fatt i, etter å ha flydd rundt til leger og sone-terapeuter og av at jeg ikke fikk noe hjelp. Jeg så ikke lyset i tunnelen. Jeg så at det var noe, men jeg så ikke hva. Og jeg prøvde alt mulig for å finne ut hva det var. Jeg husker jeg gikk på sånn PP-kontor og satt der og prata og den vanlige legen min snakket jeg med, jeg var veldig fortvila.

Mødrene i undersøkelsen som selv tar kontakt med hjelpeapparatet gjør dette fordi de opplever flere hendelser med tilknytning til deres barn som ikke er forståelige for dem og de tar kontakt med hjelpeapparatet for å få hjelp til å forstå.

Hva slags typer av kunnskap etterspør mødrene når de henvender seg til de profesjonelle hjelperne? I mødrenes ønsker om hjelp ligger det tre kategorier av kunnskap: De spør etter det som jeg vil kalle for narrativ kunnskap, det vil si en kunnskap som kan hjelpe dem med hvordan de skal forstå eller finne mening i hendelser. Når jeg bruker uttrykket narrativ kunnskap er det for å få frem at den kunnskapen de her etterspør dreier seg om å forstå hendelser innenfor rammen av narrativer eller fortellinger.

De ønsker for det andre en praktisk kunnskap om hvordan de kan handle i forhold til ulike hendelser som de har erfart og som de tenker seg at de kan komme til å erfare igjen. Kategorien praktisk kunnskap viser til at mødrene i flere tilfeller ønsker at hjelperne skal kunne gi dem noen retningslinjer for handling. Problemet deres er først og fremst at de er usikre eller vet ikke hvordan de skal handle i forhold til sitt barn

For det tredje ber de om en form for paradigmatisk kunnskap. Mødrene har forventninger om at hjelpere kan gi dem mer entydige svar på hva hendelser refererer til. Hjelperne skal kunne si at «Tilstedeværelse eller fravær av disse kategorier av hendelser, symptomer, utsagn og handlinger viser at overgrep har eller ikke har skjedd».

I det følgende vil jeg vise hvordan mødrene etterspør disse former for kunnskap og hva som mer spesifikt kan ligge i de tre kategorier av etterspurt kunnskap.

Hendelsers mening

Flere av mødrene – de fleste i denne undersøkelsen – ønsker å samtale med de hjelperne de kontakter. De ønsker samtaler hvor hjelperne engasjerer seg i en felles meningskonstruksjon. Mange av mødrene har et prosjekt om å få med seg hjelpeapparatet i en dialog om meningen med de hendelsene de har opplevd. Grunnlaget for å kunne fremstille mødrene på en slik måte ligger i at svært mange av mødrene tilkjenner sin egen usikkerhet på hva de skal tro. Deres måter å forholde seg til hjelpeapparatet på er i utgangspunktet preget av en viss åpenhet. Dette kommer til uttrykk ved at mødrene er forsiktige med å legge en bestemt mening i hendelsene og ved en

tilbakeholdenhet mot å snakke om muligheten for overgrep. Temaet er tidligere blitt utdypet i kapittel 5. Noen av dem nevner at de vil at denne forsiktigheten skal være et utgangspunkt for samtalene med hjelpeapparatet:

Og jeg sa det at nå lager vi ikke noen sak ut av dette for nå skal du huske at dette er ting som jeg bare har gått og tenkt, jeg har ikke noe uttalelser fra datteren min og hun var jo ikke noe mere enn 2 år ikke sant. Det er bare noe jeg er redd for skal skje, ikke sant.

Når moren i eksemplet over første gang tar kontakt med hjelpeapparatet ønsker hun en samtale eller en dialog for å få hjelp til å forstå det som bekymrer henne. Hun er opptatt av at ikke noen, hverken hun selv eller andre, skal trekke forhastede konklusjoner. Denne forsiktigheten mot å trekke forhastede konklusjoner finner vi hos mange av mødrene. Historiene som mødrene kommer med kjennetegnes av at mødrene er usikre på egne måter å erkjenne virkeligheten på :

Jeg synes det er forferdelig vanskelig. Det er jo bare mine, en vanlig mors observasjoner og sånn. Og jeg har bedt om å få hjelp til å få kartlagt om det er noen grunn til å handle.

Det blir viktig for mødrene å få til samtaler med hjelpeapparatet for sammen å se på hvilken eller hvilke historier som det er rimelig å forstå ulike hendelser innenfor og som gir mening for dem. Mødrene ber ikke i denne sammenhengen om at hjelperne skal komme med ferdige historier til dem. Tvert imot er det mange av mødrene som understreker hvor viktig det er for dem å få delta i denne utforskende prosessen.

De mødrene som har erfaringer med at hjelperne ekskluderer dem fra å delta i prosessen med å forstå ulike hendelser og reaksjoner hos barnet reagerer sterkt når eller hvis dette kommer frem. En av mødrene forteller at hun mottok et brev fra en lege ved et sykehus som hadde undersøkt datteren. På det tidspunktet hvor moren mottok brevet hadde hun selv en sterk mistanke om overgrep. Legen forteller i brevet at han hadde mistanke om incest. Da undersøkelsen fant sted hadde han ikke villet si noe om det. Han var ikke sikker. I brevet beklager han dette.

Moren blir først glad for å få en slik beklagelse. Men så ser hun at hun har vært holdt utenfor en prosess som kanskje kunne ha hjulpet henne til å forstå hendelser bedre, hendelser som hun ved tidspunktet for legeundersøkelsen strevde veldig med å forstå betydningen av:

Det jeg tenkte da, når jeg fikk det fra han, var at han har også liksom lurt på om det var noe, men han har ikke turt å gå videre med det da. Da var jeg veldig glad for at han hadde skrevet det, men etterpå så ble jeg veldig sinna også gråt jeg mye og syntes det var forferdelig at han ikke hadde sagt det da.

Det som retrospektivt opprører moren er at legen ikke tidligere innlemmet henne i sine bekymringer. En slik innlemmelse kunne ha gitt henne muligheter til å forstå at datteren hadde vært utsatt for overgrep, noe hun først lenge etter denne hendelsen kom frem til selv om hun hadde hatt en svak mistanke. I en lang periode etter undersøkelsen strevde moren med at datteren hadde store plager som moren ikke forstod. Hun følte en sterk hjelpeløshet fordi hun ikke forstod og fordi hun ikke klarte å hjelpe datteren. Hjelperens tilbakeholdenhet får på den måten alvorlige konsekvenser for moren og hennes datter. Hjelperens dilemma i det konkrete eksemplet er i en forstand tilsvarende det vi har sett hos mange av mødrene: Han kan komme til å se et problem som det ikke er grunnlag for, eller han kan se problemet for seint. I det første tilfellet kan han påføre en mor et problem ved å snakke med henne om det. I det andre tilfellet kan han hindre henne i å gjøre noe med problemet. «Løsningen» på dilemmaet må bygge på at dette ikke må forbli hjelperens problem. Innenfor en slik ramme må løsningen være at hjelperen inviterer til en dialog med moren hvor moren gis anledning til å komme frem med hvilke historier eller utkast til historier hun har om sin datter. I dette tilfellet kunne det hende at moren i en slik dialog selv hadde nevnt spørsmålet om overgrep.

Mødrenes ønske om at hjelperne tar del i en felles utforskning av hendelsers mening har bestemte implikasjoner for hjelperne: Mødrenes ønsker dreier seg vel så mye om at hjelperne inntar en bestemt måte å forholde seg til dem på som det at de hjelper dem på konkrete måter. Hjelperne må først og fremst være villige til å se problemet og verden gjennom mødrenes perspektiv, men uten å være låst til dette. Det innebærer at når mødrene ønsker hjelp til å forstå og handle må hjelperen forholde seg imøtekommende overfor et slikt ønske ved å vise en åpenhet overfor mødrenes opplevelse av problemet og ved å gå inn i en undersøkende prosess sammen med dem for å skape mening i de problemer og hendelser mødrene bringer med seg.

Hvordan handle i forhold til barnet?

Mange av mødrene ønsker at hjelperne sammen med dem skal utforske og forstå det som er problematisk slik at de kan handle annerledes i forhold til det. Mødrene er usikre på hvordan de skal handle i forhold til barnet sitt når barnet kommer med bestemte utsagn, når barnet viser visse typer av reaksjoner, når barnet har mareritt, og så videre:

Det er jo det som var utgangspunktet mitt også, det er for at Anna og jeg skal klare å være normale i forholdet, at vi trenger hjelp. For akkurat der trenger jeg hjelp også, for det blir jo sånn at jeg analyserer alt jeg sier til henne til slutt.

Når bekymringen for overgrep først er der melder det seg en rekke spørsmål for mødrene om hvordan de skal forholde seg til barnet. Hvordan skal de snakke med barnet sitt? Skal de forfølge utsagn og hendelser hvor barnet selv ytrer seg og hvor mødrene har spørsmål om disse kan settes i forbindelse med overgrep, eller skal de la dette ligge:

Jeg trenger hjelp fra utenforstående til å ha barnet i terapi, hjelp til å vite hva jeg skal gjøre og hva som er best for barnet i hvilken situasjon ... for det er jo mitt mål, hva som er best for han.

I en rekke situasjoner vil det kunne oppstå spørsmål for mødrene om hvor grensen mellom ulike roller går. Skal hun være en vanlig omsorgsperson for sitt barn eller skal hun bevege seg inn på et område hvor hun delvis oppfatter seg selv som en slags etterforsker? Dette kan være svært vanskelige spørsmål, særlig i de tilfeller hvor moren er den eneste voksne som snakker med barnet om mulige overgrepsrelaterte tema. Mødrenes bekymringer på dette området kan være mange; engstelse for å stoppe barnet i å formidle seg fordi hun kom til å ordlegge seg «feil», engstelse for å overse noe av det barnet formidler, bekymring for hvordan det i en rettslig sammenheng kan bli brukt mot henne at hun har snakket med barnet. Ofte vil mange av mødrenes bekymringer være reelle i den forstand at de viser til mulige faktiske fremtidige hendelsesforløp: Noen utsagn fra en mor kan stoppe et barn i å formidle noen erfaringer som det kanskje var i ferd med å fortelle. Ved en rettslig behandling av overgrepsspørsmålet kan det bli brukt mot henne hvis hun har snakket med barnet. Men det motsatte kan også bli brukt mot henne: Hvis hun har vært så bekymret for overgrep – hvorfor har hun da ikke snakket med barnet om det? Disse og liknende spørsmål om hvordan de skal forholde seg til sine barn blir viktige for mødrene å få hjelp til å avklare i samtaler med andre.

Den usikkerheten som oppstår hos mødrene i forbindelse med muligheten for overgrep kan, som i eksemplet ovenfor, bidra til å hemme en mer spontan og uforbeholden atferd mellom mødrene og barna deres. Hun ber både om at hjelperne kan bekrefte om hennes atferd overfor barnet er riktig eller hensiktsmessig og om hjelp til å avklare hvordan hun bør handle overfor barnet i hypotetiske fremtidige situasjoner. På dette området kan det være vanskelig å vite hva som er de riktige svarene. Med hjelperne burde ha kunnskaps- og erfaringsmessige forutsetninger for å gjøre mer av det som mødrene erfarer at de ikke gjør, nemlig å hjelpe mødrene ved å involvere seg i en dialog med dem for å avklare hva som kan være hensiktsmessige og uhensiktsmessige måter å forholde seg til barnet på.

Hører hendelsene hjemme i en overgrepssammenheng?

Mødrene i undersøkelsen er opptatt av å få vite om det er sant eller ikke at overgrep har funnet sted. De ønsker å få vite hvordan en del av virkeligheten er i ontologisk forstand. Er de hendelser hun forteller om uttrykk for overgrep eller ikke?

En kunnskapspåstand er sann hvis den korresponderer med faktiske hendelser. Alle mødrene som er bekymret for overgrep ber om hjelp til å få vite om det i deres tilfelle foreligger en slik korrespondanse mellom for eksempel utsagn hos barnet og overgrep som en faktisk hendelse:

Jeg vil at det skal bli utredet jeg. Finne ut om det er et eller annet, sånn at jeg er sikker på det. Det er jo ikke sikkert det er sant, men jeg slipper ikke tanken

I mødrenes situasjon foreligger også spesielle grunner til at de er opptatt av hva som er sant. Når det oppstår en bekymring for seksuelle overgrep melder også spørsmålet om barnets omsorgssituasjon seg. Barnevernet stiller dette spørsmålet og mødrene vil også være opptatt av det:

Jeg skal jo beskytte datteren min, og tenk om det har skjedd noe, da tar dem jo hun fra meg. Siden jeg ikke kan beskytte henne da, hvis det har skjedd noe.

De fleste mødre har ikke en så sterk redsel for at de skal bli fratatt omsorgen i tilfelle overgrep. Men mange bekymrer seg for om det kan skje noe med omsorgen for barnet. Mødrene kan risikere å bli gjenstand for kritiske vurderinger og for intervensjoner fra barnevernet, hvis barnevernet

kommer frem til at de gjør alvorlige feil i sine vurderinger av virkeligheten.

Mødrene har forventninger om at hjelpeapparatet sitter inne med kunnskap og metoder som kan bidra til en mer sikker viten. Mange av mødrene ønsker at barnet skal få et terapeutisk tilbud. De har en forståelse av at et slikt tilbud kan få barnet til å åpne seg og fortelle om eventuelle overgrep og på denne måten få vite sannheten:

Jeg er opptatt av at noen kan snakke med Anna og undersøke Anna og prøve å se om det er noe i de utsagnene hun kommer med eller ikke

Forventningen til og ønsket om at det finnes eksperter som kan komme frem til en mer sikker viten kan forstås på bakgrunn av den store usikkerheten de selv opplever. Flere av mødrene ønsker å komme ut av en posisjon hvor de er helt alene om å være vitner til hendelser og opplevelser og kanskje også reaksjonsmåter hos barnet.

Mange blant mødrene er opptatt av at det å fremsette bestemte påstander om hvordan en del av virkeligheten kan være kan få alvorlige konsekvenser for dem i forhold til mistenkt mann og i forhold til barn. Konsekvensen av uvissheten og av å ta feil kan være mange og negative:

Hvis det ikke er sant? Og jeg tenkte, hva står jeg til rette for da, og så tenkte jeg at disse uttalelsene som jeg kom med, som jeg sa, jeg er jo bare en vanlig mor, dette er jo bare bygget på mine observasjoner, og det er jo det jeg har bedt om å få hjelp til av faglige folk til å se om det er noe hold i det liksom.

Fordi hennes usikkerhet er så stor og fordi konsekvensene er så alvorlige om hun kommer frem til den ene eller den andre historien blir det desto viktigere for henne å ha med seg noen fagfolk i en vurdering av de ulike mulige historier som hendelsene kan forstås innenfor. Hun utfordrer hjelpeapparatet til å utforske, sammen med henne, meningen med de hendelser hun har fortalt om. Å skulle gi seg i kast med dette på egen hånd oppleves av flere av mødrene som et meget vanskelig og usikkert prosjekt.

Konklusjon

Mange av mødrene ber om hjelp til å *slå fast* om seksuelle overgrep er en faktisk hendelse. Samtidig ber de om hjelp til å komme frem til hvordan de skal *handle* både i de tilfeller hvor det er grunn til å tro at overgrep faktisk

har skjedd og der hvor det er mindre sikkert. Endelig ber de om hjelp til å forstå det som kan ha skjedd, i form av historier.

For mødrene synes det ikke å være noen motsetning mellom ønskene om å få entydige svar og ønskene om at hjelperne involverer seg i en dialog med dem. Deres ønsker om hjelp til å handle og forstå er forenlige med et narrativt og et dialogisk perspektiv på det å være en hjelper. I flere av intervjuene gir mødrene klart uttrykk for at de ønsker en samtalepartner. Ønskene om hva denne samtalepartneren skal bidra med strekker seg fra å kunne gi et klart svar på hva som kan ha skjedd til å kunne stille seg åpen for å føre dialoger med dem om hvordan hendelser og sammenheng mellom hendelser kan forstås. Mødrene kommer med sine ønsker både overfor profesjonelle helpere innenfor et kontrollorientert og regelstyrt barnevern og overfor profesjonelle helpere innenfor barne- og ungdomspsykiatrien hvor vi vil forvente at mødrene kommer til å møte en dialogisk preget helperelasjon. Når mødrene tar kontakt med barnevernet skjer dette vel så mye ut fra ønsket om å få noen å samtale med som ut fra ønsker om å få entydige svar på hva som kan ha skjedd. Hvordan hjelpen arter seg for mødrene blir gjenstand for vurderinger i det neste kapitlet. Her vil jeg se på hvordan møtet og dialogen med hjelperne fremstilles i mødrenes fortellinger.

11 Mødrenes fortellinger om dialogen med hjelpemiddelet

Innledning

Dialog brukes gjerne om en samtale mellom to. Begrepet viser også til en litterær form eller genre hvor kontrasterende filosofiske betraktningsmåter stilles opp mot hverandre gjennom de to deltakerne i dialogen. Mest kjent er kanskje Platons fremstilling i dialogs form av hovedprinsippene for sin filosofi. Noen århundrer senere tok Lucian i bruk genren. Han anvender den for eksempel i en diskusjon av et tema med tilknytning til temaet for denne undersøkelsen – om menn bør ha et kjærlighetsforhold til gutter. Her fremføres argumenter for og mot dette av to deltakere i dialogen (Foucault 1986:220).

Lucians anvendelse av dialog som litterær genre tydeliggjør to funksjoner ved genren som er relevante når vi skal se på hva som skjer i møtet eller i dialogen mellom mødre og de hjelperne de oppsøker. Dialogen kan bidra til en klargjøring av de samtalendes posisjoner, av hvilke vurderinger og forståelser de gjør gjeldende i forhold til det aktuelle temaet. Dialogen kan i neste omgang bidra til å utvikle en fastlåsthets eller en bevegelse i de samtalendes posisjoner. Rent logisk vil det foreligge tre muligheter for bevegelse eller mangel på dette: De samtalende kan bli værende ved sine posisjoner upåvirket av den andres fremstillinger. Den ene kan la seg overbevise av den andres posisjon og bevege seg mot eller til denne. Eller begge kan la seg bevege av selve dialogen mot en posisjon som er annerledes enn den var i utgangspunktet for dialogen. Disse bevegelsesmuligheter vil også foreligge når de samtalende trekker inn ulike fortellinger om samme tema i en dialog.

En dialog vil i denne undersøkelsen handle om at to (eller flere) individer ut fra forskjellige forståelser av hendelser (om innhold) gjør anstrengelser for å komme frem til (eller holde fast på) en bestemt

fortelling eller forståelse av disse hendelsene. I den grad man oppnår en felles forståelse kan vi si at dialogen har ført frem. Som Anderson og Goolishian (1988) peker på, behøver ikke en slik felles forståelse være noe endelig resultat. Den kan både være skjør og gjenstand for reforhandlinger og diskusjoner.

Spørsmålet som tas opp i dette kapitlet er hvordan denne dialogen arter seg mellom de profesjonelle hjelperne og mødrene. Er den preget av felles meningskonstruksjon og gjensidighet? Spørsmålene blir hele tiden vurdert ut fra mødrenes perspektiv og deres fortellinger om hvordan de selv forholder seg til hjelpeapparatet og om hvordan *hjelpeapparatet forholder seg til deres ønsker*. Møter de hverandre med bestemte og fastlåste fortellinger? Skjer det en bevegelse gjennom møtene mot en felles fortelling?

Disse spørsmålene er utviklet ut fra to perspektiv: Det narrative perspektivet hvor jeg ser etter meningskonstruksjoner i form av fortellinger eller narrativer; og et endringsperspektiv hvor jeg er opptatt av om mødrenes historier forteller om en bevegelse mot en form for felles perspektiv og forståelse mellom mødrene og hjelperne eller om de forblir i hver sine posisjoner og perspektiver.

Innholdet i mødrenes historier om hjelpeapparatet vil bli vurdert langs en dimensjon; åpen/lukket eller uavsluttet/avsluttet. En historie er åpen eller uavsluttet når den ikke fremstilles med et bestemt forløp og retning mot en bestemt avslutning. Når historiens forløp og avslutning er gitt vil den være lukket og avsluttet.

Dialogen eller relasjonsaspektet kommer til uttrykk i morens historie gjennom hvordan hun selv og hjelperne forholder seg til det å ha en åpen samtale om hvordan ulike hendelser kan forstås. Dialogen blir en form for forhandling hvor aktørene i dialogen bringer med seg opplevelser av hendelser og sin kulturelle eller sosiale forståelse av temaet i fokus for å se på muligheten for en felles virkelighetskonstruksjon. Temaet kan være hendelser, men det kan også være selve dialogen i form av konstruksjoner av om man er enig/uenig, om man tror det er mulig å komme frem til en felles virkelighetskonstruksjon, om man skal fortsette eller avslutte dialogen, og så videre.

Dialogen kan være mer eller mindre gjensidig. En dialog er preget av gjensidighet når begge parter engasjerer seg i en felles meningsskaping (Neimeyer 1995:243). I denne sammenhengen vil dette omfatte både en

felles interesse for å finne ut «hva», det vil si hvilke hendelser som kan ha inntruffet, og en deltakelse i en felles utforskning og meningskonstruksjon av disse hendelsene. I praksis vil disse to sider ved dialogen gå over i hverandre.

Kapitlet består av fire hoveddeler, foruten denne innledningen. I den første delen introduserer jeg noen av de fenomener som mødrene forteller om, som for eksempel hvordan hjelperne møter dem på ikke-dialogiske måter og med historier som ofte er fastlåste. I de to neste delene vil jeg følge noen av de 24 mødrene som selv tar opp bekymringen for overgrep og som kommer i kontakt med hjelpeapparatet. Her ser jeg på hvilke vilkår for dialog som hjelperne byr mødrene, slik disse fremstilles fra mødrenes perspektiv. Et gjennomgående trekk i mødrenes fortellinger er at hjelperne fraskriver seg ansvar.

I den fjerde delen vil fokus rettes mot de mødrene som blir kontaktet av hjelpere som møter dem med en bestemt bekymringshistorie. Hvilken betydning har dette for at mødrene gis anledning til å bli medforfattere av historier om hendelser i deres egne liv?

Hvordan historien lukkes til

Hva forteller mødrene om sine møter med hjelpeapparatet? Er det mulig å vise til forhandlinger om hvordan visse hendelser skal forstås? Er aktørene involvert i noen felles meningskonstruksjon i disse møtene?

Mødrenes fortellinger om møtene med de profesjonelle hjelperne vil nødvendigvis være fremstilt ut fra mødrenes eget perspektiv slik som jeg forstår dette under selve intervjuingen og i møtene med intervjutekstene. De profesjonelle hjelpernes fortellinger om de «samme» møtene og dermed svarene på spørsmålene over, kunne ha artet seg annerledes.

I undersøkelsen av spørsmålene vil jeg ta utgangspunkt i det følgende utdraget fra en av mødrenes fortellinger om et av sine første møter med hjelpeapparatet. Fortellingen viser noen av de fenomener som analysene i dette kapitlet vil ta for seg.

Så kontakta jeg PP-tjenesten for jeg lurte på om det kunne være ett eller annet. Jeg sa vel ikke incest sånn rett ut til henne, men jeg sa at et eller annet en eller annen form for misbruk, sa jeg, at hun rett og slett ikke føler seg vel sammen med sin far, at det kan være et eller annet som gjør at hun blir sånn. Og da fikk jeg beskjed om at nei, hun

savner nok heller kontakt med sin far og det at vi var separert og det at ungen merka at jeg hadde mot han og sånn, det var nok heller det som gjorde at hun ble sånn

Morens henvendelse kan leses som et ønske om å ha en dialog med hjelpeapparatet: hun kontakter hjelpeapparatet for å trekke dette inn i en samtale om det spørsmålet hun lurte på. Moren opplever at hjelpeapparatet svarer henne med en beskjed. Hun får *beskjed* om hvordan noe er. Det blir ingen samtale om de hendelser moren kommer med. Det foregår heller ingen utforskning av den meningen disse hendelsene kan ha. Det som foregår mellom moren og hjelpeapparatet har lite preg av dialog.

I møtet antyder moren en historie. Historien er ikke helt åpen, men den er definitivt heller ikke lukket. Hjelpeapparatet møter moren med en historie som er lukket ved at den har en klar avslutning. Det ligger to spørsmål i morens henvendelse: «Hva kan det være?», og «Kan det være incest?». Den profesjonelle hjelperen forholder seg som en som vet svaret. Svaret er ferdig lukket historie. Morens henvendelse blir ikke utgangspunkt for en samtale preget av gjensidighet og utforskning. Svaret fra hjelperen impliserer at det ikke er noe å utforske eller forstå og at hjelpeapparatet vet dette. Relasjonen blir dermed også definert på en asymmetrisk eller skjev måte. Det blir ingen felles meningskonstruksjon av narrativer i dette møtet.

Morens fortelling i eksemplet over omfatter noen fenomener som mange av mødrene forteller om: de ber om samtaler med hjelpeapparatet med utgangspunkt i en historie som er relativt åpen. De møter et hjelpeapparat som ofte ikke går inn i en slik dialog. I noen tilfeller møtes mødrene med en mer lukket historie som i eksemplet over. Mødrene opplever et hjelpeapparat som ikke kan eller vil samtale med mødrene om deres bekymring i dialogs form. Relasjonen blir under disse betingelser asymmetrisk ettersom det er hjelpeapparatet som sitter med makt til å definere relasjonen, hva det skal snakkes om og hvordan.

I mange av fortellingene om hjelpeapparatet blir mødrene mottakere av hjelpernes virkelighetskonstruksjoner. Det er ganske få av fortellingene som handler om en dialog hvor det skjer en felles konstruksjon av narrativer. I de fleste tilfeller er det vanskelig å oppfatte mødrene fortellingene annerledes enn at møtene med de profesjonelle hjelperne fortone seg som negative i en eller annen forstand. Det negative er knyttet til to vesentlige fenomener i møtene. Det ene dreier seg om hvordan mødrene

opplever at hjelperne på ulike måter unngår å gå inn i en dialog med dem. Det andre dreier seg om mødrenes problemer med å slippe til som deltakere i konstruksjonen av historier om viktige hendelser i deres eget liv. I de to følgende hoveddeler av dette kapitlet vil jeg vise hvordan dette unngåelsesfenomenet opptrer i ulike varianter i mødrenes fortellinger. De to delene, «Indirekte ansvarsfraskrivning» og «Fortellingene om hjelperne som fraskriver seg ansvar ...» omfatter de forskjellige variasjoner av hvordan hjelperne unngår dialogen med mødrene. I den tredje hoveddelen vil jeg se på hvordan mødrene strever med å bli medforfattere av historiene om deler av sine egne liv.

Indirekte ansvarsfraskrivning

Mødrenes fortellinger om problemene med å få i stand en dialog med hjelpeapparatet får ulike utforminger, både blant de 24 som selv tar opp bekymringen og som gjennomgås her og blant de øvrige 10. Et gjennomgående tema handler om ulike former for ansvarsfraskrivning. På forskjellige måter unngår hjelpeapparatet å engasjere seg i en dialog med hjelpesøkeren. Vi skal ta for oss noen av de ikke-dialogiske måter som hjelpeapparatet kan forholde seg på slik de fremstilles i mødrenes fortellinger.

Velvilje, men ingen dialog

Flere mødre forteller at de i mange tilfelle møtes med en form for velvilje når de har fortalt hva som bekymrer dem og hvordan de forholder seg:

Jeg møter mye assistanse egentlig, men så ... slår dørene seg igjen når jeg da, for det som stort sett går igjen er at «dette herre klarer du; du er en god omsorgsperson; mor takler dette herre bra. Så da griper vi ikke inn på noe vis». Dette herre kan godt gå et halvt år til før du får noe hjelp, for dette klarer du fint selv.

Mødrene fremstiller denne velviljen fra hjelpeapparatet først og fremst som en vegring mot å ha noe med saken å gjøre. Hjelpernes velvilje uttrykt i kommentarer om at moren klarer ting så bra kan bli en ytterligere belastning og ikke en positiv bekreftelse på at hun mestrer en vanskelig situasjon. De tilsynelatende positive kommentarene hun får oppleves mer som et krav til henne om å fortsette å være flink og ordne opp selv slik denne moren mener hun har gjort så langt:

Jeg synes jo barnevernet er forferdelig passiv.

Da bare begynte jeg å gråte fordi jeg var så oppgitt. Så sa jeg at jeg får bare høre at jeg er så sterk, jeg er sterk og jeg klarer både det ene og andre, og det er utrolig hva jeg har klart og ditten og datten sa jeg, men ... dere aner ikke hvor mye jeg tar meg sammen for i det hele tatt å klare å komme bort her for å klare å gjennomføre disse tingene.

Fremhevingen av morens styrke fungerer ikke som en invitasjon til dialog med hjelpeapparatet, men heller som et påbud om å fortsette med det hun klarer så bra for seg selv. Morens fortelling om møtet med hjelpeapparatet gir ikke inntrykk av at hjelpeapparatet strever med å se problemet og verden gjennom hennes øyne. Hun opplever at de insisterer på at hun skal akseptere deres definisjon av henne, som fra hjelpernes side sannsynligvis er ment å være støttende. For moren synes denne velviljen å få en annen mening. Istedenfor å lette henne for noe av byrden, får hun vite at hun er sterk nok til å fortsette å bære den selv.

Så lenge moren oppfattes som en god omsorgsperson kan hjelpeapparatet følge saken uten direkte å involvere seg. Barnevernets tilbaketrunkne posisjon er formelt sett i samsvar med det lovverket som regulerer barnevernets virksomhet. Så lenge moren klarer omsorgen for sitt barn på en god nok måte er det ikke behov for barnevernet. Men moren har selv kontaktet barnevernet for å få hjelp. Noe av den hjelpen hun søker dreier seg om å få en dialog om hendelser som bekymrer henne. Hvis barnevernet skal være en sentral instans i saker som handler om overgrep mot barn, og de samtidig bare engasjerer seg der hvor det stilles spørsmål ved morens omsorg for barnet, kan dette virke uklart eller forvirrende for den moren som selv frivillig oppsøker barnevernet med ønsker om hjelp.

Hjelpeapparatet bekrefter morens bekymringer og overlater arenaen til moren

Jeg fikk jo et møte med ... en fra PP-kontoret, en fra politiet og en fra barnevernet. Jeg var bekymret for den måten de (far og datter) oppførte seg på da. Det formidlet jeg jo til disse fagfolkene. Altså, de mente jo at jeg hadde grunn til mistanke da. Det mente de jo. Men ... så ble det jo bare til at jeg skulle følge med og notere.

Mødrene forteller historier hvor de formidler sine bekymringer til hjelpeapparatet. Hjelpeapparatet hører på og kommer med en tolkning. I flere tilfeller går tolkningen ut på at mor har grunn for sin mistanke eller

bekymring. De ber moren om å følge med og observere barnet. Så forlater de moren.

Selv om hjelperne bekrefter at det kan være grunnlag for mødrenes bekymringer, blir ikke denne bekreftelsen utgangspunkt for en dialog med mødrene. Hjelperne avleverer en tolkning som medfører at mødrene selv må finne ut hva det bekymringsfulle dreier seg om og hvordan de skal forholde seg til det. Som jeg vil vise seinere møter noen av mødrene hjelperne som er enda mer eksplisitte enn i eksemplet over i å foreslå for mødrene at de skal gå inn i en etterforskerrolle.

Mens noe av hjelpeapparatets ansvarsfraskrivning i mødrenes fortellinger har et preg av velvilje fra hjelpernes side, handler andre av mødrenes fortellinger om hjelperne som både fraskriver seg ansvar og er mindre preget av velvilje overfor mødrene.

Fortellingene om de usikre hjelperne

Når historier om mulige seksuelle overgrep bringes på banen er dette et svært vanskelig og ømtålig tema for mødrene, men også for hjelperne. Flere har beskrevet de profesjonelle hjelpernes problemer med å håndtere dette temaet (Summit 1989, Furniss 1991, Mossige & Jensen 1996). Temaet stiller hjelperne overfor en rekke dilemmaer hvor de riktige eller gode løsninger ikke finnes. Det er derfor kanskje ikke uventet at mødrenes historier til dels handler om et hjelpeapparat som oppleves som svært usikkert. Denne usikkerheten kan få betydning for hvordan hjelperne forholder seg til de bekymringer som noen av mødrene presenterer:

Da tok jeg kontakt med barnevernet, også snakket jeg med to stykker der. Det var et veldig spesielt møte. For jeg hadde regnet med at dette er mennesker som sitter og er vant til å få sånne henvendelser. Altså på en måte tar liksom litt sånn hånd om situasjonen. Men da følte jeg nærmest som om jeg ble sett på som et merkelig dyr og ... de sa er du kanskje litt sliten nå liksom. Jeg følte at de var veldig usikre. Og at de hadde kanskje mest lyst til å tro at dette var en hysterisk mor.

Hjelperne oppleves som usikre og lite i stand til å ta hånd om den historien moren kommer med. Hjelpernes utgangspunkt er at de ikke vet om og hva som har skjedd av eventuelle overgrep. I den forstand er det rimelig at de er usikre. Men hjelperne kommuniserer ikke direkte til moren om sin usikkerhet og grunnlaget for denne. Den usikkerheten som moren opplever hos

hjelperne uttrykkes gjennom hvordan hjelperne forholder seg til henne. For moren bidrar ikke møtet til å klarlegge hjelpernes utgangspunkt for hvordan de forholder seg til moren. Tvert imot blir hjelperne utydelige for henne.

Møtet med det usikre hjelpeapparatet blir en viktig hendelse for denne moren. Hjelpernes kommentar om at «du er kanskje litt sliten», er et tve-tydig utsagn. Mener de at hun er sliten fordi hun har et alvorlig problem å stri med eller at en slik tilstand forklarer at hun bekymrer seg ubegrunnet? Moren blir usikker på om hun kan stole på at de vil ta hennes historie på alvor. Dette blir en forutsetning for å kunne ha en dialog med hjelperne. Betydningen av at hun kan være relativt sikker på at hun kan stole på hjelperne understrekes av hennes opplevelse av egen situasjon når hun tar kontakt med hjelpeapparatet:

Og man er jo hypersårbar altså. For at jeg hadde jo holdt på med han ... ja jeg hadde jo generelt en dårlig erfaring med ikke å bli trodd, blant annet med noen felles venner og sånn, for han snakker og snakker. Og kan snu opp ned på virkeligheten, veldig elegant og med herske-teknikker.

Moren forteller en historie som både understreker for henne selv og forklarer for intervjueren hvorfor det er så viktig at hjelperne er relativt trygge på hvordan de skal forholde seg til hennes historie og at de tar hennes bekymringer på alvor. Dette blir viktig i forhold til den spesifikke historien som hun kommer med. Samtidig understreker denne moren et generelt tema for alle mødrene i denne posisjonen: deres sårbarhet for at omgivelsene ikke tar deres bekymring og historie på alvor.

Mødrenes spesifikke bakgrunnshistorier kan som i dette eksemplet gjøre dem sårbare. Samtidig kan tilgjengelige historier om temaet seksuelle overgrep i kulturen gjøre spørsmålet om sårbarhet aktuelt og viktig. Noen fortellinger om fenomenet overgrep vil i større grad enn andre farge hvordan dette fenomenet oppfattes. Jeg har i kapittel 1 pekt på at dette i vår kultur kan dreie seg om fremstillinger som gir fenomenet seksuelle overgrep mot barn en mening i retning av noe tvilsomt, usannsynlig, overdrevent.

Når noen forteller om hendelser som kan konfigureres til en tvilsom historie aktualiseres spørsmålene om å bli tatt på alvor og om troverdighet. Å ta den mulige historien som moren kommer med på alvor innebærer en dialogisk relasjon hvor hjelperne og klienten gjør en felles anstrengelse for å

komme frem til en meningsskapende historie. En sviktende eller manglende anstrengelse fra hjelpernes side kan av en mor bli forstått som de andres skepsis til henne og til det hun kommer med. Hennes historie om bekymringsfulle hendelser får en mening som defineres av forhold på ulike nivå: betydningen av hendelser i hennes egen spesifikke historie, hvilken mening som møtet med hjelperne får for henne og den mening som de gitte kulturelle historier om seksuelle overgrep mot barn gir henne.

Mødrenes posisjon er skjør i den forstand at de er usikre på og har få holdepunkter for hva som er en riktig virkelighetsoppfatning. De vil derfor være sårbare for hvordan hjelperne forholder seg til dem.

Et negativt samspill mellom mødre og hjelpere

Mødres sårbarhet blir i noen tilfeller særlig synlig når deres historie blir møtt med ulike former for skepsis eller med en alternativ historie fra hjelperne. Noen av dem reagerer i en slik situasjon ved å trekke seg unna:

Og spesielt i denne perioden da, hvis jeg møtte noe motstand så trakk jeg meg unna. Så det skulle ikke mere til enn at de sa det at jeg kunne ikke komme her sånn uten videre. Så trakk jeg meg ut.

Når en mor på denne måten trekker seg unna med sine problemer er også hun med på å bryte med en forutsetning for å få til en dialog mellom hjelperne og henne selv. Hun resignerer overfor muligheten for å få dette til. Hun kan ha rimelige grunner for å gjøre dette. Ansvarsfraskrivning hos den ene parten synes i noen av sakene å bli en av betingelsene for usikkerhet og ansvarsfraskrivning hos den andre. I samtaler om hvordan mødre kan forstå ulike hendelser kan de ut fra sitt eget usikre utgangspunkt stille seg passivt avventende og mottakende til at hjelperen kommer med egne narrative konstruksjoner. Det blir dermed ganske avgjørende om den narrative hjelperen kommer med ikke er uforenlig med mødrenes.

Noen av mødrene blir avventende og forsiktige med å fortelle sin historie til andre, av frykt for å komme i en posisjon som lite troverdige. For seg selv kan de ha kommet frem til en historie om at deres barn blir eller har blitt utsatt for overgrep. Men frykten for å ikke bli trodd gjør dem svært tilbakeholdne med å fortelle sin historie til andre. De ønsker en dialog med noen i hjelpeapparatet, men stiller seg samtidig tvilende til at de når frem med sin historie i en slik dialog:

Så spurte jeg om dem skjønnte hvorfor han var sånn og da bare sa de at det kunne jo være et eller annet som hadde skjedd under fødselen eller noe sånt noe ... ja vel, tenkte jeg, da er det ikke noe vits at jeg sier hva jeg tror at det er. Det tror dem jo ikke på allikevel.

Moren har selv dannet seg en historie, men ut fra sin frykt for å bli oppfattet som lite troverdig forteller hun den ikke. Når moren opplever at den historien hun selv har dannet seg ikke blir bekreftet, velger hun å se dette som uttrykk for at hennes skepsis har vært begrunnet. De hendelser hun kommer med er for henne selv så uvanlige at hun er redd for at andre også av den grunn ikke vil tro dem. Når hjelpeapparatet møter henne med en annen historie, ser hun dette som en bekreftelse på at hun ikke kommer til å bli trodd. Hun reagerer med å trekke seg ut av den dialogiske posisjonen. Det skjer ingen bevegelse, bortsett fra at moren beveger seg mellom en forventning om å ikke bli ansett som troverdig til en bekreftelse av at andre vurderer henne slik. Men morens posisjon i forhold til den historien hun kommer med og i forhold til hva hun forventer fra hjelpeapparatet endres ikke. Det skjer hverken endring av historienes innhold eller av relasjonens karakter. Begge historiene blir lukket, og moren forblir i en ikke-dialogisk posisjon til hjelpeapparatet.

I saker hvor spørsmålet om troverdighet lett kan melde seg blir grunnlaget for en felles enighet om historiens innhold og for relasjonens dialogiske karakter skjørt. Når en mor i utgangspunktet frykter for at hjelperne vil stille seg skeptisk til hennes historie vil en vanlig og alternativ historie fra de samme hjelperne lett kunne bekrefte en slik forventning hos henne.

Fortellingene om de uinteresserte hjelperne

Mødrene kommer med historier som kan ha betydelige negative konsekvenser for dem selv og deres familier. Hvis ikke hjelperne formidler en forståelse for dette til mødrene vil det ikke bare kunne oppleves som en mangel på interesse, men som en avvisning av personen og av historien personen bringer med seg:

Da fikk jeg en time hvor jeg satt og pratet oppe hos en av disse barnevernskonsulentene. Det møtet var ikke noe vellykket. Også kommer du opp der og skal fortelle historien din også føler du at du sitter der å forteller og forteller også sitter hun å ser på klokken og sier at unnskyld meg jeg skal til tannlegen. Da følte jeg meg veldig til overs.

Ut fra den forståelse som jeg i kapittel 10 har gitt av hva som kan ligge i det å være en hjelper, er det dennes ansvar å skape betingelsene for at klienten opplever at relasjonen er preget av gjensidighet. I historien over befinner hjelperen seg langt fra en posisjon preget av «gjensidig samarbeid i prosessen med å definere problemet». Når klienten ikke opplever at relasjonen bærer preg av en slik gjensidighet må det i første rekke vurderes om det er noe ved helperens atferd som kan gi opphav til en slik opplevelse.

I morens historie opplever hun seg til overs. Å være til overs betyr at man ikke er nødvendig; at man er overflødig og at det er unødvendig å bry andre med det man kommer med. Moren i historien opplever at hun bryr andre med noe som hun ikke burde bry dem med. Det blir hun som opplever at hun handler galt. Helperens handlinger kan i denne sammenhengen være tilfeldige, det vil si hverken uttrykk for en overveid handling eller for en handling i overensstemmelse med en bestemt og anbefalt form for praksis. Poenget med denne morens fortelling er at den understreker mødrenes sårbare posisjon når de kommer med en mulig historie om overgrep. Helperens handlinger kan lett få en bestemt mening for mødrene, nemlig at de vanskelige spørsmålene de strever med ikke er verd å bry andre med.

De uheldige former for praksis som mødrene forteller om i det foregående kan ikke settes i sammenheng med en bestemt modell eller måte å håndtere slike saker på. Likevel er det et mønster i det som fortelles. Derfor er de beskrevet her. De kan naturligvis hver for seg være tilfeldige utslag av den enkelte medarbeiders tilkortkomning. Men samtidig inngår de i et mønster som dreier seg om at helperne vegrer seg eller fraskriver seg et ansvar for å engasjere seg i den bekymringen som mødrene kommer med.

Fortellingene om helperne som fraskriver seg ansvar og stiller krav til mødrene

I kapittel 10 pekte jeg på hvordan barnevernets virksomhet styres av et regelverk som under bestemte betingelser hjemler for intervensjoner for å føre kontroll med eller frata en mor omsorgen for sitt barn. Flere av mødrene forteller historier om hvordan helperne fraskriver seg ansvar og stiller krav til mødrene. Også andre instanser, som barne- og ungdoms-

psykiatrien og PP-tjenesten som ikke selv rår over et regelverk som gir disse adgang til kontrolltiltak, kan stille krav til mødrene hvor videre rapportering til barnevernet kan være et tiltak hvis ikke kravene etterkommes. Kravene som stilles kan være mer eller mindre eksplisitte og med eller uten formuleringer av hvilke konsekvenser som følger av å ikke etterkomme kravet. Fortellingene vi forholder oss til er fremdeles de som fortelles av mødre som selv har kommet med en bekymring om overgrep og med spørsmål om hjelp til å forstå og forholde seg til hendelser.

Mor eller etterforsker?

Flere av mødrene forteller en historie som i hovedtrekk er forenlig med den følgende. En av mødrene forteller om hjelpere som virker svært usikre når de forteller moren hva hun skal gjøre:

Også sier de, at ... det er så vanskelig ... at det du bør gjøre ... det er å sende henne til faren. Se etter når hun kommer hjem om det skulle være noen sædflekker, et eller annet på klærne hennes og få henne undersøkt.

Mødrene som forteller tilsvarende historier forstår hjelperne slik at de mener at mødrene skal sende barnet til faren slik at det kan fremkomme bevis for overgrep.:

Så kom jo barnevernet med i spillet, da, og det ble snakk om at han skulle få lov til å være sammen med de og ha samvær med de for at det skulle bli bevis, liksom. Det var det de ville skulle skje i min sak, at jeg skulle la han få lov til å være sammen med de sånn at han liksom skulle trå over streken og etterlate seg spor.

Ut fra barnevernets kontrollfunksjon er det mulig å forstå at de er opptatt av å dokumentere hva som skjer av eventuelle overgrep. Men det er vanskelig å se at hjelpernes anbefalinger bygger på noen forståelse av hvilken funksjon mødre har i forhold til det problemet de står oppe i. De synes ikke å se at det er som barnets omsorgsperson at moren tar kontakt, ikke som en etterforsker – at det er morens bekymring for en del av omsorgen for barnet som er utgangspunktet for hennes henvendelse til barnevernet. Når barnevernet ber om at moren sender barnet til faren for å se om dette gir nye bevis blir det helt uforenlig med morens forståelse av hva det innebærer å ha omsorg for barnet:

Det var det jeg skulle gjøre (gråter). Kan ikke be en mor om noe sånt (gråter). Og dessuten så visste jeg at han var så slu, så om han hadde gjort det så ville han aldri utstyre henne med synlige bevis.

Moren forstår umiddelbart at en slik praksis blir helt gal. Hun kan ikke sende barnet til faren i den hensikt å fremskaffe bevis. Barnevernets forslag blir en byrde og ikke en hjelp.

Flere av mødrene forteller at de etter møter med deler av hjelpeapparatet kommer inn i en posisjon som etterforskere uten at de selv ønsker det. De opplever at dette kan komme i veien for hvordan de vanligvis ivaretar omsorgsrollen som mor for sitt barn. Hjelperne som kommer med denne type forslag forholder seg til en helt annen type logikk enn den som mødre følger i sin omsorgspraksis. For mødrene dreier det problemet de står overfor seg i stor grad om et omsorgsproblem. Hjelperne handler som om det dreier seg om et strafferettslig problem. Som Gilligan (1993) viser i sin analyse av hvordan kvinner konstruerer «moralproblemet» er det en motsetning mellom de typer av logikk som ligger til grunn for de to forskjellige former for praksis: «Thus the logic underlying an ethic of care is a psychological logic of relationships, which contrasts with the formal logic of fairness that informs the justice approach» (s 73). Å gjøre det riktige i rettslig forstand, som for eksempel å fremskaffe bevis for at en straffbar handling har funnet sted, blir uforenlig med mødrene omsorgsetikk.

Når hjelperne har kommet med sitt råd om at mødrene skal gå inn i en form for etterforskning, trekker de seg tilbake og overlater problemet og arenaen til mødrene. For mødrene fungerer dette slik at de blir de eneste som får et ansvar for å finne ut av saken. Først når eller hvis mødrene kan komme med mer informasjon, kan kanskje hjelperne komme på banen igjen. I Sosialdepartementets veileder (1992) «Seksuelle overgrep mot barn» heter det: «Hvis mødre med vitende og vilje sender barn på besøk til en far som det er grunn til å tro misbruker dem seksuelt, så kan barnevernet gripe inn og ta omsorgen fra moren» (s 51). I historiene ovenfor er overgrep en mulighet som mødrene er bekymret for, men usikre på, og som barnevernet heller ikke utelukker. Dermed oppstår den paradoksale situasjonen at barnevernet ber moren om å gjøre noe som bringer henne i en posisjon som hun ut fra et omsorgsperspektiv kan kritiseres for av dem som kommer med forslaget.

Barnevernets funksjon er å føre kontroll med om et barn får god nok omsorg. Det lar seg kanskje gjøre å forstå deres forslag som eksempel på en utøvelse av denne funksjonen. Men mer nærliggende er å se den som et uttrykk for at barnevernet forveksler sin kontrollfunksjon med politiets etterforskningsfunksjon. Her er det overordnede å finne bevis for at straffbare forhold foreligger. Det er forskjell på den kontrollfunksjonen som er knyttet til barnevernet og politiets virksomhet som etterforskere. Barnevernet skal ikke avdekke straffbare forhold, men gjøre vurderinger av om den omsorg som et barn utsettes for er god nok ut fra bestemte kriterier. Gjennom den praksis som beskrives i noen av mødrenes fortellinger tar barnevernet et skritt over på en arena hvor det ikke hører hjemme. Barnevernets forslag kan trekke mødre inn i en etterforskningsrolle som både kan oppleves som byrdefull og som kan komme i veien for et spontant omsorgsforhold til barnet.

Grenseoppgangen mellom barnevernets og rettsvesenets arenaer kan noen ganger være uklar. Dette kan særlig være tilfelle når den mulige omsorgssvikten kan omfatte straffbare handlinger som seksuelle overgrep. Men hjelpernes egen praksis kan også bidra til å gjøre grensene diffuse. Dette kan skje når barnevernet blir særlig opptatt av å få frem rettslige bevis. Barnevernets praksis blir her ansvarsfraskrivende i dobbel forstand: De forholder seg ikke til det problemet som moren kommer med som er et omsorgsproblem (hvordan hun skal forstå og forholde seg til hendelser som skjer i forhold til hennes barn); og de overlater til moren å finne ut av problemet.

Sanksjoner mot mødre hvis de ikke innfrir barnevernets krav

I de foregående fortellingene stiller hjelperne krav til mødre. I disse fortellingene er det ikke et tema at det kan få konsekvenser om mødre ikke innfrir kravene. En vanlig fortelling mødre presenterer er varianter av den følgende: En mor kommer etter hvert i kontakt med en kommunal samarbeidsgruppe, en tverrfaglig gruppe bestående av fagfolk fra ulike lokale etater. Moren forteller om flere hendelser som hun ikke er helt sikker på betydningen av. Hun tar kontakt for å få hjelp til å forstå og hjelp til hvordan hun skal forholde seg. Etter møtet forteller moren at hun får denne tilbakemeldingen:

So-teamet synes dette er forferdelig sterkt og at jeg har deres fulle støtte og at jeg ikke bør sende barnet til barnefaren. At jeg skulle si det til han.

Hjelperne tolker morens fortelling som en historie om overgrep. Deretter trekker de bestemte konklusjoner om hva moren bør gjøre. Moren og hjelpeapparatet tillegger hendelsene forskjellig mening, og de har ulik oppfatning av hvordan det skal handles. For moren blir dette problematisk fordi hun stilles overfor et krav om å handle på en bestemt måte som hun ikke kan stå inne for. Forskjellig forståelse av hvordan hendelsene kan konfigureres og hvordan det skal handles kan få alvorlige konsekvenser for moren.

Moren forteller at teamet gjør det klart for henne at hun har valget mellom å vise at hun kan ta hånd om barnet på den måten samarbeidsgruppen har foreskrevet eller la barnevernet overta omsorgen:

Nei, hvis ikke jeg var sterk nok til å ta hånd om det, så ville barnevernet etter hvert komme inn å ta hånd om det. Det var det som ble sagt, at det var mange avgjørelser vi måtte ta for våre barn .

I morens fortelling stilles hun overfor valget mellom egen uferdig og åpen historie og hjelpernes mer definitive historie og de intervensjoner som følger av denne virkelighetsforståelsen. Hjelpernes utsagn overfor moren gjør en dialog svært vanskelig. Hjelperne presenterer en virkelighetskonstruksjon og krever at moren aksepterer denne og handlingene som følger av den. Deres utsagn snevrer inn både forståelsesmuligheter og handlingsrom for moren. Fra hjelpernes side inviteres det hverken til en dialog om virkelighetskonstruksjon eller om hvordan det kan være hensiktsmessig for moren å handle.

En slik måte å bli møtt på av profesjonelle hjelpere finner vi i flere enn denne ene morens fortelling. Disse mødrene opplever at det er meget vanskelig å få til en dialog preget av gjensidighet. Forsøk fra mødrenes side på å ta opp en dialog om det som er viktige tema for dem, kan oppfattes som forsøk på å gå på tvers av hjelpernes direktiver og i verste fall utløse de sanksjoner som nevnes.

I noen situasjoner vil det være en del av barnevernets oppgave å klargjøre for omsorgspersonen hva som for barnevernet er en rimelig virkelighetskonstruksjon og hvordan det må handles ut fra denne. Noen medarbeidere innenfor barnevernet kunne ha fremstilt saken i eksemplet

over slik. Spørsmålet er hvor hensiktsmessig en slik handlemåte er. Ved å handle slik risikerer en å miste muligheten for å etablere en dialog med moren og for å etablere et samarbeid med mor (og barn). En felles utforskning og meningskonstruksjon av det problemet moren kommer med kan bli vanskelig å få til.

Vurderingene av dette avhenger av hvilket perspektiv hjelperen har på arbeidet sitt. Hvis vi forstår hjelp som terapeutisk hjelp, beskrevet i foregående kapittel, fortøner ikke handlemåten seg som særlig hensiktsmessig. Heller ikke hvis den vurderes ut fra hvilke konsekvenser denne måten å bli møtt på får i den aktuelle saken.

I fortellingen over stiller hjelperne moren overfor et krav om å være sterk nok. Hjelpernes virkelighetskonstruksjon innebærer at om moren sender barnet til faren, er hun ikke sterk nok og svikter i sin omsorg for barnet. Moren forteller at hennes måte å skaffe seg et større handlingsrom på blir ikke å akseptere denne virkelighetskonstruksjonen:

Nei så jeg sa til henne, jeg kan være sterk nok når det gjelder, sa jeg. Men jeg sa også at jeg er fullstendig klar over at det å være foreldre medfører en del vanskelige avgjørelser, men det er liksom ikke det dreier seg om her.

Moren holder fast ved sin fortelling. Det dreier seg om hendelser som hun fremdeles er usikker på betydningen av og derfor kan hun heller ikke handle slik hjelperne foreskriver:

Jeg tror at jeg velger å følge min egen intuisjon sa jeg. Og det er at jeg føler at det er rett nå å sende henne til han.

Dette er ingen lett avgjørelse å ta. Hun er klar over at hun løper en viss risiko for at barnevernet kan reise tvil om hennes omsorgsevne, eller «... om morens evne, vilje og mulighet til å beskytte sitt barn mot flere overgrep ...» (Sosialdepartementet 1992:51). Hun ser at historien videre kan få et alvorlig forløp gjennom det valget hun tar:

Som jeg sa da, det jeg er redd for ved å følge mitt eget valg, er jo det at jeg skal bli nærmest umyndiggjort ovenfor mitt eget barn fordi jeg ikke følger deres råd

Dette er en fortelling hvor to forskjellige konstruksjoner av virkeligheten stilles opp mot hverandre; barnevernets om at overgrep er sannsynlig og at moren svikter sin omsorg ved å sende barnet til faren; morens om at hun

ikke vet sikkert nok om overgrep har skjedd og at hun ikke har grunnlag for å la være å sende barnet til faren.

Det er også en fortelling om barnevernets mulige sanksjoner hvis ikke deres konstruksjon aksepteres av den andre. Ved at barnevernet nevner disse sanksjonsmidlene kan dette bli et brudd med forutsetninger for en gjensidig dialogisk relasjon. Moren på sin side kan bare fremme sin virkelighetskonstruksjon ved å insistere på en fortsatt dialog og få barnevernet til å forholde seg til hennes fortelling og den virkelighetskonstruksjon som ligger i denne. Men det kan være, som moren forteller, et vågsomt prosjekt.

Et sentralt problem; hvordan moren skal forholde seg til de antatte seksuelle overgrep, overlates også til moren selv. Når hjelperne har gjort sitt, definert problemet og pekt på hva moren skal gjøre og på mulige sanksjoner hvis hun ikke gjør dette, trekker de seg tilbake og moren blir alene på arenaen. Det blir hun som må finne ut hvordan hun eventuelt skal nekte faren samvær, hva hun skal si, hvordan hun skal forholde seg til de reaksjoner hun forventer fra faren, hva hun skal si til sitt barn, og så videre.

I fortellingen over er det moren selv som kontakter hjelpeapparatet og ber om hjelp. Sannsynligvis ville ingen andre enn moren ha tatt opp bekymringen for overgrep om ikke hun selv hadde gjort det. For moren virker det uforståelig at hjelpeapparatet stiller med krav og sanksjoner mot henne så lenge det er hennes bekymring for omsorgen for barnet som er bakgrunnen for hennes kontakt med hjelpeapparatet.

Barnevern som truer hvis det hindres i sin ansvarsfraskrivning

Barnevernets ansvarsfraskrivning kombineres noen ganger med trusler mot dem som prøver å få dem på banen:

Da sa de jo at hvis de skulle inn i saken så kunne det jo være at de fant ut at de kom til å overta omsorgen for barna da.

Ut fra morens fortelling er det naturligvis ikke mulig å vite om hjelpernes atferd er intensjonal: at de handler slik for å unngå å bli involvert. Men den eneste forklaringen moren selv kan se er at hjelpernes atferd har en slik intensjon:

Nei, jeg tror det var fordi de skulle bli kvitt oss egentlig.

Moren forteller om det hun opplever som hjelpernes gjentatte vegringer mot å involvere seg i det problemet hun kommer med. Når mødre som i tilfellet over, forstår en handling fra hjelpernes side som en direkte ansvarsfraskrivende intervensjon er dette naturligvis ikke en objektiv dom over hjelperne. Moren i eksemplet forsøker å forstå hjelpernes handlemåte. Hun oppfatter barnevernet slik at de ikke kan gå inn i en sak som de definerer som en samværssak ut fra det regelverk som gjelder for barnevernet og dessuten at det kan innebære en viss risiko for morens omsorg hvis de går inn i saken. Selve plottet, det som for moren gir en slags mening og sammenheng i barnevernets handlinger, blir at hjelperne synes at saken blir for vanskelig og at de ønsker å komme seg ut av den. Moren forteller om ansvarsfraskrivning både fra barnevern og barne- og ungdomspsykiatri. Ansvarsfraskrivningen blir mulig å forstå for moren som uttrykk for at disse hjelpeinstansene strever med å holde seg utenfor den vanskelige rettslige siden av saken.

Noen av mødrene forteller om hjelpere som eksplisitt begrunner sin ansvarsfraskrivelse med at saken først må avklares rettslig. Mødrenes fortellinger om sine møter med disse hjelperne vil jeg se nærmere på i det neste avsnittet.

Avgrensninger begrunnet ut fra de rettslige aspekter ved problemet

En mor forteller om stor bekymring og usikkerhet etter flere utsagn fra barnet. Hun tar kontakt med BUP:

Det som skjedde var at hun begynte å snakke til meg. Sånn først små drypp og så prøvde jeg å få henne inn på barnepsykiatrien, BUP. De ville ikke ta imot henne. Nei, de tok ikke imot barn når mødre anklaget fedrene for incest, fikk jeg beskjed om.

Når moren ber om hjelp for å forstå hendelser hennes barn har fortalt om henvises hun av BUP til den juridiske arenaen. BUP er ingen aktuell samtalepartner for henne. Moren er utvilsomt opptatt av å avklare hva som har skjedd, men hun er også opptatt av å få en dialog med BUP om de hendelser hun har opplevd. I morens fortelling betrakter BUP saken som et rettslig problem som derfor hører hjemme på den rettslige arena. Hvis en mor bekymrer seg for om barnet kan være utsatt for overgrep fra faren må hun gå til rettsvesenet.

Det oppleves som en avvisning av moren at BUP, som vanligvis gir terapitilbud, bare forholder seg til det rettslige og ikke til morens ønske om dialog. Det er vanskelig for moren å forstå hjelpernes beveggrunner for dette. Er det slik at BUP ikke kan gi hjelp før det rettslig er slått fast hvordan virkeligheten er? Det ville i så fall bety at denne instansen som gir et behandlingstilbud som er frivillig, baserer sin virkelighetskonstruksjon på det som en helt annen og forskjellig instans kommer frem til. Dette reiser spørsmål om det er rettsvesenet som skal definere hvilken virkelighet en hjelpeinstans som BUP skal forholde seg til. En slik regel ville gjøre det svært vanskelig å utvikle en relasjon mellom hjelper og klient preget av felles utforskning og meningskonstruksjon.

Avgrensningen i eksemplet over er ikke et særskilt tilfelle. I en av mødrenes fortellinger får hennes barn et terapitilbud. Terapeuten synes å ha en vurdering av at barnet kan være utsatt for overgrep og formidler dette til moren på en måte som virker forvirrende på moren:

Og da mente hun da som jeg hadde kontakt med at hun måtte være utsatt for overgrep. Men så sa de at det hadde ikke jeg lov å si. De mente vel siden hun ikke hadde sagt noen ting da. Og de sa at ... de skulle skrive noe. Det kom aldri noen papirer.

I morens fortelling er det særlig én hendelse som blir uforståelig for henne. Hjelperne presenterer én virkelighetskonstruksjon, en bestemt historie, for moren. Den neste hendelsen er at hun får høre at hun ikke skal forholde seg til denne konstruksjonen på annen måte enn ikke å snakke med noen om den. Hjelperne pålegger henne et forbud mot å gå inn i en dialog med andre om den mulige virkelighetskonstruksjonen som hjelperen holder opp for henne.

Når moren intervjues har hun fremdeles ikke kommet frem til en forklaring på hjelperens utsagn, selv om hun ser en mulig forklaring («De mente vel ...»). Forbudet mot «... å si det» synes også å gjelde for hjelperen. En mulig forståelse av dette forbudet kan være at hjelperen mener at det ikke er legitimt å gjøre overgrep til et tema i hjelper/klientrelasjonen før det foreligger en dom fra rettsvesenet som slår fast at overgrep er bevist.

Ved en slik forståelse tillegges rettsvesenets måter å konstruere virkeligheten på, som i det foregående eksemplet, en sannhetsverdi som er større enn sannhetsverdien av det som finner sted i relasjonen mellom moren og terapeuten eller mellom terapeuten og barnet. Vegringen hos

hjelperen i denne fortellingen kan forstås som et uttrykk for hjelperens manglende refleksjoner over hva et rettslig og hva et terapeutisk perspektiv innebærer. Hjelperen synes ikke å ha avklart for seg selv om den samme type virkelighetskonstruksjon gjelder innenfor begge systemer. I den grad hjelperen måtte ha avklart dette blir det ikke formidlet til moren. Det som kan være uttrykk for en manglende refleksjon over forskjeller mellom hvordan ulike systemer konstruerer den virkeligheten de forholder seg til, får som konsekvens at det settes forbud mot en dialog mellom moren og hjelperne om temaet seksuelle overgrep.

Rettsapparatet og behandlingsapparatet konstruerer virkeligheten forskjellig ved hjelp av ulike kategorier. Forskjellen avspeiler blant annet at de skal ivareta forskjellige funksjoner. Den enes konstruksjoner kan ikke i seg selv ha en større gyldighet enn den andres: «It follows from this that true statements made in terms of human categories typically do not predicate properties of objects in themselves, but rather interactional properties that make sense only relative to human functioning» (Lakoff & Johnson 1980:164–165). Når en rettsinstans bruker kategoriseringen «ikke objektive» om et materiale som legges frem i retten så er dette ut fra en vurdering av hva som skal til for at retten skal basere en fellende dom på disse funn. Når en mor kategoriserer «det samme» materiale som «bekymringsfulle hendelser» gjøres en slik kategorisering ut fra at hun forholder seg til dette som barnets omsorgsperson. Når en behandler velger å bruke kategoriseringen «bekymringsfulle hendelser» kan det være ut fra en vurdering av at disse hendelsene kan oppleves på måter som hemmer eller forstyrrer barnets psykologiske fungering.

Særlig i arbeid med så kompliserte problemer som seksuelle overgrep mot barn, hvor hjelpeinstanser med ulike funksjoner kan være involvert, blir det viktig at hjelperne utvikler en forståelse for forholdet mellom instansenes funksjoner, deres virkelighetskonstruksjoner i form av for eksempel kategoriseringer, og hva som gjelder som gyldig eller valid kunnskap for den enkelte hjelpeinstansen. Det som kan være valid kunnskap for en terapeutisk praksis vil ikke nødvendigvis være en valid kunnskap for en rettslig praksis. I mange av mødrenes fortellinger finner vi lite av en slik forståelse blant de mange hjelperne som mødrene forteller om.

Moren i fortellingen forlater hjelperen uten noen dialog og uten noe bidrag fra hjelperen til å skjønne hvorfor det ikke kan bli noen dialog om temaet overgrep. På samme måte som mødrene i de to foregående eksemp-

lene sitter vi fremdeles med et ubesvart spørsmål om hvorfor hjelperne forholder seg som de gjør. Foreløpig lar vi spørsmålet ligge.

Ikke mitt, ikke ditt og ikke vårt bord

Vegringen er et utvilsomt kjennetegn ved mødrenes fortellinger om møtene med hjelperne. En mor forteller at barnevernet mener at barnet bør gå til psykolog slik at det kanskje kan fortelle noe mer om eventuelle overgrep. Men barnevernet selv gjør ikke noe for å hjelpe moren til å få kontakt med psykolog. Det er hun selv som må ordne dette. Hun henvender seg etter tur til to barne- og ungdomspsykiatriske poliklinikker, her omtalt som BUP I og BUP II, men møter stengte dører:

Men BUP I kunne ikke gjøre det. Og BUP II, de kunne ikke ta det for det var ikke deres distrikt. Også ringte jeg barnevernet på (stedsnavn) for å høre om de kunne hjelpe meg, men det var ikke noe barnevernsak, så de kunne ikke.

Vegringen begrunnes, i den grad det skjer, med formaliteter. Også for denne moren blir det et tilleggsproblem at hun ikke skjønner hjelpeapparatets vegring. Mødrene i sin hjelpsøkende posisjon er sårbare for handlinger fra hjelperne som oppleves som avvisinger. Derfor blir det viktig for dem å finne forklaringer på disse handlingene. Moren som i eksemplet ovenfor har opplevd flere avvisinger, finner etter hvert frem til et svar på spørsmålet:

Så der fikk jeg ikke noe hjelp. Og det som kanskje gjorde at jeg skjønnte at jeg var alene i verden det var når jeg tok kontakt med Støttesenteret mot incest i Oslo. Jeg var alene.

I kontakten med støttesenteret får hun høre andre mødres fortellinger om hvordan det er å være mor til et mulig overgrepsutsatt barn. Disse fortellingene sier henne at det å være mor i en slik situasjon blant annet handler om å være alene. På den måten finner hun iallfall en fortelling som hennes erfaring i forhold til hjelpeapparatet passer inn i.

Selv om denne moren har funnet en måte å forstå egne erfaringer på klarer hun ikke helt å slå seg til ro med å skulle forbli alene om det kompliserte problemet hun strever med. På 4-årskontroll hos helsesøster forteller moren sin historie og helsesøsteren skaffer henne time hos en psykolog. Moren øyner muligheter for å få hjelp, men bringes fort tilbake til utgangspunktet av et hjelpeapparat som hindrer henne i å få noen hjelp:

Og da fortalte jeg om mine følelser ovenfor barnevernet. Også gikk hun til barnevernskonsulenten og fortalte det, så ringte barnevernskonsulenten hjem til meg og lurte på hva det var jeg hadde sagt ... for da hadde jeg liksom gått bak ryggen dems. Det var jo henne jeg skulle kontakte. Også denne psykologen, hun vil jo da i ettertid at jeg skulle kontakte barnvernskonsulenten, men jeg ønsket å snakke med denne psykologen fordi barnet mitt hadde sånn forferdelig aggresjon, så jeg visste ikke hvordan jeg skulle takle han. Og en barnevernskonsulent hadde ikke akkurat så veldig mange gode råd å komme med

Som genre betraktet har morens fortelling preg av det tragiske. Den har et forløp som en regressiv narrativ. Etter hvert som hovedpersonen kommer i kontakt med flere hjelpere og ber om hjelp desto mer håpløst opplever hun at det er å få denne hjelpen. Barnevernet, som tidligere har svart mor at dette ikke er en barnevernsak, kritiserer moren fordi hun ikke tar kontakt med dem, men henvender seg til psykologen. Denne begår i sin tur et tillitsbrudd i forhold til moren. Måten som de to instansene forholder seg til hverandre på gjør det vanskelig for moren å ha et tillitsforhold til noen av dem, noe som er en forutsetning for enhver utforskende dialogisk relasjon. Så langt er utvilsomt fortellingen tragisk for moren. Begge instansers handlinger i forhold til moren har som konsekvens at de hindrer moren i få hjelp til å snakke om, forstå og forholde seg til den historien om mulige overgrep som hun kommer med.

Hjelpeapparatets handlinger virker ikke særlig overveide i denne fortellingen. Det vil være mulig å forklare handlingene som uttrykk for individuelle egenskaper ved helperne som manglende kompetanse, udyktighet og så videre. Men vi kan også forstå dem som et uttrykk for et prinsipp i slike overgrepssaker, nemlig at hvis noen instans skal involveres i saken så skal dette være barnevernet. Dette prinsippet er, som nevnt i kapittel 10, nedfelt i retningslinjer fra flere departementer for det tverretatlige samarbeid i seksuelle overgrepssaker (Rundskriv Q-9/95).

Når samarbeidet mellom hjelpeinstanser virker ansvarsfraskrivende

Noen ganger synes dette prinsippet å bli håndhevet enda mer rigorøst enn i de foregående fortellingene. Barnevernet sitter på saken og moren venter på et terapeutisk tilbud til barnet fra barne- og ungdomspsykiatrien uten å få det. I en slik sak begynner morens fortelling på den vanlige måten.

Barnet viser en atferd og kommer med utsagn som moren ikke helt forstår og hun bekymrer seg for om det kan være utsatt for seksuelle overgrep. Hun ønsker å få hjelp til å forstå hendelsene og til barnet og tar kontakt med BUP. Først drøyer det en stund uten at hun hører noe fra BUP:

Og ... så fikk jeg beskjed om at de ikke ville ta inn Marte fordi at barnevernet skulle ta saken selv.

Moren opplever ikke at det gis noen begrunnelse for dette. Så skjer det lenge ingenting. Moren blir stående alene med det som hun bekymret seg for. Samtidig opplever moren nye bekymringsfulle hendelser:

Det skjedde ingenting. Marte hadde samvær og hun fortalte, ja, hun fortalte om flere ting, hun hadde vondt i rumpa, hun ... hun ville ha plaster i tissen og krem og alt sånn

I morens fortelling er det ingen som snakker med barnet og mor får heller ikke tilbud om samtaler hvor hun kan snakke med noen om sine bekymringer. Barnevernet har overtatt ansvaret for saken. Moren ønsker fremdeles et terapeutisk tilbud til datteren og når moren via Aker sykehus på nytt henvender seg til BUP så er svaret at BUP kan komme inn i bildet når saken er rettslig avklart:

BUP sa at barnevernet har ansvaret for Marte. Det er det svaret jeg har fått ja. Og BUP ... altså det notatet jeg har fra barnevernet sier at BUP kan gå inn når incest er bevist.

I likhet med hva vi har sett i fortellinger fra andre mødre blir rettsvesenets virkelighetskonstruksjon avgjørende for om BUP kan tre inn på arenaen. Fortellingen handler også om et samarbeid mellom de to instansene. Resultatet av dette samarbeidet blir for moren og barnet at de avskjæres fra å få hjelp fra den behandlingsinstitusjonen som moren først kontaktet og som kan gi den type hjelp som moren ba om.

I det foregående har jeg presentert to fortellinger som til dels har det samme hendelsesforløpet: Mødrene kontakter hjelpeapparatet frivillig med ønsker om hjelp; de avskjæres fra å ha kontakt med den instans som gir slik frivillig hjelp; de pålegges derimot å ha kontakt med barnevernet som imidlertid ikke gir dem noe av den hjelpen de ber om; barnevernets inntreden bidrar til en fastlåsing av sakene ved at mødre ikke kommer videre og får den hjelpen de ønsker. Mødrene forstår ikke hjelpeapparatets praksis. Dette blir en tilleggsbelastning for dem. Det er heller ikke lett for andre å forstå hjelpernes handlemåte. Når denne praksis går igjen i flere av

sakene blir mangel på faglig dyktighet hos hjelperne ingen tilstrekkelig forklaring. I det neste avsnittet vil jeg drøfte en annen mulig forklaring.

Dilemmaer i spenningsfeltet mellom hjelp og kontroll

Kan det være slik at medarbeidere i barnevernet synes det er enklere å arbeide hvis relasjonen til klienten ikke er basert på et frivillig grunnlag, men på et grunnlag som ut fra barnevernloven hjemler for kontrollerende intervensjoner fra barnevernets side? I Sosialdepartementets veileder (1992) heter det, med referanse til barnevernloven, at hvis «... det ikke kan reises tvil om morens evne, vilje og mulighet til å beskytte sitt barn mot flere overgrep og forebyggende tiltak også synes overflødige, vil det være unødvendig å gjennomføre en undersøkelsessak» (s 51). Det finnes vel neppe noen foreldre som ved mistanke om seksuelle overgrep fra den andre forelderen er i stand til å gi noen absolutt sikker garanti mot nye overgrep.

Jeg har tidligere pekt på at en mor stilt overfor en mistanke om seksuelle overgrep mot sitt barn fra faren, kan ha mange svært forståelige grunner til å tvile på dette. Rent teoretisk kan det derfor alltid reises noen grad av tvil overfor en hvilken som helst forelder i en slik situasjon. I så fall skulle det være grunnlag for å opprette en undersøkelsessak med en ikke-frivillig relasjon mellom moren og barnevernet i de fleste overgrepssaker hvor en av barnets foreldre er mistenkt.

Sosialdepartementet (1992) ser likevel at det noen ganger kan være en fordel å ikke opprette undersøkelsessak: «Fordelen ved dette er at moren ikke vil behøve å føle seg krenket» (s 51). Sitatet uttrykker en erkjennelse av at det kan være en motsetning mellom et kontrollperspektiv og en hjelperelasjon basert på frivillighet. Denne motsetningen antydes også i rundskriv Q9/95 : «I behandlings- og rådgivningsarbeid er dessuten tilliten til behandlerens konfidensialitet en viktig forutsetning for at pasienten/klienten vil legge frem sine personlige forhold» (s 5). For hjelpernes mulighet til å etablere en god relasjon til den de skal hjelpe har det naturligvis en viss betydning om denne personen opplever seg som krenket, gjort til gjenstand for kritiske vurderinger eller møtt med den åpenhet som ligger i vår fremstilling av en dialogisk hjelperelasjon.

Men for barnevernets utøvelse av sine kontrollfunksjoner kan dette dialogiske perspektivet bli underordnet: «Ulempen er at barnevernet vil

være mindre beredt til å fange opp situasjonen, hvis den likevel utvikler seg uheldig i forhold til barnet og tiltak blir nødvendige. Det er også uheldig at barnevernet her ikke føler seg like forpliktet til å gjøre en selvstendig vurdering i saken, slik at feilvurderinger i større grad er til stede» (Sosialdepartementet 1992:51). Ved å basere relasjonen på frivillighet mister barnevernet noe av muligheten for å utøve en kontrollfunksjon. Ut fra slike vurderinger vil det være viktigere at barnevernet kan ivareta sine kontrollfunksjoner enn å utvikle en dialogisk relasjon. Slik er det mulig å forstå barnevernets praksis i mødrenes fortellinger.

Dette kontrollperspektivet synes noen ganger å bli det overordnede i saken som helhet: Når det er etablert et samarbeid med andre hjelpere hvor relasjonen mellom klient og hjelper baserer seg på frivillighet, trer disse hjelperne noen ganger ut av saken fordi barnevernets kontrollutøvelse er den viktigste intervensjonen i øyeblikket. For mødrene blir de en del av det kontrollerende hjelpeapparatet fordi de samarbeider med og er forpliktet til å gi opplysninger til barnevernet. Derved kan mødrene bli avskåret fra å få hjelp som de opplever som basert på frivillighet i den svært vanskelige situasjonen de befinner seg i.

Når andre enn mødrene selv kommer med historien

Barnevernets bekymringshistorie presses på mødrene

Hittil har jeg knyttet analysene til intervjuene med de 24 mødrene som selv tar opp bekymringen for overgrep med profesjonelle hjelpere. I det følgende skal vi se nærmere på noen av fortellingene til 10 av mødrene hvor andre enn mødrene selv i utgangspunktet kommer med en mulig historie om overgrep. Finner vi tilsvarende eller forskjellige fenomener med hensyn til hvordan møtet med hjelperne oppleves i de to gruppene?

Det er ikke slik at disse 10 mødrenes fortellinger er kvalitativt forskjellige fra de andre mødrenes fortellinger. I noen av de 10 mødrenes fortellinger trer enkelte fenomener tydeligere frem. Noen av dem strever med å gjøre sin stemme og sine fortellinger gjeldende i møte med hjelperne. Her er det hjelperne som i utgangspunktet kommer med et utkast til en historie. Noen av mødrene i disse sakene forteller hvordan de opplever

å bli satt utenfor når historien om noen vesentlige hendelser i deres liv skal konstrueres:

Men jeg følte i hvert fall sjøl at jeg hadde ingen påvirkningsmulighet til å begynne med og jeg hadde ikke kraft eller fantasi i meg engang til å tenke at jeg kunne stå opp imot det til å begynne med. Og da var det jo akkurat som om det var avgjort, at dette er en sak som ruller sin gang. Sånn følte det.

Moren forteller om flere forsøk på å få delta i utformingen av historien. En bekymringsmelding fra barnehage til barnevern handler om forskjellige hendelser som barnevernet tolker som en historie om overgrep. Moren ber om å få delta i forhandlinger om meningsinnholdet i disse hendelsene før de konfigureres til en bestemt historie:

Men når vi kom på barnevernet så vet jeg at jeg i hvert fall prøvde flere ganger å si at går det ikke an å gå igjennom denne bekymringsmeldingen til barnehagen først, før dere går videre på å lage noen sak utav dette her? Og det var helt umulig.

Morens forsøk på å bli regnet med som en deltaker i forhandlingene om hendelsenes mening fører ikke frem. Moren blir utfordret på hvordan den sosiale virkeligheten kan forstås. Men hun får ikke anledning til å møte denne utfordringen.

Barnevernets historie krever bestemte handlinger fra moren

En bekymringsfortelling fra barnevernet kan få bestemte konsekvenser for moren. Ut fra sin fortelling kan barnevernet mene at en mor skal handle på bestemte måter som i det følgende tilfellet:

Barnevernet forlangte at jeg skulle ta ut separasjon. Jeg hadde valget mellom mannen og barna. Det så jeg ikke så klart til å begynne med, men etter hvert så begynte jeg å skjønne det. Og det var de veldig klare på at de ville ta barna og sette dem i annen omsorg hvis jeg hadde valgt å ta mannen hjem igjen inntil saken var avsluttet. Så da hadde de hentet ungene. Dette fikk jeg en veldig klar oppfatning av. Jeg forsøkte å få det bekreftet etterpå, og det var ikke feil. Det er en ganske dramatisk opplevelse. Jeg følte det jo som det var, hverken mer eller mindre. Ja vel, da gjør jeg sånn. Da skjøv jeg mannen min ut i mørket og så tok jeg vare på ungene.

Når barnevernet eller en annen hjelpeinstans først nevner bekymringen for overgrep og deretter setter ulike hendelser sammen til en bestemt historie,

kan det bli vanskelig for en mor, som ikke har tatt del i utformingen av historien, å følge barnevernets handlingspreskripsjoner.

Moren gis to valgmuligheter, hver med klare konsekvenser. På den måten ivaretar barnevernet sin kontrollfunksjon. Hverdagens problemer – også de mer særegne som i eksemplet over – forekommer, som jeg har vist i kapittel 1, svært sjelden som avklarte problemer hvor alle betingelser for å kunne løse dem er gitt innenfor fremstillingen av problemene. Når hjelperne gir moren to valgmuligheter er dette en entydiggjøring av deler av hennes virkelighet, hvor det vil kunne være noe som går tapt, noe som faller utenom rammen for de entydige kategoriseringer som stilles til disposisjon, utenfor rammen for den paradigmatisk form for tenkning som utøves når noe skal kategoriseres som enten A eller som B, riktig eller galt:

Sannsynligheten er ganske liten for at jeg hadde beholdt han. Men min usikkerhet det har noe med at det til tross for at ting er vanskelige og turbulente og mye rart så, vi hadde delt 16 år sammen da og jeg er rimelig optimistisk av vesen, så jeg har egentlig aldri helt gitt opp håpet om at det er mulig å snu det.

Viktige nyanser i mødrenes historier utraderes

Problemet moren forteller om handler om noe mer enn et valg mellom to gjensidig utelukkende kategorier. Barnevernets praksis kan forstås som uttrykk for en rasjonalitetstenkning. Ut fra denne blir barnas far først og fremst en overgriper. For moren er han mer enn det; han er en del av hennes historie som omfatter 16 års samliv. Innenfor det valget som hun stilles overfor blir det ikke plass for denne delen av hennes historie.

Når barnevernet, som i de to fortellingene vi har sett på, presser sin bekymringsfortelling på en mor har dette ikke bare praktiske konsekvenser. Det kan også få betydning for hennes oppfatning og utforming av hvem hun er. Identitet kan forstås som den eller de historier vi utvikler om oss selv (Gergen & Gergen 1988). De narrativer vi utvikler om oss selv bidrar til å skape sammenheng og mening i våre opplevelser. På den måten er vi forfattere, ikke bare av våre «selv», men også av våre «virkeligheter». For en mor vil den historien hun har om sitt samliv med mannen også være en del av historien om henne selv, den vil være en del av hennes identitet.

Moren i eksemplet kan ikke uten videre skrive en ny historie om mannen og om sitt samliv med denne mannen. Det er en del ved den gamle

historien og ved hennes egen identitet som hun trenger å ta med seg inn i den nye historien. For å være forfatter av den nye historien trenger hun tid. Hun trenger tid både for å konstruere en kontinuitet i historien og for å komme frem til hva som blir det diskontinuerlige, det som hun ikke kan ta med seg inn i den nye historien.

Gjennom den gamle historien kunne hun forstå hendelser som nå fremtrer som diskontinuerlige. Den gamle historien passer ikke lengre. Kanskje forsto hun bestemte handlinger og hendelser med tilknytning til mannen som uttrykk for omsorg for barna. Nå kan hun ikke lenger forstå disse handlingene på den samme måten. Men hun kan heller ikke uten videre overta en ny historie som hun oppfatter som diskontinuerlig i forhold til den gamle. Når noe av hennes identitet er knyttet til hennes historie om forholdet til mannen kan hun ikke sette strek over den gamle historien og skifte den ut med en ny.

I kapittel 8 har jeg pekt på den betydningen det har for en person å bli regnet med, å få anledning til å være en medforfatter av historiene om sitt eget liv (Shotter 1993). Dette gjelder særlig der hvor det foreligger en konflikt om virkelighetsforståelse slik som tilfellet er i noen av mødrenes fortellinger.

Barnevernet er lite utforskende

I de foregående avsnitt har vi sett på to mødres fortellinger om et hjelpeapparat som presser sine bekymringsfortellinger på dem. I begge fortellingene formidler mødrene en implisitt forståelse av betydningen av å delta i medforfatterskapet av historiene i deres liv. Og i begge fortellingene blir de møtt av hjelpere som ikke inviterer til noen dialog, men presenterer avsluttede og lukkede historier for mødrene.

I det ene tilfellet er det ikke sikkert at utfallet av historien, sett gjennom barnevernets perspektiv, ville ha blitt annerledes om moren hadde vært gitt muligheten til å være en deltaker i å utforme fortellingen om hendelser i morens liv. Men for moren ville det ha gjort en viktig forskjell om hun var blitt regnet med som en deltaker i forhandlingene om en del av hennes egen historie:

Det er lov å legge inn lite granne slingringsmonn når det gjelder hvor vidt jeg hadde gjort det annerledes hvis noen hadde sagt at muligheten var til stede. Jeg vet ikke. Det blir mange sårne, vet ikke, på sårne saker som dette altså.

En praksis fra barnevernets side rettet mot å forstå fremfor å kontrollere ville dreid seg om at barnevernet hadde hjulpet moren til å utforske historiene om forholdet til mannen. På den måten kunne barnevernet ha bidratt til en bevegelse i erkjennelsesprosessen hos moren mot kanskje en annen historie om mannen og sitt forhold til ham.

Moren i dette eksemplet mener at barnevernet har en legitim kontroll-funksjon. Men hun opplever også hvordan utøvelsen av denne funksjonen kan komme i motsetning til at hjelperne blir en tilgjengelig samtalepartner for henne:

De (barnevernet) forsøker å undersøke forholdene for å kunne vite om barna har det godt. Det er jo derfor de er der. Men det er på en måte i feil situasjon å bli undersøkt på. Når de brukte 6 måneder fra de begynte til saken virkelig tok av og det ble politiforhør og sånn. De kunne nok sikkert ha gjort en del mere forarbeide i den perioden. Som gjorde at når jeg trengte den hjelpen så var de der. Og så spurte de ingen ting liksom.

Hennes opplevelse av at hun skal stå til rette for noe, at hun skal svare for seg overfor barnevernet, gjør barnevernet lite tilgjengelig for henne som en samtalepartner, som en hjelper for henne. Barnevernets kontrollerende og undersøkende måten å forholde seg til henne på gjør moren svært usikker på hva slags relasjon hun kan regne med å ha til barnevernet. Det får henne til å stille spørsmål ved om barnevernet i utgangspunktet også er skeptisk til henne:

Og da, så jeg følte jo på en måte at, når de er ferdige med han så begynner de sikkert med meg på en måte. Så det ble en litt ond sirkel at nå, nå kommer de vel rett og tar meg på et vis også da. Jeg hadde veldig den følelsen en periode.

Kontroll heller enn å dele bekymringene

Morens møte med barnevernet stiller henne overfor et tilleggsproblem: Er det slik at barnevernet også vil stille seg skeptisk til *henne* – og hvordan skal hun forholde seg til denne muligheten? Morens fortelling handler derfor også om hvordan hun skal forstå de hendelser som finner sted i møtet med barnevernet.

Hun ser etter hvert at det perspektivet som gjelder for barnevernet er at deres virksomhet styres etter regler; at barnevernet først og fremst vur-

derer sin egen praksis i forhold til om den er i overensstemmelse med de lover og regler som gjelder for virksomheten:

De uttrykte seg veldig klart i forhold til sånne paragrafer og sånn. At sånn må vi gjøre da og sånn gjør vi da og sånn. Ja-de var ikke så interessert i hvordan jeg hadde det.

Innenfor denne rammen kommer hun frem til en historie om barnevernet som gjør dets praksis forståelig for henne i logisk forstand: De forholder seg bare til sine regler.

Når barnevernet involveres i en sak kan de vanskelig unngå å vurdere sitt engasjement i saken i forhold til det regelverk de skal følge. De vil alltid stå overfor muligheten for at en motpart gjennom en jurist vil vurdere om barnevernets intervensjoner har dekning i eller kan hjemles ut fra deres lovverk. De erfaringer som moren forteller om avspeiler nettopp dette: at barnevernet må forholde seg til lovparagrafer og regler. Hvilke konsekvenser dette får for den involverte familien kan tas i betraktning, men vil stå i fare for å bli underordnet. Derfor vil en mor, som i dette eksemplet, kunne oppleve et spenningsforhold og en motsetning mellom barnevernets regelstyrte virksomhet og deres interesse for henne som en person. I denne motsigelsen kan det oppstå problemer i arbeidet mellom barnevernet og en mor. Dette er en motsigelse som hjelperne i disse sakene ikke synes å forholde seg til. Derimot reflekterer begge mødrene som vi har sett på i dette avsnittet, over den. Når moren i eksemplet over konstaterer at barnevernets virksomhet i stor grad er regelstyrt, så bidrar denne erkjennelsen til at hun forstår det som skjer i møtet med barnevernet. Til en viss grad må det være slik at de møter henne på denne måten.

I det andre tilfellet argumenterer moren for at samtaler eller forhandlinger kunne ha ført til en felles virkelighetskonstruksjon hvor kontroll fra barnevernets side kunne ha vært unngått:

Jeg skulle jo ønske at barnehagen hadde sagt noe om disse tingene til oss som foreldre før det kom så langt som det gjorde. Men samtidig så sier jo både barnehagen og barnevernet at det kunne de ikke gjøre fordi ... La oss si at det var noen av oss som hadde vært overgriper i saken her, da, så ble jo det helt feil å involvere oss. Men der er vi uenig, altså. Jeg tror at mange av disse tingene, hvis vi hadde kunnet dele noen av de bekymringene som barnehagen hadde før, så tror jeg vi hadde hatt et mye mer naturlig forhold til alt sammen og det hadde ikke blitt noen sak utav det.

På den ene siden ser hun barnevernets kontrollperspektiv. På den annen side tror hun at veien å gå er å «dele bekymringene». Det er rimelig å forstå dette som et ønske om å delta i en felles utforskning og konstruksjon av mening av hendelser med relevans for hennes egen historie. Også denne moren legger med andre ord stor vekt på betydningen av å bli regnet med som en deltaker i forhandlingene om egen historie og i forhandlingene om hvilke handlinger som følger av denne historien.

Mødrenes ønske om å komme i en slik forhandlingsposisjon kan bli vanskelig å forene med barnevernets praksis der hvor barnevernet har kommet frem til en bestemt og avsluttet historie og hvor de stiller bestemte krav til utformingen av morens omsorgspraksis ut fra denne historien.

Konklusjon

Fortellingene om møtene med hjelperne gir ofte en negativ fremstilling av hjelpeapparatet. Det at mødre som gir oss disse fortellingene, befinner seg i en hjelpesøkerposisjon gjør deres fortellinger viktige både for hjelperne og for vår forståelse av disse mødrenes situasjon. Hjelperne kan ikke forbedre sin praksis uten å lytte til dem som er hjelpesøkere.

Mødrene ber om hjelp til å avklare hva som har skjedd – hva som er sant. Dette spørsmålet henvises til rettsvesenet. Det er utvilsomt vanskelig for hjelperne å gi et definitivt svar på spørsmålet. Mødrene forteller ofte om at hjelperne også vegrer seg mot å forholde seg til spørsmålet gjennom samtaler som kunne ha belyst det uten å gi definitive svar.

Mødrene ønsker å få til en dialog med hjelperne, svært ofte uten at de lykkes med dette. I sine forsøk på å få delta i forfatterskapet av historier om hendelser i deres egne liv blir de møtt av hjelperne som kan være usikre og famlende, som raskt kommer med fastlåsende fortellinger og som fraskriver seg ansvar. Mødrene blir i stor grad overlatt til seg selv å finne ut hvordan de skal handle i forhold til sitt barn. Disse fenomenene blir fortalt om i ulike varianter. Og de blir fortalt av mødre som har forskjellig utgangspunkt for sine møter med hjelperne.

Når noen har meldt en såkalt bekymrings sak til barnevernet stilles barnevernet overfor et dilemma, nemlig hvordan de skal utøve den kontrollrollen som en slik melding krever samtidig som de skal ivareta det som ligger i en hjelperelasjon. Ut fra mødrenes fortellinger kan det se ut til at

barnevernet selv synes de er mest i samsvar med reglene for sin egen virksomhet når det velger kontrollperspektivet. For barnevernet kan håndteringen av disse kompliserte sakene fortone seg enklere hvis de lar sin praksis reguleres av regler og lovhjemler. Det blir en instrumentell praksis som kan være enkel å administrere, men som ikke svarer på mødrenes forskjellige ønsker om hjelp.

Det finnes variasjoner i hvordan *forløpet* i mødrenes fortellinger arter seg. Disse variasjonene i forløpet vil jeg se på i det neste kapitlet. Kan vi se noen mønstre i hvordan fortellingene om møtene med hjelperne forløper?

12 Ulike forløp i mødrenes fortellinger om møtet med hjelperne

Innledning

Mødrenes fortellinger om møtene med hjelperne starter med at mødre eller hjelperne presenterer et problem eller bekymring for den andre. Fra denne begynnelsen og frem mot en foreløpig avslutning har mødrenes fortellinger om møtene ulike forløp.

Det er mønstrene og variasjonen i fortellingenes forløp som vil bli utforsket i dette kapitlet. Jeg har valgt å systematisere fortellingenes forløp ved å anvende Gergen & Gergens (1988) forslag til en generell historietypologisering. Denne er blitt beskrevet mer utførlig i kapittel 9. Ut fra typologiseringen kan en fortelling rent logisk ha tre forskjellige forløp sett fra protagonistens perspektiv. En fortelling vil alltid bevege seg fra et punkt som for protagonisten fortøner seg som et problem, noe uvanlig eller spenningsfylt. Fra denne posisjonen kan fortellingen ha et forløp hvor den beveger seg mot noe som for protagonisten vurderes som bedre – en progressiv narrativ; mot noe som vurderes som verre – en regressiv narrativ; eller mot noe som i hovedsak vurderes som uforandret i forhold til utgangspunktet – en stabil narrativ.

Mødrenes fortellinger om møtet med hjelpeapparatet er blitt gjennomgått med henblikk på om de lar seg systematisere ut fra denne typologiseringen. Mødrene er hovedpersonen i deres egne fortellinger om møtene med hjelpeapparatet (i 34 av intervjuene). Når mødre møter profesjonelle hjelpere strever de med å finne svar på to spørsmål: Har det skjedd overgrep; og: Hvordan skal de handle i forhold til denne muligheten? Spørsmålet som blir utgangspunktet for typologiseringen er om det i forløpet mødre forteller om skjer en bevegelse mot en løsning av problemet. I så fall blir fortellingen om møtet med de profesjonelle hjelperne en progressiv narrativ. Hvis fortellingen om møtet handler om at problemet

forblir uforandret blir fortellingen en stabil narrativ. Går mødrenes fortelling om møtet ut på at problemet blir enda mer uløst/fastlåst kategoriseres fortellingen som en regressiv narrativ.

I kapitlets første del vil jeg presentere en oversikt over hvordan mødrenes fortellinger, ut fra min analyse av fortellingenes forløp, fordeler seg på disse tre kategoriene.

Deretter følger eksempler på de ulike typer fortellingsforløp. Denne fremstillingen får et statisk preg. Fremstillingen refererer til bestemte hendelser og mødrenes opplevelser av disse hendelsene. Den fanger opp noen tilstandsbilder eller kvaliteter ved mødrenes regressive, progressive og stabile narrativer. Den viser mindre av bevegelsen i fortellingene, selv om også denne kommer noe frem, særlig der hvor bevegelsen er mest fremtredende, nemlig i de progressive narrativene. Denne fremstillingen ligger nær opp til mødrenes egne fremstillinger. Tilstandsbildene er uttrykk for hva mødre oppfatter at fortellingen dreier seg om – hvilke fenomener fortellingen handler om på et bestemt tidspunkt.

I avsnittet «To motsatte historier – om forløp og forståelsesmåter», gjør jeg en sammenliknende analyse av en regressiv og en progressiv fortelling. Jeg ser nærmere på hva som gjør dem forskjellige og hva som eventuelt gjør dem like. I dette avsnittet vil jeg særlig være opptatt av å få frem det dynamiske eller bevegelsene i fortellingenes forløp.

Kapitlet avsluttes med en diskusjon. I denne diskusjonen forsøker jeg å samle noen tråder fra *alle* de tre kapitlene som omhandler mødrenes møter med hjelpeapparatet. I diskusjonen vil jeg stille spørsmålet: Hvordan kan vi forstå at så mange av mødres fortellinger om møtene med hjelperne har et regressivt forløp?

Fordelingen av de ulike kategorier av narrativer

Alle 34 fortellingene om møtene med hjelpeapparatet er analysert med henblikk på hvilken kategori de kan plasseres i. Ved denne vurderingen har jeg anvendt kriteriene på de ulike kategoriene som er beskrevet i kapittel 9. Noen få av fortellingene ville kanskje andre ha vurdert annerledes. Sannsynligheten for dette er imidlertid ikke så stor. Kategoriene som anvendes er få og klare. Fortellingene har forløp hvor det stort sett ikke byr

på store vansker å vurdere hvilken kategori det er rimelig å plassere dem innenfor.

Over halvparten av fortellingene er vurdert som regressive. 18 av mødrene forteller at det problemet som er utgangspunkt for deres fortelling om møtet med de profesjonelle hjelperne forverres eller blir mindre håndterlig for dem gjennom forløpet av denne fortellingen. Syv fortellinger er vurdert som progressive narrativer. I disse skjer det en bevegelse i forløpet av mødrenes fortelling om møtet med hjelperne fra at mødrene opplever et vanskelig problem til at dette problemet oppleves som mer håndterlig. Deres posisjon i forhold til problemet er positivt endret gjennom møtet med hjelperne. Syv fortellinger er vurdert som stabile narrativer. Her skjer det ingen vesentlige endringer i mødrenes forhold til problemet. Problemet fortøner seg som like uløst som det var da de møtte hjelperne.

En fjerde kategori dreier seg om fortellinger som både omfatter regressive og progressive narrativer. Det er to fortellinger i denne kategorien. I begge forekommer først de regressive narrative og deretter de progressive. Dette er et uttrykk for at de to mødrene opplever at problemet de strever med forverres gjennom den første delen av deres fortelling om møtet med hjelperne. Deretter blir de møtt annerledes av andre hjelperne. I forløpet i fortellingen om møtet med disse hjelperne blir problemet mer håndterlig for dem.

En stor andel av fortellingene om mødrenes møter med de profesjonelle hjelperne kan altså enten karakteriseres som regressive ved at hovedpersonen opplever at problemet blir verre, eller som stabile ved at problemet oppleves som vedvarende i forløpet av fortellingen. Noe av dette kan forklares ut fra det vanskelig håndterbare ved temaet: Når temaet overgrep er blitt nevnt som en mulighet finnes det ingen gode løsninger på problemet. Uansett hvordan en helper forholder seg vil dette alltid bli problematisk for de involverte i familien.

Men i mødrenes fortellinger om sine møter med de profesjonelle hjelperne knytter mødrene forverringen i forhold til den bekymringen og det problemet de står overfor først og fremst til spesifikke hendelser i møtene med hjelperne. Det er disse hendelsene som får betydning for at mange av fortellingene kan betraktes som regressive narrativer.

Fordeling av kategorier av narrativer

	Regressive narrativer	Progressive narrativer	Stabile narrativer	Fra regressive til progressive narrativer
Antall fortellinger	18	7	7	2
Tar initiativ selv	15	4	4	1
Andre tar initiativ	3	3	3	1
Barnet får terapi/samtaler	1	7	3	1

Den øverste linjen i tabellen over viser fordelingen av de ulike typer narrativer.

Nest øverste linje i tabellen viser hvordan de forskjellige typer av narrativer fordeler seg blant de 24 mødrene som selv tok opp bekymringen og som hadde kontakt med profesjonelle hjelpere.

Den nest nederste linjen viser fordelingen av typer narrativer blant de 10 mødrene hvor det var andre enn dem selv som først tok opp spørsmålet om overgrep.

Den nederste linjen i tabellen viser hvor mange mødre blant dem som presenterte de ulike typer av fortellinger som fikk et terapi- eller samtaletilbud til sitt barn.

I denne oversikten er det slik at der hvor mødrene selv tok opp bekymringen for overgrep og deretter tok kontakt med de profesjonelle hjelperne, forteller flertallet, 15 av de 24 mødrene, at det skjer en form for forverring av det problemet de strever med gjennom møtene med hjelperne. 4 mødre i denne gruppen presenterer fortellinger om møtet med hjelperne med et progressivt forløp.

Der hvor hjelperne tok initiativet er det et klart mindretall, 3 av 10 mødre, hvor fortellingene om møtene med hjelperne får et slikt regressivt forløp. 3 mødre i denne gruppen presenterer progressive fortellinger om møtet med hjelpeapparatet.

Mødrene som blir kontaktet av hjelperne opplever altså gjennomgående møtene med hjelperne som mindre negative i forhold til den bekymringen eller det problemet de strever med. Er det en fordel for hvordan disse møtene forløper – sett fra mødrenes perspektiv – at det er

hjelperne og ikke mødrene som tar initiativet i saken? Ut fra tallmaterialet i denne undersøkelsen kan det se slik ut. I kapittel 10 har jeg referert til Dahn & Kobberdal (1994) som i sin undersøkelse mener at det kan oppstå større vanskeligheter i forløpet av slike saker når andre enn mødre selv kommer med mistanken. Min vurdering er at vi bør være forsiktige med å legge all for stor vekt på dette ene forholdet – hvem som tar initiativet til bekymringen for seksuelle overgrep – når vi vil forsøke å forstå forløpet i mødrenes fortellinger om møtene med de profesjonelle hjelperne. Bildet av dette møtet viser mange variasjoner både mellom og innenfor de to grupper av mødre som jeg har satt opp mot hverandre. I gruppen av 10 mødre finner vi for eksempel de mest utpregede regressive fortellingene, fortellinger om vedvarende, vonde, og i perioder eskalerende konflikter mellom mødre og hjelperne.

Av de 7 mødre som presenterer en progressiv narrativ om møtet med de profesjonelle hjelperne forteller alle at deres barn fikk et terapi- eller et samtaletilbud. Av de 18 mødre som presenterer regressive narrativer er det 1 som forteller om at deres barn fikk et slikt tilbud. Blant de 7 mødre som forteller stabile narrativer var det 3 hvor barnet fikk et terapi- eller samtaletilbud. Når mødrenes fortellinger om møtene med hjelperne fremtrer som regressive eller progressive kan det derfor synes som om dette er uttrykk for mødrenes opplevelser av at de får eller ikke får det tilbudet de etterspør.

Fortellingene får imidlertid ikke et regressivt preg bare på grunn av et avslag fra hjelperne om å etterkomme mødrenes ønsker om bestemte former for hjelp. Det er mødrenes opplevelser av hvordan hjelperne møter dem over tid som får betydning for om fortellingene om møtene får et regressivt, stabilt, eller et progressivt preg. Variasjonene og mønstrene i forløpet av mødrenes fortellinger om møtene vil jeg utdype i det neste avsnittet.

De ulike typer av fortellinger

Regressive narrativer – et forløp fra vondt til verre

Flere steder i undersøkelsen har jeg vist hvor vanskelig det er for en mor å unndra seg og overlate spørsmålet om overgrep til andre når det er dukket opp. Hun må selv ta avgjørelser som betyr at hun tror at overgrep har skjedd, at overgrep ikke har skjedd eller at hun ikke kan vite sikkert. Men

både valget og det å leve videre med et slikt valg kan gjøres tyngre eller lettere for henne gjennom blant annet hvordan hjelperne forholder seg til henne. For mange av mødrene fortøner deres egne bekymringer om overgrep seg til dels som en stabilitets-narrativ og til dels som en regressiv narrativ. Desto lengre tid som går med nye bekymringsfulle hendelser uten at de i møtene med de profesjonelle hjelperne får hjelp i form av samtaler om hva de skal tro og hvordan de skal handle, jo mer blir deres egen fortelling om disse møtene en regressiv narrativ.

For at mødrene i undersøkelsen skal oppleve et forløp av hendelser som en regressiv narrativ kan det være tilstrekkelig at de samme hendelser gjentar seg over tid og at håp og forventninger om hjelp ikke innfris. Flere av mødrene forteller også om nye hendelser i møtene med hjelperne som kommer som belastninger i tillegg til bekymringen for overgrep. De forteller om at de blir gjenstand for vurderinger, intervensjoner eller krav fra hjelperne som de selv ikke kan stå inne for. I mødrenes fortellinger blir disse hendelsene ny byrde som forverrer opplevelsen av det presenterte problemet:

Jeg så ikke noen vei utav det da, fordi jeg klarte ikke å ... det som var riktig for meg da på en måte det ble jo plutselig jo galt for dem liksom. Og jeg følte at de påla meg å ta alt sammen selv og forstod ikke at de påla meg ennå mere skyldfølelse enn det jeg hadde fra før. Jeg ble veldig fortvila ovenfor meg selv liksom, handler jeg ikke riktig nå, hvilken utvei har du da til å komme igjennom liksom.

I morens fortelling om møtet med hjelperne, har hun ikke bare det opprinnelige problemet å streve med. Det kommer nye problemer til: en konflikt mellom henne og hjelperne, hjelperne pålegger henne å gjøre alt, hun opplever en øket skyldfølelse, hun opplever en sterk fortvilelse over at alt står eller faller med at hun handler riktig uten å kunne vite hva det vil si å handle riktig. I slike tilfeller har fortellingene preg av et regressivt forløp: I hennes fortelling om møtet med hjelperne opplever hun etter hvert det presenterte problemet som en større og større byrde, fordi hjelperne vil at hun skal handle på måter hun selv ikke kan stå inne for og fordi hjelperne rår over sanksjonsmidler hvis hun ikke etterkommer deres anbefalinger.

Morens fortelling om møtet med hjelpeapparatet i det foregående eksemplet får en slags avslutning her. Det skjer ikke mer i fortellingen om hjelpeapparatet. De profesjonelle hjelperne gjør ikke alvor av sine trusler. Men de gjør heller ikke noe annet. Og moren kan ikke være sikker på om

de kan komme tilbake og gjøre alvor av det hun opplever som trusler. Resten av morens historie handler om hvordan hun selv forsøker å finne frem i problemet. På den måten forblir hennes posisjon i forhold til problemet uendret i forhold til den hun forteller om i møtet med hjelpeapparatet; nemlig at det står og faller på moren.

Flere av mødrenes fortellinger om møtet med hjelpeapparatet har det samme forløpet: En fortelling som starter med et problem eller en bekymring og etter hvert, gjennom møtene med hjelperne, omfatter flere andre problemer i tillegg. Disse tilleggsbelastningene kommer frem i fortellinger som den ovenfor om hendelser hvor hjelperne truer med sanksjoner og i fortellinger om langvarige konflikter:

Og da begynte vel det som jeg opplevde som en kamp mot barnevernet.

Enkelte av fortellingene kan, på grunnlag av den første delen av forløpet, kategoriseres som stabilitets-narrativer. I det følgende eksemplet forblir det problemet som moren er bekymret for uforandret. Hun ber om hjelp, men får det ikke. Deretter blir situasjonen hennes forverret: De profesjonelle hjelperne stiller en rekke betingelser som moren må oppfylle for å få hjelp:

De ville ikke ta inn barna før det var avklart hvordan samværet skulle være fremover. Og man måtte også vurdere barnas omsorgssituasjon, fordi han hadde også levert en skriftlig brev om at jeg var sinnssyk. Så da fikk ikke barna mine noe terapi da.

Moren får en rekke tilleggsproblemer når hun bringer problemet sitt inn på den offentlige arena og ber om hjelp: For å få hjelp må hun få avklart samværet. Barnevernet må videre vurdere barnets omsorgssituasjon. Hun må også forholde seg til beskyldninger om at hun er sinnssyk og bevise at det ikke er noe grunnlag for slike beskyldninger. For å få hjelp til det problemet hun først kommer med må hun gi seg i kast med å løse en rekke andre problemer. I den forstand opplever moren at det opprinnelige problemet bare vokser i omfang etter møtene med de profesjonelle hjelperne. I morens fortelling gjentar problemene med å få hjelp seg flere ganger. Variasjonene i fortellingene hennes er knyttet til de forskjellige begrunnelser for den vegringen hun møter:

Det de har kommet frem til nå det er at forholdene ikke ligger til rette for terapi. De begrunnet det med at det var 2 ting som måtte endres først. Det ene var at jeg måtte få meg en fast jobb. Det andre var at vi måtte flytte fra mødreheimet til en vanlig leilighet.

Begrunnelsene i fortellingen ovenfor kan forstås som noe som hefter ved moren; det er hun som må sørge for at betingelsene for at barna skal få terapi innfris. I tillegg til at hun ikke får hjelp stilles moren ansvarlig for å innfri betingelsene for å få hjelp. For moren blir det opprinnelige problemet mindre håndterbart jo mer og lengre hun involverer seg med de profesjonelle hjelperne.

Blant de hendelser som hører med til denne regressive narrativen er at moren etter forslag fra det lokale hjelpeapparat flyttet fra sitt tidligere bosted for å komme bort fra mannen. Her hadde hun både fast stilling og bolig. På sitt nye bosted har hun ingen av delene. I møtet med de nye hjelperne opplever hun at dette brukes mot henne. Fordi hun har fulgt rådet fra sine tidligere hjelpere om å flytte, står hun uten jobb og uten fast bolig. Derfor kan hun heller ikke få hjelp til barnet sitt. Det må være stabilitet rundt familien før moren kan få den hjelpen hun ber om. Moren følger hjelpernes anbefalinger og får det verre. Det er med andre ord flere forhold i fortellingen om morens møter med hjelpeapparatet som gjør denne fortellingen til en utpreget regressiv narrativ.

Fra en regressiv til en progressiv narrativ

En av mødrene forteller at barnevernet starter en undersøkelsessak ut fra at barnehagen melder om en vag bekymring for at mannen kan ha begått overgrep mot felles barn. Moren selv stiller seg skeptisk til en slik mulighet. Morens fortelling har i første omgang et forløp hvor moren blir svært bekymret, ikke for overgrep, men for hvilke konsekvenser det kan få for familien at barnevernet forfølger sin egen mistanke. Denne delen av fortellingen handler også om morens mislykkede forsøk på å etablere en dialog med barnevernet. Hendelsen hvor barnehagen melder sin bekymring til barnevernet er starten på en fortelling hvor tingene, sett fra morens perspektiv, stadig blir verre.

En hendelse markerer begynnelsen på at morens fortelling får et progressivt forløp. Moren engasjerer advokat og barnevernet velger etter hvert å henlegge sin mistanke. Det tar imidlertid lang tid før moren opplever at situasjonen normaliserer seg. Moren tar initiativ til samtaler med noen av de ansatte i barnehagen for å gjenopprette noe av tilliten til disse. Mistanken som barnevernet har reist mot mannen får ikke praktiske konsekvenser for parforholdet. Følelsesmessig får denne kvinnen et mer

avslappet og «vanlig» forhold til mannen. Men også det tar tid. Når fortellingen ut fra morens perspektiv ender som en progressiv narrativ hvor hun opplever at problemet er blitt mindre tyngende er det som et resultat av de handlinger hun foretar seg. Den progressive narrativen hun etter hvert forteller er en fortelling om hennes egne handlinger og resultatene av disse. Fortellingen kunne fått et helt annet og regressivt forløp med beskyldninger om overgrep som var blitt stående og med muligheten for en familieoppløsning som følge av dette.

Denne moren mener at hun har gjort grundige overveielser av om det kan ha skjedd overgrep og kommet frem til at dette ikke kan ha funnet sted. Det er naturligvis en forutsetning for at hun etter hvert opplever forløpet i den fortellingen hun presenterer som en progressiv narrativ.

Progressive narrativer – fortellinger hvor det skjer en bevegelse mot en bedret posisjon

I fortellingene med et progressivt forløp nevnes ulike fenomen med betydning for mødrenes *opplevelser* av møtene med hjelperne: Tilgjengelighet til og støtte fra hjelperne; åpenhet for samtaler om hvordan forstå og forholde seg; bekreftelse av egen omsorgsutøvelse; hjelp til barnet. Fenomenene får ulik utforming i mødrenes fortellinger. Med utgangspunkt i fortellinger fra forskjellige mødre vil jeg forsøke å trekke frem hva som er det vesentlige meningsinnhold i disse progressive narrativene.

Tilgjengelighet og støtte:

Men vi har jo vært veldig heldig for de har stilt utrolig opp for oss. Både BUP og barnevernet. Helt utrolig. Vi får veldig mye støtte.

Tilgjengeligheten til hjelpeapparatet er en del av støtten; at mødre gjennom møtene med de profesjonelle hjelperne får en bekreftelse på at det finnes fagfolk som de kan kontakte når de trenger noen å samtale med. Det at mødre har en slik visshet om at det finnes tilgjengelige fagfolk er viktig for dem. I perioder behøver ikke kontakten være hyppig. Men det gir trygghet i forhold til hvordan de handler å vite at tilgjengeligheten til fagfolk er der. I disse fortellingene skjer det en bevegelse i hvordan mødre på ulike tidspunkt opplever bekymringen for seksuelle overgrep: fra å oppleve seg alene om og svært usikre på sine bekymringer til å oppleve en form for bekreftelse av og et fellesskap om bekymringen.

Samtale om hvordan forstå og forholde seg:

Det vi har tatt opp på de møtene, det er jo problemer med datter, hvordan vi skal takle det, og hvordan vi skal takle problemene med hverandre, for det ... har vært utrolig mye.

Mange av mødrene opplever at det er et stort problem hvordan de skal forstå og forholde seg til sitt barn, i de sammenhenger hvor barnets utsagn, atferd eller reaksjoner kan settes i sammenheng med mulige overgrep. Skal moren si noe om dette, forfølge det, spørre barnet, stille mer direkte spørsmål, og så videre. Å kunne snakke med fagfolk om hvordan hun kan forholde seg blir derfor viktig for henne og for hennes opplevelse av å komme noen vei. Mødrene beveger seg i noen fortellinger om møtene med hjelperne fra stor usikkerhet i forhold til mulige handlingsmåter til større sikkerhet på hvordan de skal møte mulige overgrepsrelaterte handlinger hos barnet.

Bekreftelse av egen omsorgsutøvelse:

At det jeg hadde gjort var så riktig, at det trygget meg veldig det også.
Fordi du er livredd at du gjør noe feil

Forestillingen hos mange av mødrene om at barnet kan være skadet eller ødelagt på en eller annen måte gjør at hun kan bli usikker på egen omsorgsutøvelse overfor barnet. Kan de ting hun gjør forverre et problem som kan være der? Muligheten for at barnet kan være utsatt for overgrep skaper, som vi så i kapittel 9, selvbekreftelser hos mødrene for at de ikke har sett det de burde ha sett. Usikkerheten for å overse noe hos barnet som de bør forholde seg til i omsorgen for barnet kan gjøre dem usikre på sin omsorgsutøvelse. Støtte og bekreftelse av egen omsorgsutøvelse fra hjelperne blir viktig. I noen fortellinger som omhandler disse temaene skjer det en bevegelse hos mødrene fra en stor usikkerhet på sin utøvelse av omsorg til en følelse av trygghet på at det de gjør er riktig. I disse fortellingene er det hjelpernes bekreftelse av mødrenes omsorgsutøvelse som blir en betingelse for denne bevegelsen.

Hjelp til barnet:

Og det at barnet mitt fikk også terapi, det gjorde også godt fordi de mente at han var en åpen gutt.

Mange av mødrene opplever at de skal være etterforsker, terapeut og omsorgsperson for sitt barn. De kommer i en posisjon hvor de føler seg

ansvarlige og alene om oppgaver som er meget kompliserte. Det at barnet får en kvalifisert terapeut kan lette noe av denne byrden. Det kan også være en hjelp for moren til å få et mer nøkternt bilde av hvordan barnet fungerer slik at hun kan legge bort noe av engstelsen for at barnet kan være ødelagt i en eller annen forstand.

En bedre håndtering av slike problemer er for noen av mødrene knyttet til at hjelperne støtter, forstår, bekrefter og gir eller skaffer til veie annen relevant hjelp.

Ingen av mødrene er eksplisitt opptatt av at den hjelpen de fikk bidro til en «sann» konstruksjon av virkeligheten. Det er for eksempel ingen som sier at «fra å være svært usikker på hva det dreide seg om fikk jeg hjelp til å vite hva hendelsene faktisk var uttrykk for». Det viktigste ved hjelpen i disse progressive narrative synes å være at hjelperne forholder seg tilgjengelig, dialogisk, støttende og bekræftende overfor moren.

De bevegelser som fremstilles i de progressive narrative om mødrenes forhold til de problemer de strever med foregår over lengre tidsrom gjennom flere møter med hjelperne. Når mødrene for eksempel forteller om en bevegelse fra å være alene om et vanskelig problem til at hjelperne tar del i og engasjerer seg i problemet, viser ikke dette til en enkelt hendelse, men til flere hendelser i møtene mellom mødrene og de profesjonelle hjelperne. Det er gjentakelsen av hendelsene over tid i møtene med hjelperne som ligger til grunn for at mødrene kan fremstille forløpet i fortellingene om møtene som progressive narrative.

Fortellinger hvor morens forhold til problemet forblir uendret

Det vedvarende i fraværet av en samtalepartner:

Nå må det snart være på tide at noen begynner å tenke på ungene oppe i alt. Og at det ... og hvis at det er noen som ser på alt det som har skjedd, så har det jo egentlig ikke skjedd noen ting ... Og jeg er i akkurat den samme situasjonen som for 1 år siden, det har ikke forandret seg noen ting ...

I noen av fortellingene om hjelpere som vegrer seg forteller mødrene om hvordan det problemet de strever med forblir det samme. Fraværet av at hjelpere imøtekommer mødrenes ønsker om hjelp til og samtaler med deres barn er over lang tid et stabilt element i flere av mødrenes situasjon.

Et annet forhold med betydning for at mødrenes posisjon i forhold til deres bekymringer forblir uendret, er mødrenes mislykte strev med å finne en samtalepartner for seg selv i hjelpeapparatet. At hjelperne heller ikke her imøtekommer flere av mødrenes ønsker er et vedvarende innslag i mødrenes stabile narrativer.

Mødrenes forhold til bekymringen for seksuelle overgrep endrer seg lite i noen av sakene. Deres erkjennelse på dette området kan her fortone seg som en runddans mellom tvil og tro som de danser alene: Mødrene kan på den ene siden ikke legge fra seg bekymringen som de bærer på, fordi ulike hendelser er vanskelige å forstå uten å settes inn i en overgrepssammenheng. På den annen side er det forhold som skaper tvil om at overgrep kan ha skjedd og som de ikke helt kan se bort i fra. Men når de så tar i betraktning bestemte hendelser blir det igjen svært vanskelig å legge bort bekymringen for seksuelle overgrep, og så videre. Dette dilemmaet er til en viss grad ikke til unngå. Det vil oftest være vanskelig å vite hva som kan ha skjedd. Dilemmaet gjør at mødre blir sårbare hvis de møter profesjonelle hjelpere som ikke engasjerer seg i deres bekymring ved å snakke med dem eller med deres barn. Det er ikke problemets uavklarte karakter som fører at mødrenes fortellinger om møtene med hjelperne utformes som stabile narrativer. Det at mødre strever med et meget vanskelig og uavklart problem understreker heller betydningen av at mødre får noen å snakke med om sitt vanskelige dilemma.

To motsatte historier Om forløp og forståelsesmåter

For å belyse mulige forskjeller og likheter mellom en progressiv og en regressiv narrativ vil jeg gjøre en sammenliknende analyse mellom to mødres fortellinger. Disse utvalgte fortellingene kan ut fra de kriteriene jeg har beskrevet, kategoriseres som en regressiv narrativ og som en progressiv narrativ. Det som gjør det interessant å sette de to historiene opp mot hverandre er at hendelsene i fortellingene på flere områder kan betraktes som parallelle: I begge fortellingene er det hjelpeapparatet som kommer med en mulig historie om overgrep, i begge tilfeller har mødre på et tidligere tidspunkt ikke tenkt at overgrep har skjedd, i begge tilfeller er mødre ikke avvisende til muligheten for at overgrep kan ha skjedd når andre først har brakt denne muligheten på banen.

Kan vi på grunnlag av fortellingene si noe om hva forskjellene i fortellingenes forløp knytter seg til? Finner vi noe i fortellingene om hvordan mødrene opplever hjelpernes forståelsesmåter og deres handlinger med betydning for de ulike forløp?

Fremstillingen vil her være både statisk og dynamisk. Fremstillingen er statisk ved at den tar utgangspunkt i bestemte tema eller problemer som jeg trekker frem fra begge mødrene fortellinger av møtene med helperne. Det dynamiske ved fremstillingen er knyttet til hvilke eller hvilken bevegelse som skjer med dette temaet eller problemet gjennom mødrene fortellinger om møtene med helperne. Både det statiske og det dynamiske er nødvendige for å vise hvordan fortellingen om møtene forløper (dynamisk) fra en tilstand (statisk) som mødrene for eksempel opplever som kontrollerende eller som støttende, og mot en tilstand som mødrene på et senere tidspunkt kan oppleve som for eksempel støttende, kontrollerende, eller mot en tilstand som i hovedsak oppleves som uendret.

Jeg har valgt ut noen sentrale tema eller problemer som forekommer i begge fortellingene om møtene med de profesjonelle helperne. Jeg vil vise hvordan fortellingene om disse temaene får et regressivt forløp i den ene morens fremstillinger mens de får et progressivt forløp i den andre morens fremstillinger.

Krav og kontroll versus tilgjengelighet og støtte

Den regressive narrativen dreier seg i forhold til temaet i overskriften om et forløp mot flere krav og mer kontroll:

De kom jo inn på grunn av den anmeldelsen, også rullet jo liksom bare ballen da. Jeg ble innkalt til møte etter møte og ... skulle prate og hjelpe til for at de skulle se hvordan det var hos oss og skrive rapporter som ikke jeg kjente oss igjen i.

I fortellingen blir moren gjenstand for forskjellige hendelser. Etter at overgrepstemaet er brakt på banen av andre og fra det tidspunktet hvor barnevernet sammen med barne- og ungdomspsykiatrien involveres i saken opplever moren ikke å ha styring over det som skjer. Barnevernet stiller krav til moren om å fungere som en informant for barnevernet. Målet for det som skjer er først og fremst informasjonsinnhenting. Dette er knyttet til barnevernets kontroll av omsorgssituasjonen. Moren inngår som et middel for barnevernet til å nå målet. Moren opplever at det er de historier som

barnevernet kommer frem til som gjelder. Disse historiene er ikke et resultat av forhandlinger eller felles utforskning. De historiene barnevernet kommer frem til med moren som informant er ikke forenlige med morens egne historier. Som informant gis moren ikke anledning til å være «accountable» (Shotter 1993). Hun involveres ikke i forhandlinger om den «sosiale virkelighet» som er gjenstand for barnevernets undersøkelser og konstruksjoner av virkeligheten.

Den progressive narrativen handler her om et forløp hvor morens fortelling begynner med at hun plutselig blir konfrontert med at hennes barn, som hun har sendt til samvær hos faren, har vært utsatt for overgrep fra denne samme faren. Forløpet i morens fortelling fra denne krisen omfatter en rekke hendelser som for moren innebærer støtte fra hjelpere som hun i utgangspunktet hadde en viss skepsis til:

Jeg kunne lese masse rart om barnevernet, men i løpet av 3 måneder kunne jeg ringe både på dagen og om natten til han. Hjem og snakke ... Og han kunne hjelpe meg nesten hver dag. Det var veldig viktig, og jeg kan takke ham veldig mye for det. Han hadde god tid hele tiden til oss.

I fortellingen er det moren som handler i forhold til barnevernet. Det er hun som tar kontakt, mens barnevernet er tilgjengelig for moren. Barnevernets funksjon er å være en tilgjengelig samtalepartner for moren. Krav til og kontroll av moren er ikke til stede som viktige hendelser i denne fortellingen (hvilket ikke behøver å innebære at barnevernet ikke utøver sin kontrollfunksjon). De historier moren på forhånd har hatt tilgang til om barnevernet blir ikke relevante i forhold til hennes egen fortelling om møtet med barnevernet.

Barnevernet som kritisk versus hjelpende instans

Den regressive narrativen har i forhold til dette temaet/problemet et forløp hvor sentrale hendelser dreier seg om at barnevernet leter etter noe kritikkverdig:

Jeg hadde inntrykk av at de ville gjerne finne et eller annet, som de kunne sette fingeren på som var galt ja. De skulle finne at det var noe galt med barna da, altså noe galt som var så galt at jeg ikke kunne hankses med det.

Barnevernets kontroll oppfattes som overordnet andre funksjoner. Morens fortelling om barnevernet går ut på at barnevernet representerer en trussel for henne gjennom sin måte å utøve kontroll på. Utøvelsen av kontroll skjer ved at barnevernet trekker frem det som disse forstår som feil, mangler og utilstrekkeligheter, både ved barna og ved moren. Moren opplever at barnevernet ikke har et nøytralt forhold til sin egen kontrollutøvelse. Hun opplever derimot at det blir viktig for dem å finne noe å utsette på henne. Fra posisjonen som hjelpesøker beveges moren gjennom forløpet av historien om møtene med hjelperne til en posisjon hvor hun må svare for seg og bevise at barnevernets skepsis ikke er berettiget. Hun må hanskens med flere problemer enn dem hun i utgangspunktet stod overfor.

Den progressive narrativen har her et forløp hvor barnevernet for moren utover i fortellingen fremtrer som hjelper:

Jeg hadde masse sånn problem, sånn økonomiske problem, ikke sant.
Han har støttet meg, vist meg veien hvor jeg kan gå, hvilken dør jeg
kan banke på og hvor jeg kan ringe

I denne fortellingen er det moren som forteller barnevernet hva hun strever med og ønsker hjelp til. Barnevernets funksjon i denne sammenhengen er å være en veiviser som forteller moren hvor hun kan finne den hjelpen hun søker. I det at moren støttes ligger en legitimering av hennes ønsker om hjelp. I morens fortelling om sitt strev med problemer knyttes ikke dette sammen med feil, mangler eller utilstrekkeligheter ved henne som omsorgsperson. Fra en posisjon hvor hun opplever mange problemer og en tilkortkomning i forhold til å løse disse, beveger moren seg i forløpet av denne historien mot en mer kompetent posisjon hvor barnevernet viser veien til noen av redskapene som moren kan ta i bruk for å bli kompetent.

Forbeholdenhet versus uforbeholdenhet

Den regressive narrativen har i forhold til temaet i overskriften et forløp hvor moren opplever mer og mer forbehold gjennom kontakten med hjelpeapparatet:

Også kunne jeg jo ikke vite da om den eller de som jeg sa ting til, ville gå videre og rapportere ting til dem, det kunne man jo ikke være sikker på. Jeg spurte jo til og med psykologen som vi var hos om hun ville gjøre det hvis jeg sa ting som hun ville stille et spørsmålstejn ved, ikke sant. Sånn som at NN ikke trengte å gå til psykolog, hvis jeg

skulle komme til å si det for eksempel, hva ville du gjort da, sa jeg til henne. Nei da måtte hun jo varsle videre til barnevernet om at jeg hadde en sånn oppfatning.

I fortellingen får barnevernets kontrollutøvelse også betydning for hvordan morens relasjon til hjelperne innenfor andre instanser blir. Det er etablert et samarbeide mellom involverte instanser. Gjennom samarbeidet blir også andre instanser trukket inn i barnevernets kontrollutøvelse. Bevegelsen i forløpet av denne regressive fortellingen om møtet med noen av de profesjonelle hjelperne foregår fra en posisjon hvor moren er relativt uforbeholden til en hjelpeinstans, barne- og ungdomspsykiatrien, til en posisjon hvor moren er klart mer forbeholden til denne instansen.

I første omgang er moren usikker på om det hun forteller kan bli formidlet videre til barnevernet. Når hun får en bekreftelse på at en slik videreformidling kan skje, for eksempel fra barne- og ungdomspsykiatrien, blir hun utrygg og forbeholden til barne- og ungdomspsykiatrien, slik hun er til barnevernet. Morens handlingsrom når hun møter hjelpeinstanser som i utgangspunktet baserer seg på en frivillig relasjon blir derfor innsnevret. Bestemte tema og måter å forholde seg på kan bli viktige å unngå. Hvis moren antar at hjelperne kan komme til å forstå deler av hennes fortelling som uttrykk for sviktende omsorg blir det forståelig om hun ikke nevner dette. Dermed kan også morens mulighet til å få hjelp til å forstå og forholde seg til vanskelige tema begrenses.

Den progressive historien har her et forløp mot mer uforbeholdenhet:

Men først måtte jeg få litt kraft og hjelp til å bli ferdig, nesten ferdig med sånn følelse med skyld, at jeg har skyld for alt. Jeg tok skyld på meg selv. Det var vanskelig for meg og jeg søkte om psykologisk hjelp. Og så jeg fikk hjelp via barnevernet. Jeg fikk riktig hjelp på en BUP-klinikk. Jeg fikk en psykolog, en kvinne. Jeg kunne åpne meg veldig mye. Hun var nesten som en venninne for meg. Jeg kunne gråte og le. Også det var kjempefint. Jeg følte meg så mye lettere.

Fokus i morens fortelling er i første omgang rettet mot et tema som er vanskelig for henne. Opplevelsen av skyld i forhold til overgrepstemaet er viktig for henne å samtale med andre om. Moren er i utgangspunkt noe engstelig og forbeholden til å ta opp temaet. Ved å introdusere det blottlegger hun noe som hun kan risikere å bli klandret for. Gjennom møtene med hjelperne blir hun møtt slik at denne tilbakeholdenheten løser seg opp

og det blir en lettelse for henne å føre en dialog med hjelperne om temaet. I morens fortelling om forløpet i møtet med hjelperne skjer det en bevegelse fra forbehold til åpenhet og uforbeholdenhet, motsatt av hva vi så i den foregående regressive narrativen.

Noen hypotetiske rekonstruksjoner av de to historiene

Forskjellen mellom forløpene i de to mødrenes fortellinger om sine møter med de profesjonelle hjelperne gjør det interessant å se nærmere på noen av de hendelsene som inngår i de to fortellingene. Moren som presenterer den progressive narrativen forteller at hun over et lengre tidsrom oppfordret sine barn til å ha samvær med faren. Hennes datter forteller henne seinere om overgrep som skjedde i denne perioden. Ut fra disse hendelsene er det ikke vanskelig å forstå morens ønske om å utforske skyldtemaet. Historien har dette forløpet: Den starter med at moren blir presentert for historiene om overgrep og blir fortvilet over egen skyld. Flere hendelser, møtene med hjelperne, bidrar til at moren får en annen evaluerende posisjon i forhold til skyld, egen mann og historien om overgrep.

Det er ikke vanskelig å tenke seg et helt annet forløp i denne historien. Ut fra hendelsene i morens egen fortelling er det mulig å konstruere en sosial virkelighet om sviktende omsorg ut fra at hun sendte barna til faren og ut fra at hun skulle ha visst. En slik konstruksjon av virkeligheten kunne ha gitt legitimitet til en kontroll av morens omsorg for barna og grunnlag for en konklusjon om at det «... kan reises tvil ved morens evne, vilje og mulighet til å beskytte sitt barn mot flere overgrep» (Sosialdepartementet 1992:51). Ved en slik konstruksjon av virkeligheten kunne hjelperne kommet til å forholde seg til moren ut fra et kontrollperspektiv.

Under slike hypotetiske betingelser kan vi tenke oss at fortellingen kunne fått et forløp som i den regressive narrativen. Innenfor en slik narrativ kan vi tenke oss at det ville vært for utrygt for moren å ta opp sin skyldfølelse med noen av hjelperne. Morens opplevde handlingsrom med hensyn til hva hun kunne si og gjøre i forhold til spørsmålet om overgrep kunne ha blitt snevret inn. Er et slikt tenkt forløp usannsynlig? Påstanden her er at det ikke er det. Barnevernet som kontrollinstans kunne ha gitt en argumentasjon, ut fra morens egen fortelling, for flere grunner til å tvile på morens evne til å beskytte sine barn. Dette illustrerer at det ikke bare er

hendelsene i seg selv, men hvordan man konfigurerer hendelsene til en bestemt historie som har betydning for hvordan hjelperne betrakter mødre. Den fortellingen moren presenterte for barnevernet kunne blitt forstått slik at den kunne ha gitt legitimitet til kontrollperspektivet og til kontrollerende intervensjoner fra barnevernet slik vi så i den regressive narrativen.

Moren som kommer med den regressive narrativen forteller også om hendelser som, hvis de ble lagt vekt på, kunne blitt grunnlag for en helt annen historie om moren enn den som barnevernet synes å basere sine handlinger overfor henne på. Moren forteller under intervjuet at hun, i lang tid før spørsmålet om overgrep ble introdusert, hadde vært bekymret for hvordan faren forholdt seg til deres felles barn. Hennes bekymring var så sterk at hun helst ikke så at han hadde noe særlig samvær med dem (foreldrene var separert). Hun hadde nevnt denne bekymringen for hjelperne som var involvert på grunn av problemer hos det ene barnet. Moren tenkte at disse problemene kunne ha sammenheng med noe av det hun bekymret seg for hos faren.

I dette tilfellet stiller altså moren seg skeptisk til samvær med faren i motsetning til moren med den progressive narrativen som tvert imot oppfordret til slikt samvær. På tross av dette blir moren som forteller den regressive narrativen gjenstand for omfattende kontrolltiltak, mens den andre moren møtes på en helt annen og støttende måte. Konklusjonen blir den samme som ved gjennomgangen av den progressive narrativen: Hjelperne kunne ha konfigurert hendelsene til en helt annen historie om moren.

To forskjellige konstruksjoner av virkeligheten, som begge kan virke overbevisende for andre, kan altså være mulige i «samme» sak. Historiene kan få vidt forskjellige implikasjoner for hvordan hjelperne forholder seg til mødrene, om hjelperne forholder seg kritisk og kontrollerende eller om de forholder seg åpent og samtalende.

Grensene for hva slags konstruksjoner som er rimelige eller mulige i forhold til bestemte hendelser vil alltid være et forhandlingsspørsmål mellom dem som er involvert i å fremstille disse konstruksjonene. Resultatet av slike forhandlinger vil være knyttet til i hvilken grad begge parter slipper hverandre til i forhandlingene. Et forhold som i utgangspunktet er asymmetrisk vil gjøre det vanskeligere for mødrene å gjøre seg gjeldende som forfattere av de historiene som utformes. Resultatet vil også være knyttet til grad av tvetydighet i de hendelser som de involverte forholder seg til. Og de vil være påvirket av hvilke fortellinger om temaet seksuelle

overgrep mot barn som er fremtredende innenfor kulturen. Hvis hjelperne er skeptiske til mødre til barn som kan være utsatt for overgrep i familien kan dette begrense i hvilken grad mødre slipper til i forhandlinger om hvordan virkeligheten skal konstrueres.

Diskusjon

Denne diskusjonen vil fokusere på to tema. Jeg vil drøfte gyldigheten av ett av undersøkelsens resultater – de mange regresive narrativer om mødrenes møter med de profesjonelle hjelperne. Deretter vil jeg forsøke å forstå dette resultatet ved å vise hvordan den kontrollorienterte og rettsbaserte modellen med sine krav om sannhet bidrar til at mange av mødre ikke opplever at de får noen hjelp og at mange av mødrenes fortellinger om møtene med hjelperne får et regressivt forløp.

Gyldigheten av mødrenes fremstilling

De profesjonelle hjelperne fremstilles gjennom mødrenes fortellinger, gjennom mødrenes perspektiv, slik jeg har forstått dette. Hva slags gyldighet har en slik fremstilling? Mødrenes fortellinger om møtene med de profesjonelle hjelperne og møtenes betydning for de problemer mødre strever med opptar en vesentlig plass i mange av intervjuene. Mødrene forteller til dels detaljert om en rekke hendelser fra møtene. Mange av mødre har erfaringer fra flere møter hvor bestemte typer av hendelser, for eksempel at hjelperne vegrer seg mot å involveres i saken, gjentar seg over tid. I de fleste tilfellene baserer således mødrenes fortellinger seg på hendelser de har erfart en rekke ganger.

Noen av de erfaringer som hver enkelt av mødre formidler i intervjuene tydeliggjøres gjennom mine systematiseringer av mødrenes erfaringer i form av typer av narrativer. Jeg har gitt materialet noen tallmessige uttrykk. Disse tallene baserer seg også på hva mødre har fortalt og kan derfor ikke sees uavhengig av materialet for øvrig. Men tallene tydeliggjør noen av de mønstrene som de kvalitative analysene av intervjutekstene får frem – for eksempel mødrenes vanskeligheter med å få hjelp fra de profesjonelle hjelperne.

Ut fra et detaljert og omfattende materiale fra intervjuene med mødre, ut fra de mønstre som de kvalitative analysene får frem og som tydelig-

gjøres gjennom mine kvantifiseringer av materialet, er det grunnlag for å hevde at den foreliggende fremstilling av mødrenes møter med hjelperne er et godt uttrykk for mødrenes oppfatning av hvordan møtene forløp. Dens gyldighet er både basert på og begrenset av at den er knyttet til mødrenes perspektiv. Fortellingene om møtene med hjelperne ville kanskje ha blitt vurdert annerledes av disse hjelperne. Men hjelperne kan ikke stille seg utenfor hvordan mødrene har opplevd møtene med dem. I all samhandling mellom hjelper og hjelpsøker ligger det et krav til den profesjonelle hjelper om å desentrere, om å ta hjelpsøkerens perspektiv (se kapittel 10). Det betyr ikke at hjelpsøkerens oppfatning av virkeligheten er mer sann enn hjelperens. Det betyr først og fremst at hjelperen må forsøke å forstå og forholde seg til den andres virkelighetsoppfatning. Når bestemte typer av erfaringer synes å være fremtredende i mødrenes møter med hjelperne er det for hjelperne desto større grunn til å tillegge disse erfaringene en viss gyldighet og betydning for egen praksis.

Konsekvenser av en kontroll- og rettsbasert modell

Den viktigste begrunnelsen for den kontrollorienterte og rettsbaserte modellen ligger i at den skal gi et grunnlag for å kunne beskytte barnet mot nye overgrep. Det er imidlertid ikke grunnlag for å hevde at den gir slik beskyttelse (Wright 1991, Righthand & Hodge 1992, Mossige, Tjersland & Jensen 1995). Sakene henlegges, og ut fra et rettslig perspektiv er det da heller ikke behov for noen beskyttelse. Det er et misforhold mellom den hjelpen mødrene opplever at de får og den hjelpen de skulle ha fått ut fra hva denne modellen «lover». Hvordan skal vi forstå dette misforholdet? Er det uttrykk for mødres urimelige forventninger til at hjelperne skal få frem «sannheten» om hva som har skjedd? Er det hjelperne som svikter? Eller ligger svaret i «sakens natur», det vil si at disse sakene er så kompliserte og uoversiktlige at det sjelden finnes en klar og god løsning?

Fra hjelpernes side kan det se ut som mødrene noen ganger har svært store eller urimelige forventninger til hjelperne. Fagpersoner fra barne- og ungdomspsykiatrien opplever et krav fra andre instanser og fra den involverte familien om å bringe på det rene hva som har skjedd (Amundsen & Sætre 1994:34). Hjelperne kan ofte ikke innfri et slikt krav. De fleste saker om mistanke om overgrep mot barn forblir uavklarte. Dette gjør det vanskelig for mødrene å komme frem til en avklaring av hvordan de skal forholde seg. Men også for fagfolk er dette en vanskelig situasjon. Hvor

lenge skal de engasjere seg i en slik sak og hvordan? Ved en vurdering av om man overfor en mor skal foreslå at saken avsluttes, at man arbeider videre med den eller at man inntil videre lar den ligge i bero, står hjelperne overfor noen av de samme vurderingene som mødrene. Men konsekvensene av deres anbefalinger og beslutninger blir naturligvis annerledes enn for mødrene. Å handle for sent eller for overilt får helt andre konsekvenser for henne. Derfor vil det bli vanskelig for en mor som er alvorlig bekymret for overgrep å legge bort en slik bekymring så lenge hun ser at hendelser hun har opplevd kan betraktes som deler i en mulig fortelling om overgrep, selv om hun kanskje også kan se at andre konfigureringer av hendelsene er mulige.

Den kontrollorienterte og rettsbaserte modellen kan begrense hjelpernes muligheter til å engasjere seg over lengre tid i en uavklart sak. Problemet er knyttet til vanskene med å dokumentere det som ofte vil være grunnlaget for et slikt engasjement, nemlig at det foreligger fare for omsorgssvikt eller mistanke om kriminelle handlinger. Vanskene med å fremskaffe dokumentasjon gir en tvilsom eller svak legitimering av intervensjoner fra hjelperne i uavklarte overgrepssaker, når hjelperne arbeider ut fra den kontrollorienterte og rettsbaserte modellen. Dette kan kanskje forklare noe av den fraskrivningen av ansvar som mange av mødrenes fortellinger om møtene med hjelperne handler om.

Barne- og ungdomspsykiatrien, som i utgangspunktet hverken er kontrollorientert eller rettsbasert, synes i mange saker å komme i samme ansvarsfraskrivende posisjon som barnevernet. I noen saker har vi sett at BUP defineres eller definerer seg ut av saken begrunnet med at det i første omgang skal finne sted kontrollerende eller rettslige intervensjoner; i andre saker blir BUP til dels oppfattet som en kontrollerende instans av mødrene.

En del av den hjelpen som barne- og ungdomspsykiatrien vanligvis yter er terapi. Det er derfor overraskende når mødrene i sine fortellinger opplever BUP som en kontrollerende instans eller som en instans som vegrer seg mot å gå inn i en dialogisk relasjon til mødrene. Er dette uttrykk for at den kontrollorienterte og rettsbaserte modellen også setter rammer for den barne- og ungdomspsykiatriske praksis der hvor det dreier seg om mistanke om seksuelle overgrep mot barn? Mange av mødrene tar kontakt med medarbeidere i barne- og ungdomspsykiatrien og inviterer til dialog om hvordan gi mening til ulike hendelser de har opplevd. I mange av mødrenes fortellinger går aktørene fra barne- og ungdomspsykiatrien ikke

inn i en felles utforskende prosess sammen med mødrene av hvilken mening ulike hendelser kan ha.

Terapeutisk arbeid kan dreie seg om at terapeut og klient utvikler eller konstruerer narrativer (se kapittel 1). Narrativene kan gi mening til og bekrefte vesentlige erfaringer hos klienten, og de kan være med på å endre mening slik at klientens opplevelse av noe som fastlåst kan endres. Men den narrative tenkningen gir oss ikke en kunnskap som er entydig og klar: Det vil alltid være mulig å refortolke en hendelse ved å forstå den i forhold til en annen historie, og det vil alltid være mulig å fortolke en historie annerledes ved at andre hendelser inkluderes i historien. Den narrative måten å tenke på kan være med på å opprettholde det potensielle meningsmangfoldet. Narrativ tenkning er ikke absolutt uforenlig med den rettsbaserte og kontrollorienterte modellen, men den bidrar ikke, som paradigmatiske tenkning, til entydig kunnskap. Den hjelper oss ikke på samme måte som paradigmatiske tenkning, til å klassifisere atferd eller reaksjoner hos et barn slik at dette barnet entydig kan plasseres i en av kategoriene overgrepsutsatt eller ikke overgrepsutsatt, omsorgen for barnet som sviktende eller god nok, mistenkt overgriper som skyldig eller uskyldig.

Når det skal trekkes konklusjoner ut fra en rettsbasert og en kontrollorientert modell er det særlig entydig paradigmatiske kunnskap som man baserer seg på. Det er først og fremst denne typen kunnskap som kan legitimere intervensjoner fra barnevern og rettsvesen, og i overgrepssaker synes dette også ofte å ha en gyldighet når det gjelder intervensjoner fra barne- og ungdomspsykiatrien. Når barne- og ungdomspsykiatrien ikke engasjerer seg i å utvikle narrativer sammen med den hjelpsøkende kan det være knyttet til at de først ønsker å vite hva som faktisk har skjedd av overgrep. De ønsker en paradigmatiske kunnskap og setter i flere tilfeller sin lit til at rettsvesenet kan gi dem denne. Denne ideelle fordringen om en avklart og entydig virkelighet blir, som også undersøkelsen viser, svært sjelden oppfylt når det dreier seg om mistanke om seksuelle overgrep mot barn. Spørsmålet om hva som har skjedd forblir uavklart.

Barne- og ungdomspsykiatrien stiller vanligvis ikke et krav om at det skal foreligge en form for akseptert sannhet om de forhold som den engasjerer seg i før en kan starte det terapeutiske arbeidet. En avklaring av hva som er sant med hensyn til om overgrep har funnet sted kan heller ikke være en forutsetning for barne- og ungdomspsykiatriens engasjement i

overgrepssaker. Det ville bety at den var utelukket fra å engasjere seg i de fleste saker ettersom de forblir uavklarte med hensyn til hva som er sant.

Mange av mødrene ber om terapeutisk hjelp. Derfor ville det være svært uheldig om det skulle etableres en modell for arbeidet med overgrepssaker som innebar en betydelig begrensning av hva slags hjelp barne- og ungdomspsykiatrien kan gi mødre og deres mulig overgrepsutsatte barn slik det synes som den kontrollorienterte og lovbaserte modellen bidrar til. I flere av mødrenes fortellinger har vi sett at denne modellen brukes som et legitimeringsgrunnlag av barne- og ungdomspsykiatrien for ikke å engasjere seg i meningssskaping gjennom konstruksjon av fortellinger sammen med mødrene som ber om dette.

Undersøkelsen har vist at spørsmålet om hva som er sant får betydning på forskjellige måter hos aktørene som mødrenes fortellinger handler om. Jeg har vist at flere av mødrene blant annet ber om hjelp til å få avdekket hva som faktisk har skjedd, og de har forventninger om at hjelperne sitter inne med metoder som kan gi svar på dette spørsmålet. Mødrene ønsker å få frem hva som er sant for å kunne handle riktig: Ikke overse noe de burde ha sett og ikke handle overilt ved å fremsette grunnløse påstander om overgrep. Den foregående diskusjonen har også vist at spørsmålet hva som er sant får stor betydning for hvordan hjelperne engasjerer seg. For barne- og ungdomspsykiatrien betyr spørsmålet om hva som er sant i flere tilfeller at de unngår å engasjere seg så lenge sannheten ikke er slått fast av rettsvesenet. Også barnevernet overlater i flere tilfeller problemet til moren når det ikke finnes noen klar sannhet om overgrep.

Opptattheten av å skulle finne sannheten kan altså få svært forskjellig betydning for hvordan hjelperne på den ene siden og mødrene på den annen siden forholder seg over tid: I flere av sakene fraskriver hjelperne seg et ansvar mens mødrene ikke kan legge bort bekymringen for at overgrep har funnet sted. Det uavklarte synes å skape et disengasjement hos hjelperne, mens det samme uavklarte opprettholder mødrenes engasjement og bekymring. Ut fra mødrenes fortellinger synes det som at hjelperne i mange tilfeller ikke ser mødrenes vanskelige situasjon når overgrepsspørsmålet forblir uavklart. Deres måte å forholde seg på uttrykker i liten grad en forståelse for at det nettopp i denne situasjonen er viktig at noen, som hun kan føre en dialog med, er tilgjengelig for henne.

Når vi står overfor mistanke om seksuelle overgrep mot barn er det vanskelig å stille seg selv utenfor spørsmålet om hva som er sant i en eller

annen betydning av dette begrepet. Profesjonelle hjelpere kan vanskelig unngå å forholde seg til spørsmålet om det har skjedd overgrep eller ikke. Det er naturligvis mulig å forsøke å begrense sitt engasjement til en felles meningskonstruksjon med den moren som søker vår hjelp. Vi kan si at vi er mer opptatt av mening og ikke så opptatt av hva som kan ha skjedd. Men i så fall påtar vi oss som hjelpere og terapeuter et stort ansvar. Vi står i fare for å definere hva moren som oppsøker oss skal være opptatt av, og vi står i fare for å overse at det kan foregå overgrep mens vi fører våre dialoger eller terapeutiske samtaler med moren.

Det ubehagelige og det kompliserte for hjelpere i saker om mistanke om seksuelle overgrep mot barn er at de både vil bli stilt overfor et spørsmål om noe er sant eller ikke, og overfor en forventning fra mødrene om at hjelperne involverer seg i en felles konstruksjon av mening sammen med den som søker hjelp. Er det mulig å overkomme disse ønskene?

Fortellingsformen kan hjelpe oss til å forstå hendelser og erfaringer. Et poeng gjennom undersøkelsen er at fortellingen ikke er en imitasjon av faktiske hendelser, men av deres logiske struktur, av deres mening (Ricoeur 1984). Hjelpernes bidrag i forhold til mødrene vil være å delta i samtaler med dem med sikte på i fellesskap å validere de utkast til fortellinger mødrene kommer med – eller utvikle fortellinger som på en mest mulig overbevisende måte konfigurerer de hendelser som mødrene forteller om. Innenfor en slik ramme kan hjelperne komme med vurderinger av hvordan det er rimelig å forstå hendelser som kan konfigureres til en bestemt historie. Begrepet validere dreier seg her om handlinger som kan foregå mellom hjelper og hjelpsøkende og som går ut på å «... undersøke og fremskaffe argumenter for den relative troverdighet ved alternative kunnskapspåstander» (Kvale 1989:77). Alternative kunnskapspåstander vil her være de mulige fortellinger som hendelser kan konfigureres til. Denne form for validering fører ikke frem til en kunnskap som er ubetinget sanne. Kunnskapspåstandene kan derimot ha en gyldighet ved at de virker overbevisende for bestemte personer i bestemte sammenhenger. For en mor i undersøkelsen vil en gyldig kunnskap være en fortelling som gir henne en overbevisende forståelse av hendelser og som setter henne i stand til å handle på en bestemt måte som hun kan stå inne for i forhold til spørsmålet om overgrep.

Validering i den betydning som vi opererer med her er forenlig med dialog og felles konstruksjon av mening. Den er derimot mindre forenlig

med den rettsbaserte og kontrollorienterte modellen. Aktørene som lar sin praksis reguleres av en slik modell blir mer orientert i retning av et absolutt sannhetsbegrep. De blir styrt av spørsmålet om det er sant at overgrep har skjedd eller ikke. Vi har vist at dette også kan gjelde for barne- og ungdomspsykiatrien. En ensidig fokusering på spørsmålet om sannhet kan heller virke handlingslammende enn hjelpebefordrende. Av frykt for å handle feil fordi de ikke er helt sikre på hva som er sant blir hjelperne tilbakeholdne med å engasjere seg i slike saker. Konsekvensen er som vi har vist, at problemene overlates til mødrene.

Kontrolltiltak fra barnevern og intervensjoner fra rettsvesen kan være berettiget i saker som dreier seg om seksuelle overgrep mot barn. Den rettsbaserte og kontrollorienterte modellen formidler imidlertid en forståelse og setter rammer for virksomheten som kan komme i veien for en hjelp til mødrene preget av dialog og felles meningskonstruksjon.

13 Avslutning

Undersøkelsen startet med å stille to spørsmål: Hvordan forholder mødre seg når det er blitt reist spørsmål om et barn i familien kan være utsatt for seksuelle overgrep? Og, hvordan går vi frem for å forstå hendelser som er tvetydige og som samtidig er viktige for oss å forstå? Deretter argumenterte jeg for å søke etter svar på disse to hovedspørsmålene innenfor et narrativt perspektiv.

Hensikten med dette kapitlet er å vurdere noen av de svar og den kunnskapen som undersøkelsen har gitt. For det første vil jeg se om kunnskapen som undersøkelsen har gitt om mødrene representerer noe som er forskjellig fra tidligere kunnskapspåstander om slike mødre. For det andre vil jeg drøfte hvordan det narrative perspektivet bidrar til å belyse de fenomener jeg har undersøkt. Til slutt vil jeg vise hvordan undersøkelsens resultater både gir en spesifikk kunnskap om de undersøkte mødrene og en kunnskap med gyldighet utover de mødrene som jeg har studert.

Får vi vite noe nytt om mødrene?

Kan kunnskapspåstander
fra ulike undersøkelser sammenliknes?

I kapittel 1 har jeg referert til noen relativt vanlige kunnskapspåstander i faglitteraturen om mødre til overgrepsutsatte barn. Er det mulig å sammenlikne resultatene fra denne undersøkelsen med slike påstander? Hvis det er mulig, hvordan faller en slik sammenlikning ut?

Denne undersøkelsen baserer seg på mødrene egne fremstillinger av sine handlinger og overveielser. Den forsøker å belyse noen fenomener ut fra mødrene eget perspektiv. De fleste andre rapporterte undersøkelser er basert på vurderinger av mødre på grunnlag av et klinisk materiale. Det stilles spørsmål til et klinisk materiale og ikke direkte til mødrene, og deretter trekkes det noen konklusjoner om mødrene. (Furniss 1984, Conte 1986). Det finnes også noen undersøkelser som baserer seg på spørreskjema og symptom-sjekk-lister (Everson et al 1989, Williamson et al 1991, Peterson et al 1993).

Det kan være et problem å sammenlikne resultater fra undersøkelser som har anvendt forskjellige typer data og forskjellige metoder for å samle inn data (Briere 1992). Forskjeller mellom resultatene vil kunne forklares på bakgrunn av ulike metoder.

Materialet i undersøkelsen er forskjellig fra flere andre undersøkelser. Materialet er mødrenes egne fortellinger fra intervjusamtalene, og fokus rettes mot forløp av hendelser. I andre undersøkelser har man vært opptatt av å fremstille hvordan mødrene er eller var på et bestemt tidspunkt (Salt et al 1990). Undersøkelsen har vært orientert mot en form for essensialistisk kunnskap. Slik kunnskap kan dreie seg om tilstander eller egenskaper ved mødrene, ved relasjonen mellom mor og barn, ved relasjonen mellom moren og barnets far, og så videre. Min interesse i undersøkelsen har ikke vært å undersøke tilstander eller egenskaper ved mødrene, men å få frem mødrenes egne fortellinger om hvordan de handler og forstår, hvordan de gjennom å anvende narrativer forsøker å skape mening i visse hendelser. Mens andre undersøkelser har operert med en uavhengig instans som har vurdert selve overgrepsspørsmålet, har denne undersøkelsen dreid seg om selve avklaringsprosessen til mødrene, deres subjektive overveielser og handlinger.

Undersøkelsenes forskjellige teoretiske perspektiver, foki og måter å gripe tak i et materiale på, gjør det vanskelig å sammenlikne deres kunnskapspåstander. Samtidig er det interessant å sammenlikne nettopp fordi den er annerledes enn andre studier, ved at den er basert på forløpspregede og personlige eller subjektive data.

Jeg vil sammenlikne noen undersøkelsers svar på et spørsmål som har vært sentralt i denne undersøkelsen og i flere andre: Hvordan forholder mødrene seg til spørsmålet om overgrep?

Denne undersøkelsens svar

Mødrenes historier handler blant annet om at mødrene over et lengre tidsrom gjør alvorlige forsøk på å forstå hendelsene innenfor fortellinger som inkluderer og som ekskluderer overgrep. Mange av mødrene kommer etter hvert frem til at dette må dreie seg om en fortelling om overgrep. De forteller om en svært vanskelig erkjennelsesprosess hvor de gir seg i kast med kompliserte spørsmål. De strever med å få etablert samtaler med barnet. De forsøker å forstå hvordan mannen eventuelt kan ha begått over-

grep mot barnet. De prøver å finne en form for konsistens mellom sine tidligere fortellinger om mannen og om forholdet til ham og det at han kan ha begått seksuelle overgrep. De strever med å forstå eget ansvar og skyld hvis det har skjedd overgrep. Mange av dem gjør gjentatte forsøk på å få hjelp fra profesjonelle hjelpere. De søker blant annet etter hjelp til å avklare spørsmål som disse: Har de forstått ulike hendelser på en rimelig måte eller finnes det andre og bedre betrakningsmåter? Hvordan skal de handle i forhold til barnet og i forhold til mannen?

Mange av mødrene gir i perioder av det forløpet de forteller om uttrykk for en sterk tvil på hva de skal tro. Samtidig tar de et klart ansvar for det problemet som de står overfor. De aller fleste mødrene forteller at når spørsmålet om overgrep først har dukket opp kan de ikke legge dette og andre spørsmål som melder seg bort. På forskjellige måter gir de uttrykk for at de må komme frem til en avklaring av hva de skal tro. Det vanlige synes å være at mødrene strever med å fortolke ulike bekymringsfulle hendelser innenfor rammen av forskjellige mulige historier over en lengre periode. Det er med andre ord en rekke fenomener i denne undersøkelsens fremstillinger og analyser av mødrenes fortellinger som gjør det vanskelig å hevde at mødrene ikke tar spørsmålet om overgrep alvorlig.

Et sentralt funn i undersøkelsen er nettopp tosidigheten hos mødrene i hvordan de forholder seg til overgrepsspørsmålet: De er i tvil og de tar samtidig ansvar for å komme frem til en avklaring. Uten å ta med begge forhold i fremstillingen av mødrene kan man gi et skjevt og unyansert bilde av dem. Ved bare å fokusere på deres tvil kan man fremstille dem som uansvarlige. Ved bare å fokusere på hvordan de tar ansvar kan det hende at man betrakter deres bekymring som overdreven og mødrene som hysteriske. Fremstillinger av dem som uansvarlige finner vi i en del av faglitteraturen. Bildet av mødrene som hysteriske forekommer kanskje oftere i massemedia.

Fremstillinger av mødrene i faglitteraturen

Bildet som en del av faglitteraturen gir av disse mødrene har vært omtalt i kapittel 1 og i kapittel 9. Det er ingen overdrivelse å hevde at denne ofte formidler et klart inntrykk av at mødrene ikke bare er uansvarlige ved å unnlate å snakke om eller forholde seg til muligheten for at overgrep kan ha funnet sted. Her hevdes det at mødrene på ulike måter bevisst eller

ubevisst skaper betingelser for at seksuelle overgrep finner sted mellom en far og et barn. En rekke undersøkelser (Lustig et al 1966, Herman 1981, Server & Janze 1982, Furniss 1984, Alexander 1985) synes å konkludere med at mødrene bevisst eller ubevisst legger forhold til rette for at overgrep skal kunne finne sted fra barnets far overfor barnet. Mødrene tillegges ulike negative egenskaper som forklaringer på at de forholder seg slik. De er ute av stand til å ta en omsorgsfull rolle (Gutheil & Avery 1977). De er emosjonelt deprivert og seksuelt avvisende (Furniss 1984). De har et grenseløst og barnlig behov for omsorg og varme (Zuelzer & Reposa 1983). Det hevdes også at mødrene selv har vært utsatt for seksuelle overgrep (Meiselman 1978, Faller 1989). Denne svikten ved mødrenes egen oppvekst blir gjerne satt i sammenheng med noen av de negative egenskaper som er nevnt i det foregående og som bidrar til at historien gjentar seg. Seksuelle overgrep blir her begynnelsen og slutten på en kausal kjede av hendelser.

Disse fremstillingene av mødrene synes å være lite forenlige med den fremstillingen som undersøkelsens analyser av mødrenes egne fortellinger har gitt oss. Det er langt fra mødrenes fortellinger om sine bekymringer for hva ulike hendelser kan bety, som jeg finner, til faglitteraturens påstander om mødre som bevisste eller ubevisste tilretteleggere av at overgrep finner sted. Det er også vanskelig å forstå hvordan flere av mødrenes store anstrengelser for å få hjelp fra profesjonelle hjelpere kan la seg forene med en forståelse av at de ubevisst eller bevisst tilrettelegger for overgrep.

Hvordan kan vi forstå denne forskjellen? Resultatene i min undersøkelse kommer frem gjennom analyser av forløpet i mødrenes fortellinger. Analysene av hva de forteller om hvordan de handler i ulike sammenhenger og på forskjellige tidspunkt er utgangspunkt for mine fremstillinger av hvordan mødrene forholder seg. Som vist i kapittel 6 bygger analysene både på en statisk og en dynamisk fremstilling av det mødrene forteller. Ved en statisk fremstilling fokuseres det på bestemte hendelser på et bestemt tidspunkt i et av de hendelsesforløp som mødrene forteller om. Hvis vi bare holder oss til en slik fremstilling kan mødrenes handlinger og væremåter bli forstått som tilstander ved mødrene, og deres måter å forholde seg på kategoriseres som unnvikende og kanskje som uansvarlig i forhold til temaet overgrep. Noen ville kanskje se en svikt i mødrenes omsorg for barnet i tilfeller hvor de sendte barnet til faren. Noen ville kanskje hevde at nettopp en slik handling fra morens side viser hennes deltakelse i de overgrep som kan ha funnet sted.

Betydningen av forløp og kontekst

I analysene av flere av intervjuetekstene viser jeg hvordan mødrene forholder seg til dette problemet (barnets kontakt med faren). Ofte finner de ikke noen god løsning på det. Noen ganger oppdager de problemet for seint. Når de kommer frem til at det må ha skjedd overgrep er de redde for at overgrepene kan ha foregått en lang stund allerede.

I undersøkelsen har jeg redegjort for en rekke forhold ved den konteksten som mødrene befinner seg innenfor. Jeg har vist hvordan konteksten gjør det forståelig at de opprettholder barnets besøkskontakt med faren, ja noen ganger endog oppmuntrer barnet til å ha kontakt med faren. Det er dette som under vanlige omstendigheter forventes av dem.

Undersøkelsen bidrar til å tydeliggjøre disse forholdene og hvilken betydning de kan ha for mødrenes handlinger i et forløp over tid. Hvis mødrenes handlinger betraktes uavhengig av kontekst kan det bli mer nærliggende å tillegge mødrene de former for svikt som vi finner i noen av de refererte undersøkelsene. Da kunne man komme til å betrakte det som en svikt når mødrene fremdeles tvilte på at overgrep hadde funnet sted, der de uttrykte stor usikkerhet på egne vurderinger, der de fortalte barnet at faren deres var glad i det i en periode mens overgrep fant sted, eller der de fortsatte samlivet med mannen og barnets far på tross av sin egen usikkerhet og andres mistanke mot ham som overgriper.

I intervjuene forteller mødrene om flere slike hendelser som kunne ha gitt andre anledning til å vurdere mødrene på negative måter. Med andre ord tror jeg at det hadde vært mulig på bakgrunn av deler av intervjuetekstene å sette frem påstander om noen av disse mødrene som ville ha passet med de kunnskapspåstander jeg har referert til tidligere. Hvis jeg hadde valgt å fokusere på enkeltstående hendelser og handlinger, ville det ha vært mulig å fremstille noen av disse som uttrykk for ulike former for svikt blant mødrene, og mine kunnskapspåstander om mødrene kunne ha vært mer i tråd med dem som er blitt nevnt foran i dette avsnittet.

Når mistanke om seksuelle overgrep oppstår i en familie gjør dette noe med familiens medlemmer (James & MacKinnon 1990). For en mor kan det innebære at hun blir usikker på en rekke grunnleggende antakelser i hennes liv vedrørende viktige relasjoner og vedrørende sider ved henne selv. I undersøkelsen har jeg forsøkt å vise hvordan det å komme frem til klarhet gjennom å skape en historie er en prosess som må foregå over et

lengre tidsrom. Ved en ensidig fokusering på mødrenes egenskaper kan man miste av syne denne viktige prosessen. Utforskningen av forløpet i mødrenes fortellinger viser hvordan mange av mødrene etter hvert inntar en posisjon med større usikkerhet og skepsis til at faren skal ha samvær med barnet. Der hvor mødrenes fortellinger etter hvert omfatter flere bekymringsfulle hendelser blir de mer usikre på om et slikt samvær er bra for barnet. I mødrenes fortellinger er det en slik bekymring og ikke et raseri mot mannen som har betydning for deres skepsis til mannens samvær med barnet.

Det finnes ikke noen opplagte svar på det mødrene strever med å finne ut av. Gjennom undersøkelsens narrative perspektiv er det mulig å gripe tak i den erkjennelsesprosessen som mødrene involveres i, med betydning for hvordan de forstår hendelser innenfor den eller de fortellinger de etter hvert kommer frem til. For at de enkelte hendelser og handlinger skal få en mening for mødrene, må de bringes inn i en sammenheng. Skal de komme frem til en sammenheng eller fortelling som de selv opplever som overbevisende må de kunne uttrykke og forholde seg til sin egen usikkerhet og tvil på hva de skal tro. En slik vanskelig erkjennelsesprosess vil ha et forløp hvor mødrene på bestemte punkter i forløpet kan virke usikre og lite handlingsorienterte. Fremfor å fremstille usikkerhet og hjelpeløshet hos mødrene som egenskaper ved dem bidrar det narrative perspektivet i undersøkelsen til å knytte slike reaksjonsmåter til betingelser i deres situasjon og til betingelser knyttet til hendelser gjennom et tidsforløp.

Kan vi stole på mødrenes fremstilling – vil den ikke være subjektiv? Undersøkelsen retter seg mot mødrenes subjektive opplevelser og overveielser. Det kan selvsagt tenkes at mødrene fordreier sin fremstilling av sine subjektive opplevelser og overveielser. Spørsmålet mitt er ikke først og fremst om mødrene snakker sant, men om jeg som intervjuer har forstått mødrenes fremstilling av sine aktuelle erfaringer. Min utforskende måte å intervjuer mødrene på, beskrevet i kapittel 3, er et forsøk på å få til dette. Som jeg viser i dette kapitlet, er denne intervjuformen egnet til å avklare og bekrefte den intervjuedes erfaringer med og forståelse av de fenomenet snakkes om, men uten at dette kan forhindre at intervjuformen kan gi muligheter for forføring.

Å forstå tvetydige og vanskelige hverdagslige hendelser innenfor rammen av narrativer forutsetter at den som vil forstå gis rom til å prøve ut

forskjellige forståelsesmuligheter. Dette kom blant annet frem gjennom analysene av mødrenes fortellinger om møtene med hjelpeapparatet (kapittel 11). Disse analysene viser betydningen av at mødrene gis anledning til å delta i forfatterskapet av fortellingene om vesentlige livserfaringer. På dette området har undersøkelsens resultater en direkte relevans for hvordan profesjonelle hjelpere bør forholde seg i møtet med dem som søker hjelp. Det er vanskelig å tenke seg en slik relasjon hvor det ikke vil være relevant for den som søker hjelp å fortelle sin eller sine historier. Hjelperens funksjon i en slik sammenheng må være å gi den andre muligheter for utvikle sin egen fortelling som omfatter og gir mening til det som er viktige hendelser for den som forteller. De fortellinger som utvikles kan bekrefte vesentlige erfaringer hos den hjelpsøkende. De kan også være med på å endre den mening som tidligere erfaringer har hatt for den hjelpsøkende. En mors fortellinger om bekymringsfulle hendelser kan for eksempel føre til at hun etter flere overveielser velger å tro at overgrep har skjedd. På tidspunktet for dette valget vil kanskje hennes fortelling om mannen utelukkende være en fortelling om ham som overgriper. På et senere tidspunkt i møtene med en hjelper kan den samme morens fortelling om barnas far etter hvert utvikles slik at den gir et bilde av mannen som er mer nyansert enn at han bare var en overgriper i forhold til barnet. Forutsetningen for en slik fortelling fra morens side kan være at hun får hjelp til å se hvordan tidligere hendelser og erfaringer fra samlivet med mannen lar seg plassere i denne fortellingen.

Hva bidrar det narrative perspektivet med?

Hva vinner vi og hva taper vi når vi forsøker å forstå verden ved å fortelle historier om den, «... by using the narrative mode for construing reality?» (Bruner 1996:130). I dette avsnittet vil jeg drøfte det spørsmålet Bruner stiller på bakgrunn av denne undersøkelsens resultater.

Individet skaper mening gjennom historier

Når mødrene forsøker å forstå tvetydige og/eller inkonsistente hendelser ved å bringe dem inn i en historiesammenheng er det antakelig ikke en bevisst vurdering hos mødrene som ligger til grunn for denne prosessen. Det kan heller se ut som om undersøkelsen støtter opp om Ricoeur's (1981)

påstand, referert til i kapittel 1, nemlig at det å forstå hendelser innenfor en narrativ sammenheng er noe som er «... an art hidden in the depths of the human soul ...» (s 287), det vil si en grunnleggende måte å forstå og formidle erfaringer med ulike hendelser på. Undersøkelsen viser hvordan en narrativ forståelse kan arte seg i praksis, som en frem-og-tilbake-bevegelse mellom hendelser og mulig narrativ. Forholdet mellom hendelser og narrativ, slik mødrene opplever dette, kan beskrives som et top-down- og som et bottom-up-forhold og som en proaktiv og retroaktiv prosess.

Narrativene er ikke bare sluttprodukter av en erkjennelsesprosess. På grunnlag av flere av mødrenes fremstillinger, særlig de som presenteres i kapittel 5 og 6, synes det som en narrativ også kan fungere som et redskap for mødrene, en slags hypotese i deres tenkning, ved at tenkte utkast til historier kan fungere som en bakgrunn å vurdere tvetydige hendelser i forhold til. Analysene i de nevnte kapitlene viser hvordan narrativ tenkning omfatter det å anvende historieformen som et forsøk på å forstå eller organisere erfaringer. Denne tenkningen kan bidra til en erkjennelsesmessig bevegelse fra et ufullstendig utkast til en historie som representerer en mer fullstendig og overbevisende måte å forstå hendelser på.

Betingelser for når vi konstruerer historier

Et gjennomgående tema i undersøkelsen har vært hvordan mødrene involveres i konstruksjon av historier når hendelser de stilles overfor avviker fra det vanlige, det forventede. Det er når barnets verbale, atferdsmessige, eller kroppslige ytringer er slik at mødrene ikke finner noen forklaringer på ytringene blant vanlige og kjente historier at mødrene gir seg i kast med å konstruere og fortelle historier.

Når mødrene bringer hendelsene inn i en fortellingsform lurer de altså på om hendelsene er noe utenom det vanlige. Fortellingsformen hjelper dem til å komme frem til et svar på spørsmålet. Ved å fortelle om sine bekymringsfulle hendelser forsøker mødrene å skaffe seg klarhet i om de har en historie å fortelle, om de står overfor hendelser som bryter med «... a canonial script ...». (Bruner 1996:139). Hendelser som bryter med det forventede er verd en historie.

At hendelser representerer noe uvanlig kan komme som en overraskende erkjennelse. Et eksempel på dette så vi i kapittel 5 hvor en av

mødrene får en plutselig og uventet erkjennelse når hun forteller andre om bestemte hendelser. Ved å bringe hendelsene inn i en historieform skjønner hun at hvis hun fortsetter å fortelle andre om disse hendelsene så vil hendelsene bli oppfattet som svært uvanlige, som uttrykk for at det kan ha skjedd overgrep mot hennes barn. I det visse erfaringer gis en historieform får erfaringene en bestemt mening for moren som hun ikke hadde vært oppmerksom på tidligere. Fortellingsformen er med andre ord ikke bare uttrykk for at fortelleren oppfatter noe som utenom det vanlige. Den kan også bidra til at bestemte hendelser fremtrer for fortelleren som uvanlige som en plutselig og uventet erkjennelse – eller som et resultat av overveide vurderinger.

Motsetninger og inkonsistens i livet

Undersøkelsen har vist hvordan historier drives frem av et ønske om å redusere problemer, motsetninger og inkonsistens som foreligger for fortelleren og som kan foreligge hos den som historiene fortelles til, i dette tilfelle intervjueren. Når intervjueren blir overrasket eller ikke forstår, blir den intervjuedes svar gjerne å fortelle mer. Dette er et uttrykk for at historier nettopp omfatter uavklarte fenomener. Uten slike ville det ikke vært noen historier. En narrativ er stedet eller arenaen for tema som handler om det inkonsistente og det motsetningsfylte. Utgangspunktet for å bringe inn slike tema vil være det nevnte ønsket om å redusere det uavklarte. Men undersøkelsen har også vist at narrativen kan ha en litt annen funksjon, nemlig at den kan bringe motsetningsfylte erfaringer i en dialog med hverandre.

Psykologien har tradisjonelt vært opptatt av hvordan mennesker forsøker å redusere motsetninger og inkonsistenser i sine liv (Festinger 1957, Heider 1958). Den motsatte forestillingen, nemlig at det er karakteristisk for våre liv at de omfatter mange inkonsistenser og motsetninger, har kanskje heller kommet til uttrykk i litterære former. I «Epic and Novel» hevder Bakhtin (1981) at introduksjonen av den moderne romanen muliggjorde at mennesket kunne beskrives som et komplekst, inkonsistent og motsetningsfylt individ: «A dynamic inconsistency was introduced into the image of man, dynamics of inconsistency and tension between various factors of this image ...» (Bakhtin 1981:35). Som jeg viste i kapittel 1 ble en tilsvarende måte å forstå og fremstille individer på langt senere tidspunkt introdusert i psykologien (Bruner 1986, 1987, Gergen & Gergen 1988).

I undersøkelsen har jeg vist hvordan den narrative tilnærmingen kan ivareta det Bakhtin fokuserer på, det mangetydige og det inkonsistente ved menneskets væremåte. Ved å presentere et fenomen gjennom et forløp av hendelser kan det være mulig for fortelleren å få frem at en aktør i historien på ulike tidspunkt og i forskjellige sammenhenger kan oppleves som henholdsvis ond og god, omsorgsfull og selvopptatt, glad i og overgripende mot egne barn. Motsetningene er en del av historiens poeng. På et bestemt tidspunkt i et hendelsesforløp kan det være vanskelig å få øye på mer enn den ene siden i en slik motsetning. Over tid, gjennom en fortellings forløp, kan flere sider ved en persons handlingsmønster fremstilles. En narrativ kan omfatte forskjellige og motsetningsfylte sider ved en person. Denne funksjonen ved narrativen ble særlig belyst i undersøkelsens kapittel 8. En slik forløpsavhengig og narrativ fremstilling av personers handlingsmønster er vesentlig forskjellig fra den paradigmatisk hvor individet fremstilles i form av statiske kategorier.

De to fremstillingsformene behøver ikke stå i et motsetningsforhold til hverandre. Om man anvender den ene eller den andre er et spørsmål om hva slags kunnskapsinteresse man har. Ønsker vi å få frem og forstå hvordan andre opplever at en person handler over tid blir det vesentlig at fremstillingen og forståelsen kan omfatte eventuelle sentrale variasjoner og motsetninger i denne personens handlingsmønster. Undersøkelsen er et argument for at en slik interesse kan ivaretas ved en narrativ analyse. Er vi derimot først og fremst opptatt av om personens atferd lar seg plassere i bestemte kategorier, for eksempel diagnostiske, vil en paradigmatisk tilnærming være mer nærliggende å anvende. Ved denne tilnærmingen er man ikke først og fremst opptatt av hvilken mening det som det fokuseres på har for oss, men av at fremstillingen skal være mest mulig entydig. En narrativ fremstilling kan ivareta hvilken mening noe kan ha for oss, men blir mer tvetydig.

Usikkerhet og tvetydighet

Flere av mødrene understreker i intervjuene at det de forteller er deres versjon. De ser at det også kan foreligge andre. Det er ofte denne usikkerheten som gjør at de ønsker samtaler med profesjonelle hjelpere. Usikkerheten henger sammen med problemets art. Mange av de problemer og spørsmål vi strever med i våre liv, og som mødrene står overfor i undersøkelsen, vil være karakterisert av to forhold: Vi må velge en bestemt løsning, og vi kan ikke vite helt sikkert hvilken løsning som vil være den rette.

Bevisstheten blant mødrene om at de forfekter en bestemt måte å se ting på når de setter frem påstander om virkeligheten varierer mellom dem og er også forskjellig hos samme mor på ulike tidspunkt. Noen er lite uttalte, mens andre er ganske eksplisitte på sin usikkerhet og på at det de bringer til torgs er deres virkelighetskonstruksjon. Men denne forskjellen kan også avspeile forskjeller i mødrenes erfaringer. Mødrene vil ha opplevd mange eller få hendelser som varierer i grad av tvetydighet. Som jeg har vist i kapittel 5 og 6 forteller noen av mødrene om hendelser som fortoner seg som svært entydige for dem. Men også blant disse er det noe tvil til stede.

Mødrene er ikke nødvendigvis bevisste det subjektive ved deres fremstilling. Selve fortellingsformen som de benytter er en subjektiv yringsform. Analysene som presenteres, for eksempel i kapittel 6, viser hvordan mødrene står overfor valg av hendelser og av en sammenheng å presentere dem i, slik at hendelsene antar en eller noen meninger og slik at andre mulige meninger utelukkes eller trer i bakgrunnen.

Enhver forteller vil ha sin måte å forstå og fortelle om hendelser på. I de tilfellene hvor det foreligger en fortelling – eller noen utkast til fortellinger slik det gjør i undersøkelsen – så vil det hverken foreligge «... a rational procedure to determine whether any particular "reading" is necessary as logical truths are necessary, nor an empirical method for verifying any particular reading» (Bruner 1996:137). Bruners beskrivelse er myntet på mottakerens forhold til en fortelling eller til en tekst. Men den vil også kunne gjelde for fortelleren i de tilfelle hvor fortelleren selv er usikker på hvordan historien ender, slik mødrene i undersøkelsen kan være det. Ingen av dem kan være helt sikre på at deres forståelse, deres måte å fortelle historien på, er den riktige eller den sanne. Fortellingen er subjektiv, den er en fremstilling av tanker, hendelser og handlinger slik disse fortoner seg for fortelleren, og ikke en absolutt historisk sann fremstilling. Den narrative tilnærmingen «... incorporates both a knowledge of the world and the point of view which beholds it» (Murray 1996:188). Usikkerheten knyttet til hendelsene og ikke minst til hvor fortellingens forløp ender understreker det subjektive ved den praksis mødrene begir seg i kast med når de forsøker å konstruere og fortelle sine historier: «Narratives are not records of facts, of how things actually were, but of meaning-making systems that makes sense out of the chaotic mass of perceptions and experiences of life» (Josselson 1995:33). Den narrative formen som fremstiller hvordan det er mulig å forstå hendelser og sammenhenger

mellom hendelser, og ikke hvordan noe er, blir en egnet måte å ivareta det at denne meningsskapingen er subjektiv.

Dialog mellom fortidige, nåtidige og fremtidige erfaringer

Undersøkelsen har vist hvordan mødrenes forsøk på å konfigurere hendelser til en historie dreier seg om en frem-og-tilbake-bevegelse i mer enn en forstand. Den dreier seg om en bevegelse mellom en oppfatning av bestemte hendelser og et utkast til en mulig historie. Den dreier seg om en bevegelse i tid bakover eller retroaktivt hvor en tidligere historie eller tidligere hendelser blir refortolket i lys av en ny historie. Og den dreier seg om en bevegelse fremover i tid ved at den fortellingen en mor allerede har kommet frem til i neste omgang definerer betydningen av nye hendelser. Mødrenes erfaringer, deres forståelse av ulike hendelser, skjer altså ikke utelukkende på en tidsmessig lineær måte: «Any given experience may also incorporate events from the past, or from the imagination, creating difficulties in determining precisely whether present experience is indeed "of the present"» (Gergen 1994:92). Undersøkelsen viser hvordan mødre opplever at deres tidligere historie i forhold til mannen gjør det vanskelig for dem å forstå aktuelle hendelser. Er de tilbøyelige til å tro at overgrep har skjedd fordi de har en vond og vanskelig historie i forhold til mannen? Eller er de tilbøyelige til å tro at overgrep ikke har skjedd fordi historien om forholdet til mannen ikke så lett lar seg forene med en overgrepshistorie? Den narrative formen gjør det mulig for mødre å bringe disse ulike erfaringene i dialog med hverandre nettopp fordi denne formen muliggjør de ulike omtalte bevegelser mellom fortidige, nåværende og tenkte fortellinger og hendelser.

Handlinger og historiekonstruksjoner

Mødrenes handlinger og de narrativer som de konstruerer vil være viklet inn i hverandre. Slik kan det fortone seg for forskeren, og kanskje også for den handlende selv. Stern (1995) hevder at våre målrettede handlinger i interpersonlige relasjoner skaper en opplevelse av «... an essential temporal feature of the narrative-like structure ... as well as a narrative-like mode of perception» (s. 90). Vi opplever altså ifølge Stern (1995) en tidsmessig sekvensialitet både i våre egne og i andres målrettede handlinger som gjør at de i likhet med fortellingen får en narrativ struktur for oss. Gjennom

undersøkelsen er det flere ganger blitt pekt på at en narrativ har en bestemt struktur i form av et forløp: En narrativ går fra en problematisk situasjon via handlinger og hendelser med betydning for om problemet løses, og mot en løsning. Handlinger fra en aktør for å løse et problem vil ha noe av den samme målrettetheten.

En oppramsing av en rekke tidsmessig påfølgende handlinger blir ingen narrativ eller historie: Først gjorde hun A, og så gjorde hun B, og så videre. Men hvis vi oppfatter en intensjon bak handlingene vil vi kunne forstå handlingene innenfor rammen av en narrativ. Det er denne intensjonaliteten som vi knytter både til handlinger og narrativer som antakelig bidrar til at vi tillegger handlingene det som Stern (1995) kaller en «narrative-like structure». Sammenhengen mellom handlinger og narrativ dreier seg derfor om en meningssammenheng – noe av den meningen vi tillegger handlinger og narrativer er at de er intensjonale.

Når mødre forteller om sine handlinger i forhold til mannen, i forhold til eget barn, i forhold til temaet ansvar og skyld og i forhold til hjelperne, forstår vi dem slik at de har bestemte intensjoner med sine handlinger, for eksempel å få til visse samtaler med barnet, få avklart sitt eget forhold til ansvar og skyld, eller å få hjelp fra profesjonelle hjelpere.

Flere av mødre forteller hvordan de bekymringsfulle hendelsene innebærer en trussel mot omsorgen for barnet. I en slik sammenheng blir det et prosjekt for mødre å handle på måter som kan redusere eller fjerne denne trusselen. For å handle målrettet må de ha en bestemt oppfatning av virkeligheten – av de hendelser de har opplevd. Ut fra et omsorgsperspektiv opplever de at de må forsøke å komme frem til en historie som konfigurerer de ulike bekymringsfulle hendelsene på en overbevisende måte. Forutsetningen for en målrettet handlemåte blir deres utkast til et plot og til en fortelling. Uten et slikt utkast blir det umulig for dem å handle målrettet.

Flere steder i undersøkelsen har jeg vist hvordan mødre handler på bestemte måter ut fra en idé eller et utkast til narrativ. Enhver konstruert historie kan representere en avgjørelse av hvordan virkeligheten skal forstås og en avgjørelse av hvordan det skal handles. Ut fra en historie om mannen kan de forholde seg til ham på bestemte måter. Ut fra at de tror på en historie om overgrep kan de bruke bestemte formuleringer, stille bestemte spørsmål eller unngå bestemte tema i sine samtaler med barnet. Mødres fortolkninger av de reaksjoner som de får på sine handlinger får

i en del tilfelle betydning for hva de i neste omgang mener om den narrative som var utgangspunktet for deres handlinger. Reaksjonene kan kaste tvil over eller støtte opp under den fortellingen som var utgangspunktet for måten moren handlet på.

I dette avsnittet har jeg utdypet hvordan undersøkelsen, gjennom dens narrative perspektiv, gir oss en økt forståelse av mødrene, det vil si av de problemer de stilles overfor, hvordan de forstår disse problemene og hvordan de handler. Samtidig har jeg forsøkt å vise at denne måten å forstå mødrene på også vil være relevant, ikke bare for å forstå andre mødre i en liknende situasjon, men for å beskrive og forstå hvordan vi kan komme til å forholde oss til andre vanskelige og tvetydige livserfaringer. Undersøkelsen bidrar med en generell kunnskap i form av en måte å beskrive og forstå menneskelig handling i bestemte sammenhenger på.

Undersøkelsens spesifikke og generelle kunnskap

Ideografisk og nomotetisk kunnskap

Undersøkelsen baserer seg på detaljerte gjennomgåelser av intervjuetekster. Analysene av hver enkelt intervjuetekst gir en ideografisk form for kunnskap. Ideografisk kunnskap er kunnskap om det særskilte og det individuelle (Smith, Harré & Langenhove 1995). I undersøkelsen bidrar ideografisk kunnskap til å belyse hvordan den enkelte moren handler. Det kan være hvordan hun går frem for å konfigurere hendelser til historier, hva slags samtaler og fortellinger som forekommer mellom denne moren og hennes barn, kvinnens fortellinger om sitt forhold til mannen, og om hvordan hun håndterer spørsmålet om skyld, og så videre. Det er blant annet slike handlinger som omfattes av de *narrative analysene* som ble beskrevet i kapittel 2. Motsetningen til ideografisk kunnskap, nomotetisk kunnskap, omfatter forslag eller utkast til mer generelle lovmessigheter, mønstre eller statistiske sammenhenger ved menneskelig atferd. *Analysene av narrativer*, beskrevet i kapittel 2, ble gjennomført for å utvikle en nomotetisk kunnskap.

Ideografisk kunnskap fra noen utvalgte saker er presentert i undersøkelsen. Jeg har gitt en relativt detaljert fremstilling av analyser av noen fenomener i disse sakene. I kapittel 6, i avsnittet «Den erkjennelsesmessige bevegelsen mot en historie», har jeg for eksempel utforsket to fenomener i

en mors forsøk på å forstå bestemte hendelser. For det første hvordan moren forsøker å forstå ulike hendelser innenfor rammen av det som for henne er tilgjengelige og kjente narrativer, og hvordan hun ikke lykkes med det. For det andre hvordan hun etter hvert beveges i retning av å forstå nye (og gamle) bekymringsfulle hendelser innenfor rammen av en overgrepshistorie. Den detaljerte gjennomgåelsen av morens fortelling om hvordan hun forsøker å forstå ulike hendelser gir grunnlag for at analysene utkrystalliserer et mønster i hennes erkjennelsesmessige bevegelser.

Ideografisk kunnskap sier ikke bare noe om enkeltstående særtilfeller. Generelt viser den til et eller flere begreper eller uttrykk, i det nevnte eksemplet over til uttrykket «erkjennelsesmessige bevegelser». Slike erkjennelsesmessige bevegelser vil det finnes liknende og forskjellige varianter av. Disse varianter av ideografisk kunnskap vil danne grunnlaget for en nomotetisk kunnskap.

Gjennom undersøkelsen har jeg flere ganger utviklet kunnskapspåstander av nomotetisk art på grunnlag av en rekke tilfelle av ideografisk kunnskap. Dette dreier seg om kunnskapspåstander om a) den gruppen eller undergrupper av mødre som er undersøkt her, b) gruppen mødre som er i den situasjonen at de bekymrer seg for seksuelle overgrep mot eget barn, og c) om hvordan vi (eller folk) generelt forsøker å forstå tvetydige og uvanlige hendelser. Er det mulig å gjøre slike generaliseringer på grunnlag av kvalitative analyser av de enkelte intervjuetekster? Innenfor den kvalitative tradisjonen er det flere som hevder at detaljerte analyser av det særskilte danner grunnlag for mer generelle konklusjoner: «The more fully particular are the stories we hear, the stronger our analysis will be of the relationship between the general and the particular» (Chase 1995:22).

Poenget i sitatet over er at en detaljert fremstilling av det særskilte, det partikulære, er en forutsetning som må oppfylles for at ideografiske kunnskapspåstander skal gi grunnlag for nomotetiske kunnskapspåstander. Detaljerte fremstillinger gir grunnlag for å utkrystallisere mønstre og variasjoner av mønstre på tvers av de enkelte tilfellene. Samtidig er det alltid en mulighet for at et forskningsmateriale kan bli for detaljert. Hvis materialet omfatter for mange detaljer kan det bli vanskelig å få øye på eventuelle mønstre. Dette kan svekke muligheten for, på en overbevisende måte, å komme med kunnskapspåstander av nomotetisk art. Balansen mellom det detaljerte og det som det er mulig å få en oversikt over, må styres av undersøkelsens teoretiske perspektiv. I undersøkelsen har det narrative perspek-

tivet hatt en regulerende funksjon, både for hvilke fenomener det er blitt snakket om i intervjuene og for hvilke fenomener det er blitt fokusert på i analysene.

Bevegelsen fra det ideografiske til det nomotetiske

Bevegelsen fra det ideografiske til det nomotetiske kan forstås i lys av begrepene intensjon og ekstensjon. En klasse eller et begrep har en bestemt intensjon, det vil si et sett av egenskaper eller kvaliteter som ethvert individ må ha for å gjelde som et medlem av klassen. Mødre til mulig incestutsatte barn kan betraktes som en klasse, men kan også tenkes ordnet i underklasser eller grupper. Egenskapene eller kvalitetene ved hele klassen av mødre i undersøkelsen kan beskrives mer eller mindre detaljert. Jo mer detaljert vi beskriver en klasse jo færre medlemmer vil falle inn under klassen vi snakker om, det vil si at klassens utstrekning, dens ekstensjon, blir mindre. Avhengig av hvor detaljert klassen beskrives vil noen kvaliteter eller egenskaper kunne omfatte hele klassen «mødre til mulig incestutsatte barn». Andre kvaliteter vil bare omfatte deler av klassen og således utgjøre en egen klasse.

Et grunnlag for inndeling i undergrupper eller -klasser var mødrenes handlinger. Ved flere av analysene av ulike tema var fremgangsmåten at jeg studerte intervjutekstene uten å ha bestemt på forhånd hvilke begreper eller kvaliteter jeg skulle se etter i materialet. Gjennom induktive analyser av mødrenes handlinger kom jeg frem til bestemte underklasser av mødre. Mødrene kunne for eksempel grupperes forskjellig med hensyn til hvordan de forholdt seg til eget ansvar og skyld og hvordan de forholdt seg til forholdet til mannen.

Ved undersøkelsen av hva slags klasser eller typer av fortellinger mødrene ga av møtene med de profesjonelle hjelperne, tok jeg derimot utgangspunkt i tre definerte typer eller klasser av fortellinger. Hvert enkelt intervju ble analysert i forhold til om mødrenes fortellinger kunne plasseres i en av tre logisk definerte klasser.

Bevegelsen fra det ideografiske til det nomotetiske er felles for begge fremgangsmåtene: «One constructs the extension individual by individual, seeing if this or that individual satisfies the criteria derived from the properties found in the typified individual with which the research began» (Smith, Harré & Langenhove 1995:66). Bevegelsen fra et fenomens inten-

sjon til dets ekstensjon har dannet grunnlaget for undersøkelsens kunnskapspåstander av nomotetisk art. I denne, i likhet med andre kvalitative undersøkelser, baserer denne bevegelsen seg på et tolkningsarbeid. Dette tolkningsarbeidet har gått ut på å vurdere om de ulike tema som mødrenes forhold til mannen, deres fortellinger om ansvar og skyld, deres fortellinger om samtalene med barnet, slik disse kommer til uttrykk i de forskjellige intervjuetekstene, kan beskrives og forstås innenfor rammen av et tilfelle som danner en type.

Min fortolkning av hva som er et fenomens intensjon, for eksempel av hvordan fenomenet ansvar og skyld arter seg, ble gjort for hvert tilfelle hvor dette fenomenet forekom i materialet. En slik gjennomgang kan gi opphav til en idé om hva som er gjennomgående for dette fenomenet i alle eller i flere av tilfellene. Denne ideen kan betraktes som en tentativ hypotese. Prosessen mot en nomotetisk kunnskap vil da bestå i å prøve ut denne tentative hypotesen på hvert enkelt tilfelle i materialet: «Once one has picked an individual as the instantiation of a type and has proceeded towards the development of a hypothesis as to what that type might be, the step-by-step move from the ideographic to the nomothetic style of research is possible» (Smith, Harré & Langenhove 1995:67). I tilfellet med temaet ansvar og skyld var denne prosessen mot en nomotetisk kunnskap meget møysommelig. Gjennomgangen og analysene av alle intervjuetekstene som handlet om dette temaet førte ikke frem til at jeg kunne beskrive ett mønster, men til en variasjon i hvordan temaet kunne forstås under forskjellige betingelser.

Bevegelsen fra ideografisk til nomotetisk kunnskap har i andre sammenhenger foregått ved at bestemte mønstre i materialet er blitt trukket frem. I kapittel 5 og 6 har jeg for eksempel gjennom analysene forsøkt å vise bestemte mønstre i mødrenes erkjennelsesprosess, eller bestemte mønstre i mødrenes fortellinger om forholdet til barnets far, på tvers av intervjuetekstene. Også disse mønstrene har i utgangspunktet hatt karakter av å være tentative hypoteser, det vil si antakelser om mønstre som materialet kunne tenkes å omfatte. Analysen av et bestemt tilfelle, en intervjuetekst hvor det aktuelle temaet har vært fremstilt på en detaljert måte, har avstedkommet en type eller et mønster. Deretter har jeg stilt spørsmål om de andre tilfellene hvor temaet forekommer kan fremstilles innenfor rammen av denne typen eller dette mønsteret.

Validiteten ved undersøkelsens nomotetiske kunnskap

Det er ikke uten videre gitt hvordan kunnskapspåstander i kvalitativ forskning kan valideres. I likhet med Kvale (1989) vil jeg hevde at dette er et spørsmål om hvorvidt man kan argumentere overbevisende for de funn man har gjort: «... the validity of the findings of a phenomenological research project depends on the ability of its presentation to convince the reader that its findings are accurate» (s 84). Validiteten ved undersøkelsens nomotetiske kunnskapspåstander knytter seg til flere forhold: Til beskrivelsen av og begrunnelsen for intervjuformen som er blitt benyttet, til de forskjellige analyser som er blitt gjennomført, og til hvordan jeg har beveget meg fra kunnskap om enkeltsaker til nomotetisk kunnskap om gruppen av mødre. Analyser og intervjuform er beskrevet og begrunnet i henholdsvis kapittel to og tre. Samtidig har jeg forsøkt å beskrive mine fremgangsmåter i behandlingen av intervjumaterialet så detaljert og nøyaktig at også andre skal kunne vurdere disse fremgangsmåtene og dermed undersøkelsens validitet.

Undersøkelsens ytre validitet, altså generaliserbarhet over person, situasjon og tid, kan også vurderes i forhold til undersøkelsens utvalg. Er det kjennetegn ved undersøkelsens utvalg som svekker grunnlaget for de kunnskapspåstander som er blitt satt frem? Om utvalget er godt nok er et spørsmål om mødrene er bærere av de fenomener som undersøkelsen er ute etter å kartlegge og forstå, og at de undersøkte enhetene er likeverdige med de enheter en generaliserer til (Andenæs 1995:5). Kan det for eksempel innvendes at utvalget er for spesielt eller for begrenset til at det gir grunnlag for undersøkelsens nomotetiske kunnskapspåstander?

I utgangspunktet ble utvalget av mødre satt sammen slik at det skulle gi grunnlag for å kunne besvare undersøkelsens spørsmål, nemlig hvordan mødre forholder seg stilt overfor muligheten for seksuelle overgrep mot eget barn. Forutsetningen for dette er at utvalget omfatter mødre som gjennom intervjuene kan fortelle om varianter av de fenomener som jeg ønsker å studere. Dette forutsetter igjen en viss variasjon i gruppen av mødre – de skal ikke være like, men forskjellige i ulike henseender som en vil anta at er relevante.

Som vist i kapittel 2 omfatter undersøkelsen de mødre som fikk sine barn undersøkt på Aker i løpet av en periode på ca et år, hvor mistenkt overgriper var far eller et annet nært familiemedlem, og hvor undersøkelsens konklusjon var at det var sannsynlig at overgrep hadde funnet sted

eller det var usikkert. Undersøkelsen omfattet nærmest alle mødre som oppfylte disse utvalgskriteriene av de som var til undersøkelse med sine barn på Aker sykehus i den aktuelle perioden. Jeg har ingen grunner til å anta at disse atskiller seg på en bestemt og sær måte i forhold til alle de mødrene som før og etter denne undersøkelsen har undersøkt sitt barn på Aker på grunn av mistanke om seksuelle overgrep. Undersøkelsen omfatter også mødre hvor andre enn mødrene selv først tok opp spørsmålet om overgrep. Den omfatter mødre som, på forskjellige tidspunkt i det forløpet de forteller om, tror og mødre som tviler på at overgrep har funnet sted, og den omfatter mødre som blir og mødre som ikke blir gjenstand for barnevernets kontrolltiltak. Den omfatter sannsynligvis ikke mødre som selv har begått overgrep mot egne barn alene eller sammen med barnets far – selv om den opprinnelige gruppen på 40 mødre omfattet en mor som fikk en slik anklage rettet mot seg. Mødrene omfatter de vesentligste varianter av slike mødre som vi kan vente å finne. Det foreligger derfor ingen åpenbare og rimelige grunner for å hevde at det undersøkte utvalget undergraver holdbarheten i denne undersøkelsens kunnskapspåstander.

Undersøkelsens kunnskapspåstander kan også vurderes i forhold til pragmatisk validitet – ut fra deres nytteverdi (Kvale 1989). Nomotetisk kunnskap i form av statistiske målinger av store utvalg gir oss ikke en kunnskap som kan anvendes for å forstå nye tilfeller i den aktuelle populasjonen. Dette er forskjellig fra den nomotetiske kunnskapen som undersøkelsen gir. Heller ikke denne kunnskapen gjør oss i stand til å si hvordan en slik mor vil være i form av tilstander eller egenskaper. Men den kan være et nyttig hjelpemiddel for hvordan vi kan forstå nye, spesifikke tilfelle av det som vi her har undersøkt. Kunnskapen forteller oss om hvordan vi kan forstå en mor som er bekymret for seksuelle overgrep, hvordan det vil være nærliggende for henne i første omgang å tvile på at det kan ha skjedd overgrep, hvordan hun kan forstå ulike hendelser innenfor en narrativ, hvordan temaer som forholdet til barnet, til mannen og ansvar og skyld kan bli viktige for henne. Denne forståelsen vil være nyttig i forhold til hvordan profesjonelle hjelpere kan møte en slik mor på hensiktsmessige måter.

Summary

Introduction

This study analyses what happens when mothers are concerned about whether their child has been sexually abused by a close family member. How do they think and how do they act in a situation that is usually ambiguous and difficult to understand? How do they proceed in order to understand events that they are concerned about? The aim is three-fold. 1) To develop better knowledge of the situation of these mothers. 2) To describe the variations and patterns in the process of how the mothers relate to these events. 3) To show how this process could be understood within a narrative perspective, that is how narratives were involved as a tool in the mothers' attempts to organise events as a meaningful whole. The material to be analysed is the taped and transcribed comprehensive interviews with 37 mothers.

Theory and method

Theoretical perspective

Chapter 1 presents the theoretical perspective. A logical information-processing model is too limited to cover the way we think and reason in many everyday situations. Some of these forms of thinking and reasoning are better understood within a narrative perspective. At the same time as it is a scientific qualitative method, a narrative analysis could be regarded as a kind of ordinary cognitive process that people apply in order to make experiences and events understandable. The narrative as a specific form of language is a well suited way of understanding and communicating about human experiences. The narrator, the person interviewed or the researcher, is faced with the challenge of putting events together in sequences of meaningful configurations or narratives. There will be a reciprocal, constituting relationship between the narrative and the events. The events we select as significant and include in a sequence will be influenced by our understanding of what the story is. But certain events may get us to reconsider what is to be regarded as the configurating story. The idea of what is to be regarded as the story may change. In the case of the mothers they may move between different configurating stories, both abuse- and non-abuse stories.

Method

The analyses were carried out on four different levels, presented in chapter 2, moving from a more concrete level closely connected to the studied phenomena, to the more abstract levels influenced by the theoretical perspective of the study. The following levels were applied: A topic level where the interview texts are grouped into topics; an event level where the focus is on how the mothers relate to and understand the events; a narrative level where the narratives constructed by the mothers are described and analysed; and a meta-narrative level where the focus is on types of narratives across the interviews.

The interview

An open, dialogic and exploring form of interview was applied. The possibilities and the problems connected with this way of investigating the phenomena are presented in chapter 3. This form gives the interviewees the opportunity to share with the interviewer experiences that are important to them and to engage in a dialogue with the interviewer about how they can understand these experiences. The open form of the interview seemed to invite the mothers to express their experiences in a narrative form. However, this kind of interview can also put the interviewees in a vulnerable position. The curiosity and the invitation from the interviewer to explore their experiences could lead the mothers to tell more than they really wanted. It is the responsibility of the interviewer to be aware of and avoid these pitfalls.

Ethics

The study raises many ethical questions. The traditional way of dealing with research ethics, by an informed consent from the «informants», does not solve any of these questions. When the interviewees are invited to participate in an open interview dealing with a complicated and personally involving topic, it is impossible to be totally informed before the interview (and the study) is finished. There is no solution to this problem. In chapter 4 this and other related ethical problems are discussed. No solution is given, but an ethical attitude is prescribed: The researcher has to clarify what ethical questions are raised by the study. The choices he/she makes may solve some ethical problems, but they will surely raise others. An ethical attitude implies a consciousness on the part of researcher about his/her responsibilities for the choices and its consequences.

Results

The attempts to understand ambiguous events

The mothers' stories usually start with ambiguous events that might imply sexual abuse. How they relate to these events is the topic of chapter 5. They have to decide whether the events can be understood within the frame of their constituent beliefs, that is their stories about their husband, about their relationship to this husband and about their own life: Could it be that they have established a relationship and lived together with a man and husband, maybe for several years, that has sexually abused their own child? For the mothers this is a possibility that clearly violates constituent beliefs in their lives. With this as a starting point the mothers became engaged in exploring the alternative meanings which could be attributed to the events they are worried about. The mothers try to understand the events within narratives that are known to them and within their constituent beliefs. The usual process of understanding involves recurrent movements between narratives known to and expected by the mothers and narratives implying abuse, violating their constituent beliefs. If they reach an understanding that the events can not be placed within their constituent beliefs, these beliefs have to be reconsidered and new narratives (about their husband, about the relationship, and about the man as a father) have to be constructed.

The construction of new narratives

The construction of new narratives is investigated in chapter 6. The mothers' attempts to understand the events take place both as a «bottom-up» movement where the events which concern them engage the mothers in reconsidering the old and known narratives and to construct new narratives, and as a «top-down» movement where they bring with them a suggested narrative to see if the events could be given meaning within that narrative.

During a period the mothers are oscillating between at least two different narratives. The mothers try to organise their knowledge about what could have happened in narratives. At a certain point of time they have to choose the narrative that is the most convincing configuration of the events. If they chose a narrative about abuse this is a very difficult decision, not only because it violates their constituents beliefs. If a narrative about abuse becomes their way of understanding a certain part of

their world, this will also imply some actions on their part. The consequences of the narrative and of the actions can be very serious and unpredictable for the mothers, the child, the father and the family. Some of these consequences, seen from the perspective of the mothers, are investigated in chapters 10, 11 and 12.

Narratives about dialogues with own child

Most of the mothers tell about their attempt to establish a dialogue with their child about the events that worry them. This is the topic of chapter 7. There are some studies about how parents, predominantly mothers, relate to their children when they try to establish a dialogue with them about usual, everyday topics. What the mothers tell in this study about how they relate to their children is often in accordance with the results of these general studies: they present proposals about what could have happened, they elaborate on some topics, and they ask questions. By elaborating upon a topic the mothers may impose their own construction of the world upon their child. The mothers are often concerned about the possibility of imposition. They usually try to solve the question of imposition by refraining from making explicit mention of abuse. Often the dialogues end in a dead end. The mothers' experience is that the child avoids talking about the events that the mothers are concerned about. For the mothers it is very hard to find the point of departure that can open up for further dialogue.

Narratives about the mothers' relationship with the father

In chapter 8 the women's narratives about their relationship with their husbands are investigated. Most of the women were divorced when the interview took place. Their narratives have two main parts: One where they tell narratives about an ongoing relationship, and one part with narratives about how they moved out of the relationship. As long as they remain in the relationship they strive to get into a position where they are «allowed» to define the meaning of important events in their lives. The way out of the relation is often a story about how they got into this position.

Both as a mother and as a partner these women are sharing a very common idea in our culture: that we act consistently. It is often very difficult for them to understand how their narratives about the man in the relationship or their narratives about the man as a father to their child could be consistent with a narrative about him as a sexual abuser. Some of

them are leaving the idea of consistency behind. But for many of them the idea that there must be a kind of consistency is hard to give up, even if they think that he has sexually abused his child. There is an important therapeutic implication from this: In cases of child sexual abuse within the family the mothers must be given the opportunity and the right to explore, to deconstruct and reconstruct her narratives about the husband. One must respect her right to tell her stories about him as a good and loving partner or even as a caring father in some respects.

Narratives about responsibility and guilt

Responsibility and guilt is an important topic in the interviews investigated in chapter 9. The mothers' narratives about this topic express an idea, very common in our culture, that mothers have a universal responsibility for the care of their children. If there is a deficit in this care the mothers are to be blamed. They blame themselves for having married this man. Some of them even blame themselves for having involved the man in a relationship where she got a child with him, which gave him the opportunity to abuse. And they blame themselves for not having seen what they should have seen at an earlier point of time.

The mothers do not only tell an unambiguous narrative about responsibility. This chapter also illuminates how a narrative can represent different voices at the same time. Some of the mothers' stories focus upon what the mothers understood as the context or conditions for their ways of acting. The narrative form also makes it possible to put different kinds of experiences in dialogue with each other, imparting nuances to the meaning of responsibility and guilt. But this is not a necessary consequence of a narrative. By connecting certain events in a particular configuration the mothers can construct narratives that are heavy loaded with guilt and responsibility.

The meetings with the helping systems

The parts of the helping system that meet with the mothers are usually child psychiatry and child protective services. Chapter 10 is a presentation of these helping systems, what kind of support and help one could expect from them, and what kind of help the mothers' request. The concept of help is investigated from two different perspectives: From a rule governed perspective and from a dialogic perspective.

In a rule governed helping system the interventions would be evaluated in relation to the degree they are in accordance with the rules that govern the system. It is argued that the child protective services would offer help from a rule governed perspective. In a dialogic perspective interventions would be evaluated in relations to their therapeutic consequences.

The mothers ask for help in three different ways: They want to know the truth about sexual abuse – is there anybody within the helping system who can listen to their story and talk with the child and then come to a conclusion about what has happened? They also want to know how they should act – should they talk to their child, should they say anything to their husband, what about the contact between the father and the child, should they go to the police, should they take contact with child protective services? Finally they want someone to assist them in trying to understand what has happened and how it could happen, to listen to their narratives and take part in an exploration of narratives and events.

Narratives about the dialogues with the helping system

The mothers' narratives about these dialogues are investigated in chapter 11. Their narratives are discouraging. It is the exception and not the rule that the mothers tell about establishing a successful dialogue with the helping professionals. In some instances they were met with what the mothers experienced as premature conclusions. They were met with demands and a critical attitude. They were met with helpers who withdrew or refused to engage in their case. Some of the mothers were told by the child psychiatric service that they did not get involved in sexual abuse cases unless the case had been through the legal system.

In most cases the mothers bring their worries to the helping system and ask for a dialogue. The child protective services seem to prefer to let their practice be governed by rules and formalities leading to a controlling and critical attitude towards the mothers.

The course of events in the mothers' narratives about the helping system

In chapter 12 these narratives were evaluated to see if they fitted one of three logical forms of narratives: Stability narratives, regressive narratives and progressive narratives. 34 of the 37 mothers told comprehensive narratives about their meetings with the helping system. 18 of the narratives

were evaluated as regressive. In these narratives the mother experienced a worsening of her situation during the course of events in her meetings with the helping system. Seven were evaluated as progressive – during the course of events the mother experienced a movement towards a better position. Seven were evaluated as stability narratives – the mother experienced her position as predominantly unchanged. Two narratives were evaluated as regressive and then as progressive in the course of events. The distribution of forms of narratives means that many mothers attribute a worsening of their situation to the way they were met by the helping systems.

The project as an idiographic and nomothetic study

The study starts as an investigation of separate interview text and gives a knowledge that is specific and individualised, an idiographic knowledge. In contrast, a nomothetic knowledge has as its primary concern to establish general laws about human behaviour. The analysis of different forms of narratives could be regarded as contributing to nomothetic knowledge. What kind of knowledge that this study gives us and the relationship between nomothetic and idiographic knowledge is discussed in chapter 13. It is argued that the idiographic knowledge that this and many other qualitative studies give us is an important step in developing nomothetic knowledge.

Referanser

- Alexander, P. C. (1985): A system theory conceptualization of incest. *Family Process*, 24:79-88.
- Amundsen, J. & Sætre, I. (1994): *Er tverretattlig samarbeid en god løsning i saker som omhandler seksuelle overgrep mot barn?* Hovedoppgave. Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo.
- Andenæs, A. (1995): *Foreldre og barn i forandring*. Dr.polit.-avhandling. Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Anderson, H. & Goolishian, H. (1988): Human systems as linguistic systems: Evolving ideas about the implications for theory and practice. *Family Process*, 29: 371-393.
- Aristoteles. (1996): *Etikk. Et hovedverk i Aristoteles' filosofi, også kalt «Den Nikomanske etikk»*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Aronsson, K. & Nilholm, C. (1992): Storytelling as Collaborative reasoning: Co-narratives in incest case accounts. I M. L. McLaughlin, M. J. Cody & S. J. Read (eds.): *Explaining oneself to others: reason-giving in a social context*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Bakan, D. (1996): Some reflections about narrative research and hurt and harm. I R. Josselson (ed.): *Ethics and process in the narrative study of lives*, Vol. 4. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Bakhtin, M. M. (1981): *The dialogic imagination*. Austin: University of Texas Press.
- Baron, J. (1988): *Thinking and deciding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Z. (1996a): Levinas' og Løgstrups strategi for morallivet. I A. J. Vetlesen (red): *Nærhetsetikk*. Oslo: AdNotam Gyldendal.
- Bauman, Z. (1996b): *Postmodern etik*. Göteborg: Daidalos.
- Ben-Ari, A.T. (1995): It's the telling that makes the difference. I R. Josselson & A. Lieblich (eds.): *Interpreting experience. The narrative study of lives*. Vol. 3. Thousand Oaks: Sage publications.
- Birns, B. & Meyer, S. (1993): Mothers' role in incest: Dysfunctional women or dysfunctional theories? *Journal of Child Sexual Abuse*, 3:127-135.
- Bjerrum Nielsen, H. (1994): Den magiske blokk – om kjønn og identitetsarbeid. *Psyke & Logos*, 15:30-46.

- Boszormenyi-Nagy, I. & Spark, G. M. (1973): *Invisible Loyalties*. New York: Harper & Row, Publishers, Inc.
- Briere, J. (1992): Methodological issues in the study of sexual abuse effects. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60:196-203.
- Brooks, P. (1992): *Reading for the plot. Design and intention in narrative*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Browne, A. & Finkelhor, D. (1986): Impact of child sexual abuse: A review of the research. *Psychological Bulletin*, 99:66-77.
- Bruner, E. M. (1986a): Experience and its expressions. I V. W. Turner & E. M. Bruner. (eds.): *The anthropology of experience*. Chicago: University of Illinois Press.
- Bruner, E. M. (1986b): Ethnography as Narrative. I V. W. Turner & E. M. Bruner. (eds.): *The anthropology of experience*. Chicago: University of Illinois Press.
- Bruner, J. (1986): *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1987): Life as narrative. *Social Research*, Vol. 54:11-32.
- Bruner, J. (1990): *Acts of meaning*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1996): *The culture of education*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Buber, M. (1965): *The knowledge of man: A philosophy of the interhuman*. Edited by M. Friedman. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Ceci, S. J. & Bruck, M. (1993): Suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis. *Psychological Bulletin*, 113:403-439.
- Chafe, W. (1990): Some things that narratives tell us about the mind. I B. K. Britton & A. D. Pellegrini. *Narrative thought and narrative language*. Hillsdal, NJ.: Lawrence Erlbaum associates, Publishers.
- Chase, S. E. (1995): Taking narratives seriously. Consequences for method and theory in interview studies. I R. Josselson & A. Lieblich (eds.): *Interpreting experience. The narrative study of lives*, Vol.3. Newbury Park: Sage Publications.
- Conte, J. R. (1986): Sexual abuse and the family: A critical analysis. *Journal of Psychotherapy and the family*, 2:113-126.
- Cortazzi, M. (1993): *Narrative analysis*. London: The Falmer Press.
- Cox, M. & Theilgaard, A. (1988): *Mutative metaphors in psychotherapy*. London: Tavistock.

- Dahn, K. J. & Kobberdal, H. (1994): *Bevegelse og fastlåsthet. En analyse av mødres erfaringer etter introduksjon av mistanke om seksuelle overgrep mot deres barn*. Hovedoppgave. Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Danielsen, K. (1993): Livshistoriens hvite flekker. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 34:333-360.
- Delblanc, S. (1991): *Livets Ax: Barndomsminnen*. Stockholm: Bonnier.
- DeMause, L. (1991): The universality of incest. *The Journal of Psychohistory*, 19:123-164.
- Dietz, C. A., & Craft, I. L. (1980): Family dynamics of incest: A new perspective. *Social Casework*, 61:602-607.
- Eagly, A. H. & Chaiken, S. (1993): *The psychology of attitudes*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Eidheim, S. (1996): Tverretattlig samarbeid for barn og unge utsatt for seksuelle overgrep. Rapportserie fra NOVA, nr 2. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Eissler, K. R. (1993): *Three instances of injustice*. Madison, Connecticut: International Universities Press, Inc.
- Ellis, A. (1958): Rational psychotherapy. *J. Gen. Psychology*, 59:35-49.
- Elster, J. (1989): *Nuts and bolts for the social sciences*. New York: Cambridge University Press.
- Everson, M. D., Hunter, W. M., Runyon, D. K., Edelsohn, G. A. & Coulter, M. L. (1989): Maternal support following disclosure of incest. *Am. J. Orthopsychiat.*, 59:197-207.
- Faller, K. C. (1989): Why sexual abuse? An exploration of the intergenerational hypothesis. *Child Abuse & Neglect*, 13:543-548.
- Festinger, L. (1957): *A theory of cognitive dissonance*. New York: Row Peterson.
- Finkelhor, D. (1986): *A sourcebook on child sexual abuse*. Beverly Hills, Calif.: Sage.
- Fischer, W. R. (1985): The narrative paradigm. *Communication monographs*. Vol. 52:347-367.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975): *Belief, attitude, intention, and behavior. An introduction to theory and research*. Reading, M.A.: Addison-Wesley Publishing Company.
- Fisher, W. R. (1985): The narrative paradigm: an elaboration. *Communication monographs*, Vol. 52:347-367.
- Fiske, S. T. & Taylor, S. E. (1991): *Social Cognition*. New York: McGraw-Hill, Inc.

- Fivush, R. (1994): Constructing narrative, emotion, and self in parent-child conversations about the past. I U. Neisser & R. Fivush (eds.): *The remembering self: construction and accuracy in the self-narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flinders, D. J.(1992): In search of ethical guidance: constructing a basis for dialogue. *Qualitative studies in education*, 3:101-115.
- Fog, J. (1994): *Med samtalen som utgangspunkt*. København: Akademisk Forlag.
- Foucault, M. (1986): The care of the self. The history of sexuality. Vol. 3. London: Penguin Books.
- Freud, S. (1952): *An autobiographical study*. (Translated by J. Strachey, orig. published in 1925). New York: W.W. Norton.
- Furniss, T. (1984): Conflict-avoiding and conflict-regulating patterns in incest and child sexual abuse. *Acta paedopsychiat*, 50:299-313.
- Furniss, T. (1991): The Multi-professional handbook of child sexual abuse. New York: Routledge.
- Galotti, K. M. (1989): Approaches to studying formal and everyday reasoning. *Psychological Bulletin*, 105:331-351.
- Gergen, K. J. (1985): The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*, 40:266-275.
- Gergen, K. J. (1989): If persons are texts. I S. B. Messer, L. A. Sass & R. L. Woolfolk (eds.): *Hermeneutics and psychological theory: Interpretive perspectives on personality, psychotherapy, and psychopathology*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Gergen, K. J. (1992): Toward a postmodern psychology. I: S. Kvale (ed.): *Psychology and postmodernism*. London: Sage Publications.
- Gergen, J. K. (1994): Mind, text and society: Self-memory in social context. I U. Neisser & R. Fivush (eds.): *The remembering self: construction and accuracy in the self-narrative*. New York: Cambridge University Press.
- Gergen, M. (1992): Life stories. Pieces of a Dream. I G. C. Rosenwald & R. L. Ochberg (eds.): *Storied Lives. The Cultural Politics of Self-understanding*. New Haven: Yale University Press.
- Gergen, K. J. & Gergen, M. M. (1988): Narrative and the self as relationship. I L. Berkowitz (ed.): *Advances in experimental social psychology*, 21:17-56. New York: Academic Press.
- Gilligan, C. (1993): *In a different voice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gjerme, H. & Neraal, L. (1992): *Spesielle kvinner, eller kvinner i en spesiell situasjon?* Hovedoppgave. Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo.

- Glaser, B. & Strauss, A. (1967): *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine.
- Goolishian, H. (1990/1992): Familjeterapi - en utvecklingshistoria. I K. Hopstadius (red): *Från påverkan till medverkan*. Stockholm: Mareld.
- Greenberg, L. & Pascual-Leone, J. (1995): A dialectical constructivist approach to experiential change. I R. A. Neimeyer & M. J. Mahoney (eds.): *Constructivism in psychotherapy*. Washington DC: American Psychological Association.
- Gutheil, T. & Avery, N. (1977): Multiple overt incest as family defence against loss. *Family Process*, 16:105-116.
- Habermas, J. (1984): «*The problem of understanding meaning in the social sciences*». *Theory of communicative action*. London: Heinemann.
- Hallberg, M. & Rigné, E. M. (1994): Child sexual abuse - a study of controversy and construction. *Acta Sociologica*, 37:141-163.
- Hawkins, A. H. (1990): A change of hearth: The paradigm of regeneration in medical and religious narrative. *Perspective in Biology and Medicine*, 33:347-359.
- Heider, F. (1958): *The psychology of interpersonal relations*. New York: John Wiley.
- Heiman, M. L. (1992): Annotation: Putting the puzzle together: Validating allegations of child sexual abuse. *J. Child Psychol. Psychiat.*, 33:311-329.
- Herman, J. (1981): *Father-Daughter incest*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hermans, H. J. M. (1995): From the assessment to change: The personal meaning of clinical problems in the context of self-narrative. I R. A. Neimeyer & M. J. Mahoney (eds.): *Constructivism in Psychotherapy*. Washington D.C: American Psychological Association.
- Hermans, H. J. M. & Bonarius, H. (1991): The person as co-investigator in personality research. *European Journal of Personality*, 5:199-216.
- Hermans, H. J. M. & Hermans-Jansen, E. (1995): *Self-Narratives. The construction of meaning in psychotherapy*. New York: The Guildford Press.
- Hermans, H. J. M. & Kempen, H. J. G. (1993): *The dialogical self. Meaning as movement*. San Diego, CA: Academic Press.
- Hermans, H. J. M., Kempen, H. J. G. & van Loon, R. J. P. (1992): The dialogical self. Beyond individualism and rationalism. *American Psychologist*, 47:23-33.
- Hildebrand, E. & Christensen, E. (1987): *Familier med seksuelle overgrep mot barn - forståelse og behandling*. Lillehammer: Cappelen Forlag A/S.

- Hooper, C. (1992): *Mothers surviving child sexual abuse*. London: Tavistock/Routledge.
- Howard, G. S. (1991): A narrative approach to thinking, cross-cultural psychology, and psychotherapy. *American Psychologist*, 46:187-197.
- Hunter, M. K. (1991): *Doctor's Stories. The narrative structure of medical knowledge*. Princeton: Princeton University Press.
- Hydén, L.-C. (1995) Om berättelsen i psykologin. Om narrativ teori och metodologi inom psykologin. *Nordisk Psykologi*, 47:104-122.
- Haavind, H. (1987): *Liten og stor*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ibsen, H. (1991): *Vildanden: skuespill i fem akter*. 1. utg. 1884. Oslo: Gyldendal.
- James, K. & MacKinnon, L. (1990): The «incestuous family» revisited: A critical analysis of family therapy myths. *Journal of Marital and Family Therapy*, 16:71-88.
- Josselson, R. (1995): Imagining the real. Empathy, narrative, and the dialogic self. I R. Josselson & A. Lieblich (eds.): *Interpreting experience. The narrative study of lives*, Vol. 3. Newbury Park: Sage Publications.
- Josselson, R. & Lieblich, A. L. (1995): (eds.): *Interpreting experience. The narrative study of lives*, Vol. 3. Newbury Park: Sage Publications.
- Josselson, R. & Lieblich, A. L. (1996): (eds.): *Interpreting experience. The narrative study of lives*, Vol. 4. Newbury Park: Sage Publications.
- Kintsch, W. (1977): On comprehending stories. I M. A. Just & P. A. Carpenter (eds.): *Cognitive Processes in Comprehension*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associate, Publishers.
- Kirkebøen, G. (1993): *Psykologi, informasjonsteknologi og ekspertise. En studie av informasjonsteknologiens innflytelse i psykologien og vice versa*. Dr.philos.-avhandling. Institutt for lingvistikk og filosofi, Universitetet i Oslo.
- Kleinman, A. (1988): *The illness narratives: Suffering, healing and the human condition*. New York: Basic Books.
- Kuhn, T. (1962): *The structure of scientific revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kvale, S. (1983): The qualitative research interview - a phenomenological and a hermeneutical mode of understanding. *Journal of phenomenological Psychology*, 14:171-196.
- Kvale, S. (1989): To validate is to question. I S. Kvale (ed.): *Issues of validity in qualitative research*. Lund: Forlaget Studentlitteratur.
- Kvale, S. (1992a): Postmodern psychology: A contradiction in terms? I S. Kvale (ed.): *Psychology and postmodernism*. London: Sage Publications.

- Kvale, S. (1992b): *Psychology and postmodernism*. London: Sage Publications.
- Kvale, S. (1997): *Den kvalitative forskningsintervju*. Lund: Forlaget Studentlitteratur.
- Labov, W. (1972): *Language in the inner city*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. & Waletzky, Y. (1967): Narrative analysis. Oral versions of personal experiences. I J. Helm (ed.): *Studies in verbal and visual arts*. Seattle: University of Washington Press.
- Labov, W. & Fanshel, D. (1977): *Therapeutic discourse. Psychotherapy as conversation*. New York: Academic Press.
- Lakoff, G. (1987): Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980): *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Langenhove, L. V. & Harre', R. (1993): Positioning and Autobiography: Telling your life. I N. Coupland & J. F. Nussbaum (eds.): *Discourse and lifespan identity*. Newbury Park, Calif.: Sage Publications, Inc.
- Linde, C. (1993): *Life stories. The creation of coherence*. New York: Oxford University Press.
- Luckmann, Th. (1992): On the communicative adjustment of perspectives, dialogue and communication genres. I A. H. Wold (ed.): *Dialogical alternative: Towards a theory of language and mind*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Lustig, L., Dresser, J. W., Spellman, S. W. & Murray, T. B. (1966): Incest: A family group survival pattern. *Arch. Gen. Psychiat.*, 14:31-40.
- MacIntyre, A. (1996): *Etikkens historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Maddock, J. W. & Larson, N. R. (1995): Incestuous Families. An ecological approach to understanding and treatment. New York: W.W. Norton & Company.
- Mair, M. (1989): Kelly, Bannister, and a story-telling psychology. *Journal of Personal Construct Psychology*, 2:1-14.
- Mancuso, J. C. (1986): The acquisition and use of narrative grammar structure. I T. R. Sarbin: *Narrative psychology. The storied nature of human conduct*. New York: Praeger.
- Mayer, R. E. (1995): The search for insight: Grappling with Gestalt psychology's unanswered questions. I R. J. Sternberg & J. E. Davidson (eds.): *The nature of insight*. Cambridge, Mass.: A Bradford Book.
- McCarthy, I. C. & Byrne, N. O. (1990): Forfeilet kjærlighet. *Fokus*, 3:139-148.

- Meiselman, K. (1978): *Incest*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Miller, P. J. (1994): Narrative practices: Their role in socialization and self-construction. I U. Neisser & R. Fivush (red): *The remembering self. Construction and accuracy in the self-narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mishler, E. G. (1984): *The discourse of medicine: Dialectics of medical interviews*. Norwood, N. J.: Ablex.
- Mishler, E. G. (1986): *Research interviewing. Context and narrative*. Harvard University Press. Cambridge.
- Mishler, E. G. (1992): Work, Identity, and Narrative. An Artist-Craftsman's story. I G. C. Rosenwald & R. L. Ochberg (eds.): *Storied Lives. The Cultural Politics of Self-understanding*. New Haven: Yale University Press.
- Modell, J. (1992): «How do you introduce yourself as a childless mother?» Birthparent interpretations of parenthood. I G. C. Rosenwald & R. L. Ochberg (eds.): *Storied Lives. The cultural politics of self-understanding*. New Haven: Yale University Press.
- Mossige, S. (1996): Bruk av metaforer i terapi med barn. I: S. Reichelt & H. Haavind (red): *Aktiv Psykoterapi*. Oslo: AdNotam Gyldendal.
- Mossige, S., Tjersland, O. A. & Jensen, T. (1995): Seksuelle overgrep mot barn: Er tverretattlig samarbeid en kilde til problemoppløsning eller problemskaping? *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 32:517-525.
- Mossige, S. og Jensen, T. (1996): Historien om Ellen og Karen og deres hjelpere. Dilemmaer og problemer i arbeidet med seksuelle overgrep. I S. Reichelt og H. Haavind, (red): *Aktiv Psykoterapi*. Oslo: AdNotam, Gyldendal.
- Mossige, S. (1997): *A narrative analysis of mothers' encounter with the legal system in cases concerning right of access involving the suspicion of abuse*. Preliminary draft.
- Mrazek, P. B. (1981): The nature of incest: A review of contributing factors. I P. B. Mrazek & C. H. Kempe (eds.): *Sexually abused children and their families*. Oxford: Pergamon Press.
- Mrazek, P. B. & Bentovim, A. (1981): Incest and the dysfunctional family system. I P. B. Mrazek & C. H. Kempe (eds.): *Sexually abused children and their families*. Oxford: Pergamon Press.
- Murray, K. D. (1996): Narratology. I J. A. Smith, R. Harré, & L. V. Langenhove (eds.): *Rethinking psychology*. London: Sage Publications Ltd.
- Neimeyer, R. A. (1995): The challenge of change. I R. A. Neimeyer & M. J. Mahoney (eds.): *Constructivism in Psychotherapy*. Washington D.C.: American Psychological Association.

- Neimeyer, R. A. & Mahoney, M. J. (1995): *Constructivism in Psychotherapy*. Washington, D.C: American Psychological Association.
- Neimeyer, R. A. (1995): Client-generated narratives in psychotherapy. I R. A. Neimeyer & M. J. Mahoney (eds.): *Constructivism in Psychotherapy*. Washington, D.C: American Psychological Association.
- Nielsen, B. G. (1991): *Seksuelle overgrep mod børn i familien*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- NOU (1997): *Seksuallovbrudd. Straffelovskommisjonens delutredning*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Næss, A. (1968): *Filosofiens historie. Fra Renaissance til vår tid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ochberg, R. L. (1996): Interpreting life stories. I R. Josselson & A. L. Lieblich (eds.): *Interpreting experience. The narrative study of lives*, Vol. 4. Newbury Park: Sage Publications.
- Odelstingsproposisjon nr. 44 (1991-92): *Om lov om barneverntjenester (barnevernloven)*.
- Olafson, E., Corwin, D. & Summit, R. C. (1993): Modern history of child sexual abuse awareness: Cycles of discovery and suppression. *Child Abuse & Neglect*, Vol. 17:7-24.
- Paget, M. A. (1983): Experience and knowledge. *Human Studies*, 67-90.
- Pedersen, W. (1993): Redd barna! *Nytt Norsk Tidsskrift*, 1:24-37.
- Peterson, R. F., Basta, S. M. & Dykstra, Th. A. (1993): Mothers of molested children: Some comparisons of personality characteristics. *Child Abuse & Neglect*, 17:409-418.
- Polanyi, L. (1985): *Telling the American story: A structural and cultural analysis of conversational storytelling*. Norwood, NJ.: Ablex.
- Polkinghorne, D. E. (1988): *Narrative knowing and the human sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Polkinghorne, D. E. (1993a): *Narrative knowing and the study of lives*. Draft. University of Southern California.
- Polkinghorne, D. E. (1993b): *Narrative Configuration in qualitative analysis*. Upublisert manus, University of Southern California.
- Propp, V. (1984): Theory and history of folklore. I A. Lieberman (ed.): *Theory and history of literature*, Vol. 5. Manchester: Manchester University Press.
- Radnitzky, G. (1970): *Contemporary schools of metascience*. Gøteborg: Akademieförlaget.

- Ricoeur, P. (1971): The model of the text: Meaningful action considered as a text. *Social Research*, 38:529-562.
- Ricoeur, P. (1981): *Hermeneutics and the human sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ricoeur, P. (1983): Can fictional narratives be true? *Analecta Husserliana*. Vol. XIV:3-19.
- Ricoeur, P. (1984): Emplotment: A reading of Aristotle's Poetics. I P. Ricoeur: *Time and narrative*. Vol. I. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ricoeur, P. (1985): *Time and narrative*. Vol II. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ricoeur, P. (1986): *The rule of metaphor. Multidisciplinary studies of the creation of meaning in language*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Ricoeur, P. (1991): *From text to action. Essays in Hermeneutics, II*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
- Righthand, S. & Hodge, S. (1992): Agency and professional roles and responsibilities: The need for cooperation. I W. O'Donohue & J. H. Geer (eds.): *The sexual abuse of children: Clinical issues*. Vol. 2. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Robinson, J. A. & Hawpe, L. (1986): Narrative thinking as a heuristic process. I T. R. Sarbin (ed.): *Narrative psychology. The storied nature of human conduct*. New York: Praeger.
- Rommetveit, R. (1972): *Språk tanke og kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rommetveit, R. (1992): Outlines of a dialogically based social-cognitive approach to human cognition and communication. I A. H. Wold (ed.): *Dialogical alternative: Towards a theory of language and mind*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rosenwald, G. C. & Ochberg, R. L. (1992): Introduction: Life stories, Cultural politics, and Self-Understanding. I G. C. Rosenwald & R. L. Ochberg (eds.): *Storied Lives. The Cultural Politics of Self-understanding*. New Haven: Yale University Press.
- Rundskriv Q-9/95 fra Barne- og familiedepartementet, Sosial- og helsedepartementet, Justisdepartementet og Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. (1995): *Veiledende rundskriv om tverretattlig samarbeid i saker som gjelder seksuelle overgrep mot barn*.
- Russel, R. L. & Lucariello, J. (1992): Narrative, Yes; Narrative Ad Infinitum, No! *American Psychologist*, 47:671-672.

- Salt, P., Myer, M., Coleman, L., & Sauzier, M. (1990): The myth of the mother as «accomplice» to child sexual abuse. I B. Gomes-Schwartz, J. M. Horowitz & A. P. Cardarelli (eds.): *Child Abuse. The initial effects*. Newbury Park: Sage Publications.
- Salter, A. C. (1995): *Transforming trauma*. London: Sage Publications.
- Sarbin, T. R. (1986): The narrative as a root metaphor for psychology. I T. R. Sarbin (ed.): *Narrative psychology. The storied nature of human conduct*. New York: Praeger.
- Sarbin, T. R. & Kitsuse, J. I. (1994): A prologue to constructing the social. I T. R. Sarbin & J. I. Kitsuse. (eds.): *Constructing the social*. London: Sage Publications.
- Sartre, J., P. (1966): *Væren og intet*. (Utdrag fra: *L'etre et le neant*): Oslo: Pax Forlag.
- Schlenker, B. R., Britt, Th. W., Pennington, J., Murphy, R., & Doherty, K. (1994): The triangle model of responsibility. *Psychological Review*, 101:632-652.
- Scholes R., E. & Kellogg R. (1966): *The nature of narrative*. New York: Oxford University Press.
- Schön, D. (1983): *The reflective practitioner*. New York: Basic Books.
- Server, J. C. & Janze, C. (1982): Contraindications to reconstitution of sexually abusive families. *Child Welfare*, 61:279-288.
- Shafir, E. (1993): Intuitions about rationality and cognition. I K. I. Manktelow & D. E. Over (eds.): *Rationality. Psychological and philosophical perspectives*. London: Routledge.
- Shotter, J. (1993): Becoming someone: Identity and Belonging. I N. Coupland & J. F. Nussbaum (eds.): *Discourse and lifespan identity*. Newbury Park, Calif.: Sage Publications, Inc.
- Smith, J. A., Harré, R. & Langenhove, L. V. (1995): *Rethinking psychology*. London: Sage Publications Ltd.
- Snyder, M. (1976): Attribution and behavior: Social perception and social causation. I J. H. Harvey, W. J. Ickes & R. F. Kidd (eds.): *New directions in attribution research*. Vol. I. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Sosialdepartementet. (1992): *Seksuelle overgrep mot barn*. Veileder.
- Spence, D. P. (1982): *Narrative truth and historical truth*. New York: Norton.

- Stein, N. L. & Policastro, M. (1984): The concept of a story: A comparison between children`s and teachers` viewpoints. I H. Mandl, N. L. Stein, & T. Trabasso (eds.): *Learning and comprehension of text*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Stern, D. N. (1995): *The motherhood constellation*. New York: Basic Books.
- Summit, R. C. (1989): The centrality of victimization. *Psychiatric Clinics of North America*, 12:413-430.
- Sætre, M. (1997): Samfunnsproblemet som «forsvant». En kritikk av tendensen til å minimalisere omfanget av seksuelle overgrep mot barn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, Supplement Nr. 1, 34, 53-61.
- Søndergaard, D. M. (1995): *Tegnet på kroppen. Køn: Koder og konstruksjoner blandt unge voksne i academia*. Dr.philos.-avhandling. Universitetet i Oslo.
- Søndergaard, D. M. (1997): *Destabiliserende diskursanalyse. Veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning*. Foreløpig manus.
- Tambs, K. (1994): *Undersøkelse av seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Statens Institutt for Folkehelse.
- Terr, L. C. (1991): Childhood traumas: An outline and overview. *American Journal of Psychiatry*, 148:10-20.
- Thorsen, K. (1996): *Kjønn, livsløp og alderdom*. Dr.philos.-avhandling. Oslo: Norsk gerontologisk institutt.
- Todorov, T. (1977): *The poetics of prose*. New York: Cornell University Press.
- Toverud, R. (1997): *Barn, terapi og seksuelle overgrep. En studie av psykoterapeuters beretninger*. Dr.psychol.-avhandling. Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Watkins, B. & Bentovim, A. (1992): The sexual abuse of male children and adolescents: A review of current research. *J. Child. Psychol. Psychiat.*, 33:197-248.
- Watzlawick, P., Beavin, J. H. & Jackson, D. D. (1967): *Pragmatics of human communication: A study of interactional patterns, pathologies and paradoxes*. New York: W. W. Norton.
- Wertsch, J.V. (1991): *Voices of the mind. A sociocultural approach to mediated action*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- White, M. & Epston, D. (1990): *Narrative means to therapeutic ends*. New York: W. W. Norton & Company.
- Widdershoven, G. A. M. (1993): The story of life: Hermeneutic perspectives on the relationship between narrative and life history. I R. Josselson & A. Lieblich (eds.): *The narrative study of lives*, Vol 1. Newbury Park: Sage Publications.

- Williamson, J. M., Borduin, Ch. M. & Howe, B. A., (1991): The ecology of adolescent maltreatment: A multilevel examination of adolescent physical abuse, sexual abuse, and neglect. *Journal of Clinical and Consulting Psychology*, 59:449-457.
- Wright, S. (1991): Family effects of offender removal from the house. I M. Q. Patton (ed.): *Family sexual abuse. Frontline research and evaluation*. London. Sage Publications.
- Østerberg, D. (1966): *Forståelsesformer*. Oslo: Pax Forlag.
- Zuelzer, N. & Reposa, R. (1983): Mothers in incestuous families. *International Journal of Family Therapy*, 5:98-109.

Vedlegg

Vedlegg 1

Svein Mossige
Senter for klinisk psykologisk forskning
Universitetet i Oslo
Postboks 1039
0316 Oslo

Intervju-undersøkelse av mødre til barn som kan være utsatt for seksuelle overgrep

Jeg som skriver dette brevet er forsker og psykolog ved Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo. Jeg har i mange år arbeidet i barne- og ungdomspsykiatrien med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. I flere år har jeg samarbeidet med Seksjon for seksuelt misbrukte barn ved Aker sykehus. Jeg er nå i gang med en undersøkelse hvor jeg intervjuer mødre til barn som kan ha vært utsatt for seksuelle overgrep. Undersøkelsen foregår i samarbeid med seksjonen. Dette brevet sendes via seksjonen uten at jeg kjenner navnene på dem som mottar brevet.

Gjennom intervjuene ønsker jeg å få frem hvordan mødre opplever situasjonen når spørsmålet om seksuelle overgrep dukker opp. Hvordan kommer mødre frem til en avklaring av hva som kan ha skjedd? Finner de svar på spørsmål om hva de skal tro og hvordan de skal forholde seg? Er det noe eller noen som hjelper mødre til å komme frem til avklaringer på disse og andre spørsmål som kan melde seg i den vanskelige situasjonen som dette handler om? Får de noen hjelp, og er dette en hjelp som er til nytte, eller gjør den bare ting verre? Jeg er også opptatt av å finne ut om mødre kommer frem til noen form for løsning på denne situasjonen for seg selv og sitt barn.

Jeg har allerede intervjuet noen mødre. Mine erfaringer så langt er at selve intervjuet vil kunne oppleves som en positiv og nyttig hendelse av de mødre som deltar. Resultatene av undersøkelsen kan få betydning for hvordan fagfolk skal gå frem for å møte mødre i tilsvarende situasjon på en best mulig måte.

Jeg håper du har anledning til å delta i intervju-undersøkelsen.

Vennligst svar på vedlagte svarslipp.

*Med vennlig hilsen
Svein Mossige*

Vedlegg 2

Historien er gjengitt etter tillatelse fra den intervjuede moren.

En historie

Katrine bor sammen med sin 5 år gamle datter Kari. Da Kari var to år ble foreldrene separert. Kari fortsatte å bo hos mor i familiens leilighet, mens far hadde vanlig samværsordning hvor han var sammen med sin datter annenhver helg og en dag i uka. Når Katrine forteller sin historie er det gått tre år siden separasjonen.

Mens begge foreldrene levde sammen hadde Katrine en fornemmelse av at noe ikke var helt som det skulle være i forholdet mellom Kari og faren. Hun kunne ikke riktig si hva det var. Når dette streifet henne som en vag fornemmelse skjøv hun det bort ved å si til seg selv at nå måtte hun ikke bekymre seg slik for alt mulig. «Jeg har jo alltid bekymret meg for Kari», tenkte hun. «Det er vel bare min egen indre redsel som mor for at det skal skje henne noe».

Ansvar for omsorgen for Kari hadde alltid ligget på Katrine. Hun kunne nok oppleve at faren av og til glimta til, men hvis det var noe på jobben eller andre ting, så måtte han gjøre det – barn eller ikke barn. Hun kunne nok ønske at han hadde tatt mer av ansvaret, men når hun opplevde at han egentlig ikke virket så engasjert i forhold til Kari, så var det på en måte greit at det var som det var. Og de gangene han engasjerte seg kunne Kari reagere på måter som bekymret mor. Av og til stelte faren Kari på badet når han var hos dem. Da gråt Kari innmari. Katrine kunne ikke riktig forstå hvorfor. Hun fant på en unnskyldning for å gå inn på badet for å hente noe – men ble ikke noe klokere av det. Slike hendelser gjorde Katrine enda mer bekymret og mer usikker på seg selv. Var det hun som innbilte seg ting? Hun forsøkte å berolige seg selv med å si noe om at, nå må du passe deg så du ikke skrur opp ting.

Hennes uro-følelse kom og gikk. Det var stadig hendelser som skapte uro hos mor. En gang faren var på besøk hos dem løp Kari rundt i stua naken. Katrine drev på kjøkkenet og far og Kari var i stua. Katrine kom durende inn fra kjøkkenet og syntes hun så at han tok hånden sin opp fra underlivet på Kari, sånn i full fart. Hun stusset over det og grublet på hva hun hadde sett. Så tenkte hun etter hvert, «Katrine, så tullete du er, han kan da ikke gjøre noe slikt når du er til stede». Den tanken virket beroligende et øyeblikk, men så kom bekymringen tilbake, kanskje enda sterkere.

Da Kari var 5 1/2 år tegnet hun noen nakne kropper mens hun var på besøk hos en venninne. Kari fortalte at hun hadde tegnet mor og far. Også hadde hun laget noen kruseduller som hun fortalte var jentetiss og guttetiss. Faren hadde sett tegningen og lurte på hva Katrine syntes om den. Han fortalte henne noe oppbrakt at han ikke likte den. Noen kunne tro at datteren var seksuelt misbrukt. Katrine ble urolig. Det hadde ikke falt henne inn i det hele tatt. Slike barnetegninger var jo noe helt naturlig hadde hun tenkt. Hun sa ikke stort. Bagatelliserte det litt ved å si at, det er vel bare litt søtt. Men farens kommentar hadde også uroet henne. Det var uvant å høre faren bekymre seg for Kari på denne måten. Han pleide jo ikke ellers gå så veldig inn i psyken hennes.

Litt senere det samme året, like oppunder jul, kom Kari hjem fra et samvær med far og klaget over sårhet i rumpa. Katrine tok henne med på badet og så at hun var veldig sår rundt analåpningen. Det skremte henne. Hun stelte det, vasket og smurte på med salve. Og det hjalp. På denne tiden hadde Kari begynt å tisse på seg hver dag. Det kunne jo være en mulig forklaring på sårheten. Men Katrine kjente også på en økende uro for at det kunne være noe mer alvorlig.

Et par uker seinere var Kari igjen hos faren. Og da hun kom hjem hadde hun sånn størknet utflod rundt underlivet. Katrine ble sterkt urolig og bekymret. Kunne faren ha gjort noe med henne? Men det eneste hun sa til Kari var, neimen hva er det med deg? Hun tok henne med inn på badet og vasket og stelte henne. Katrine sa ingenting til faren som hadde fulgt Kari og som fremdeles var der. Faren forholdt seg helt passivt som om det ikke hadde hendt noe som helst. Katrine syntes det var veldig merkelig. Kari var veldig sår og hoven med utflod i underlivet.

Tanken på at faren kanskje gjorde noe mot Kari kvernet i hodet på Katrine. Hun ringte til legen på det lokale helsesenteret. Oppga utflogen som grunn. To dager seinere ved legeundersøkelsen var Kari fremdeles noe sår og hoven. Da legen snakket med Kari skjønte Katrine med en gang at legen måtte ha overgrep i tankene. Legen sa hun ville kontakte barneavdelingen ved Aker sykehus. Men Katrine sa ikke til legen hva hun skjønte, og legen sa ikke til Katrine hva hun tenkte på. Etterpå kan ikke Katrine skjønne hvorfor hun ikke ga uttrykk for hva hun forstod, og hun irriterte seg over det.

Legen ba dem gå ut på gangen mens hun satt i telefonen med Aker sykehus. Hun sa ikke hva hun ringte om. Bare at det var litt vanskelig for henne å snakke i telefonen når noen var der. Katrine opplevde situasjonen som veldig ubehagelig. Mot slutten av konsultasjonen sa legen at det virket som om Katrine var bekymret for noe. Katrine svarte at hun alltid var bekymret for at det skulle være noe med Kari.

Om lag en måned seinere utpå vinteren i februar fikk Katrine time for Kari på Aker. Etter undersøkelsen på Aker fikk mor høre at Kari var helt fin. Katrine sa at det var ikke noe som var bedre enn det. Men bekymringen slapp ikke tak i henne. En kveld Katrine som vanlig gav Kari god-natt-klemmen tok Kari tak i mors ansikt og begynte å kline med henne. «Det er ikke sånn du skal kysse mamma – hvem er det som kysser sånn?», sa Katrine. Kari ville ikke fortelle det. «Det er en hemmelighet», sa hun med streng stemme. Katrine kom ikke lengre med å få Kari til å fortelle. Det gjorde henne redd og fortvilet. Det måtte være noe. Hvordan skulle hun få Kari til å fortelle? Hadde hun spurt Kari på en gal måte? Hun var redd for at hun skulle dytte noe på Kari av sine egne ting og hun var redd for at Kari skulle lukke seg.

Utover våren klaget Kari over vondt i magen. Katrine lurte på om hun gruet seg fordi de skulle flytte. Mor ba om et møte med styrer i barnehagen. På møtet nevnte styrer om en episode i barnehagen, som ikke var nevnt for mor før, hvor Kari hadde fortalt at det ikke var så morsomt hos pappa fordi han tullet så fælt. Hun hadde fortalt at «... pappa kler av seg klærne ...» og deretter klærne på Kari og at han gjorde dette mens han sa en regel: «Musa går i trusa». Kari hadde fortalt at hun ikke ville ta av seg bukse for da ble det så kaldt. Hun fortalte at pappa tuller for han sier at hun er mamma. «Og da sier jeg at jeg er jo ikke mamma, for jeg er jo Kari.» Kari hadde også fortalt at pappa låste døren og at de var inne på rommet. Kari stoppet her med sin historie i barnehagen og ville ikke si mer.

Møtet i barnehagen gjorde Katrine enda mer bekymret og fortvilet. Disse hendelsene hun hadde fått høre om, kunne de være uttrykk for noe annet enn seksuelle overgrep fra faren? Etter dette møtet begynte hun å snakke om det hun egentlig var redd for. Hun snakket med styrer i barnehagen om det. Hun tok kontakt med legen på Aker igjen. Og hun snakket med sin nære familie om det. Det var noe som løsnet akkurat da. Katrine var fremdeles usikker på hva hun skulle tro om hva som hadde skjedd, men hun kunne uttrykke sin bekymring for hva hun tenkte at Kari kunne være utsatt for. Hun ble enda mer opptatt av hvordan hun kunne hjelpe Kari til å si noe om det hun muligens hadde opplevd, og hvordan hun skulle passe på å ikke legge ordene i munnen hennes. Hun bekymret seg for å begå et overgrep ved å presse temaet på Kari, og hun bekymret seg for at hun ikke måtte bli den som lot Kari slite med et slikt problem helt alene. Hun tenkte også at Kari trengte hjelp fra noen til å fortelle om sine erfaringer.

Kari ble etter dette henvist til en lokal barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk, men der av slo de å ta imot henvisning med begrunnelse i inntaksstopp. Mor fikk beskjed om å kontakte et kommunalt so-team. Da hun gjorde det, fikk hun det samme svaret. De kunne ikke ta imot Kari fordi de ikke hadde tid.

«Hvis vi skal hjelpe dere nå, så blir det en dårlig hjelp for vi har så liten kapasitet», sa de. Men samtidig sa de at de syntes saken hørtes alvorlig ut. De kom frem til at moren ikke måtte sende barnet til faren. Men de sa ingenting om hvordan hun kunne gjøre dette annet enn at hun burde kontakte en advokat. Da Katrine sa at hun ikke syntes hun hadde godt nok grunnlag for å nekte faren samvær med datteren opplevde hun plutselig en helt annen og truende tone fra hjelperne. Hvis hun ikke var sterk nok til å ta hånd om barnet så ville barnevernet komme inn å ta hånd om det, sa de til henne. Hun opplevde dette som en helt reell trussel. Forholdet til hjelperne ble veldig anstrengt etter dette. Hvordan kunne hun ha tillit til hjelpere som truet henne på denne måten? På den ene siden truet de henne. På den andre siden var det ikke mye de gjorde for å hjelpe. Det som skulle gjøres ble overlatt til henne.

Katrine opplevde reaksjonene fra hjelpeapparatet som skremmende og nedslående. Nå som hun hadde tatt skrittet å be en offentlig instans om hjelp og fikk som svar at hun måtte hjelpe seg selv, ble hun sint og fortvilet. Noen måtte ta ansvar for Kari. Hun hadde ønsket at noen kunne dele hennes bekymringer med henne slik at hun ikke stod helt alene – og så hadde hun blitt møtt på en måte som la hele ansvaret på henne. Hele utfallet av saken stod og falt med henne. Hun følte at det ble veldig viktig at alt hun gjorde videre i saken måtte være riktig. Hun ble fortvilet og overveldet av at det var slik. Hun fortsatte å legge merke til ting som forsterket bekymringen for at Kari kunne være utsatt for seksuelle overgrep. Hun forsøkte å finne anledninger for å ta opp temaet med Kari, men syntes dette ble veldig vanskelig. Og midt oppe i bekymringen for om det foregikk overgrep mot datteren tenkte hun også på hvilken urett hun ville begå mot mannen hvis hennes bekymringer var ubegrunnet.

En stund følte hun at hun skulle være etterforsker som skulle bringe nye ting på bordet slik at hjelperne kunne komme mer inn i bildet. Hun skulle være terapeut for barnet sitt og takle hennes reaksjoner og prøve å forstå om disse kunne settes i forbindelse med overgrep. Alt dette gjorde at hun kunne få et veldig anstrengt forhold til Kari. Dette ble også et tema i intervjuene. Det var en hjelp for Katrine at hun fikk støtte i intervjuet på at hun først og fremst skulle være mor for Kari. Det gjorde det litt lettere for Katrine å kunne befri seg fra etterforsker- og terapeutrollen.

Det ble et problem om hun skulle la Kari dra til faren når han skulle ha de avtalte samvær med Kari. En gang skjøv hun problemet over på Kari uten at hun vel tenkte at det var det hun gjorde – ved å spørre Kari om hun ville besøke faren. Kari sa at hun ville være hos moren. Dette ble et problem for Katrine fordi det ble skapt en ny vanskelig situasjon. Katrine så at hun kunne ikke la Kari få ta en slik vanskelig avgjørelse. Det ble til at Kari reiste til faren allikevel. Men Katrine var

lei seg og fortvilet over den situasjonen som hun følte at hun hadde brakt seg selv og Kari i.

Katrine hadde et sterkt ønske om at andre måtte snakke med Kari og ta del i vurderingen av om det kunne ha skjedd overgrep. Det var en lettelse for henne å kunne si til seg selv at hun først og fremst skulle være mor overfor Kari og ikke drive med å spørre henne ut. Hun var fremdeles ikke sikker på hva hun skal tro om muligheten for overgrep. Noen måtte hjelpe til med å avklare det spørsmålet. Etter hvert ble det også samtaler for datteren Kari, hos en psykolog. Men samtalenene førte ikke til noen avklaring.

Mor opplevde etter hvert færre hendelser som utsagn og reaksjoner hos datteren som gjorde henne bekymret. Hennes bekymring for at faren hadde begått overgrep mot datteren ble litt mindre. Selv om den ikke helt slapp tak i henne. Det kunne fremdeles skje ting som skapte en forsterket bekymring for overgrep. Sårhet i skrittet eller et utsagn hos datteren. Men det ble mindre å gripe fatt i.

En historie som mor etter hvert helte til var at hvis det hadde skjedd overgrep – så hadde det skjedd i en periode, men at det opphørte, kanskje fordi far merket at mor var bekymret og kanskje fordi datteren hadde vegret seg mor farens overgrepshandlinger. Men sikker på hva hun skulle tro var hun ikke.

